

T.C
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN ULUS
DEVLETLERİN EKONOMİK VE SİYASAL YAPILARINA ETKİLERİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

SADIK YILMAZ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. İlknur TÜRE

TEMMUZ, 2011

MUĞLA

**MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSLARARASI KURULUŞLARIN ULUS
DEVLETLERİN EKONOMİK VE SİYASAL YAPILARINA ETKİLERİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
SADIK YILMAZ**

**Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 22.07.2011
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 24.06.2011**

**Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. İlknur TÜRE
Jüri Üyesi : Doç. Dr. M. Faysal GÖKALP
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Cem DİŞBUDAK**

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

**TEMMUZ, 2011
MUĞLA**

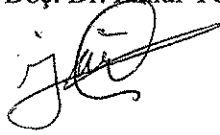
TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 22.09.2011 tarih ve 522/14 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 25/14 maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Sadık YILMAZ'ın "Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Kuruluşların Ulus Devletlerin Ekonomik ve Siyasal Yapılarına Etkileri: Türkiye Örneği" adlı tezini incelemiş ve aday 24.10.2011 tarihinde saat 14.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

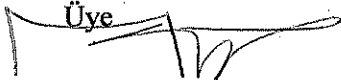
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 6.00 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiği ve ... ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. İlknur TÜRE

Üye

Doç. Dr. M. Faysal GÖKALP

Üye

Yrd. Doç. Dr. Cem DİŞBUDAK

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Kuruluşların Ulus Devletlerin Ekonomik ve Siyasal Yapılarına Etkileri: Türkiye Örneği" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22/07/2011

SADIK YILMAZ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : YILMAZ

Adı : SADIK

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Kuruluşların Ulus Devletlerin Ekonomik ve Siyasal Yapılarına Etkileri: Türkiye Örneği

Y. Dil : The Effects Of The International institutions On The Economic and Political Structure Of The National States During Globalization Period: Turkey Case

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta

Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : İKTİSADİ İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 24.06.2011

TEZ YAYINLANMIŐA**Yayınlayan :****Basım Yeri :****Basım Tarihi :****ISBN :****TEZ YÖNETİCİSİNİN****Soyadı, Adı : TÜRE İlknur****Ünvanı : Yrd. Doç. Dr****TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe****TEZİN SAYFA SAYISI: 288****TEZİN KONUSU (KONULARI) :**

1. Küreselleşme
2. Ulus-Devlet
3. Uluslar arası Kuruluşlar
4. Türkiye

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER :

1. Küreselleşme
2. Ulus-Devlet
3. Uluslar arası Kuruluşlar
4. Türkiye
5. Ekonomik ve Siyasi Etki

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Globalization

2. Nation State

3. International Institutions

4. Turkey

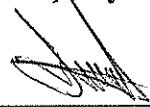
5. Economical and Political Effect

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 22/07/2011

ÖNSÖZ

“Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Kuruluşların Ulus Devletlerin Ekonomik ve Siyasal Yapılarına Etkileri: Türkiye Örneği” başlıklı yüksek lisans tezimin araştırması ve yazımı aşamasında şüphesiz bir çok kişinin yardımı ve emeği vardır. Tezle doğrudan ilgili olmayıp ancak ellerinden gelen yardımı esirgemeyen bu kişilere teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Her şeyden ve herkesten önce, benden bilgi ve birikimlerini esirgemeyen çok değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr İlknur Türe’ye;

Çok verimli bir lisansüstü eğitimi almamı sağlayan, yeni bilgilerle beni tanıştıran Muğla Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’ndaki değerli hocalarıma;

Çalışmanın her aşamasında, ihtiyacım olduğunu hissettiğim her anda yanımda olan ve maddi ve manevi her türlü desteği benden esirgemeyen hayat arkadaşım Zeynep Yüksel’e;

Son olarak da bu çalışmanın hazırlanması sırasında bana olan inancını hiçbir zaman kaybetmeyen aileme teşekkür ederim.

ÖZET

1970'lerin sonlarından itibaren başlayan ve 1980'lerde ivme kazanan neoliberal süreç, dünyanın ekonomik, siyasi, teknolojik ve kültürel açıdan boyutlarının farklılaşmasına ve yön değiştirmesine dayanır ve bu süreç küreselleşme olarak adlandırılır. Kapitalizmin evrensel bir sistem olma yolunda giderek güçlendiği bu sürecin önemli bir ayağını iki kutuplu dünyanın çözüldüğü, soğuk savaşın sona erdiği ve bu çözümlenin kapitalizmin zaferiyle taçlandırıldığı 1990'lı yıllar oluşturmuştur. Böylece kapitalizmin alternatifsiz tek sistem olarak ilan edilmesiyle küreselleşmenin kaçınılmazlığı fikri de tüm dünya ölçeğinde neoliberalizmin en önemli ideolojik söylemi haline gelmiştir. Küreselleşmenin dünya kapitalizmine eklenmesinin bir yolu olarak görülmesiyle birlikte, az gelişmiş ülkelerde devlet aygıtlarının sürece uyum sağlamaya dönük olarak dönüştürülmesi ve yeniden yapılandırılması yönündeki çalışmalar hızla artmaya başlamıştır.

1980'lerden bu yana ekonomik yapının neo-liberal eksenli politikalarla dönüştürülmesi çalışmaları ve küreselleşme sürecine bağlı olarak gerçekleşen siyasal, yönetsel ve sosyal yapıya ilişkin önemli düzenlemeler özellikle Türkiye'de de uygulanmaya başlamıştır. Sürecin işleyiş mekanizmasını ise Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü gibi evrensel nitelikteki uluslararası kuruluşların üye ülkelere önerdiği, sosyoekonomik ve yönetsel-siyasal yapının yeniden yapılanmasına ilişkin politikalar oluşturmaktadır. Bu politikalar vasıtasıyla da ulus-devletin geleneksel politika araçları giderek zayıflamakta, dünyada hemen her alanda entegrasyonun derinleşmesi ile siyasal iktidarın küresel kurumlara dağıtılması ve yerelleşme eğiliminin güçlenmesi sonucu ulus-devlet iki yönlü bir baskının kısılacına girmektedir.

Türkiye de 1980'lerde ivme kazanan değişim ve dönüşüm sürecinden etkilenmektedir. Özellikle 1980'li yıllarla birlikte finansal serbestleşme hareketleri temelinde küreselleşme sürecine eklenme çabalarının varlığı dikkat çekmektedir. Küreselleşme süreci genel itibarıyla tüm dünya devletlerini, özel olarak da Türkiye'yi çeşitli boyutlarıyla etkilemeye devam etmektedir.

ABSTRACT

New liberal process, which started in late 1970's and accelerated in 1980's, is based on differentiation and deflection of the world economically, politically and culturally and this is named as globalization. Significant part of this process, during which the capitalism gets strong toward becoming a global system, was constituted by the years 1990's when the dipole world was dissolved, the cold war ended and this dissolution resulted the victory of the capitalism. Consequently, inevitability of globalization idea becomes the most important ideological expression of new liberalism in the world; after the capitalism is declared as single system without any alternative. Together with the recognizing of the globalization as integration to world capitalism, operations for conversion and restructuring of state institutions in underdeveloped countries to this process starts to increase rapidly.

Transformation of economic structure by new liberal politics and important reforms related to political, administrative and social structure in line with globalization period started to be applied, especially in Turkey since 1980's. Application mechanism of the process is constituted by restructuring of socioeconomic and administrative-political strategies which is proposed by the global institutions such as International Monetary Fund, World Bank, United Nations and World Trade Organization to member states. Together with these strategies, the traditional political tools of nation-states weaken; transferring of political power to global institutions with deepening of integration in almost all areas in the world and growing of localization tendency result bidirectional pressure on the nation states.

Turkey has been affected from this change and transformation process too. Especially in 1980's the presence of the efforts based on financial liberation movements for integration to globalization process attracts attention. In general, globalization process is still continuing to influence all the countries in the world and specially too with its various dimensions.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

ÖZET

ABSTRACT

KISALTMALAR LİSTESİ.....IV

TABLolar LİSTESİ.....VI

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.KÜRESELLEŞME

1.1 Küreselleşme Kavramı.....	4
1.2 Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi.....	11
1.3 Küreselleşmenin Nedenleri ve Boyutları.....	17
1.3.1 Ekonomik Nedenleri ve Boyutları.....	17
1.3.2 Siyasi Nedenleri ve Boyutları.....	20
1.3.3 Teknolojik Nedenleri ve Boyutları.....	25
1.3.4 Kültürel Nedenleri ve Boyutları.....	28
1.4 Küreselleşmenin Sonuçları.....	32
1.4.1 Endüstri Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş.....	32
1.4.2 Bireyin Önem Kazanması.....	36
1.4.3 Karşılıklı Bağımlılık.....	38
1.4.4 Ulus Ötesileşme.....	40
1.4.5 Ülkeler Arası Ekonomik Farklılıklarda Değişim.....	41

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSLAR ARASI KURULUŞLAR

2.1. Uluslar arası Kuruluşların Ortaya Çıkışı.....	43
2.2. Uluslar arası Kuruluşların Tarihsel Gelişimi.....	46
2.3. Uluslar arası Kuruluşların Sınıflandırılması.....	50

3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (UN).....53

3.1 Kuruluşu, Üyeleri ve Amaçları.....	53
3.2 Organları.....	57

3.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.....	61
3.4. Uzmanlık Kuruluşları.....	62
3.4.1. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü(FAO).....	62
3.4.2. Uluslar arası Çalışma Örgütü(ILO).....	63
3.4.3. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü(UNESCO).....	64
3.4.4. Dünya Sağlık Örgütü (WHO).....	65
3.5. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.....	65
4. DÜNYA BANKASI (WB).....	66
4.1. Kuruluşu, Üyeleri ve Amaçları.....	66
4.2. Organları.....	69
4.3. Sermaye ve Oy Dağılımı.....	71
4.4. Finansman Faaliyetleri.....	73
4.4.1. Finansman Kaynakları.....	73
4.4.2. Kredi Politikasının Esasları ve Kredi Çeşitleri.....	73
4.4.3. Kredilerin Kullanım Şartları.....	78
4.4.4. Kredilerin Geri Ödemeleri.....	79
5. ULUSLAR ARASI PARA FONU (IMF).....	80
5.1 Kuruluşu, Üyeleri ve Amaçları.....	80
5.2 Organları.....	84
5.3. Sermaye ve Oy Dağılımı.....	85
5.4. Fon'un Mali Yardım Mekanizmasının İşleyişi.....	87
5.5. Fon'un Üye Ülkelere Sağladığı İmkanlar.....	88
5.5.1 Genel İmkanlar.....	88
5.5.1.1 Rezerv Dilimi Pozisyonu.....	89
5.5.1.2 Kredi Dilimleri ve Stand-By Uygulaması.....	89
5.5.1.3 Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı.....	90
5.5.2 Özel İmkanlar.....	91
5.5.2.1 Telafi Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı.....	91
5.5.2.2 Tampon Stok Finansman Kolaylığı.....	91
5.5.2.3 Yapısal Uyum Kolaylığı.....	92
6. GÜMRÜK TARİFELERİ GENEL ANTLAŞMASI (GATT) VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (WTO).....	92
6.1. Kuruluşu ve Amaçları.....	92
6.2. Yapısı ve Temel İlkeleri.....	95
6.3 Uruguay Round'u ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Kurulması.....	97
6.4 DTÖ'nün Yapısı ve Karar Alma Mekanizması.....	99
6.5 Dünya Ticaret Örgütü'nün Temel Hükümleri.....	101
6.5.1 Mal Ticaretine İlişkin Çok Taraflı Antlaşmalar.....	101
6.5.2 Hizmetler Ticareti Genel Antlaşması (GATS).....	104
6.5.3 Ticaretle Bağlantılı Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS).....	106

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ULUS DEVLETİN DEĞİŞEN DURUMU

1. TEMEL UNSURLARI VE YAPISAL ÖZELLİKLERİYLE ULUS-DEVLET MODELİ.....	108
2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE MİLLİ EGEMENLİK.....	114
2.1 Ulus Devlet Modelinde Egemenlik Yapılanması.....	114
2.2 Küreselleşme ve Egemenliğin Klasik Yapılanmasındaki Aşınma.....	120
3. ULUS DEVLETİN İŞLEVLERİNDE DEĞİŞİM: REFAH DEVLETİ KRİZİ VE YENİ SAĞ POLİTİKASI.....	125
3.1 Ulus Devletin Ekonomik Etkinlik Alanının Daralması.....	125
3.1.1.Refafah Devletinin Krizi ve Yeni Sağ Politika.....	131
3.1.2.Uluslar arası Hukukun Üstünlüğü ve Değişen Egemenlik Anlayışı.....	137
5. İNSAN HAKLARININ ULUSLAR ARASI DÜZEYDE KORUNMASI.....	142
6. YEREL KİMLİKLERE YAPILAN VURGU VE ULUSUN PARÇALANMASI.....	148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN VE ULUSLAR ARASI KURULUŞLARIN TÜRKİYE’NİN EKONOMİK VE SİYASAL YAPISINA ETKİSİ

1.KÜRESELLEŞME’NİN TÜRKİYE’YE ETKİLERİ.....	158
1.1 Türkiye’nin Küresel Ekonomik Düzene Uyumu.....	158
1.2 Türkiye’de Devletin Gücünün Aşınması.....	179
1.3 Türkiye’de Ulus Altı Birimlerin Etkisi.....	188
1.4 Türkiye’de Ulus Üstü Birimlerin Etkisi.....	196
2. ULUSLARARASI KURULUŞLARIN TÜRKİYE’NİN EKONOMİK YAPISININ DÖNÜŞTÜRÜLMESİNE ETKİLERİ	200
2.1 IMF Etkisi: İstikrar Politikaları.....	201
2.2 Dünya Bankası Etkisi: Yapısal Uyum Politikaları.....	219
2.3 Dünya Ticaret Örgütü Etkisi: Kamu Hizmetlerinin Ticarileşmesi.....	228
3. ULUSLAR ARASI KURULUŞLARIN TÜRK SİYASAL YAPISINA ETKİLERİ.....	239
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	262

KAYNAKÇA

ÖZGEÇMİŞ

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACC	BM İdari Koordinasyon Komitesi
AKP	Adalet Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BİT	Bilgi İletişim Teknolojileri
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
ÇUŞ	Çokuluslu Şirketler
DB	Dünya Bankası
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	Demokratik Sol Parti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYP	Doğru Yol Partisi
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü
ECOSOC	BM ekonomik ve sosyal konseyi
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
EPTA	BM Genişletilmiş Yardım Programı
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü

FP	Fazilet Partisi
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GATS	Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IBDR	Uluslar arası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası
ICSID	Uluslar arası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi
IDA	Uluslar arası Kalkınma Birliği
IFC	Uluslar arası Finans Kurumu
ILO	Uluslar arası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslar arası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
INCB	Uluslar arası Uyuşturucu Kontrol İdaresi
ISO	Uluslar arası Standartlar Teşkilatı
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KİK	Kamu İktisadi Kuruluşu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
MFA	Çok Elyaflılar Anlaşması
MFN	En Çok Kayrılan Ülke
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MIGA	Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Alanı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OIC	İslam Konferansı Teşkilatı

OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PEPSAL	Programlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredileri
PEIR	Kamu Harcamalarının ve Kurumsal Yapının Gözden Geçirilmesi
POAŞ	Petrol Ofisi Anonim Şirketi
RP	Refah Partisi
SAF	Yapısal Uyum Kolaylığı
SAL	Yapısal Uyum Kredileri
SDR	Özel Çekme Hakları
SECAL	Sektörel Uyum Kredileri
SP	Saadet Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TGA	Tekstil ve Giyim Anlaşması
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TMSF	Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRIMS	Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması
TRIPS	Ticaretle Bağlantılı Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları Anlaşması
TUSKON	Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜPRAŞ	Türkiye Petrol Rafineleri Anonim Şirketi
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNCOF	BM Kalkınma Fonu

UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNFDAC	BM İlaç Kontrol Fonu
UNHCR	BM Mülteciler Yüksek Komisyonu
UNIDO	Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
UNICEF	BM Çocuk Fonu
UNRISO	BM Sosyal Kalkınma İçin Araştırma Enstitüsü
WFC	Dünya Gıda Konseyi
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: BM Üyesi Kurucu Ülkeler (1945)

Tablo 2: IBRD’de En Büyük Beş Ülke ve Türkiye’nin Sermaye Payları ile Oy Güçleri(2009)

Tablo 3: IMF’nin Kuruluşuna Katılan 44 Ülke ve Sermayeye Katılım Payları

Tablo 4: IMF’deki Bazı Ülkelerin Kotaları ve Oy Güçleri (2010)

Tablo 5: 1981-2002 Tarihleri Arasında Türkiye’de Kurulan Üst Kurullar

Tablo 6: 1961-2005 Tarihleri Arasında IMF ile imzalanan Stand-By Anlaşmaları

GİRİŞ

1980'lerden sonra Türkiye'de dışı açılma politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla belirginleşen küreselleşme süreci, dünya genelinde mali piyasaların ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi temelinde ve yeni liberal politikaların bütün dünyaya yayılmasını sağlayacak biçimde ilerlemektedir. Dolayısıyla bu politikaların uygulandığı ülkelerde ekonomik yapıdaki dönüşüme bağlı olarak yönetsel ve siyasal yapılar da dönüştürülmekte, daha uygun bir yapı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Sürecin işleyiş mekanizmasını ise Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü gibi evrensel nitelikteki uluslararası kuruluşların üye ülkelere önerdiği, sosyoekonomik ve yönetsel-siyasal yapının yeniden yapılanmasına ilişkin politikalar oluşturmaktadır. Bu politikalar, küreselleşme sürecine bağlı olarak birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Temel tartışma noktalarından biri ise, ulus-devletin işlevinin ve bunun faaliyet organı olan kamu yönetiminin işlevlerinin yeniden tanımlanması ve düzenlenmesi olarak belirginleşmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, 1990'lerden sonra tartışma alanı genişleyen küreselleşme sürecinin ve buna bağlı olarak uygulamaya konulan yeni sağ politikaların, evrensel nitelikteki uluslararası kuruluşların politikaları vasıtasıyla genelde ulus-devlet, özelde Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yapısına etkisinin incelenmesinden oluşmaktadır. Çalışmanın bütününde küreselleşmenin sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal-yönetsel boyutları ele alınarak, bu boyutların ulus-devlet ve kamu yönetimi ile ilişkileri incelenecektir. Küreselleşme ve kamu yönetimi arasındaki ilişkinin irdelenmesi, küreselleşmenin genelde devlet, özelde kamu yönetimini ne yönde etkilediği ve küreselleşme savunucularının iddia ettiği gibi ulus devletinin bu süreçte ömrünü tamamlayıp tamamlamadığı da sorgulanacaktır. Dolayısıyla çalışmada, küreselleşme belirli bir dönemi tanımlayan geçici bir süreç olarak değil, kapitalist sürecin bir devamı olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre küreselleşme kapitalizmin ortaya çıkışından bu yana devam eden sermaye birikiminin ve bunun kaçınılmaz bir gereği olarak dünya pazarlarının bütünleşmesinin devamı olan bir süreci ifade etmektedir.

Küreselleşme sürecinde devlet küresel piyasanın gerekleri doğrultusunda yeniden örgütlenmektedir. Bu yapı temel olarak neoliberalizmin ekonomi yönetiminin siyasetten arındırılması (apolitikleştirme) stratejisine dayanır. Küresel

piyasa disiplininin sağlanması ve yeni anayasacılık projesinin uygulanması devletin kurumsal olarak yeniden yapılanmasını gerektirmiştir. Dünyada giderek artan eşitsizlikler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir dağılımında meydana gelen uçurumlar, güven ortamının kalmayıp, sosyal çarpıklıklar geliştirmekte olan siyasi dünya düzeninin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu yeniden tanımlama ise son yıllarda yeni bir yapılaşmanın gelişimini ihtiva etmektedir. Yeni anayasacılık kavramında kendini bulan bu yapılaşma, yenedünya düzeninin oluşturulmasının ve sürdürülmesinin önemli bir parçasıdır. Yeni anayasacılık neoliberalizmin siyasi, yargısal ve sömürgeci bir anlayışın bileşenidir. Yeni anayasacılık neoliberalizmin serbest girişimcilik ve piyasa üzerindeki etkisini artırmak ve iyice nüfuz etmek isteyen bir disiplin olarak kendini göstermektedir. Neoliberalizm disiplini somut olarak gelişmiş ülkelerin mevcut büyük sermayelerinin çıkarları ile ilgilidir. Bir sürü olumlu taraflarının olduğu vaadi ile siyasi ve yasama reformlarının yapılması yoluyla siyaseti yeniden tanımlama iddiasındadır. Bu reformlar geliştirmekte olan ve fakir ülkelerin anayasaları, kanunları, mülkiyet haklarını ve bazı kurumsal uyarlamaları kapsamaktadır. Buradan yeni anayasacılığın temel amacının yönetimlerin neoliberal politikaya zıt kararlar alınmasını alıkoymak olduğu sonucu çıkarılabilir. Bunun için de siyasi ve iktisadi olan arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaktadır. Buradan yola çıkarak, çalışmanın son bölümünde de, bugün dünya da meydana gelen yeni anayasa değişikliklerinin altında yatan amacın Türkiye’de de nasıl ortaya konulduğu anlatılmaktadır.

Sonuç olarak, kapitalizmin dünya ölçeğinde yeniden yapılanması, sermaye işleyişinin bütünsel işleyişi çerçevesinde küreselleşme kavramında ifadesini bulan bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm karar alma süreçlerinde bir farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Kapitalizmin mekânsal, kurumsal ve ilişkisel yayılmasının sınırlarına ulaşıldığı bu dönemde sermaye birikiminin bütünsel işleyişi gereği kuralsızlaştırma ve özelleştirme, dünya ölçeğinde üretim süreçlerinden karar alma süreç ve kurumlarına kadar tüm alanlardaki mevcut ilişki sistemini dönüştürmektedir.

Tez çalışması; günümüzde önemli bir yere sahip olan evrensel nitelikteki uluslar arası kuruluşların küreselleşme sürecinde ulus devletlerin ekonomik ve siyasal yapılarına etkilerinin Türkiye üzerinden incelenmesini kapsamaktadır. Öncelikle Küreselleşme kavramından yola çıkılarak küreselleşmenin tarihsel gelişimi, küreselleşmeye yönelik farklı yaklaşımlar ve küreselleşmenin sonuçlarından yola çıkarak, bu sürecin temel belirleyicisi olan evrensel nitelikteki uluslararası kuruluşların ortaya çıkışı, kuruluş gerekçeleri, görevleri ve çeşitleri ele alınacaktır. Daha sonra Küreselleşme sürecinde Ulus devletlerin geçirdiği değişim, özellikle II. Dünya Savaşından sonra oluşan uluslararası sistem vasıtasıyla refah devletinin krizi ve yeni sağ politikanın yükselişi doğrultusunda anlatılacaktır. Son olarak da çalışma; Uluslararası hukukun üstünlüğü ve değişen egemenlik anlayışı çerçevesinde, uluslararası kuruluşların politikalarının Türkiye'nin siyasal ve ekonomik yapısına etkilerinin nasıl olacağı ve bu süreçte Türkiye'de devletin gücünün aşınması ve siyasal alandaki dönüşüm Yeni Anayasacılık kavramının içeriğinin açıklanması vasıtasıyla incelenecektir.

1. KÜRESELLEŞME

Küreselleşme sürecinin kavramsal ve kuramsal çerçevesinin açıklanmaya çalışılması, öncelikle kavramın kullanımına ilişkin farklı yaklaşımlara ve tanımlamalara değinilmesini gerekli kılmaktadır. Kavrama ilişkin yaklaşımlar içerisinde küreselleşmenin yeni bir süreç olup olmadığına değinilerek küreselleşmenin ne olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Küreselleşmenin tarihsel sürecinin açıklanması ekonomik, teknolojik, siyasal ve kültürel boyutlar bağlamında değerlendirilmesini gündeme getirmektedir. Bu bağlamda küreselleşme süreci ekonomik anlamda; devlet korumacılığından vazgeçilmesi, sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması ve ticaretin serbestleşmesi ile ifade edilen serbest piyasa ekonomisi, siyasal anlamda; çok partili demokratik sistem, insan hakları ve hukukun üstünlüğü kapsamında liberal demokrasi, kültürel anlamda ise farklı kültürlerin, inançların düşüncelerin kaynaşmasıyla oluşacak bir evrenselleşme olduğuna ilişkin sorunlar bağlamında tartışılması ve bunların kuramsal düzlemde ulus devletlerin siyasal ve ekonomik yapılarına etkileri tartışmalarına nasıl yansıtıldığının irdelenmesi yararlı görülmektedir.

Küreselleşmenin sonuçları ise; endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş, bireyin önem kazanması, karşılıklı bağımlılık, ulus ötesileşme ve ülkeler arası ekonomik farklılıklardaki değişim gibi sonuçlardır. Bu sonuçların küreselleşme sürecinin hangi etkileri boyutunda anlam kazandığı konusunun incelenmesi konunun saydamlaşmasına katkıda bulunacaktır.

1.1 Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme, hayatımızın hemen hemen her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılan anahtar bir kavram olmuştur. “Parolaya dönüşmüş moda bir deyim” olarak hayatımızın birçok alanını tanımlamada küreselleşme kavramı kullanılmaktadır.¹

¹ Bauman, Z. (1999) ” Küreselleşme” çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul; Ayrıntı Yayınları, s.8

Küreselleşme, üzerinde henüz fikir birliğine varılmış bir kavram değildir. Bu kavram, değişik açılardan hareketle farklı anlam ve içerikte kullanılabilir. Bu yüzden küreselleşme kavramı, bütün sosyal alanlarda, ekonomide, politikada, kültürde, ekolojik ve teknik alanda yaygın olarak kullanılmaktadır. Küresel kavramının İngiliz dilinde uzun bir geçmişi olmasına karşın küreselleşme ve onunla ilgili kavramlar daha çok ekonomik bağlamda 1960'larda kullanılmaya başlandı. Medya ve kültürel çalışmalarda küreselleşmeye yakın anlamda 'küresel köy' vurgusunu Marshall McLuhan *Understanding Media* adlı yapıtında ileri sürmüştür. Sosyolojide ise küreselleşme kavramını Ronald Robertson 1985 yılında yayımladığı bir makalede tartışmaya açmıştır.² Küreselleşme, son kırk yıldır siyasi bilimler, sosyoloji, işletme ve ekonomi alanında çalışan bilim adamları ve yazarlarca kullanılan moda kavramlardan biridir. Yeni bir kavramın kullanılmaya başlanması, ortaya çıktığı dönemde meydana gelen büyük değişiklik ya da yenilikleri ifade edebilmeyi amaçlar. Bu yüzden günümüzde de 'küreselleşme' kavramı küresel düzeyde meydana gelen, kapsamlı ve çok boyutlu sosyal ilişki ve değişiklikleri ifade etmek için kullanılmaktadır.³ Buna ek olarak, küresel terimi sözlük anlamıyla üzerinde yaşanan dünyayı ifade etmiş olsa da küreselleşme bir olgu olarak aslında gizli olarak küreselleştiren özneye ya da öznelere gönderimde bulunur. Yani dünyayı etkisi altına alan küreselleşme süreci dünya üzerinde yaşayan her ulusun, her toplumun ve her insanın hep beraber gerçekleştirmekte karar kıldığı bir olgu değildir. Küreselleşme, küreselleştirmeyi, düşünsel, kültürel ve ekonomik bir proje olarak tasarlayıp uygulamaya yönelenlerin olayıdır. Kısacası küreselleşme düşünsel, kültürel ve ekonomik bağlamda yani bütününde, öznesinden bağımsız düşünülemez. Kuşkusuz bu özne tarihsel, düşünsel ve ekonomik olarak Batı'nın, Batı uygarlığının kendisidir. Felsefenin başlangıcı ile neotik (bilen, rasyonel) öznenin tarihsel olarak ortaya çıkış tarihi Batı söyleminde eş anlamlı olarak kabul edildiğine göre, özellikle Sokrates'in Platon'un söyleminde dile gelen evrenselci kavramının kendisi kuşkusuz küreselleşmenin gerçek düşünsel temelini oluşturur. Batı düşüncesi de özünde evrenselcidir ve o, bu bakımdan tarihsel olarak küreselleşmenin nüvesini kendi

2 Kızılcelik, S. (2003) "Küreselleşme ve Sosyal Bilimler" Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara; Anı Yayınları, s.3

3 Aktan, C.C. ve Vural, Y. İ. (2004) "Globalleşme/ Fırsat mı Tehdit mi?" Zaman Kitap, s.11

içinde potansiyel olarak hep taşımıştır.⁴ Küreselleşme, dünya ölçeğindeki toplumsal karşılıklı bağımlılıkları ve mübadeleleri meydana getiren, çoğaltan, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran toplumsal süreçlerin çok boyutlu kümesini ifade etmektedir. Bu süreçler aynı zamanda, insanların, yerel olanla uzakta olan arasında mevcut bağlantılardaki güçlenmeyi giderek daha çok fark etmelerini kolaylaştırmaktadır.⁵ Küreselleşme başta iletişim, enformasyon ve ulaşım olmak üzere insani etkileşimin çeşitli biçimlerinin, uluslar arasındaki coğrafi sınırların önemini yitirmesine yol açacak şekilde dünya ölçeğinde hızla yayılması ve bunun sonucunda insani gündem ve ilgilerin dünyalaşması süreci olarak da tanımlanabilir. Keyman'a göre; Globalleşme içerisiyle dışarısı, ulusal ile uluslar arası, Batı ile Doğu, Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya, modern ile geleneksel, kimlik ile fark ve benlik ile öteki arasında çizilmiş zamansal ve mekansal ayrımların ortadan kalkmasını ve böylece dünyanın global bir topluma ve global bir kültüre sahip olma durumuna geldiğini nitelemektedir.⁶ Başka bir açıdan küreselleşme, kapitalizmin gelişmesinde yeni bir aşamayı ve dünyanın bütünleşmiş tek bir piyasa haline gelmesini ifade etmektedir. Küreselleşme, yeni ortaya çıkan bir olgu değildir. Kapitalizm tarih sahnesine çıktığı andan itibaren küresel bir nitelik göstermiştir. Ulusal devletler de, kapitalist dönüşümün ortaya çıkardığı yapılardır. Ancak kapitalizm, ulus devletlerin sınırlarıyla yetinmemekte, bu sınırları geçerek dünya ölçeğinde etkisini göstermektedir.⁷ Küreselleşmenin bütün dünyaya nüfuz eden ideolojik boyutunu vurgulayan Timur, küreselleşme sürecinin, çağdaş emperyalizmin 1980'lerden itibaren yaygınlaşan ve Sovyet sisteminin çöküşünden sonra tek ve kaçınılmaz bir olgu olarak dünyaya sunulan yeni adı olduğunu belirtmektedir. Timur'a göre, küreselleşme, kapitalist sermaye birikiminin yeni bir aşamasıdır. Başka bir deyişle, emperyalizmin, yani sermaye ihracının yeni bir biçimidir. Sermaye artık sadece mal ve para şeklinde değil, Marx'ın tanımladığı biçimde, 'Kapitalist Üretim' biçimine özgü toplumsal ilişki şeklinde de anlaşılmaktadır.⁸

4 Erkızan, H. N. (2002) "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine", Doğu Batı Dergisi, Sayı 18, Ankara, s.61-63

5 Steger, B.M. (2006) "Küreselleşme" çev: Abdullah Ersoy, Ankara; Dost Kültür Kitaplığı, s.31

6 Sarıtaş, Z. M. (2006) "Küreselleşmenin Siyasal Boyutu: Yeni Dünyada Siyaset" İstanbul; Bilgi Dönüşüm Yayınları, s.3

7 Şaylan, G. (2003) "Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi" 2.Baskı, Ankara; İmge Kitabevi Yayınları

8 Yüksel, M. (2001) "Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye" Ankara, Siyasal Kitabevi, s.9

Küreselleşmeyi, modernleşmenin bir sonucu olarak gören ve onu toplumsal yaşamı bütünüyle kuşatan bir olgu olarak değerlendiren Giddens, küreselleşmeyi şöyle tanımlamaktadır: Küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir.⁹ Küreselleşme, tanım olarak yeni olmakla beraber, olgu olarak, çok farklı yöntemlerle kapitalizmin hemen tüm dönemlerinde görülmüş, emperyalist bir davranış türüdür. Sömürgecilikten, ticari emperyalizme, oradan korumacı politikalar görüntüsüne bürünerek üretim merkezlerini ele geçirme çabaları ve finansal hareketlere dek, kapitalizmin her aşamasında merkezin çevreyi sömürmesi gündemde yerini korumuştur.¹⁰ Bir başka açıdan küreselleşme; dünyadaki birçok ekonomik, politik, finansal, ulusal güvenlik, çevresel, sosyal, kültürel ve uluslararası teknolojik bağlantıları piyasalar ve bireyler yoluyla sağlayan, kıtalar arası ulaşım ve iletişim mesafelerini azaltan bir ağ olarak tanımlanmaktadır. Thomas Friedman ise küreselleşmeyi, giderek artan sayıda insanı çok çeşitli alanlarda etkileyen bir sistem olduğunu belirterek, serbest piyasa kapitalizminin hemen hemen her ülkeye yayılması olarak ifade etmektedir.¹¹

Küreselleşme terimi, bir devletler ve toplumlar arasında karşılıklı ilişki ve bağımlılık sürecini tanımlar. Dünyanın bir köşesindeki olayların ve etkinliklerin dünyanın daha uzak köşelerindeki insanlar ve topluluklar üzerinde ne derece ciddi sonuçlar doğuracağını tasvir eder. Küreselleşmenin içeriği Kola içip Disney izleyen küresel bir köy ekonomisinden, hatta giderek büyüyen sosyo-kültürel karşılıklı bağımlılıklardan ibaret değildir. Küreselleşme dünyanın ticaret ve finans rejimlerini yeniden inşa eder ve insanların kendilerini, çocuklarının hayat alanlarını, etnik kimliklerini nasıl gördüklerini etkileyerek, bilinçliliği en yerel ve kişisel düzeylerde

9 Giddens, A. (2004) “Modernliğin Sonuçları” çev: Ersin Kuşdil, İstanbul; Ayrıntı Yayınları, s.62

10 Koray, M. (2001), “Küreselleşme ve Ulus Devlet” Yayın No:1, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul; Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, s.82

11 Yalçınkaya, H. ve Diğerleri, “Son Küresel Kriz Küreselleşmenin Sonunu Mu Hazırlıyor?” Erişim: <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/97.pdf>, Erişim Tarihi:05.10.2009

yeniden tanımlar. Çoğu kimlikler küreselleşme güçlerinin sonucu olarak değişikliğe uğrar.¹²

BM Küresel Yönetim Komisyonu, küreselleşmeyi ulus ötesi (çok uluslu) şirketler gibi yeni aktörlerin güçlenmesi, iletişim ve birleşimdeki hızlı değişim ve OECD üyesi ülkelerdeki “serbestleşme” girişimleri olarak tanımlıyor. Üretimin mekânsal olarak yaygınlaşması, finansal piyasaların entegrasyonu, benzer tüketim ürünlerinin ve alışveriş merkezlerinin küresel olarak tek tipliliği küreselleşmenin ekonomik boyutu olarak görülebilir. Böylece ulusal ekonomilerin birbirine eklenmelerinden farklı olarak küresel bir ekonominin varlığı hissediliyor.¹³

IMF(2002), “World Economics Outlook” adlı raporunda küreselleşmeyi basitçe “ticaret ve finansman entegrasyonu” olarak tanımlamayı yeğlemiştir. Dünya Bankası “Küreselleşme, Büyüme ve Yoksulluk” adlı raporunda (2002), “Küreselleşme Sürecini” dünyadaki ekonomilerin ve toplumların devam eden bütünleşmesi olarak tanımlamıştır. DPT’nin, bir çalışmasında küreselleşmenin, ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen; ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içerdiği, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına geldiği ifade edilmiştir.¹⁴

Küreselleşme teknoloji merkezli bir değişim sürecidir. Bilgisayarlaşma, telekomünikasyon teknolojileri, minyatürleştirme, sıkıştırma teknolojisi ve dijitalleşme gibi yenilikler teknolojiyi küresel çapta yaygın ve kullanılabilir kılmaktadır. T.Friedman bu değişime “teknolojinin demokratikleşmesi” demektedir. O’na göre, teknolojinin demokratikleşmesi sayesinde artık hepimizin evinde bir

12 Tabb, K. W. (2002) “Ahlaksız fil, 21.yy da Küreselleşme ve Sosyal Adalet Mücadelesi” çev: Ercüment Özkaya, Ankara; Epos Yayınları, s.15

13 Hablemitoğlu, Ş. (2004) “Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere” İstanbul; Toplumsal Dönüşüm Yayınları, s.35-36

14 Karluk, R. (1996) “Uluslar arası Ekonomi Teori ve Politikalar” İstanbul; Beta Yayınları, s.216

banka, bir işyeri, bir gazete, bir kitabevi, bir aracı kurum, bir yatırım şirketi, bir fabrika, bir okul olabilir.¹⁵

Yukarıda tanımlamaya çalıştığımız küreselleşme kavramı birçok yönden farklı görüşlerin ve yaklaşımların çerçevesinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu farklı görüşlerin küreselleşmenin yakın zamanlarda gerçekleşen gelişmelerden hangisine bağlanacağı ya da oluşumda bunlardan hangisine ağırlık verileceği konusu tartışmalıdır. Küreselleşmeyi büyük ölçüde teknolojik gelişmeye bağlayanlar olduğu gibi, onu piyasanın varlığına dayandıranlar da vardır. Öte yandan küreselleşmeyi yeni bir olgu olarak görmeyip, kapitalizmin varlığı ve işleyişiyle ilişkilendirenler de bulunmaktadır.

Küreselleşmeyi teknolojik gelişmelere bağlayanlar, onu teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan yansız bir gelişme olarak sunmaktadırlar. Buna göre bilgisayar ağırlıklı teknolojiler, kolaylaşan bilgi aktarımı ve iletişim, ucuzlayan ulaşım hep birlikte sermaye dolaşımını kolaylaştırmışlar, şirketlerin küresel düzeyde bir üretim ağı kurmasına yol açmışlar ve insanlık, artan iletişim sayesinde "küresel köyde" benzer yaşam ve tüketim alışkanlıkları edinmiştir. Bu, uzun dönemde tüm insanlığın yararına olacak bir gelişme sürecine işaret etmektedir. Küreselleşmenin dayanağı konusundaki ikinci görüş, onu piyasanın mantığına dayandıranların görüşüdür. Piyasacı neo-liberal görüşe göre, hızlanan teknoloji ve artan üretim, piyasaların dışa açılmasını gerektirmiş ve 1970'li yılların ortalarından bu yana ülkeler, bu pazar mantığına uyarak ticareti serbestleştirmenin gerekleri doğrultusunda davranmaya başlamışlardır. Korumacı politikaların kalkması, dış ticaretin teşvik edilmesi ve para piyasalarının serbestleştirilmesi gibi uygulamalar hep bu doğrultudaki uygulamalardır.

Küreselleşmenin dayanağı konusundaki üçüncü görüş ise, onu kapitalizmin mantığı ve işleyişine bağlayanların görüşüdür. Özellikle Neo-Marxist yaklaşım çerçevesinde dile getirilen bu görüş küreselleşmeye yeni bir olgu olarak bakmaz. Bu görüşe göre küreselleşme, kapitalizmin gelişmesi, yayılması ve derinleşmesi

15 Tözüm, H. (2006) "Küreselleşme: Gerçek mi Seçenek mi?" Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 18, Ankara; Doğu Batı Yayınları, s.155

anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla, 20.yüzyılın sonlarında hız kazanan küreselleşme sürecinin arkasındaki dürtü, sınırlı bir dünya ticareti içinde sermaye birikimi sorunu yaşayan kapitalizmin, pazarı ve tekelci yapıyı genişletme ihtiyacıdır. Bu görüşün önemli bir özelliği de, küreselleşmenin dünyadaki gelir eşitsizliğini artırdığını ve merkez çevre ayrımını derinleştirdiğini savunmasıdır.¹⁶ Dolayısıyla günümüzde küreselleşme kavramını aslında nesnel bir gerçeklikten ziyade, dünya kapitalizminin öncü aktörleri olan çok uluslu şirketlerin ve uluslar arası finans kuruluşlarının öznel ve iradi bir ideolojik projesi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu anlamda günümüz küreselleşmesi her şeyden önce bir teknolojik çağdaşlık öyküsü değil, bir şirketler küreselleşmesi olarak dünya kaynaklarının uluslar arası kapitalist iş bölümü içinde paylaşımını öngören bir propaganda içermektedir.¹⁷

Küreselleşme kavramının ekonomik ve siyasi alanda kullanılmaya başlanması M. Teacher ve R. Reagan tarafından temsil edilen muhafazakar anlayışın iktidara geldiği 1980’li yıllara rastlamış, 199’lı yıllardan itibaren ise kavram iyice yaygınlaşmıştır. Küreselleşme süreciyle ortaya çıkan yeniden yapılanmayla birlikte ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması ekonomik alanda hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde benimsenen iktisadi sistem ve buna bağlı olarak uygulanan iktisat ve sanayi politikaları ve sanayileşme türü giderek benzerlik göstermiştir.¹⁸

Bütün bunların sonucunda küreselleşme, kapitalist sistemin temel unsurunu oluşturan sermaye birikimi sürecinin devamını sağlamak üzere yaşanan uluslararasılaşma süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreç, ekonomik ve sosyal yapıların bugünkü küreselleşme evresine uyumunu sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, sermayenin bugün eskisinden daha fazla belirleyici olması, serbest piyasa anlayışının sadece ekonomi alanında değil, sosyal yaşamın tüm alanlarında da etkili ve belirleyici unsurlardan birisi haline

16 Bulut, N. (2003) “Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu”

Erişim: dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/282/2573.pdf , s.182, Erişim Tarihi: 07.10.2009

17 Yeldan, E. (2008) “Küreselleşme Kim İçin? Dünyada ve Türkiye’de” İstanbul; Yordam Kitap, s.21

18 Yalçınkaya, H. ve Diğerleri, “Son Küresel Kriz Küreselleşmenin Sonunu mu Hazırlıyor?” s.1631

<http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/97.pdf>, Erişim Tarihi:05.10.2009

gelmesine neden olmuştur. Oysa küreselleşme, barışın bütün dünyada egemen olduğu, tüm insanların temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu, yoksulluğun ortadan kaldırıldığı, yalnız para ve malların değil, tüm bireylerin dünyanın tüm bölgelerinde özgürce dolaşabildiği, emperyalizmin yani sömürünün yok edildiği bir düzen olmalıdır.

1.2 Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi

Küreselleşme, siyasi, kültürel, ekonomik ve diğer alanlarda birden fazla süreci kapsayan bir olgudur ve ancak son yıllarda bütün süreçler küresel düzeyde bir arada gerçekleşmektedir. Bu nedenle küreselleşmenin ne zaman başladığı konusunda bir uzlaşma söz konusu değildir. Küreselleşmenin başlangıcı olarak medeniyetin başlangıcı, Sanayi Devrimi ve modernleşme, 19.yüzyılın ortaları, 1950 sonrası veya 1980’li yıllar dile getirilmektedir.¹⁹ Bu nedenle globalleşmenin doğuşu ve gelişimi, globalleşmenin sahip olduğu farklı boyutların her biri dikkate alınarak coğrafi keşiflere, modernleşme ve kapitalizmin gelişimine, ticaret ve finansın uluslararasılaşmasına dayalı olarak ele alınabilir.

Küreselleşmenin gelişimi ile ilgili birçok tarihi dönem başlangıç olarak gösterilmektedir. Bu süreçleri içinde en eski olanı, insanların birbiriyle iletişime geçmesinden itibaren küreselleşmenin de başladığı varsayımına dayanır. Çakmaktaşı ticareti yapan Neandertal (Nean- der-tal insanı; 200.000 yıldan fazla geçmişi olan ve Avrupa, Yakın Doğu, Orta Asya ve Batı Sibiryaya topraklarında tarih öncesi yaşamış bir insan ırkı olarak tanımlanmaktadır) insanından beri ticaretin uluslar arası bir kimlik taşıdığı ve küreselleşmenin ilk çağlardan bu yana tarih sahnesinde boy gösterdiği bir başka varsayımdır.²⁰

Diğer bir görüşe göre; sınır aşan karşılıklı ekonomik bağlantıların ilk defa görülmesinden ötürü küreselleşmenin başlangıcı olarak XVI. yüzyılı esas alan yaklaşımdır. Zira bu yüzyılda coğrafi keşifler ve giderek kurumsallaşan sömürgecilik sayesinde hem ekonomik faaliyetler yerellikten çıkmış, hem de devletler ve kültürler arasındaki ilişki ve etkileşimler giderek güçlenmiştir. Bu dönemde hüküm sürmüş

¹⁹ Aktan, C.C. ve Vural, Y. İ. (2004), s.29

²⁰ Zengingönül, O. (2004) “Küreselleşme” İstanbul; Adres Yayınları, s.19

devletler olan İspanya, Portekiz, Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi sömürge imparatorluklarında mal, sermaye, emek ve fikirler serbestçe dolaşabilirken, sömürge siyaseti sayesinde birçok batılı şirket küresel bir görünüm kazanmıştır.²¹

Uluslar arası ticaretin artan hâkimiyeti, “16. yüzyılda ortaya çıkan ve hane gereksinimini karşılamaktan çok, karı azamileştirme hedefiyle satışa ya da mübadeleye yönelik üretime dayalı tek dünya sistemi” olarak kapitalizmin dünya sisteminde belirleyici olmasına yani “kapitalist dünya ekonomisine” yol açmıştır. Kapitalizme bu bağlamda yüklenebilecek nitelik, kar amacıyla dünya pazarına yapılan ekonomik yöneliş olmaktadır. O halde küreselleşmeden söz etmek, iktisadi bir sistem olarak kapitalizmin dünyaya yayılması, her şeyi pazar ürününe dönüştürme eğilimi olarak ortaya konulabilir.²²

Kapitalizm, XVI. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arasında Batı Avrupa’da şekillenmeye başlayan yeni toplumsal düzeni ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır. Kapitalizm XVI. yüzyılda doğmuştur. Ancak XV. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın batısında yaşanan köklü değişimler kapitalizmin doğuşuna kaynaklık etmiştir. Bu dönemde okyanuslar geçilmekte, kentler ağırlık ve önem kazanmakta, o zamana kadar görülmemiş ölçüde zenginleşen yeni ve güçlü bir ticaret kesiminin toplumsal etkinliği artmaktadır. Dünyanın ekonomik merkezi Akdeniz’den kuzeye kaymaktadır. Gerek düşünce yaşamında ve gerekse siyasal anlayışlarda Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketlerinin etkisiyle yepyeni ve devrimsel gelişmeler baş göstermektedir.²³

1492 Amerika’nın keşfi kapitalizmin şekillenmesinde önemli bir süreçtir. Çünkü Amerika’nın keşfi, Ümit Burnu’nun dolaşılması, yeni kıtalara ulaşılması Avrupa pazarının genişlemesine kaynaklık etmiş ve burjuvazi için yeni alanlar oluşturmuştur. Bu durum feodal üretim tarzında önemli değişikliklere yol açmış ve zamanla feodalizmin tarih sahnesinden silinmesine ve yerini kapitalizme bırakmasını

21 Özvar, A. (2007) “Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet Olgusu ve Türkiye” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul; s.19

22 Karakuş, F. (2006) “Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara; s.12

23 Şaylan, G. (2003), s.34-35

sağlamıştır. Marx ve Engels bu önemli süreci şu şekilde ifade ederler: “Amerika keşfi, Ümit Burnu’nun dolaşılması, yükselen burjuvazi için yeni bir alan açtı. Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika’nın sömürgeleştirilmesi, sömürgelerle ticaret, değişim araçlarının ve genel olarak metaların artışı ticarete, gemiciliğe, sanayiye ve o güne kadar görülmemiş bir atılıma sebep oldu. Böylelikle çöküş halinde olan feodal toplumdaki devrimci unsura da hızlı bir gelişim sağladı. Sanayi üretiminin kapalı loncalar tarafından tekelleştirildiği feodal sanayi sistemi, yeni pazarlar açıldıkça durmadan büyüyen gereksinimlere artık yetmiyordu. Onun yerini manifaktür sistemi aldı. Lonca ustaları imalatçı orta sınıf tarafından bir kenara itildiler; farklı lonca birlikleri arasında işbölümü karşısında yok oldu. Bu arada pazarlar durmaksızın büyüyor, talepler de aynı oranda artıyordu. Manifaktür bile artık yeterli değildi. Tam bu sırada, buhar ve makine, sanayi üretimini devrimcileştirdi. Manifaktürün yerini modern sanayi, orta sınıfın yerini sanayici milyonerler ve modern burjuvazi aldı.”²⁴

XVI. yüzyıldan XIX. yy sanayi devrimine kadar uzanan dönem, feodalizmden kapitalizme geçiş dönemi olarak adlandırılabilir. Kapitalist gelişme ve yayılma sosyal ve ekonomik anlamda global etkiler ortaya çıkaran olayların en önemlilerinden biridir ve henüz tamamlanmamıştır. Rönesans ve Reform hareketleri, Avrupa’da merkezi devletlerin kurulması, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi yeni bilimsel ve kültürel düşünce, değer ve yaşam tarzını ortaya çıkarmıştır ve bunlar global düzeyde yayılmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır.²⁵ Böylece bazı görüşlere göre birinci küreselleşme dalgası diyebileceğimiz, Batı Avrupa’da kapalı tarım ekonomisinden ticari kapitalizme geçiş süreci tamamlanmış olmaktadır.

Sanayileşme ikinci küreselleşme dalgasının itici gücüdür. Sınai üretim yalnızca uluslar arası ticaretin genişlemesini hızlandırmakla kalmadı; yapısını da dönüştürdü. 1880’lere gelindiğinde, kapitalizmde tekelleşme ve finans kapitalin boy göstermesi olgularıyla karşılaşıldı. Sınai üretim ulusal pazarların üzerinde daha geniş ve güvenli pazarlar bulunmasını zorunlu kıldı. Bu zorunluluk nedeniyle,

24 Engels, F. ve Marx, K. (1998) “Komünist Parti Manifestosu” çev: Sol Yayınları Yayın Kurulu, Ankara; s.1011

25 Aktan, C.C. ve Vural, Y. İ. (2004), s.31

sömürgecilik emperyalizm biçimine dönüşmeye başladı.²⁶ Dünya ticaretinin hacmi 1850 ile 1914 yılları arasında çok arttı. Sterline dayalı altın standardının İngiliz poundu ve Hollanda guldeni gibi belli başlı ulusal paraların dünya üzerindeki dolaşımını mümkün hale getirmesiyle birlikte, sermaye ve mallar, çok uluslu bankaların faaliyetlerinin güdümünde, sınırların ötesine görece serbest bir şekilde aktı. Kendi bağımsız kaynaklarına sahip olmak isteyen birçok Avrupa ulus-devleti, küresel Güney'in büyük bölümünü doğrudan sömürge yönetimleri altına soktu. Demiryolları, gemicilik ve 20.yüzyılın kıtalararası hava ulaştırmacılığı, bir yandan ulaştırma maliyetlerini düşürürken, diğer yandan gerçek bir küresel altyapının oluşturulmasının önündeki coğrafi engelleri ortadan kaldırmayı başardı. 20.yüzyılın başlarında kitlesel göç, kentleşme, sömürge rekabet ve dünya ticaretinin aşırı liberalleşmesi sonucunda devletlerarasındaki düşmanlıklar artmaya başlamış; ortaya çıkan aşırı milliyetçilik dönemi iki yıkıcı dünya savaşı, uzun süren bir küresel ekonomik bunalım ve belirli siyasi toplulukları korumak için getirilen düşmanca önlemlerle sonuçlandı.²⁷ Gerek savaşların, gerekse Büyük Depresyon'un etkisiyle ülkeler dış ticarete sıkı korumacılığa yönelmiş; sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar artmıştır. Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler tarife ve kotaları aşırı ölçüde artırmış ve sonuçta dünya ticaret hacmi hızla düşmüştür. Öte yandan, uluslararası sermaye hareketleri de kısıtlamalardan nasibini almış ve ülkelerin savaş ve ekonomik durgunluğun etkilerinden kendilerini korumaya çalışmaları sonucu sermaye hareketleri önemli ölçüde yavaşlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ABD'nin himayesinde tesis edilen IMF, Dünya Bankası, GATT, ve OECD gibi uluslararası kuruluşların hayata geçirilmesi globalleşme sürecine ivme kazandırmıştır. Hemen hemen tamamı 1940'ların ikinci yarısında kurulan bu kuruluşların da katkısıyla 1950'ler ve 1960'larda yeni bir globalleşme dalgası ortaya çıkmıştır.²⁸ Yakın tarih, "kitlesel tüketim için kitlesel ve standart üretim" anlayışına dayalı Fordist sistemin iç çelişkilerinin 1960'ların sonlarına doğru artık iyiden iyiye belirginleşmiş olduğunu göstermektedir. 1960'lı yılların sonunda, kapitalist sistemin eksik talep/aşırı üretim krizlerine sürüklenmeden kendini yenileyebilmesi için sürekli

26 Koray, M. (2001), s.152-153

27 Steger, B.M. (2006), s.55-57

28 Aktan, C.C. ve Şen, H. "Globalleşme"

Erişim:http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-sen-globallesme.pdf, s.10-11

olarak genişleyici politikaların uygulanması gerekiyor; dahası, sermaye sınıfı emekçi sınıfların giderek yükselen taleplerini karşılamakta zorlanıyordu. Bütün bunların yanında finans sistemi sabit kur rejimi ve kontrol altında tutulan sermaye piyasalarından yeterli gelir elde edemiyor, finansal sermaye tekrardan 19.yüzyıldaki akışkanlığına özlem duyuyordu. Keynesgil iktisat öğretisinin “finans ulusal bir meseledir” anlayışına dayalı düzenleyici politikaları finans sermayesi için artık dayanılmaz bir baskı unsuruna dönüşmüştü. 1974 ve 1979’da petrol fiyatlarındaki yüksek oranlı sıçramalar bu sürecin sonunu getiren tetikleyici unsurlar olarak ortaya çıktı.²⁹

1970’li yılların başında dünya pazarlarında dolar aleyhine ve genelde paralar, altın ve hammaddeler üzerinde büyük spekülasyonlarla başlayan sarsıntı, Breton Woods Para Sistemi’nin çökmesiyle (doların altın/döviz standardından ayrılması) sürdü. Petrol İhracatçı Ülkeler’in (OPEC) petrol fiyatını 1973 sonunda dört kat artırması ve ABD’nin Vietnam’daki yenilgisi bu dönemin doruk noktasıdır. 1974’ten itibaren bütün göstergelerin olumsuzlaştığı görülüyordu; sermayenin kar haddi hızla düşüyordu. Üstelik bu olumsuzluk uzun süreli gibiydi. Petrol fiyatlarının patlaması, OPEC’de büyük bir durgunluğa yol açmıştı. Durgunluk her yerde fiyatların artışıyla gitmekteydi. Gelişmekte Olan Ülkeler’in (GOÜ) yaşadığı dış borç patlaması da bu dönemde ortaya çıktı. Aslında petrol krizi, sermayenin merkezde kar haddi düşerken bardağı taşıran son damla olmuştur; GOÜ de krize düşünce, doğal olarak, merkezde durum ağırlaşmıştı. 1970’li yıllarda bu istikrarsızlık sürerken Merkez’in bunalımdan etkilenme oranı ve süresi çok farklılaştı. Bu arada iç çatışmaları şiddetlendi. Ayrıca dünya finans sisteminin yaşayabilirliğini tehdit eden ağır borçlu GOÜ’ nün denetime alınması gerekiyordu. İşte yeni ekonomik düzen tanımıyla, 1970’li yılların sonunda tüm serbest piyasa, özelleştirme- küreselleşme hedefleri, sermayenin kar haddinin düştüğü ve ABD ile diğer ülkeler arasında çekişmelerin arttığı, bu sırada gündeme getirildi.³⁰ Bunalım, refah devletinin sorgulanmasına yol açmış, refah devletinin oluşumunu sağlayan politik süreç yani emekçi kesimler, iş dünyası ve devlet arasındaki büyük uzlaşma 1980’li yıllarda çökmüştür. Bunun sonucu olarak devletin,

29 Erinç, Y. (2008), s.96-97

30 Kazgan, G. (2000) “Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen” İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.94-95

küçülmesi özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi değerler ön plana çıkmıştır.³¹

1980'lere gelindiğinde, İngiltere başbakanı Margaret Thatcher ve ABD başkanı Ronald Reagan, Keynesçiliğe karşı neoliberal devrimin başını çektiler ve bilinçli bir şekilde, küreselleşme kavramını dünya ekonomilerinin liberalleştirilmesi ile ilişkilendirdiler.³² Sermaye krizden çıkabilmek için, yenedünya düzeni politikalarını yürürlüğe koyarak, piyasa ekonomisini kamu müdahalelerinden arındırmaya başlamıştır. Çevre ülkelerin borç ödeyemez duruma düşmesi, uluslararası kredi kuruluşları, Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) aracılığıyla yenedünya düzeni politikalarının devreye sokulmasını sağlamıştır. 1980'li yılların ortasında SSCB ve Doğu Blok'unun yıkılması ise komünizm tehlikesini ortadan kaldırarak bu süreci daha da hızlandırmıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte "komünizm tehdidi" ortadan kalkınca, ekonominin insani boyutu tümenden geri plana itilmiş; sanki ekonomi insan için değil, insan ekonomi için hizmet eden bir araçtan ibaret olmuştur.³³ Sonuç olarak, neoliberal küreselleşme, uluslararası sisteme yeni bir yüz vermiş, dünyanın gelişmiş ve azgelişmiş ülkeleri arasındaki zenginlik farkını açmıştır. Uluslararası sömürgecilik ve bağımlılık ilişkileri bir yeniden yapılanma sürecine girmiş, sömürgecilik daha doğrudan ve daha çıplak bir görünüm kazanarak, biçimsel düzeyde bile olsa ulusların "eşitliği"nden ve "bağımsızlığı"ndan söz etmek anlamsızlaşmıştır. Emperyal bir neoliberal programın Üçüncü Dünya ülkelerinin gündemine girmesinde, bu ülkelerdeki egemen sınıfların değişen yapısının belirleyici rolünü de ihmal etmemek gerekir. Emperyal güçler ile ortak çıkarlara sahip bir uluslararası kapitalist sınıfın bağımlı ülkelerde hâkim sınıf durumuna gelmesi ve bu sınıfın yaşamsal önemdeki rolüyle Üçüncü Dünya ülkeleri yeniden sömürgeleştirilmiştir. Neoliberal küreselleşmenin toplumsal maliyeti ise ağır olmuştur. Sosyal politikaların terkedilmesi, toplumsal sınıflar arasında görece "uzlaşma"nın sona erdiğini de ilan etmiştir. Orta sınıfları çökerten, işsiz ve mülksüz nüfusları çoğaltan politikaların sonucu olarak yoksulluk küresel bir boyut kazanmıştır. Yoksulluğun küreselleşmesi,

31 Şaylan, G. (2003), s.132

32 Steger, B.M. (2006), s.66

33 Kazgan, G. (2000), s.94-95

dünya çapında yeni bir proleterleşme dalgasının ilerlediğinin yansımasıydı. Bunun karşıt doğrudan sonucu ise, sermayenin merkezileşme sürecinin çok hızlanmasıyla, özellikle de mali araçlarla sömürüye dayanan bir sermaye birikim sürecine paralel olarak dünya çapında mali sermaye egemenliği pekişmiştir.³⁴

Sonuç itibarıyla, günümüz küreselleşme dalgası birden bire ortaya çıkmamış, ekonomik eksenli ve kapitalizmle iç içe olan süreçlerin oluşturduğu zemin üzerinde yükselmiştir. Bilgi devriminin yanı sıra kapitalizmin yeni bir açılımı olarak ifade edilebilecek olan neo-liberal uygulamalar ve Doğu Bloğunun yıkılması gibi önemli gelişmelerin üst üste gelmesi küreselleşmenin günümüzde birden bire karşılaşılan ani ve benzersiz bir olgu olarak algılanmasında etkili olmuştur. Yoksa sınır ve mesafelerin aşarak toplumlar arası ilişki ve etkileşimlerin gerçekleşmesi her zaman karşılaşılan olgulardır ve özellikle sömürgecilik döneminde zirveye ulaşmıştır. Bugünkü küreselleşmeyi geçmişten ayıran temel farkın; bu ilişki ve etkileşimlerin her zamankinden hızlı ve yoğun olması, var olan ekonomik, toplumsal ve siyasi yapılanmaları önemli ölçüde değişikliğe zorlayacak etkileri üretmesi olduğu söylenebilir.

1.3 Küreselleşmenin Nedenleri ve Boyutları

Küreselleşme, ilk olarak ekonomik ilişkilerin uluslar arası hale gelmesiyle başlamış olduğundan çoğunlukla ekonomik bir süreç olarak ön plana çıkmakla birlikte, aslında çok boyutlu bir süreçtir. Bu gerçeklik bağlamında, küreselleşme sürecinin ekonomik boyutunun yanında, siyasi, sosyal, kültürel ve teknolojik boyutunun da incelenmesi gerekmektedir.

1.3.1 Ekonomik Nedenleri ve Boyutları

Küreselleşme denilince akla gelen ilk şeylerden biri dünya ekonomisinin bütünleşmiş halidir. Birçok yazara göre, ekonominin küreselleşmesi, farklı ülkelerin üretim ve pazarlarının hergün artan bir hız ve derinlikle birbirine daha çok bağımlı

34 Özdek, Y. (2002) "Küreselleşmenin Yeni Evresi, Zorunlu Rolü ve Hukuk"

Erişim:http://www.toplumsal hukuk.org/yazi_oku.asp?sayfa_no=46&b=kuresellesmenin_yeni_evresi_zorun_rolu_ve_hukuk_yasemin_ozdek, Erişim Tarihi:10.10.2009

hale gelmesini ifade eden bir süreçtir.³⁵ Piyasalar dünyadaki yaygınlık alanlarını genişleterek, ulusal ekonomiler arasında yeni bağlantılar oluşturmuşlardır. 21. yüzyılın küresel ekonomik düzeninin önemli yapı taşları olan dev ulus ötesi şirketler, güçlü uluslar arası ekonomik kuruluşlar ve büyük bölgesel ticaret sistemleri ortaya çıkmıştır.³⁶

Ekonomik globalleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır-ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır. Bu süreçte küresel firmalar önemli bir fonksiyon üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler, GATT, DTÖ ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabalarıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslararası firmaların sınır-ötesi satış yapma ve maliyet düşürmek amacıyla daha ucuz kaynak sağlama gibi faktörler ekonomik globalleşmeye ortam hazırlamıştır. Ekonomik globalleşme, kendisini üretim ve finansal faaliyetlerin globalleşmesi olmak üzere iki farklı alanda göstermektedir.³⁷ Üretimde küreselleşme; şirketlerin sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak, fason imalat anlaşmaları ve başka yöntemlerle mal ve hizmet üretim faaliyetlerini kendi ülkeleri dışında yaymaları anlamına gelmektedir. Böylece üretimin küreselleşmesi ile uluslararası şirketlerin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemi artmış, mal ve hizmet ticareti önündeki engeller kaldırılarak, dünya ticaretinde ciddi bir liberalizasyon ve genişleme sağlanmıştır.³⁸ Finansal küreselleşme ise, ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması ve uluslar arası sermaye akımlarının ileri boyutlar kazanması sürecini ifade eder. Bretton Woods sisteminin 1973 yılında devreden çıkmasıyla faiz oranlarının serbestçe belirlenmeye başlanması bir yandan enflasyon seviyesinde hızlı bir artışın meydana gelmesine, öte yandan para ve

35 Sarıtaş, Z. M. (2005), s.27

36 Steger, B.M. (2006), s.61

37 Aktan, Can, Coşkun, Şen, Hüseyin, Globalleşme, Erişim:

http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-sen_globallesme.pdf

38 Yüksel, M. (2001), s.86

sermaye piyasalarında risk ve oynaklığın artmasına yol açmıştır. Gelişen teknoloji, riskleri azaltmak ve pozitif getiri elde etmek isteyen sermaye sahiplerinin bu ihtiyaçlarına yanıt verecek yeni finansal araç ve piyasaların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. 1970’li yıllarda önce ABD, İngiltere ve Japonya’da finans piyasalarını sınırlandırıcı düzenlemelerden arındırmak olarak ortaya çıkan, daha sonra başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkede uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikalarına bağlanan finansal serbestleşme politikaları 1980’li ve 1990’lı yıllarda küreselleşme sürecinin hızlanmasında etkili olmuştur. 1980-1990 dönemi, faiz oranlarının idari kararlar dışında serbest piyasa koşullarına göre oluştuğu, finans piyasalarındaki çeşitli kontrol ve sınırlandırmaların kaldırılarak sermaye giriş ve çıkışlarının kolaylaştığı bir dönemdir. Para ve kambiyo rejimlerinin serbestleştirilmesi, finansal araçların çeşitlenmesi ve kurumsal yatırımcıların ortaya çıkması bu döneme rastlar. Bu çerçevede, 1980’li yıllarda az gelişmiş ülkelerde; liberalleşme ve dışa açılma programları uygulamaya konmuş, finans sektörünün serbestleşmesi yönünde reformlar yapılmış, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesi politikaları izlenmiştir. Ekonomik küreselleşmenin yol açtığı gelişmelerden biri olarak da üretim süreçleri ve pazarlardaki bütünleşmenin ülkelerin siyasi bağımlılığını görülmemiş bir düzeye ulaştırdığı söylenmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler için ekonomik olduğu kadar siyaseten de kazançlı bir sürecin yaşandığı ifade edilmektedir. Bu gelişme, dünya siyasi sistemi açısından ise kuzey ülkelerinin zaten güçlü olan konumlarının daha da pekişmesi olarak nitelenebilir. Zenginlerin daha da zenginleşme hızının, fakirlerin zenginleşme hızından oldukça yüksek seyretmesi eşitsiz ve dengesiz bir gelişme yaratmakta, sonuçta bağımlılık tek taraflı olarak kurumsallaşmaktadır. Ekonomik farkın giderek açılmakta oluşunun, kuzey-güney (merkez-çevre) şeklinde yeni bir kutuplaşmadan bahsedilmesinde temel rol oynadığı da belirtilmelidir.³⁹

Ekonomik küreselleşme, ekonomik alanda küresel sermaye olgusu ile birlikte ele alınmaktadır. Küresel sermaye ve buna bağlı olarak kapitalizmin yayılmasına ilişkin tanımlamalar yeni olmamakla birlikte, küreselleşmenin ekonomik alandaki yansımaları neo-liberalist politikalar ve buna bağlı olarak gelişen serbest pazar

39 Timur, T. (2000) “Küreselleşme ve Demokrasi Krizi” Ankara; İmge Kitabevi Yayınları, s.382

anlayışıyla şekillenmektedir. Kapitalizmin genişleme aşaması ticaret ve üretime yönelik yatırım aşamalarındaki yayılma ile karakterize edilmektedir. Bu dönemde çok uluslu şirketler yayılmayı kolaylaştırıcı aktörler olarak işlev görmüştür. Günümüzde yaşanan aşama ise kapitalist bütünleşmenin genişlemesi değil, derinleşmesi olarak değerlendirilebilir.⁴⁰

Küreselleşmenin kapitalist sistemin gelişme evreleri içinde dönem dönem yaşanan süreç olması, asıl olarak kapitalist sistemin işleyiş mekanizması ile ilgilidir. Bilindiği gibi kapitalist sistem, sermaye birikimine dayalı bir süreçtir. Sermaye birikiminde temel amaç ise kâr maksimizasyonudur. Sermaye birikimi sürecinde, bir süre sonra ulusal piyasaların bu birikimi gerçekleştirmek için yeterli olamaması, hatta engel teşkil etmesi, krizlere neden olur. Dolayısıyla, kapitalizmin ortaya çıkışından bu yana küresel bir nitelik taşıyor olması, sürekli olarak sermaye birikiminin önünü tıkayıcı engellerin kaldırılmasını, piyasaların uluslararasılaştırılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla küreselleşme sürecinin ekonomik boyutu, en genel anlamıyla dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve ekonomik parçaların hem birbirleriyle, hem de dünya piyasalarıyla eklemlenmesi olarak ifade edilebilir.⁴¹

1.3.2 Siyasi Nedenleri ve Boyutları

Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi ilişkilerin küreselleşmesine paralel olarak, uluslararası sistem özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra farklı bir özellik kazanmaya başlamıştır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sağlandıkça, daha önceki toplumsal yaşam biçiminin gereksinimlerine göre biçimlenen yapılar ve kurumlar değişim yaşamaktadır. Bu anlamda, ulus devlet ve ulusal hukuk da bir değişim/dönüşüm geçirmektedir. Bu süreçte, ekonomik faaliyetler başta olmak üzere birçok etkinlik uluslar ötesi niteliğe bürünmekte, uluslar arası oluşumlardan söz edilmekte, bir zamanlar devletlerin yetki alanında görüle konular uluslar arası ve uluslar üstü düzeyde yapılandırılmaktadır. Ulus devletin gücü zayıflama eğilimi

40 Yetim, N. (2006) "Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel?" Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 18, Ankara; Doğu Batı Yayınları, s.130

41 Yeldan, E. (2002) "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Üzerine Değerlendirmeler" Praksis Dergisi, Sayı 7, Yaz, Ankara; s.20, erişim: <http://www.praksis.org/files/007-02.pdf>

taşımakta, uluslar arası veya uluslar üstü organizasyonlar ve işlemler, hem nitelik hem nicelik bakımından giderek artmakta, hükümetler arası ve hükümetler dışı organizasyonların ve anlaşmaların sayısı artarken kapsamaları genişlemektedir.⁴²

Siyasi küreselleşme dünya üzerinde siyasi ilişkilerin yoğunlaşmasını ve genişlemesini ifade eder. Bu süreçler, devletin egemenliği ilkesi, hükümetler arası kuruluşların artan etkisi ve bölgesel ve küresel yönetişimin geleceğiyle ilişkili bir dizi önemli siyasi sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlar, siyasi düzenlemelerin ulus-devlet çerçevesinin ötesine evrilmesini ve böylece yeni kavramsal alanların ortaya çıkmasına karşılık gelmektedir.⁴³ Küreselleşmenin siyasi boyutu daha çok, ulus devlet yapısında ve işlevlerinde meydana gelen değişim ve dönüşümün günümüz şartlarında yeniden anlamlandırılması ile eski yapı ve işleyişinin sorgulanması, sivil toplumun öneminin artması, vatandaşlık statüsünün farklılıkları benimseme temelinde yeniden yapılandırılması, yeni yönetim anlayışının ortaya çıkması, katılımcı demokrasi anlayışının küresel bir boyut kazanması, yerelliğin önemsenmesi ve insan haklarının evrensel bir boyut kazanması çerçevesinde kendisini toplumlara dayatmış ve bu alanlardaki dönüşümü adeta zorunlu hale getirmiştir.⁴⁴

Modern devletler sistemi XVII. Yüzyılda belirginleşmeye başlamıştır. Bu sistemin üyeleri olan devletlerin karşılıklı birbirlerini tanımalarının ve hukuken egemen ve bağımsız bir birim kabul edilmelerinin başlangıcı olarak 1648 Westfalya Barış Antlaşması kabul edilir. Bu tarih aynı zamanda, uluslar arası hukuka hayat veren siyasal ilişkiler ortamının, yani “ Avrupa Devletler Sistemi”nin de başlangıcıdır.⁴⁵ Ancak Westfalya sistemini tehdit eden gelişme, ulusal olarak tasarlanan birçok alanının zaman içinde küresel içerik kazanmaya başlamasıyla kendini göstermiştir. Temelde ulusal olarak tasarlanan ekonomi, siyaset, güvenlik ya da çevre gibi alanların son yıllarda hızla belirgin hale gelen bir küreselleşme süreci içine girmesi modern devletin en temel öğelerinden olan ulusal egemenlik ilkesinin

42 Günsoy, B. (2006) “Küreselleşme Bir Varoluş Çözümlemesi” Bursa; Ekin Kitabevi Yayınları, s.36

43 Steger, B.M. (2006), s.83

44 Sarıtaş, Z.M. (2005), s.41

45 Yüksel, M. (2001), s.100

mutlak yapısının da sorgulanmasına neden olmuştur. Günümüzde, Çok-uluslu ya da ulusüstü şirketler ve kurumlar ulusal ve uluslar arası alanda devlete ortak aktörler olarak belirmekte, birçok ekonomik ya da siyasi eylem ulus devletlerin siyasal sınırları içinde oluşturulup neticelendirilememektedir.⁴⁶ İkinci Dünya Savaşından sonra sayıları ve etkinlik alanları gittikçe artan uluslar arası örgütler (BM, IMF, DB, GATT, vb.) ve çokuluslu şirketlerin varlığı, siyasal etkinliklerin artık ulus-devlet ile sınırlandırılmaması gerektiği ve bu nedenle uluslar arası ilişkileri transnasyonel ilişkiler olarak görmenin daha anlamlı olduğu düşüncesini gündeme getirmiştir.⁴⁷

Küreselleşme tartışmalarının başladığı 1970'li yıllarda ise ulus-devlet anlayışının dünya çapında yaşanan küresel gelişme ve değişmelerin etkisiyle zayıfladığı inancı hâkim olmaya başlamıştır. Küresel gelişmelere bağlı olarak, son dönemde ulus-devlet bir aşındırılma ve aşılma sürecine sokulmuştur. Bu sürecin başlangıcı ise; ABD hazinesi, Çok Uluslu Şirketler ve Wall Street üçlüsünün temsil ettiği ve “Washington Consensus” diye bilinen ABD kaynaklı “finans kapital”e dayanmaktadır. Ulus devlet konusundaki tartışmaların büyük bir bölümü kaynağını; “gerisinde bilgi işlem, iletişim vb. alanlardaki teknolojik gelişmeler ve üretimin örgütlenmesindeki çok önemli değişmeler bulunsa da, daha çok ulus devletin aşılması sürecine işaret eden “küreselleşme” olgusundan almaktadır.⁴⁸ Böylece ulus-devletin aşındırılması ve aşılması sürecinde iki boyut devreye girmiştir: Birincisi, ulus-devlet ekonomi düzlemindeki yetkilerini giderek ulus üstü kurumlara devretme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bunun bir ayağını ulus üstü, neredeyse küresel çapta üyesi olan örgütler çerçevesinde alınan kararlar oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen Dünya Bankası, IMF, OECD ve GATT gibi örgütler, burada başat rol oynamaya başlamışlar; bunun sonuncusu Dünya Ticaret Örgütüne(DTÖ) dönüşerek denetim ve yargılama erkine de kavuşmuştur. Ulus-üstü örgütlerde ikinci ayağı bölgesel anlaşmalarla kurulan, eski imparatorluklara alan

46 Soner, B. A. (2005) “Ulusal Egemenlikten Küresel Egemenliğe İnsan ve Azınlık Hakları”, Küreselleşmenin Yüzleri, (Haz.) Filiz Başkan, İstanbul; Everest Yayınları, s.68

47 Keyman E. F. (1998) ” Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı”, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, (Der.) E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Ankara; Vadi Yayınları, s.37

48 Çetin, B. N. (2008) “Siyasi Küreselleşme Bağlamında Ulus Devlet Tartışmaları” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2008, Erişim: perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_1645/1645_49296.doc

genişliği ve nüfus büyüklüğü itibariyle benzese de, yapısı farklı olan bölgesel işbirliği anlaşmaları oluşturmaktadır. Böylece Ulus-devlet'in karar alma, uygulama ve denetleme gücünü aşındıran iki boyutlu ulus-üstü bir oluşum ortaya çıkmaktadır. Ulus-devlet erkinin aşılmasında ikinci boyut yerel yönetimlerin giderek güçlendirilmesi, merkezi devletin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesi olmaktadır. Yani yerel yönetimlerin giderek mali, idari ve ekonomik düzlemde özerkleşmesi merkezi devlete bağlılığının azaltılması amaçlanmaktadır. Böylece ulus-devletin erki tepeden ve tabandan aşındırılma yoluyla, sadece bir ara örgüt haline dönüşmesi süreci başlatılmış bulunuyor.⁴⁹

Ekonomik ve siyasi anlamda ulus-üstü aktörlere yapılan egemenlik devirleri iktidar erimesinin önemli bir dinamiğidir. İktidar gücünde erime yaratan asıl gelişmelerin ise neo-liberalizmin kamu gücünü asgariye indirme prensibinden kaynaklanan uygulamaların hayata geçirilmesiyle alakalı olduğu söylenebilir. Bu kapsamdaki; devleti küçültme, yerel yönetimlere yetki aktarımı, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarının da yer alması (yönetişim) ve devletin bireysel alana müdahalesinin mümkün mertebe azaltılması gibi politikalar iktidar gücünün hem paylaşılması hem de sınırlanması sonucunu doğurmaktadır.⁵⁰

Neoliberal küreselleşme döneminde yeniden yapılanma sürecine giren kapitalist hukuk düzeninin özünde, özel hukuk ilkelerinin geçerlilik alanının genişlemesi yatmaktadır. Hem ulusal, hem uluslararası hukuk yapılarında görülen bu özellik, piyasa mekanizmasının sınırlarının genişletilmesine uygun bir eğilimdir. Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrasında devlet müdahaleciliğinin esas olduğu, sosyal devlet modelinin geçerli olduğu ve kamu yararı ilkesinin sınırlı da olsa kabul edildiği dönem boyunca büyümüş olan kamu hukuku alanı küçülme sürecine girmiş, mülkiyet, sözleşme ve rekabet ilişkilerinin geçerli olduğu alan büyümüştür. Bu haliyle içinde yaşadığımız dönemde, klasik liberal hukuk yapısına doğru bir geri

49 Kazgan, G. (2000), s.34

50 Şahin, K. (2006) "Türkiye'de Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlete Bakış" Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya

dönüş eğilimi egemendir. Bugün özel hukukun genişlemesi, uluslararası hukuktan yönetim hukukuna, ceza hukukundan muhakeme hukukuna değin geniş bir çerçeveye yayılmakta, yerleşik kamu hukuku dallarının her birinde etkisini hissettirmektedir. Özelleştirme, mahkemelerin, cezaevlerinin, adli hizmetlerin, güvenlik hizmetlerinin ve kamusal yetkilerin de özelleştirilmesi gibi, bugünden bakıldığında en uç görünen alanları kapsamına almaktadır. Bu durum, özelleşmenin alanının yalnız kamusal mallar, kaynaklar ve hizmetlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda devlette toplanan kamusal yetkilerin de mümkün olan ölçüde özel sektöre devredilmeye başlandığı bir sürece girildiğine işaret etmektedir. Muhtemelen küreselleşmenin yeni evresinde de bu eğilim güçlenecektir. Uluslararası-ulusal-yerel yönetimlerin karar alma mekanizmalarının özelleşmesi, küreselleşmenin “governance”, yani yönetme modelinin bir gereğidir. Bu modele göre, kamu yönetimine şirketler ve hükümetdışı örgütler katılmalı, “hükümet-özel sektör- hükümetdışı kuruluşlar” birlikte yönetmeli, hükümetler özel sektör ile “ortaklık” kurmalıdır. Sorumluluğu olmayanların yetki sahibi kılınmasıyla demokratik kurallardan biçimsel olarak bile uzaklaşma anlamına gelen ve kamu yönetiminde şirketlerin doğrudan etkin olmasından başka bir sonucu olmayan bu anlayış uygulamaya girmiştir. Bir yandan yeni dönem için strateji belirleyen Dünya Bankası gibi kuruluşlar hükümetlerin özel sektörle “ortaklık” ilişkisine dayanan yönetme modelini az gelişmiş ülkelerde devreye sokarken, diğer yandan uluslararası hukukta bir özelleşme dalgası başlatılmış, bu eğilime uygun olarak da başta Birleşmiş Milletler sermayeye açılmıştır. Temmuz 2000’de imzalanan Global Compact (Küresel Sözleşme) ile Birleşmiş Milletler dünyanın önde gelen 50 şirketi ile “ortaklık” kurmuştur. Süreç içinde ortaklığa katılan şirket sayısı büyümüş ve Birleşmiş Milletler organları sermaye ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bu dönüşümün uluslararası hukuka yansıyan en önemli özelliği, başlıca öznesi devletler olan uluslararası hukukun öznelere arasına şirketlerin de katılmasıdır.⁵¹

Ayrıca uluslar arası ilişkilerin yoğunlaşmasıyla; devletlerarasında akdedilen iki taraflı ve çok taraflı anlaşmaların sayısında da önemli artışlar olmaktadır. Bu sözleşmelerin çoğu, ekonomik hususlarda işbirliğine, yatırım, ticaret, yardım ve iletişim konularına hasredilmişken, geri kalan kısmı, İnsan Hakları Evrensel

51 Özdek, Y. (2002)

Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi, insan haklarıyla ve uluslar arası ilişkilerde ahlaki ve hukuki konularla ilgilidir. Bu tabloya ulusötesi şirketler hükümetler dışı sivil toplum organizasyonlarını eklediğimizde; bu kadar anlaşmanın ve örgütlenmenin ortaya çıkması, uluslar arası arenada ulus-devletler yanında, yeni hukuk kaynakları ve yaratıcılarının rol oynaması anlamına gelmektedir. Böylece devlet, uluslar arası alanda egemenliğinden ve hukuk yapıcılığından feragatte bulunmak zorunda kalmaktadır.⁵² Bu bağlamda, yeni bir global yönetim sisteminin; kendine özgü politikalarıyla, hukuki kural ve mekanizmalarıyla ve idari sistemleriyle filizlenmekte olduğu söylenebilir.

1.3.3 Teknolojik Nedenleri ve Boyutları

Bilim ve teknolojinin günümüzde ulaştığı nokta ile dünyanın sanayi toplumundan bilgi toplumu aşamasına geçiş evresinde, bilişim teknolojilerinin olağanüstü hızlı gelişimi, küreselleşmenin nesnel temellerini yaratmış, ama aynı küreselleşme süreci teknolojiadaki gelişmelere ivme kazandıran bir faktör olmuştur. Teknoloji, insanların kullandığı genel ölçü ve kriterlere yenilerini eklemek suretiyle insanoğlunun dünya bakış açısını, düşünce, duygu ve davranışlarının yönünü, sosyal ilişkilerini ve bu faktörlerin bileşiminden oluşan dünyayı algılama derecesini değiştirebilen bir kavramdır.⁵³ Teknoloji, küreselleşmenin gündeme yerleşmesindeki en önemli itici güçlerden biridir. Teknolojik değişiklikler, deniz aşırı keşifleri ve iletişimi beraberinde getirdiğinden, küreselleşmenin doğal yapı taşlarından bir tanesidir. “Taşınan teknoloji”, üretim sistemlerinden, işgücü vasıflarına, yeni işlerden değişen örgüt yapılarına ve nihayet endüstri ilişkilerinde dönüşüme kadar birçok temel değişikliğin de ayrılmaz bir parçası ve etkileyicisi olmuştur. Teknolojik ilerlemeler, saat farkını gerçek zamanlı iletişimle aşarak, çok geniş bir yelpazede küresel iş örgütlenmesinin ve esnek çalışmanın dinamiğini oluşturmuştur.⁵⁴ Yukarıda anlatılan teknolojik sonuçların iyi irdelenmesi açısından ve teknolojik gelişmelerin küresel çapta ne gibi değişim ve dönüşümlere yol açtığını kavramak bakımından, öncelikle XIX. Yüzyılın başlarında belirginleşen Sanayi Devrimi olgusuna göz atmak yerinde olacaktır. Sanayi Devrimi, buhar makinesinin XVIII. Yüzyılın

52 Yüksel, M. (2001), s.105-106

53 Günsoy, B. (2006), s.54-62

54 Zengingönül, O. (2004), s.77

sonunda İngiltere’de sanayide kullanılması ve böylece makine gücünün kol gücünün yerini almasıyla başlamıştır. Kazgan, bu oluşumu Birinci Sanayi Devrimi olarak adlandırmaktadır. Buhar makinesinin, sanayi yanında demiryolları ve denizyollarında uygulamaya sokulmasıyla XIX. Yüzyılın ortasında dünya pazarı oluşmaya başlamış ve sanayileşmekte olan ülkelerin, çok geniş coğrafi alanlara açılarak, ucuz hammadde kaynaklarına, işgücüne ve gıda maddelerine ulaşması, sömürgecilik politikasının bu temeller üzerinde yükselmesine neden olmuştur. İkinci Sanayi Devrimi ise, XIX. Yüzyılın sonunda gerçekleştirilen içten patlamalı motorların icadı ve bunun sanayiye uygulanmasından güç almakta ve ulaşım-iletişim alanındaki hızlı gelişmelerle varlığını sürdürmektedir.⁵⁵

Sanayi Devrimi ardından sistematikleşen üretim sistemi, kullanılan teknolojiye uygun bir toplumsal yapının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bilgi iletişim teknolojileri ile yönlenen küreselleşme süreci öncesinde de fordist ve post fordist süreçler, toplumsal yapının temel belirleyicilerinden olmuştur. Bu üretim teknolojileri, hem piyasa sisteminin nasıl kendini geliştirdiğini hem de toplumu nasıl yönlendirdiğini göstermek açısından önemlidir. 2. Dünya Savaşı sonrasında 1970’lere kadar ki döneme (1945-1973) adını veren Fordist üretim teknolojisi, Amerikan otomobil üreticisi Henry Ford tarafından geliştirilen bir sistemdir. Temelde Frederick W. Taylor’un bulunduğu ayrıntılı işbölümüne dayanan ve kayan bir bant sisteminden oluşan fordizm; isin verimini artırmak amacıyla standartlaştırmaya ve uzmanlaşmaya dayalı bir bilimsel üretim yöntemidir. Fordizm sonrası üretim anlamına gelen post-fordist üretim, fordizmin özellikle dışsal değişmelere karşı geliştirdiği katı kurallar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Post-fordist üretiminin merkezinde esneklik vardır. Özellikle üretim sürecinde, ürünün pazarlanmasında ve işgücünün üretime katılmasında esnek bir tutum sergilenmektedir. Buna bağlı olarak standart ürünlerin yerini farklılaşmış ürünler almış, stoklar yerine piyasa koşullarına göre üretim yapılmış ve tek bir noktadaki üretim birimleri yerine en iyi verimin elde edileceği yerlere üretim birimleri dağıtılmıştır.⁵⁶

55 Kazgan, G. (2000), s.25-27

56 Eraydın, A. (1992) “Post Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikleri” ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Matbaası, Ankara; s.15

Küreselleşmenin belirleyicisi olduğu, post fordist üretim süreci olarak da bilinen yeni üretim teknolojisinin merkezinde bilgi ve iletişim teknolojileri yer almaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile günümüzde, Sanayi Devrimi ve sanayi toplumunun insanlığa getirdiği değişim ve dönüşümlere benzer bir süreç yaşanmakta ve bu yeni üretim teknolojilerinin kendine özgü bir toplumsal yapı ve yeni bir ekonomi yaratması kaçınılmaz olmaktadır. Küreselleşme ile birlikte dünya çapında yaşanan hızlı ve köklü değişim sürecinde; biyo-teknoloji alanındaki gelişmeler önemli yer tutmaktadır. Telekomünikasyon alanındaki gelişmeler, yüksek hızlı bilgisayar teknolojisi, uydu sistemler, robotlar, lazer teknolojisi ve diğer yeni teknolojiler, kaçınılmaz bir şekilde dünya çapında bir iletişim sistemini uygulanabilir hale getirmiştir. Bu süreçte, televizyon, yeni küresel bakış açısı çerçevesine yönelik şekilde, dünya çapında imaj yaratma işlevi görürken; bilgisayarlar yeni küresel örgütlenmeyi kolaylaştıran sinir sistemi olarak fonksiyon görmektedir; telekomünikasyon alanındaki gelişmeler, kapital ve kaynak transferini kolaylaştırmakta; genetik ve uzay teknolojilerindeki ilerlemeler yeni el değmemiş alanları dünya Pazar mekanizmasına dahil etmektedir. Kazgan'ın "Üçüncü Sanayi Devrimi" adı verdiği bu dönüşüm sürecinde, teknolojinin açmakta olduğu yeni ufuklar, maddi dünyamızla birlikte düşünce dünyamızı da değiştirmekte, eskiyen kurumlar yerlerini yenilerine bırakmaktadır.⁵⁷

Bilişim ve iletişim alanlarında patlayan teknolojik devrim, kapitalizmin yeniden yapılanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. 1929 büyük dünya bunalımının ve daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın kapitalizmin yeniden yapılanmasına yol açışından sonra, bilişim ve iletişim devrimiyle beraber ortaya çıkan yeni koşullar, yeniden yapılanmayı kolaylaştırmış ve bazı temel amaçları olanaklı kılmıştır.⁵⁸

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yaklaşık otuz yıl içinde birçok piyasa ekonomisine beklenmedik bir ekonomik refah, bir toplumsal istikrar getiren Keynesçi kapitalist büyüme modeli, 1970'lerin başında kendi iç sınırlılıklarının duvarına toslayarak, içine düştüğü krizde enflasyonun şaha kalkmasıyla tezahür etti.

57 Yüksel, M. (2001), s.128

58 Şaylan, G. (2003), s.181

1974 ve 1979'da petrol fiyatlarındaki artış, enflasyonun kontrolden çıkması tehdidini doğurduğunda, hükümetlerle şirketler, 1990'lara dek deneme yanılmaya dayalı pragmatik bir sürece girerek, deregülasyon, özelleştirme, daha önceki büyüme modelinin istikrarının temelindeki sermaye ile emek arasındaki toplumsal sözleşmeyi bozma yönünde daha kararlı bir çabayla bir yeniden yapılanma dönemine adım attılar. Böylece bilişim ve iletişim alanlarında patlayan teknolojik devrim bazı temel amaçları olanaklı kıldı: Sermaye-emek ilişkilerinde kar arayan kapitalist mantığı derinleştirmek; emek ile sermayenin üretkenliğini güçlendirmek; ürünü, dolaşımı ve pazarı küreselleştirmek, her yerde en avantajlı koşullarla kar etme fırsatından yararlanmak; üretkenlik ve ulusal ekonomilerin rekabet gücünün sağlamlaştırılması için genelde sosyal güvenlikle kamu çıkarına yönelik düzenlemeler aleyhine devletin desteğini sağlamak. Ayrıca esnekliğe, uyarlanabilirliğe odaklanan teknolojik yenilikler ve örgütsel değişimde, yeniden yapılanmanın hızı ile verimliliğinin artırılmasında da kritik önemdedir. Dolayısıyla enformasyonelizm kapitalizmin genişlemesiyle, yenilenmesiyle bağlantılıdır; tıpkı endüstriyalizmin, bir üretim biçimi olarak kapitalizmin oluşmasıyla bağlantılı olduğu gibi.⁵⁹

1.3.4 Kültürel Nedenleri ve Boyutları

Globalleşme; uluslararası göçler, iletişimdeki gelişmeler, pazarlama ve dış ticaret yoluyla bir yandan farklı kültürlerin kendi ülke ve bölgeleri dışında yayılmalarına ve daha önce homojen yapıda olan ülke ya da bölgelerde kültürel çeşitliliğe yol açarak kültürel çeşitliliği ve farklılaşmayı arttırırken; öte yandan, yabancı kültürün kısmen ya da tamamen yerli kültür ya da kültürler üzerinde hakim duruma gelmesine veya bu kültürlerin yerini almasıyla kültürel açıdan benzeşmeye ve kültürel farklılığın ortadan kalkmasına yol açabilir.⁶⁰

Kültürel küreselleşme, iki karşıt görüş arasında çelişkili bir süreç olarak değerlendirilebilir. Birincisi, türdeşleştirme, bozulma ve farklılıkların kaybı; ikincisi ise, karşı karşıya gelişler, yeni sentezler ve yeni farklılıklardır. Bu bağlamda, günümüz küresel ilişkilerinin en önemli sorunu olan kültürel homojenleşme ve kültürel heterojenleşme arasındaki gerilim, çelişik ikili bir kültür yapısını ortaya

59 Castells, M. (2008) "Ağ Toplumunun Yükselişi" İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.22-23

60 Aktan, C. C. ve Vural, Y.İ. (2004), s.135-136

koymakta ve bu anlamda, küreselleşmenin her iki yapıyı da çağrıştıran paradoksal bir görünümü oluşturmaktadır.⁶¹

Küreselleşmeyi homojen bir süreç olarak değerlendiren yaklaşıma örnek olarak Giddens'ı verebiliriz. Giddens küreselleşmeyi zaman ve mekandaki dönüşümlerle ilgili görmektedir. 18. yüzyılda mekanik saatin kullanımının yaygınlaşmaya başlamasıyla zaman belirli bölgelere özgü bir olgu olmaktan çıkmış, evrenselleşmiştir. Evrensel zamanın temel alınmasıyla toplumsal hayat küresel sistem içinde yeniden örgütlenmiştir. Küresel haritalar mekânın da evrensel boyutlarda algılanmasını sağlamaktadır. Zamanın mekândan bağımsız kalışı modernleştirici bir süreçtir. Giddens'a göre, küreselleşmenin ön koşulu zamanın mekândan bağımsız kılınmasıdır. Bu sayede toplumsal ilişkiler mekâna bağımlı olmaktan kurtulmuş uzaktaki yerlerle etkileşim içine girilmiştir.⁶² Kötümser hiper-küreselci, olarak adlandırabileceğimiz bir grup yorumcu, dünya da mevcut kültürlerin çeşitliliğini yansıtan bir kültürel gökkuşağına doğru yönelmediğimizi öne sürmektedirler. Yorumlarına kanıt olarak, Amazon yerlilerinin Nike marka spor ayakkabılarını giymelerini, Güney Sahra sakinlerinin Texaco beyzbol şapkalarını satın almalarını ve Filistinli gençlerin Ramallah'ın merkezinde Chicago Bulls tişörtleri giymelerini göstermektedir. İyimser hiper-küreselciler ise, kültürel küreselleşmenin benzerlikleri arttırdığı konusunda kötümserlerle aynı görüştedirler, fakat onlar bu sonucu iyi bir şey olarak görmektedirler. Örneğin, Amerikalı toplumsal kuramcı Francis Fukuyama, dünyanın Amerikanlaşmasını demokrasinin ve serbest piyasanın yayılmasıyla bir tutarak, Anglo-Amerikan değerlerinin ve yaşam tarzlarının yaygınlaşmasını kesin bir memnuniyetle karşılamaktadır.⁶³

Küreselleşmenin temel özelliğinin evrenselcilik ile yerellik arasındaki gerilim olduğu genelde kabul edilen bir görüştür. Bir yanda sermayenin küreselleşmesiyle liberal piyasa ideolojisinin evrenselleştiği inancının bir sonucu olarak Fukuyama (Tarihin Sonu ve Son İnsan) çalışmasında, farklılığın aynılık haline gelerek çözülmesinin yani kültürel homojenleşmenin ortaya çıktığını belirtmektedir. Ancak

61 Sarıtaş, Z.M. (2005), s.35

62 Giddens, A. (2004), s.25-28-66-67

63 Steger, B.M. (2006), s.101

diğer yanda küresel politik pratiklerle ulusal, etnik, yerel çatışmalar kültürel heterojenliğe işaret etmektedir.⁶⁴

Kültürel anlamda küreselleşme, küresel ve yerel değerlerin karşılıklı yoğun etkileşimi ve karışımı olarak ifade edilebilir. Gelişen telekomünikasyon ve medyanın etkisiyle dünya ölçeğinde bilgiye ulaşmanın kolay bir hale gelmesi de bu etkileşim ve karışımı hem yerel hem de küresel anlamda daha anlamlı kılmaktadır. Yani farklı kültürler birbirine daha fazla yaklaşmakta ve birbirlerinden etkilenmektedir. Bu etkileşim çok kültürlülüğü ve küresel anlamda melez bir kültürü oluşturmaktadır.⁶⁵

Robertson, küreselleşme sürecinin bir yüzünü evrenselin yani küreselin yerelleşmesi, diğer yüzünü ise tikellikler/yerelliklerin evrenselleşmesinin oluşturduğunu belirtmektedir. Küresel ve yerel arasında süregelen karşılıklı dinamiğin sonucu olarak yaşanan farklılaşma ve aynılaşıma birbirini olanaklı hale getirmektedir. Robertson'a göre 'yerelliği yaratmak ve daha sonra da içermek' olarak tanımlanan bu süreç globalleşme kavramı ile somutlaşmaktadır.⁶⁶

Küyerelleşme (glocalizasyon) kavramı küreselin yerelle, yerelin de küreselle iç içeliğine - küreselin yerelleşmesi ve yerelin küreselleşmesi – dikkat çeker. Evrensel-tikel ilişkisi yeni biçim alarak yalnızca küreselin yerel üzerinde belirleyici ve tektipleştirici etkisi söz konusu olmamakta, yerelin de aktif katılımcı olduğu ve katkıda bulunduğu sentezler, kültürel melezlikler, yeni vatandaşlık anlayışları dile getirilmektedir. Küreselden izole edilmiş ya da etkilenmeyen bir yerellik düşünülemez olduğu gibi, yerelin kendisini ifade etmesi için de yine küresel mekanizmalara ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Özellikle Batılı tarzda tüketim kalıpları, hayat tarzları, popüler kültür vb. yaygınlaşması ve hakimiyeti karşısında direniş odağı olabilecek, yerel kota uygulayabilecek ve küresel ağa dahil olarak temsil kabiliyeti yükselebilecek yerel unsurların önemine dikkat çekilir. Homojen/küresel

64 İçli, G. (2001) "Küreselleşme ve Kültür" Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:25, no:2, Sivas; s.163-172,

Erişim:http://fenedebiyat.cumhuriyet.edu.tr/dergi_sayi/sos_bilimler/25_2/47.pdf,

Erişim Tarihi: 15.10.2009

65 Sarıtaş, M. (2005), s.37

66 Yetim, N. (2006), s.136

tek kültür yerine diasporalar, göçmen cemaatleri, etnik-dinsel gruplar vb. zemininde çok kültürlülük, melez kültürlerin yaygınlaşması söz konusudur.⁶⁷

Küreselleşmenin yarattığı küresel değişimleri doğrudan ölçmenin ve değerlendirmenin bir yolu da dil kullanımında ortaya çıkan küresel değişikliklerin incelenmesidir. Dillerin küreselleşmesi, bazı diller, bu dilleri konuşan kişiler azaldığı için önemlerini kaybeder ve hatta ortadan kalkarken, bazı dillerin uluslar arası iletişimde giderek daha fazla kullanıldığı bir süreç olarak görülebilir. Hawaii Üniversitesi Küresel Araştırma Merkezi'ndeki araştırmacılar, dillerin küreselleşmesini etkileyen beş temel değişkenin şunlar olduğunu belirtmişlerdir: Dil sayısı, İnsan hareketleri, Yabancı dil öğrenimi ve turizm, İnternet dilleri ve son olarak da Uluslar arası bilimsel yayınlardır.⁶⁸

Kültürel küreselleşmenin iki sonucu vardır. Birinci sonuç 'mikro milliyetçilik' biçiminde ortaya çıkmıştır. Küreselleşme en küçük bir kültürel farklılığı bile vurgulayarak, elektronik medya aracılığı ile bunu tüm dünya kamuoyunun dikkatine sunan, ayrıca siyasal açıdan, kültürel farklılıkların korunması ilkesini demokratik hak ve özgürlükler alanının ayrılmaz bir parçası olarak gören bir anlayışı yaygınlaştırmaktadır. Küreselleşmenin kültürel ayağının ikinci sonucu, özellikle tüketici davranışını etkileyerek, dünya çapında kültürel birörnekliliğin önünü açmış olmasıdır.⁶⁹

Berger'e göre, kültürel küreselleşme eş zamanlı olarak yaşanan dört süreci kapsar;

- a) Davos kültürü (uluslar arası iş dünyası kültürü)
- b) Mc dünya kültürü (küresel popüler kültür)
- c) Uluslar arası akademisyenler kulübü (dünya aydınlar kültürü)
- d) Yeni dinsel hareketler (popüler din kültürü)

67 Şen, B. (2008) "Küreselleşme: Anlamlar ve Söylemler" Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:18, Isparta; s.135-150 Erişim:

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=3&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS&c=google&s_f=5&detailed=1&keyword=95181, Erişim Tarihi:15.10.2009

68 Steger, B.M. (2006), s.114-115

69 İçel, H. (2008) "Küreselleşme ve Unutulan Kültür Değerlerimiz" Farklı Yönleriyle Küreselleşme, (Ed.) Mustafa Talas, S. Salih Bildirici, İstanbul; Sosyoloji Doğu Kütüphanesi, s.126

Berger, küreselleşme güçleri ile yerli kültür arasındaki çatışmanın sonucuna ilişkin dört olasılıklı bir tipoloji getirir; Yerel kültürün yerine küresel kültürün geçmesi, küresel ve yerel kültürlerin önemli bir birleşme göstermeden bir arada var olması, evrensel küresel kültür ile özgül yerli kültür arasında sentez oluşturması, güçlü bir yerel tepkiyle küresel kültürün reddedilmesi.

Küresel kültür, yerel insanlar tarafından karşılandığında iki tür refleks gösterme olasılığı taşır. Birinci refleks “direnc göstermedir”. Direnc boyutuyla, alt kültür kendi dilinin korunması için tepki gösterebilmektedir. Enformasyon teknolojisindeki terminolojiden küresel gıda türlerine kadar karşı çıkışların izlerini görmek mümkündür. İkinci refleks “uygun bulma”dır, ancak, küresel kültürün toplumun kendisine sunduğu gibi salt bir yalınlıkla içselleştirilebilmesi sık rastlanan bir durum değildir. İnsan hakları, kadın ve çocuk hakları, çalışma hakkı gibi temel prensiplerin ve küresel standarttaki her türlü ürünün kabul görme süreci hızlı bir biçimde gerçekleşebileceği gibi, mal ve hizmetler, fikirler ve teknoloji gibi unsurlarla gelen küresel kültüre karşı toplumun kendisi de değişik anlamlar yükleyebilmektedir. Bazen de geleneksel yaşam tarzında tahribat yapabilen kültürel farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Bazı tahminlere göre konuşulan dillerin büyük çoğunluğu bir sonraki döneme kadar ortadan kalkmış olacaktır. Fakat aynı zamanda çok kültürlü bir toplum oluşmakta ve bu toplum içinde farklı mozaikler temsil edilmekte ve küresel kültür dünyadaki değişik kültürleri organize eden bir referans sistemi halini almaktadır.⁷⁰

1.4 Küreselleşmenin Sonuçları

1.4.1 Endüstri Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş

Toplumların kültürel çeşitliliğini anlayabilmek için tarihte var olmuş dağıntık toplum türlerine ve toplumsal dünyayı dönüştüren değişimlere bakmak gerekir. İnsanlık tarihi geçmişten günümüze kadar üç önemli aşamadan geçmiş, üç önemli devrim yaşamış ve dönüşüme uğramıştır. Bunlardan ilki tarım toplumuna geçiştir. Yaklaşık yirmi bin yıl önce bazı avcı ve toplayıcı gruplar yaşamlarını sürdürebilmek için evcilleştirilmiş hayvanları yetiştirmeye ve belirli toprak parçalarını ekmeye

⁷⁰ Günsoy, B. (2006), s.47-49

başladılar. Kır toplumları esas olarak evcil hayvanlara dayanırken, tarım toplumları tahıl yetiştiren, tarımı uygulayan toplumlardır.⁷¹

İnsanlığın birinci dönüşüm aşaması olan tarım toplumunun egemen ideolojisi, savaşı da besleyen tek tanrılı dinlerdi. İnsanoğlunun tarım devrimiyle yerleşik düzene geçmesiyle, bir üretim aracı olan toprağın mülkiyeti üzerine kurulu toprak ağalığı yönetimini devam ettirme anlayışı egemenliğini sürdürmüştür. Tarım devrimi, teknolojinin oluşturduğu ideolojik düzenlemeye dayalı olan yapılanma, sonuçta Endüstri Devrimi teknolojisiyle değişime uğramıştır.⁷² Endüstri Devrimi, 18.yüzyılın ikinci yarısıyla 19.yüzyılın ilk yılları arasında bir seri buluşun, enerji, tekstil, demir, çelik ve ulaştırma sektörlerini etkilemek yoluyla İngiltere'nin üretim karakterinde meydana getirdiği yapısal değişimdir.⁷³

Sanayi devrimi ekonomik faaliyetlerin hızla artmasına yol açarak toplumun tüm alanlarında değişime neden olmuştur. Yeni teknolojilerin üretimde kullanılması ve işbölümü artışıyla üretim ve verimlilik hızla artmıştır. Tarıma dayalı geleneksel toplumlarda üretim, evlerde, el tezgâhlarında yapılırken, sanayi devrimi sonrasında üretim fabrikalarda yapılmaya başlanmış, toplumun kurumları, yapısı, norm ve davranış kalıpları değişmiş, geleneksel davranışlar giderek akılcı davranışlara yerini bırakmıştır.⁷⁴

Sanayi Devrimi'yle başlayan teknolojik gelişmeler, başta örgütsel hayat olmak üzere sosyal hayatın her aşamasında büyük bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Teknolojik değişim önce geniş anlamda üretim düzenini değiştirmiştir. Yani üretimde kullanılan yöntemler, üretilen malların doğası ve miktarı değişmiştir. Bu değişim ile birlikte ulaşım ve ticaret yapısı da değişmek zorunda kalmıştır. Teknolojik değişim, yeni bilgi becerilerin uygulanması demek olduğu için, üretim sürecindeki emeğinde değişimi anlamına gelmektedir. Yeni teknoloji, esas olarak

71 Giddens, A. (2000) "Sosyoloji" çev: Hüseyin Özel, Işıl Bayar, Zeynep Mercan, Şebnem Pala, Mine T. Kara, İren Dicle Aytaç, Muttalip Özcan, Ankara; Ayraç Yayınları, s.51

72 Kongar, E. (2001) "Küresel Terör ve Türkiye" İstanbul; Remzi Kitabevi, s.36-37

73 Şenkal, A. (2005) "Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika" İstanbul; Alfa Yayınları, s.15-16

74 Aktan, C.C. ve Tunç, M. (1998) "Bilgi Toplumunun Doğuşu ve Gelişimi" Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat, s.118-134

daha iyi eğitilmiş, daha becerili emek gereksinimlerini gündeme getirmiştir. Nitekim 20.yüzyılda, gelişmiş, sanayileşmiş toplumlarda kitlesel eğitim gereksinmesi ve devletin zorunlu olarak bu hizmeti üzerine alması, bu olguya bağlı olarak açıklanabilir.⁷⁵ Ancak Sanayi Devrimi'yle teknik alanda muazzam gelişmeler yaşanırken, sosyal konular ihmal edilmiştir. Uygur dünyanın her tarafında endüstriyel bunalımın ortaya çıkardığı sorunlar, başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun geniş kesimlerinde büyük kaygılar yarattı.⁷⁶ Ayrıca artan hammadde ihtiyacını ucuz biçimde karşılamak, üretilen malları rakipsiz ortamda satılabilmek, böylece sermayenin kar haddini yükseltebilmek için sömürgeciliğin giderek güçlenmesi, olayın küresel boyutu oluşturuyordu. Bütün Avrupa'yı sarsan 1830 ve 1848 ihtilalleri ise, Sanayi Devrimi'nin Marx'ın esin kaynağı olan toplumsal sarsıntı boyutunu da bu tabloya ekliyordu.⁷⁷

Tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüşüm uzun bir süreci içermiş, toplumda meydana gelen büyük çatışmalar ve yapısal değişimlerle birlikte yüzyılı aşkırı bir dönem içinde sanayi toplumunun yapısı kurumsallaşmış ve yerleşmiştir. Bilgi toplumu olarak ifade edilen yeni sürecin öncesinde özellikle 1970 yıllarda dünyaya hızla yayılan sanayileşme hareketinin yol açtığı çatışmaların sonucu olarak ortaya çıkan yeni bir kriz dönemine girilmiştir. Krizin atlatılması amacıyla istikrar kavramı gündeme gelmiş, kalkınma ve gelişme ile birlikte ekonomik istikrarın sağlanması önem kazanmıştır. Bilgi toplumu, 1950'li 1960'lı yıllarda ABD, Japonya ve Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde bilgi teknolojilerinin giderek artan bir şekilde kullanımıyla ortaya çıkmış bir aşamadır. Gelişmiş ülkelerde şekillenen bu aşamanın en önemli özelliği, bilginin ve bilgi teknolojilerinin tarım, sanayi, hizmetler sektörlerinin yanı sıra eğitim, sağlık, iletişim gibi her alanda kullanılabilir olmasıdır. Bilgi toplumundaki bu gelişmeler, diğer dünya ülkelerini de kısa zamanda etkisi altına almış ve uluslar arası alanda ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda entegrasyonu beraberinde getirmiştir.⁷⁸

75 Şaylan, G. (2003), s.148

76 Şenkal, A. (2005), s.17-18

77 Kazgan, G. (2000), s.216

78 Aktan, C.Can ve Tunç, M. (1998), s.118-134

Yaşadığımız dönem “bilgi toplumu”, “kapitalist ötesi toplum”, “yeni ekonomi”, “bilgi çağı” gibi terimlerle nitelendirilmektedir. Günlük yaşamda yoğun bilgi kullanımı, üretimde kas ya da makine gücüne oranla bilginin gücünden daha fazla yararlanılması, bilginin işlenmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) ağırlıklı olarak kullanılması “bilgi toplumu”nun başat özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür toplumlarda toplam üretimin önemli bir kısmı “bilgi sektörü”nde çalışanlarca gerçekleştirilmektedir. Bilgi çağının doğuşunu yakın geçmişteki transistörün bulunuşuna (1947) bağlayanlar olduğu gibi, bunu 15. ile 19. yüzyıllar arasındaki çeşitli buluş ve yeniliklerle (matbaa, buharlı makineler, telgraf, demiryollarının çoğalması vb. gibi) ilişkilendirenler de olmuştur.⁷⁹

Bilgi toplumu; yeni temel teknolojilerinin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliğinin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak tanımlanabilir.

Tüm dünyayı kısa zamanda etkisi altına alan bilgi toplumunun temel özelliklerini sanayi toplumunun temel özellikleri ile karşılaştırmalı olarak şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- Sanayi toplumunda maddi sermayenin yerini bilgi toplumunda bilgi ve insan sermayesi almaktadır.
- Sanayi toplumunda mal ve hizmet üretiminde gelişmenin başlangıcı olan buhar makinesinin yerini bilgi toplumunda bilgisayarlar almaktadır.
- Sanayi toplumunda kol gücünün yerini, bilgi toplumunda beyin gücü almaktadır.
- Sanayi toplumunda fiziksel ve düşünsel anlamda insan sermayesinin üretime katılımı söz konusu iken, bilgi toplumunda düşünsel anlamda yüksek öğrenim görmüş nitelikli insan sermayesinin üretime katılımı söz konusudur.
- Bilgi toplumu işgücünden tasarruf sağlamakta, bu ise kısa dönemde işsizlik, uzun dönemde ise yeni teknolojilerinin global etkilerini ortaya çıkarmaktadır.

⁷⁹ Tonta, Y. Ve Küçük, M.E. (2005) “Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumu Geçiş Sürecinde Temel Dinamikler” İstanbul, Erişim: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-kucuk-bilgi-toplumu-tk-icin.pdf>, Erişim Tarihi:16.10.2009

- Sanayi toplumunda fabrikaların yerini bilgi toplumunda bilgi kullanımını içeren bilgi ağları ve veri bankaları(iletişim ağ sistemi) almaktadır. Bilgi dünyanın her tarafında üretilmekte ve iletişim teknolojisi aracılığıyla anında her tarafa yayılmaktadır.

Bilgi toplumunun yukarıda belirtilen temel özelliklerinden hareketle bilgi toplumu, sanayi toplumunun sosyo-ekonomik gelişme sürecinde yol açtığı gelişmelerden daha farklı, ekonomik alandaki tüm karar birimlerinin kurumların yapısında hızlı değişimi ve yeniden yapılanmayı gerektiren bir aşama olarak nitelendirilebilir.⁸⁰

Sonuç olarak, Endüstri Toplumu'nun en önemli kaynağı olan sermayeden farklı olarak Enformasyon Toplumu'nda bilgi önem kazanmıştır. Bilginin aktarımı ise sermaye kadar zor değildir. Bilgiye ulaşımdaki eşitlik ise bilgiyi kullanabilmekte eşitlikten farklılık arz etmektedir. Ancak hiç olmadığı kadar kolay elde edilen bilgiyi kullanabilmek için eğitilmiş insan ihtiyaç duyulmaktadır. Bu insan gücünün elde edilmesi ise ancak eğitimle mümkün olmaktadır.

1.4.2 Bireyin Önem Kazanması

1970'li yıllar Fordist üretim anlayışının ve çalışma organizasyonunun önemini kaybetmeye başladığı yılları temsil etmektedir. Soğuk savaş giderek sona ermekte, tüketici piyasaları yeniden yapılanmakta, çok uluslu işletmeler giderek egemen aktörler olmakta, buna bağlı olarak Batılı hükümetler ulusal ekonomiyi yönetmede ve işgücü ile sermaye arasında arabuluculuk rollerini gerçekleştirmede etkin olamamaktadırlar. Bu dönemde yaşanan petrol krizleri Fordist üretim anlayışını ve Keynezyen politikaları negatif yönde etkilemektedir. 1970'li yılların sonundan itibaren Batı dünyasında post-fordist dönemin başladığı görülmektedir. İngiltere'de Thatcher ve Amerika'da Reagan ülkelerini bu yönde dönüştürmekteydiler. Bu dönüşüm dört temel alanı kapsamaktaydı. Üretim açısından, post-fordist alan esnek uzmanlaşma ile simgelenmekte, ekonomi politik, Keynezyen yönetimden neo-liberal politikalar dönüşmekteydi. Devletin ekonomiye müdahalesi özelleştirme ve

80 Aktan, C.Can ve Tunç, M. (1998), s.118-134

deregülasyon politikaları ile sınırlandırılmaktaydı. Sosyal açıdan ise, toplumun yeni değer yargıları ile tanıştığı gözlenmekteydi. Sürekli işsizlik toplumlar açısından bu dönemde kaçınılmaz bir değişken olmaya başlamıştır. Bireysel tercihler Protestan etiğinden hedonist ve tüketim ağırlıklı bir felsefeye dönüşmektedir. Toplumsal dayanışma yerine bireysel tercihler ön plana çıkmaktadır. Bireyselleşme süreci, modernleşmenin bizatihi kendisindeki değişimdi. Böylece sosyal yapılar da dönüşmekteydi. Ekonomik alandaki yapısal değişim bireyi Fordist işgücü sürecinin yapısal katılığından ayrılmaya zorlamaktaydı. Hizmet sektörü genişlemekte, tüketim kültürü ön plana çıkmakta ve sınıf farklılığı ideolojik bir bölünme olmaktan çıkmaktaydı. Bireysel otonomi, ekonomik ve sosyal politika yanında insan ilişkilerine de yön vermekteydi. Böylece post-fordist ülkeler birey odaklı bir yapılanma sürecine girmektedirler.⁸¹

Yeni kapitalizm(örgütsüz) terimi, daha çok mevcut küresel ekonominin durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Örgütsüz kapitalizm, kapitalizmin yeni bir evresi olup, yeni koşullar altında sistematik bir yeniden yapılanmadır. Kapitalizmi yeniden yapılanmaya götüren koşullar, bütün bir iş/çalışma dünyasının ve genel toplumsal gerçekliğin radikal dönüşümüne karşılık gelmektedir. Binlerce işçinin çalıştığı fabrikalarda standartlaşmış ürünlerin seri üretiminin terk edilmesi, küçük firmaların ve esnek çalışma tarzının yaygınlaşması, üretimin uzamsal örgütlenmesinin değişerek şirketlerin küresel alana açılmaları, işletmeleri alt birimlere bölebilmeye imkanı veren yeni örgütsel anlayışı benimsemeleri, işçileri kendi aralarında rekabete zorlamaya başlamaları, firma içi emek piyasasının kariyer şansları sunması, çalışanların da hisse sahibi olabilme imkanına kavuşmaları, tek tek toplumların bütünlüklerini ve ulus devleti zayıflatan ekonomik, toplumsal ve politik ilişkilerin küreselleşmesi, özne ve nesnelere ulusal sınırlar içindeki akış senkronizasyonunun azalması, güçlü bir bireysellik vurgusunu da içeren kültürel değişimler vs. kapitalizmin yeniden yapılanma koşullarını ifade etmektedir.⁸²

81 Akgeyik, T. “Teknolojik Değişim ve Post Fordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar” Çimento İşveren Dergisi, s.3-16, Erişim:

<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/1mak20003.pdf>, Erişim Tarihi:17.10.2009

82 İlhan, S. (2007) “Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliği Üzerine” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, Elazığ; s.283-356, Erişim:

<http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt17/sayi2/283-306.pdf>, Erişim Tarihi:17.10.2009

Fordist üretim yapısından Post-fordist üretim yapısına geçiş ile birlikte, çalışanlar açısından bilgi, hız, nitelik ve rekabet ön plana çıkarken, küreselleşme süreci ile birlikte bunlar üzerinde şekillenen bir standartlaşma ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle küreselleşme, bilgiyi üreten, onu farklı formatlarda içselleştirip somutlaştıran, değişen şartlara kolay uyum gösterebilme yetisini elinde bulunduran, hızlı düşünebilen bir çalışan profili yaratarak, ekonominin yapısal değişimine paralel olarak vasıflı işgücüne olan talebin artması sonunda, yaşanılmakta olan küreselleşme sürecinden her geçen gün çoğalan, dışlanmış, yoksullaşmış ve ümitsizliğe kapılmış bir insan profili ortaya çıkmaktadır. Böylece toplumsal yapıdaki bütünlük yerini parçalanmışlık, emeğine ve çevresine yabancılaşmış insan ve daha çok tüketen insana bırakmaktadır.

1.4.3 Karşılıklı Bağımlılık

Küreselleşme kuramlarının en temel iddialarından birisini, karşılıklı bağımlılığa dayalı bir dünyanın ortaya çıktığı argümanı oluşturur. Bilginin, metanın, enformasyonun, finansın, sermayenin, kültürel ürünlerin, imajların sınır tanımaz biçimde hız ve akışkanlık kazanması sonucunda yerküre üzerinde artık birbirinden bağımsız ve izole bir var oluşun söz konusu olamayacağı ileri sürülür. BM, IMF, DTÖ, uluslararası tahkim gibi uluslar arası kuruluşlar ve bunların aldığı kararlar politik, ekonomik, hukuksal, toplumsal düzeyde tüm ülkeleri içine alan evrensel standart oluşturma, bağlayıcılık ve zorunluluk alanlarının genişlemesi şeklinde karşılıklı bağımlılığı her geçen gün derinleştiren ortak bir düzene doğru ilerleyiş görüntüsü vermektedir. Bunun bir sonucu olarak geçmiş dönemin farklılık ve bağımsızlık sembolü olarak temayüz eden başat üniteleri ulus-devletler dahil tüm siyasal aktörler kendi başlarına karar alma ve bunları uygulama kapasitelerini kaybetmeye başlamıştır.⁸³

Devletler, bireyler ve sınıflar arasındaki karşılıklı ekonomik işlemler, hâlihazırdaki iletişim ve ulaşım teknolojisinin katkısı, mesafenin kısalması, mekân ve zaman kavramlarının değişmesi ve bilgi kaynaklarına ulaşmanın geçmiş ile

83 Şen, B. (2008), s.135-150

kıyaslanamayacak derecede kolaylaşması ile birlikte büyük bir hız kazanmıştır. Soğuk savaşın bitişi ve ideolojik sınırların ortadan kalkması, internet gibi bir haberleşme ve bilgi ağı ile birleşince karşılıklı bağımlılık artmıştır. Piyasa küresel hale gelmiştir ve artık üretim dünya ölçeğinde düşünülmekte ve gerçekleştirilmektedir. Sermaye, uluslararası arenada serbestçe dolaşmakta ve maliyetin en düşük, kârın en yüksek olacağı yerde üretim gerçekleşmektedir. Hisse senedi borsaları, portföy yatırımları ve elektronik donanım üretimi artık ulusal düzlemde kontrol edilememektedir. Küreselleşmenin ekonomik aktörleri dünya çapında bir ağ içinde hareket etmektedirler. Bir devletin borsasındaki istikrarsızlık birkaç dakika içinde diğer borsalarda da olumsuz etkilere neden olmaktadır. Piyasalar siyasal ve ekonomik gelişmelere karşı aşırı duyarlı hale geldiği için sermaye hareketleri anlık zaman dilimleri içinde bir ülkeden diğerine yön değiştirebilmektedirler.⁸⁴

Ekonomik olarak karşılıklı bağımlılıkta, finans piyasalarının küreselleşmesi, yeni ekonominin bel kemiğidir. Sermaye piyasaları küresel olarak birbirine bağımlıdır ve bu kapitalist ekonomide öyle ufak bir mesele değildir. Sermaye, tarihte ilk kez, gerçek zamanda işleyen, küresel olarak birleşmiş finans piyasalarında vaktin etrafında örgütlenmiştir. Finans piyasalarının küresel karşılıklı bağımlılığı, beş ana gelişmenin sonucudur. İlk etken, birçok ülkede finans piyasalarının yasal düzenlemelere tabi olmaması, sınır ötesi işlemlerin serbestleştirilmesiydi. İkinci unursa, gelişmiş telekomünikasyonu, interaktif enformasyon sistemlerini, karmaşık işlemleri halledebilecek modelleri hızla işleyebilecek kapasitede güçlü bilgisayarları da içeren teknolojik altyapının gelişmesiydi. Küresel karşılıklı bağımlılığın üçüncü unsuru, türevler(vadeli işlemler, opsiyon, takas ve başka karmaşık ürünler) gibi yeni mali ürünlerin doğasından kaynaklanıyordu. Türevler genelde, çeşitli ülkelerden hisse senetleri, bonolar, opsiyonlar, mallar ve dövizlerin değerini birleştiren sentetik menkul kıymetlerdi. Finans piyasalarının entegrasyonunun dördüncü bir kaynağı ise, ya değer artışıdaki farklılıklardan yararlanmak ya da zarardan kaçınmak üzere belli bir menkul kıymetler ya da döviz piyasasına hızla girip çıkan spekülasyon mali

84 Dikkaya, M. ve Deniz, F. (2006) “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış” Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, s.163-181, Erişim:<http://sbd.karaelmas.edu.tr/makaleler/1303-9245/200602003163181.pdf>

akışlardır. Beşinci sırada ise, piyasa değerlendirme şirketleri de mali piyasalar arasında karşılıklı bağlılığın güçlü unsurlarıdır.⁸⁵

1.4.4 Ulus-Ötesileşme

Çok-uluslu şirketlerin milyarlarca doları bulan dış yatırımları ya da uluslar arası örgütlerin aldığı kararlar ekonominin ve siyasetin merkezi aktörlerini devletten bu yapıya taşımış olmaktadır. Ulusal sınırları delip geçen döviz-hisse piyasası, borsa gibi finansal aktiviteler; bilgi, teknoloji ve iletişim alanının küresel köy olarak nitelenen mesafeleri ortadan kaldırması ve dünyayı küçültmesi gibi gelişmeler ulus-üstü ve devlet-aşırı bir alanın ulus-devletin karar ve kontrolünü iptal edici sonuçlar doğurmaktadır. Ulusallığın da, devlet yapılarının da sınırlarını, güç ve kapasitelerini aşan bir şekilde küresel anlamda entegrasyonu tamamlanmış, tek bir pazara dönüşmüş ve tek bir mekan haline gelmiş dünya anlayışı ulusallığın tahtını parçalamış olmaktadır. DTÖ, BM, DB kararları; ISO benzeri standartlar, uluslararası kuruluşların raporları ya da derecelendirme kuruluşlarının reytingleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları, küresel sivil toplumun oluşturduğu network vb. ulus-ötesiliğin ve devletlerüstü bir alanın etkinliğinin kanıtları haline gelmiştir.⁸⁶

Küreselleşme, sosyal, ekonomik ve çevresel konuların kendi tabiatları gereği ulusal sınırları aşan ve küresel nitelikte olduğu şeklindeki artan bilinci ifade etmekte ve bu nedenle, devletler tarafından kolektif seviyede uluslar arası ve kıtalararası kurumlar ve örgütler nezdinde etkili faaliyete ihtiyaç duymaktadır. Sivil toplum örgütleri, sendikalar, profesyonel kurumlar ve çok uluslu şirketler vasıtasıyla ulusal sınırları aşan bir ulusötesileşme bu süreçte oluşmaktadır.⁸⁷

Sınır aşan ekonomik ilişkilerin dünya ekonomisini bir bütünleşmeye sürüklediği ortadadır. Teknolojinin ve neo-liberal politikaların alt yapısını oluşturduğu bir ortamda, uluslararası ticari faaliyetler, finansal işlemler ve ulusötesi şirket yatırımları giderek artmakta, uluslararası ticarete bir yoğunluk yaşanmaktadır.

85 Castells, M. (2008), s.128-134

86 Şen, B. (2008), s.135-150

87 Şenkal, A. (2005), s.126

Asıl önemli olan ise ekonomik küreselleşmeyle toplumsal ve siyasi kurumlarda değişikliklerin yaşanmasıdır. Sınırların engel olmaktan çıktığı ekonomik düzen, toplumsal hayatı da derinden etkilemekte klasik siyasi yapı ve kurumları değişime zorlamaktadır. Sözgelimi, ekonomi sahasındaki etkili devlet kontrolü ve müdahalesi zayıflarken, -radikal öngörülerini desteklercesine- piyasa esaslı bir yapı giderek egemen olmaktadır. Finans alanında sınırların devre dışı kalması gibi ulusötesi şirketlerin oluşturduğu sosyo-politik etkiler de önemli değişimlere yol açmaktadır. İlk olarak, yabancı yatırım alarak açıklarını kapatmak isteyen ülkelerin liberal ekonomiye geçişlerinin siyasal anlamda da liberalleşmenin önünü açtığı, siyasi hayatın daha rekabetçi ve şeffaf olmaya zorlandığı belirtilmelidir. Ulusötesi şirketler teknolojileri, enformatik altyapıları, -küresel kitle kültürünün bir parçası olan- serbestlik esaslı üretim ve tüketim kültürleriyle yatırım yaptıkları ülkelerde şeffaflığın ve rekabetin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu şirketlerin teknolojik gelişme, rekabet ve kalite artırımına odaklı örgütlenme tarzları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu etkiler, ekonomik sürecin klasik egemenlik anlayışında yarattığı aşınma, küresel ekonomik kurumların yükselişi gibi gelişmelerle birleştirildiğinde ekonomik küreselleşme için; değişmekte olan siyasi düzenin önemli bir faktörü değerlendirmesi yapılabilir.⁸⁸

1.4.5 Ülkelerarası Ekonomik Farklılıklarda Değişim

Küreselleşme 1980'li yıllardan itibaren zengin ve yoksul ülkeler arasındaki gelir dağılımının iyice bozulmasına yol açmıştır. Küreselleşme uygulaması, özelleştirme, işten çıkarma, ücretleri düşürme, sendikasılaştırma, taşeronlaştırma, sosyal devleti küçültme, emeği koruyan araçları tasfiye etme, sosyal hakları kısıtlama gibi yöntemlerle, hem gelişmekte olan ülkelerin hem de uluslararası sermayenin sınır tanımayan egemenliği sayesinde yoksul ülkelere kaynak aktarılmasına neden olmaktadır.⁸⁹

88 Robertson, R. (1999) "Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür" Ankara; Bilim ve Sanat Yayınları, s.27

89 Ahundzade, E. (2008) "Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ulus Devletlerin Ekonomik Yapılarına Etkileri: Azerbaycan Örneği" Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir; s.45

Küreselleşme süreci dünyadaki güçler dengesinin az gelişmiş ülkeler karşısında sanayileşmiş ülkelerin, genel olarak da emek karşısında sermaye kesiminin giderek güçlendiği bir çerçevede gelişmektedir. Sermaye stoku, sanayi üretimi, dış ticaret ve teknolojik birikim açısından sanayileşmiş ülkelerin hâkim konumu dünya ekonomisindeki güç ilişkilerinin temelini oluşturmakta ve az gelişmiş ülkelerin hareket alanını en baştan kısıtlamaktadır. Örneğin, dış ticaret ilişkileri açısından, sanayileşmiş ülkeler ihracat ve ithalatlarının çok büyük bir kısmını birbirlerine yönlendirirken az gelişmiş ülkelerin ihracat ve ithalatının büyük bir kısmı sanayileşmiş ülkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin iktisat politikaları üzerindeki etki ve denetim alanlarını neoliberal küreselleşme süreci içinde daha da genişleten uluslararası finans kuruluşlarının bu dengesiz güç ilişkilerinin daha da bozulmasında etkili bir rol oynadıkları gözlenmektedir.⁹⁰

2001 yılında Birleşmiş Milletler'e ait kalkınma raporu küreselleşmenin dünya ulusları içinde ve aralarındaki eşitsizliğin ne denli dramatik ölçüde arttığını belgelemektedir. Dünyadaki en zengin 200 kişinin varlıklarının, yeryüzünde yaşayan 2 milyardan fazla insanın toplam gelirinden fazla olması herkesi durup düşünmeye davet etmektedir. Küresel ekonominin karlarının semeresi, kuralları koyan ve piyasaları şekillendiren bir avuç ülke tarafından eşit olmayan oranlarda paylaşılmaktadır. Ticaret ve yatırımların büyük çoğunluğu, dünya ihracatının üçte birini kontrol eden küresel şirketlerin hakim olduğu sanayileşmiş ülkeler arasında meydana gelmektedir. Dünyanın en büyük 100 ekonomisinden 51'i şirketlerden oluşmaktadır. Özel sektöre ait finans akışı kamu kalkınma yardımlarının çok ötesine geçerek, büyük ölçüde yoğunlaşmaktadır. 1990'larda gelişmekte ve geçiş sürecinde olan ekonomilerdeki doğrudan yabancı yatırımın %80'i başta Çin olmak üzere yalnızca 20 ülkeye gitmiştir.⁹¹

90 Şenses, F. (2004) "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?" ERC Working Paper İn Economic, Economich Resarch Center, ODTÜ, Ankara, Erişim: <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0409.pdf>, Erişim Tarihi:05.11.2009

91 Şenkal, A. (2005), s.144

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSLAR ARASI KURULUŞLAR

2.1 Uluslar arası Kuruluşların Ortaya Çıkışı

Bir uluslar arası örgüt bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümet dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda iş birliği sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler biçiminde tanımlanabilir.⁹²

Uluslar arası kuruluşlar, uluslar arası seviyede faaliyette bulunan, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren ama devlet niteliği taşımayan örgütlerdir. Geniş anlamda, hükümetler arası ve hükümetler dışı kuruluşları kapsar. Dar anlamda, sadece hükümetler arası uluslar arası kuruluşları içine alır. Bu tipteki örgütler, ülkeler arasında kurulmuştur. Uluslar arası hukuk kurallarına ve düzenlemelerine bağlıdırlar. Hükümetler dışı uluslar arası kuruluşlar ise genelde uluslar arası özellik taşıyan derneklerden oluşur. Bu kuruluşlar, devletlerarası anlaşma konusu olmayan ve çeşitli milli hukuk düzenlerine bağlı örgütlerdir.

Uluslar arası kuruluşların ortak nitelikleri bir kuruluştan diğerine değişmekle beraber aşağıda ana başlıklar altında özetlenmiştir:

- a) **Anlaşma:** Bütün uluslar arası kuruluşlar bir kurucu anlaşma ile kurulurlar. Bu anlaşmada, kuruluşların amaçları, ilkeleri, üye oluş şartları, organları, organlarının yetkileri ve işleyiş yöntemleri belirtilir.
- b) **Üyelik:** Üyelik genellikle, örgütün kurucu anlaşmasını imzalayan ülkelere tanınmıştır. Bazı kuruluşlar, başka ülkelerinde katılımına açıktır. Böyle durumlarda, kurucu anlaşmada, yeni üye kabul şartları ve yöntemi de belirtilir.
- c) **Kapsam:** Kapsam, uğraştığı konular kadar yayıldığı alan bakımından da değişebilmektedir. BM gibi kuruluşlar, politik, ekonomik ve sosyal alanlardaki sorunlarla dünya çapında, çok yönlü görevler yerine getirmek için kurulmuştur. Bazı kuruluşlar ise, belirli bir konuda dünya çapında çalışmaktadırlar.(kültür, eğitim, sağlık, vb.)

92 Arıbaş, K. (2007) "Küresel Çağda Siyasi Coğrafya" Konya; Çizgi Kitabevi Yayınları, s.71

- d) Organlar:** Uluslar arası kuruluşların genelde en az üç organı vardır: Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Sekreterlik. Bu organların isimleri her kuruluşta değişik olabilir. Genel Kurul, bütün üyelerden oluşur, üyelerin eşit hakları olduğu kabul edilir. Kararlar genelde bağlayıcı değil, tavsiye niteliğindedir. Yönetim Kurulu, belirli sayıda üyeden oluşur. Bu organın kararları bağlayıcı niteliktedir.
- e) Parasal Katkı:** Üyeler, kuruluşun giderlerini karşılamak üzere kuruluş bütçesine, kararlaştırdıkları oranlar içinde parasal katkıda bulunurlar.⁹³

Küreselleşme ile birlikte çeşitlenen ilişkiler ve dekolonizasyon sürecinin tamamlanması ile bir anda hızla artan ulus devlet sayısı ve buna paralel yükselen uluslar arası örgütler, ortaya çıkan sorunların niceliksel olduğu kadar niteliksel olarak da değişmesine yol açmıştır. Çünkü artık dünya politikasında birden fazla aktör vardır ve bu aktörler giderek artan bir trend ile uluslar arası ilişkileri olumlu olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, Orta Doğu, Batı Avrupa ve Latin Amerika’da patlak veren sorunların yaklaşık %40’ında devlet dışı aktörler etkin bir rol oynamaktadır. Sonuçta, uluslar arası ilişkiler sadece devlet ya da hükümetlerin aktif rol oynadığı alandan ziyade, ulus aşan kimlikleri bulunan devlet dışı aktörlerinde içinde yer aldığı bir ilişki türü olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu devlet/hükümet dışı aktörlere verilebilecek en iyi örnek, uluslar arası örgütlerdir.⁹⁴

Uluslar arası örgütlerin ortaya çıkış amacı farklı nedenlere bağlanabilir. Güvenlik, askeri, ekonomik, kültürel, siyasi, ticari nedenlerin öne çıktığı görülmektedir. Uluslar arası örgütlenmenin ana hedefi çoğu kez, bir rejim ortaya çıkarmaktır. Ulusların eylem alanında uyacakları kurallar ve kurumlar oluşturmaktır. Uluslar arası rejim dendiğinde bazı örgütlerin üstü kapalı olarak alışılmış gözüyle baktıkları ve veri kabul ettikleri kurallar, süreçler usuller, işlevler ve davranış kalıpları bütünü anlaşılır. Bunlara ek olarak norm ve ilkelerin de kurulu bir rejimde

93 Karluk, R. (1998) “Uluslar arası Ekonomik Mali ve Siyasi Kuruluşlar” Ankara; Turhan Kitabevi, s.5-6

94 Çalış, Ş. Akgün, B. Kutlu, Ö. (2006) “Uluslar arası Örgütler ve Türkiye” Konya; Çizgi Kitabevi, s.6

tanımlanmış olması gerekir. Bu tanımlama hukuksal olabileceği gibi ideolojik çerçeve içinde de olabilir. Küresel ya da bölgesel ölçekli konulara ilişkin olarak uluslar arası rejimlerin artan sayıda kurulmakta olduğu görülmektedir. Bunun bir nedeni söz konusu rejimlere ilişkin olarak uluslar arası bir konsensüs olması ve belirli, dar, spesifik konuların düzenlenmesinin hedeflenmesidir.⁹⁵

Karmaşık bir yapı gösteren uluslar arası ilişkilerde, devletlerin ortak ihtiyaçlarını en etkili bir şekilde karşılayacaklarını düşündükleri kurumsal yapıları oluşturma düşüncesi, uluslar arası örgütlenmeyi gerekli kılan sebepler arasında sayılmaktadır. Ayrıca, haklı bir şekilde ifade edildiği gibi, devlet egemenliğinin bir başıboşluk biçiminde kullanılması, devletlerarası ilişkilerin her alanda artması, küresel yok etme gücü olan silahların düşünülmemeyecek ölçüde gelişmesi devletleri, çeşitli çıkarlarını, karşılıklı haklara saygı gösterilmesini göz önünde tutan, en etkili bir biçimde sağlayacak bir düzen kurmaya zorlamıştır.⁹⁶

II. Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin birbirleriyle daha fazla işbirliği içinde bulunma yönündeki arayışlarının hız kazanmasıyla birlikte, birçok uluslar arası örgütün kurulduğu görülmektedir. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ve yirminci yüzyılın başlarından itibaren uluslar arası iktisadi alandaki dayanışmanın gelişmesi ve savaşların niteliğinin değişmesi gibi iki önemli faktörün, uluslararası alandaki örgütlenmeyi gerektiren sebepler olarak ortaya çıkmış olmasına dikkat çekilmektedir.⁹⁷

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada meydana gelen hızlı değişime paralel olarak uluslar arası ekonomik kuruluş sayısı hızla artmış, dünyanın her bölgesinde çok sayıda ekonomik birleşmeler ortaya çıkmıştır. Bunu doğal sonucu olarak ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık artmış, dışa kapalı otarşik politikalar hızla terk edilmeye başlanmıştır. Küreselleşen ve aynı zamanda bölgeselleşen günümüz dünyasında uluslar arası ekonomik kuruluşlar, bu gelişmeye önemli ölçüde katkıda

95 Haşgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004) "Devletlerarası ve Hükümetlerdışı Uluslar arası Örgütler" Ankara; Nobel Yayınları, s.3-4

96 Başak, C. (2010) "Uluslar arası Örgütler" Ankara; Seçkin Yayıncılık, s.31

97 Gönlübol, M. (1975) "Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma" No:236, Sevinç Matbaası, Ankara; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.5

bulunmuş, uluslar arası ekonomik ilişkilerin hızla gelişmesini sağlamışlardır.⁹⁸ Bundan dolayı bu ikinci bölümde politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri nitelikteki uluslar arası kuruluşlardan, BM hariç, sadece ekonomik ve mali özellik taşıyan uluslar arası kuruluşlardan bahsedilecektir.

2.2 Uluslar arası Kuruluşların Tarihsel Gelişimi

İlk Uygarlıkların ve devlet yapılarının ortaya çıktığı erken dönemlerde kabileler ya da kent-devletlerarası birlik ve ittifak sistemleri pek çok eski devlet örgütlenmesinin temelini oluşturmuştur. Bu modelde bağımsız yerel siyasi birimlerin zorla ya da kendi iradeleriyle birleştirilerek kapsayıcı bir üst otorite kurulması söz konusudur. Günümüzün Orta Doğu bölgesinde Sümer, Mısır ve Eti Krallıkları böyle oluşmuştur. Eski çağların devletlerarası örgütlenme tipleri arasında günümüzdeki uluslar arası örgütlere en çok benzeyeni ile eski Yunan ve Roma dünyasında karşılaşılmaktadır. Çoğu kez Yunan uygarlığının mitolojik başlangıcı olarak görülebilecek Troya savaşındaki cepheleşme Ege dünyasında sözlü savaş koalisyonlarının bilinen ilk örneği olarak kabul edilebilir. Ayrıca Eski Yunan'da görülen bir başka devletlerarası örgütlenme biçimi sitelerin oluşturduğu birliklerdir.⁹⁹

Günümüz uluslararası örgütlerin kuruluş tarihleri her ne kadar yakın zamanlı görünseler de geleneksel kökenleri, ortaçağdaki Haçlı Seferi ittifaklarına ve “Fransız Kralı Philip le Bel’in danışmanlarından Pierre Dubois’in 1305 yılında yayınladığı *De recuperatione sanctae terrae* (Kutsal Toprakların Kurtarılışı) isimli yapıtında, Avrupalı Hıristiyan Prenslerin birleşerek bir federasyon kurmaları önerisinde” aranabilir.¹⁰⁰ Modern anlamda yapısal olarak uluslararası oluşumların cisimleşmeye başlamalarının izleri 1648 Vestfalya Barışı ile 1789 Fransız ihtilaline kadar geri götürülebilir. 1648 Westfalya Antlaşmaları genellikle modern anlamda uluslar arası sistemin kuruluşunun başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Avrupa’daki Katolik-Protestan çatışması temelinde yaşanan son büyük savaş dizisi olan 1618-1648 Otuz Yıl Savaşları sonunda yapılan Münster ve Osnabrück toplantıları sonunda varılan uzlaşma metinlerinin birleştirilmesiyle oluşan bu antlaşma devletler arası

98 Karluk, R. (1998), s.7

99 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.9-11

100 Gönlübol, M. (1975), s.474

ilişkileri algılama biçimi bakımından bir dönüm noktasıdır, eski paradigma tarihe karışmış yeni bir paradigma oluşmuştur.¹⁰¹ Bu antlaşma sonunda papanın dinsel yetkilerini siyasal alana sokmasının önüne geçilerek imparatorunda siyasal hegemonyası kırılarak Avrupa’da çok taraflı bir denge sistemi oluşturuldu. Westfalya sonrasında kutsal Roma-Germen İmparatorluğu içindeki 300 kadar Alman devleti mutlak egemen siyasal birimler durumuna geldiler.¹⁰² Vestfalya Anlaşması ile Avrupa’daki ülkeler arası politik denge yavaşça seküler ve akla dayanan mekanik bir dengeye oturmaya başlamıştır. Bununla birlikte bu tarihlere kadar uluslararası anlaşmaların nasıl yapılacağına dair ortak olarak belirlenmiş ve akla dayanan yazılı kurallardan yoksun geçici bağlaşımlar, bu tarihlerden sonra yazılı ve uluslararası hukukun oluşmasına zemin sağlayacak ve yeni bağlaşımların içeriğini belirleyip kendilerinden önceki anlaşmaları referans alan bağlaşımlara dönüşmüştür. Ancak büyük imparatorlukların bir anlaşması olarak kabul edilecek olan Vestfalya anlaşması sonrası, ortaya konulan savaşmama gerilimi üzerine kurulu olan “uluslararası politika çıkar ilişkilerini küçük üçüncü ülkeler üzerinden devam ettirmeye devam etmeleri; Fransız ihtilalinin imparatorlukları çözmeye başlayan değerlerinin yaygınlaşması; Fransa’nın sürekli savaşla büyümeye devam etmesi; Napolyon’un topyekûn güç politikası adını verdiği iç politikayla dış politikayı birbiri içine dereceden yeni politikası; mutlakıyetçi rejimlerin Fransa’nın yeni değerlerine karşı topyekûn blok oluşturmadaki başarısızlıkları Fransız ihtilali’ne kadar olan sürede işlemiş olan mekanik uluslar arası işleyişi kökünden sarsmıştır. Ancak 19. yüzyılda bu sistemi yıkan Fransa’nın yenilgiye uğratılmasıyla günümüz uluslararası örgütlerin oluşmasını sağlayan süreç hızlanmıştır. Fransız ihtilali sonrası dönemi şekillendirecek olan anlaşma 1815 yılı Viyana kongresidir.¹⁰³ Fransız İhtilali Napolyon savaşlarının altüst ettiği Avrupa düzenini yeniden kurmayı hedefleyen 1814-1815 Viyana Kongresi modern tarihte en az Westfalya Barış Konferansı kadar önemli bir hadisedir. Bu kongrenin temel özelliği restorasyon, yani eski düzenin aynen yeniden tesisi amacıyla toplanmış bir devletler arası oluşum olduğu görülür.¹⁰⁴ Bu yeni denge sistemi, kendi uluslarının kontrolünü sağlamakta zorlanan

101 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.14

102 Sander, O. (1989) “Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918’e” Ankara; İmge Kitabevi Yayınları, s.61

103 Kışman, A. Z. (2006) “Tarihi Gelişim Süreci İçerisinde Uluslar arası Organizasyonlar ve Türkiye(1923- 1963)” Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ; s.7-8

104 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.18

monarşilerin yürütmekte zorlanacakları bir sistem olduğundan gerçeklerle uyuşmakta zorluk çekecek olan bir yapıya sahip olmakla birlikte şimdi ki modern uluslararası organizasyonların işleyişini belirleyecek olan normatif uluslararası hukuk kavramını ortaya çıkarabilecek üç temel özelliği barındıran bir politik gerçekliğe sahipti: (1) Avrupalıların kendilerini “uygar” algılamalarına yol açacak ve bu algıda birleşecekleri bir öteki anlayışı. (2) Avrupa’da hiçbir devletin bir diğerini tek başına egemenliği altına alabileceği güce sahip olamaması. (3) Yeni denge politikaları çerçevesinin aksine ülkelerin sadece zayıf monarşilerin iç işlerine karışırken kendi aralarındaki ilişkilerde “iç işleri” ile “dış İşleri”ni ayırma yoluna gitmeleri. Avrupa’nın bu üç temel politik algısı I. ve II. Dünya Savaşlarıyla birlikte ortaya çıkan Soğuk Savaş ve sonrası yıllarda bugünkü uluslar arası sistemin şu başlıca özelliklerini görünür hale getirdiği söylenebilir: (a) 19. yüzyıla kadar sadece Avrupa’yı içine alan diplomasi dünyası tüm dünyayı kapsayacak şekilde genişlemiş ve ikili hiyerarşi sistemi yıkılarak bunun yerini güç dengelerinin ve çıkar ilişkilerinin temsil edilebileceği uluslararası örgütleri ortaya çıkarmıştır. (b) iletişim teknolojilerinde yaşanan devrim niteliğindeki gelişmelerle birlikte devletler kendi sınırları içerisindeki ulusları daha iyi kontrol eder hale gelerek meşruiyetleri ölçüsünde diğer uluslarla birlikte uluslararası güvenlik yaratılması için bir araya gelme eğilimlerini kuvvetlendirmiştir. (c) 19. yüzyıl itibarıyla, parçalanmış imparatorluk idarelerinin şimdiye kadar oluşturduğu yönetim ve güç dengelerinin güvenlik, aynı zamanda yeni hegemonyaların kurulması noktasında imparatorluk devletlerinde kurulan ulus devletlere çok yönlü politikalar kurma zorunluluğu getirmiştir.¹⁰⁵ Ancak Avrupa tarihi açısından bakıldığında zaman, nispeten uzunca bir dönem için en azından büyük güçler arasında bir savaş çıkmasına engel olan bu Avrupa Ahengi-Birliği sistemi, ortaya yeni ve güçlü aktörlerin ortaya çıkmasıyla sarsılmaya başlamış ve kısa süre içerisinde de dengenin bozulmasına engel olamamıştır. Özellikle Alman ve İtalyan Birliklerinin sağlanmasını müteakip, emperyalist devletlerin saldırgan politikaları neticesinde Osmanlı’nın da artık dağılmasının kaçınılmaz olduğu fikri büyük güçler tarafından da kabul görmeye başlayınca, I.Dünya Savaşı’na giden yol açılmaya başlamış, kurumsal açıdan bakıldığında zaten oldukça kırılabilir olan yapı bir anda yerle bir olmak durumunda

105 Kışman, A. Z. (2006), s.8-9

kalmıştı. Birinci Dünya Savaşından sonra, uluslar arası örgütler konusundaki en önemli gelişme Milletler Cemiyetinin kuruluşudur. Hatta Milletler Cemiyeti ya da eski tabirle Cemiyet-i Akvam için I.Dünya Savaşı'nın eseriymi denilebilir. Savaşın sosyal, ekonomik ve siyasal pek çok nedeni olmasına rağmen, özellikle uluslar arası sistem ve o döneme egemen zihniyet yapısının da bu sürece önemli katkısı olmuş, mesela Avrupa siyaset adamlarının o çok güvendikleri güç dengesi ve bunun bir yansıması olarak ortaya çıkan Avrupa Ahengi sistemi bu savaşın çıkışını önleyememişti. Ancak işin aslı silah sanayinde ortaya çıkan yeni gelişmelerin yıkıcı gücü herhalde önceden pek de kestirilemedi. Dolayısıyla savaşın beraberinde getirdiği büyük bir yıkım, savaşın tüm taraflar adına büyük kayıpların doğması, bu konunun yeniden ele alınmasını zorunlu hale getirmişti. Mesela Savaş'a kadar uluslar arası hukuk açısından bile neredeyse bir hak olarak görülen savaş kavramına artık yeni yaklaşımlarda bulunmak gereği ortaya çıkmıştı. Bu konudaki ilk somut adımlar 1918 yılında Woodrow Wilson tarafından açıklanan "Ondört Nokta" ile atılmış, Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu da bir şekilde tüm dünyaya ilan edilmişti.¹⁰⁶ Ocak 1917'de ABD Senatosunda bir konuşma yapan Woodrow Wilson, büyük güçler tarafından desteklenecek bir "Barış Cemiyetinin" kurulması yönündeki talebini dile getirdi. 18 Ocak 1919'da Paris'te toplanan Barış Konferansı'nda milletler cemiyetinin kurulması ana gündem maddesi olarak ele alındı. Cemiyet Sözleşmesi Versailles Antlaşmasının bir parçası olarak kabul edildiğinden, 10 Ocak 1920'de onaylanarak yürürlüğe girdi. Cemiyetin temel amacı uluslararası işbirliğini geliştirerek uluslar arası barış ve güvenliği sağlamaktı. ABD, Cemiyetin kuruluş sürecinde en önemli desteği sağlamasına rağmen daha sonra üye olmadı. ABD'nin Cemiyete giremeyişi, Cemiyetin evrensellik iddiasını zayıflattığı gibi, saldırgan ülkelere karşı etkin bir tavır alma umudunu da zoraştırdı. Üstelik Sovyetler Birliği de 1934 yılına kadar Cemiyet içinde yer almadı. ABD ve Sovyetler Birliği'nin yokluğu, Cemiyeti daha çok İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarını korumaya çalışan bir örgüte dönüştürdü. Buna rağmen Cemiyet, "1920'lerde Yunanistan'ın Bulgaristan'a saldırısı" ve "Türkiye-Irak arasındaki sınır sorunu" gibi meseleleri çözmekte başarılı oldu. Ancak Cemiyetin, büyük güçlerin taraf olduğu çatışmaları çözme yönündeki başarısını test edecek sorunlar 1930'lardan sonra başladı. Cemiyet 1932 yılında

106 Çalış, Ş. Akgün, B. Kutlu, Ö. (2006), s.6

106 Hasgüler, M. ve Uludağ, Mehmet B.(2004), s.24-25

Japonya'nın Mançurya'ya karşı saldırısı ve İtalya'nın 1935-36'da Etiyopya'yı işgal etme olayı karşısında yetersiz kaldı. 1933'te Almanya'da iktidara gelen Hitler, Cemiyetten ayrılarak Versailles Antlaşmasını tanımadığını ilan etti. 1 Eylül 1939'da Almanya, Polonya'ya saldırdığında, iki gün sonra Fransa ve İngiltere Almanya'ya karşı savaş ilan ettiler ve böylece Cemiyetin kurmaya çalıştığı uluslar arası sistem çöktü.¹⁰⁷ 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler ise aslında Cemiyet'in külleri arasından doğmuştur. BM'nin kuruluşundan günümüze kadar gelen süreçte bazı gelgitler yaşansa da, uluslar arası örgütler artık uluslar arası yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmişlerdir.

2.3 Uluslar arası Kuruluşların Sınıflandırılması

Dünya ekonomisinde uluslar arası ekonomik kuruluşlar;(örgütler, organizasyonlar) amaçları, kapsadıkları ülkeler, işlevleri, organizasyon yapıları, üyelik şartları gibi kriterler esas alınarak sınıflandırılmaktadır. Dünya ekonomisinde uluslar arası ekonomik kuruluşları kapsam açısından ikiye ayırmak mümkündür. BM çatısı altında faaliyet gösteren uluslar arası ekonomik kuruluşlar, BM'ye üye tüm dünya ülkelerine açıktır ve coğrafi bir kısıtlamaya tabi değildir. Bu açıdan dünya çapında ve evrensel niteliktedirler. IBDR, IMF, GATT, UNCTAD, UNDP, FAO, ILO bu gibi kuruluşlara örnektir. Bu tip kuruluşlara katılabilmek için BM'ye üye olmak yeterlidir. Dünya Bankası üyeliği için de IMF üyeliği şartı aranmaktadır.

Kapsam açısından yapılan sınıflandırmada, bazı uluslar arası ekonomik kuruluşlara üyelik belli özelliklere sahip olmayı gerektirmektedir. Belli bir grup ülkenin üyeliğine açık olduğu için bu kuruluşlar kapalı uluslar arası kuruluş niteliğindedir. Bölgesel baz da ve uluslar arası ekonomik birleşme veya işbirliği özelliği taşıyan uluslar arası kuruluşlar bu kapsamdadır. AB, NAFTA, EFTA ile BM'in Bölgesel Ekonomik Komisyonları ve Bölgesel Kalkınma Bankaları gibi. Ayrıca belli bir dine mensup olmak(İslam Konferansı Örgütü ve İslam Kalkınma Bankası), belli bir ürünü üretip ihraç etmek(Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü), belli bir ırktan gelmek(Arap Ligi), belli bir ekonomik gruptan olmak(Ekonomik İşbirliği

107 Kıran, A. (2008) "Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş" Girne Amerikan Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Bölümü, Kıbrıs, s.19-36, Erişim: http://www.gau.edu.tr/PDF-Files/JASA_03_06_PDF/JASA_03_06_03_Kiran.pdf, Erişim Tarihi:16.02.2010

ve Kalkınma Örgütü OECD ile eski sosyalist ülkeler arasındaki işbirliği örgütü COMECON), ve belli bir coğrafi bölgede bulunmak(Karadeniz İşbirliği Örgütü) gibi kriterler, bazı kuruluşlara üyelik için şart olmaktadır. Bu sebeple bu tip uluslar arası kuruluşlar dışı kapalı bir nitelik taşımaktadır.

Uluslar arası ekonomik kuruluşları yöneldikleri amaç açısından iki grup altında toplamak mümkündür. Bazı kuruluşlar işbirliği, diğer bazıları da birleşme amacına yöneliktir. İşbirliği temeline dayanan kuruluşlar, üyeleri arasında ekonomik dayanışmayı ve işbirliğini geliştirmeyi amaçlarlar. Bunlar; statü, organizasyon yapısı, ve işlev bakımından çok taraflı özellikler taşıyabilirler. Dünya çapında veya kapalı uluslar arası kuruluşlar olabilirler. Örnek: IBDR, IMF, GATT/DTÖ, ILO, FAO, OECD, KEİ, ECO, OPEC, OIC, BM Bölgesel Komisyonları ile Bölgesel Kalkınma Bankaları gibi.

Ekonomik birleşmeye yönelik uluslar arası kuruluşlar, aynı coğrafi bölgede yer alan ülkeler arasında ticareti serbestleştirmeyi, üyeleri arasında farklı seviyelerde ekonomik bütünleşmeleri gerçekleştirmeyi amaçlayan, işbirliğinin ötesinde daha sıkı ekonomik ve politik ilişkileri içeren ve en önemlisi milli egemenlik yetkilerinin devredilmesiyle supranational(uluslarüstü) nitelik taşıyan organların bulunduğu örgütlerdir. Ancak dünya ekonomisinde hiçbir işbirliği bazındaki örgütte uluslarüstü yetkiyle donatılmış yönetim organlarının bulunduğu bir yapı yoktur. Birleşmeye yönelik kuruluşlarda, bu organların aldıkları kararlara tüm üye ülkeler uymak zorundadırlar.

Uluslar arası ekonomik kuruluşları, faaliyet alanları açısından iki temel gruba ayırarak sınıflandırmak mümkündür: Mali nitelik taşıyanlar ile mali nitelik taşımayanlar ayrımı, uluslar arası kalkınma, ticaret, para-banka, finansman, istihdam, gıda, enerji gibi birbirinden çok farklı alanlarda oluşmuş uluslar arası kuruluşları ayırmakta fayda vardır. Uluslar arası mali nitelik taşıyan kuruluşlar, belli bir sermayeye sahip olan, sermayeye birden fazla ülkelerin katıldığı, sermayeye katılma oranında yönetimde söz sahibi olunan, işbirliği bazındaki uluslar arası organizasyonlardır. Aslında IBDR, IMF gibi bazı uluslar arası kuruluşları, sadece

sermaye ve kotaları dolayısıyla mali kuruluş olarak nitelendirmek hatalıdır. Çünkü uluslar arası ekonomik birleşme niteliğinde olan kuruluşlarında, kendilerine bağlı mali kurumları vardır. AB'nin ayrı bir tüzelkişiliğe sahip Avrupa Yatırım Bankası buna örnektir. Uluslar arası ekonomik kuruluşlar arasında mali nitelik taşımayanlar, işbirliği veya birleşme bazında ikiye ayrılırlar.¹⁰⁸

Şaban Çalış ise; uluslar arası kuruluşları egemen bir varlık olup olmadıklarına, coğrafi anlamda üyelerinin dağılımına, resmi sivil anlamda devletle bağlantılarına, amaçlarına, sürelerine, yönetsel yapılarına ve meşruluk durumlarına göre sınıflandırmanın hem analitik hem de fonksiyonel ve pedagojik yönden daha uygun olacağını düşünmektedir. Bu sınıflandırmaya uygun olarak şu örnekleri vermektedir:

- a) **Egemenlik Açısından:** Uluslar arası-BM örneğinde olduğu gibi-örgütler; uluslarüstü örgütler, kısmen AB örneğinde olduğu gibi.
- b) **Coğrafi Orjin ya da Üyelik Açısından:** Global(BM), Subglobal(NATO) ve bölgesel(NAFTA) örgütler.
- c) **Resmiyet Açısından:** Hükümetlerarası-resmi(BM), Hükümetler-üstü, Hükümetler-dışı ya da uluslar arası sivil toplum örgütleri(Greenpeace, Amnesty International).
- d) **Amaçlarına Göre:** Genel Amaçlı(BM), Özel Amaçlı: politik(Arap Birliği), ekonomik(ASEAN), ticari(WTO), kültürel(UNESCO), sosyal, dini ve güvenlik/askeri(NATO) amaçlı uluslar arası örgütler. Hükümetler-dışı ya da uluslar arası sivil toplum örgütleri.
- e) **Yönetsel Yapılarına Göre:** Sert bürokratik yapılı(AB), Esnek yapılı(ASEAN).
- f) **Legallik-Meşruiyet Açısından:** Uluslar arası hukuk tarafından da legal kabul edilen ya da uluslar arası toplumca meşru sayılan örgütler(UPB), İlegal örgütler(El-Kaide).¹⁰⁹

108 Karluk, R. (2007) “Küreselleşen Dünyada Uluslar arası Kuruluşlar” İstanbul; Beta Yayınları, 6.Baskı, s.32-35

109 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.9

Yukarıda ana hatlarıyla açıklamaya çalıştığımız gibi, uluslar arası kuruluşların sınıflandırılması çeşitli şekillerde olabilmektedir. Biz de bu çalışmamızın bundan sonraki aşamasında, özellikle ekonomik yönden, küreselleşmeye de yön veren BM ve uluslar arası mali kuruluşlar olan IMF, IBDR ve GATT/DTÖ gibi evrensel nitelikteki kuruluşların; kuruluşları, yönetim yapıları ve işlevlerini inceleyerek, küreselleşme çağını yaşadığımız bugünkü süreçte bu kuruluşların nasıl bir rol oynadıklarını ana hatlarıyla göstermeye çalışacağız.

3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

3.1 Kuruluşu, Üyeleri ve Amaçları

Dünyada barış ve güvenli sağlamak, hak, eşitlik ve kendi kaderini belirleme ilkeleri temelinde ülkeler arasında dostane ilişkileri geliştirmek; ekonomik, toplumsal, kültürel ve beşeri sorunları çözüme uluslar arası işbirliğini tesis etmek amacıyla, II. Dünya savaşı sırasında bir dünya örgütü kurulması doğrultusunda ilk adım, ABD Başkanı Franklin Roosevelt İngiltere Başkanı Winston Churchill'in 14 Ağustos 1941 tarihinde yayımladıkları Atlantik Bildirisi ile atılmıştır. 1 Ocak 1942'de, İngiliz, ABD ve Sovyet Birliği dahil 26 ülkenin temsilcileri Washington'da Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzalamışlardır. Her iki bildiri, savaştan sonra yeni bir dünya örgütü kurulması ihtiyacını ortaya koymuştur. Bu konudaki karar, ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Çin arasında imzalanan ve 1 Kasım 1943'de açıklanan Moskova Bildirisi'nde açıklanmıştır.

Örgütü kurmak için ilk çalışmalar Washington D.C yakınlarında(ABD) Dumbarton Oaks'da, 21 Eylül-7 Ekim 1944 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışmalar sonunda dört devlet, Dumbarton Oaks Önerileri diye adlandırılan bir metin ortaya koymuşlardır. Dumbarton Oaks'da yapılan toplantıya ABD, İngiltere, SSCB ve Çin katılmıştır. Dört ülke, kurulacak örgütün amaçları, yapısı ve işlevleri konusunda anlaşmışlardır. Kurulacak örgütte nasıl oy verileceği konusu, 3-11 Şubat 1945'de Churchill, Roosevelt ve Stalin arasında yapılan Yalta Konferansı'nda (Kırım) çözümlenmiş ve beş büyük devlete veto hakkı tanınmıştır. Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş 50 ülke 25 Nisan 1945-26 Haziran 1945 tarihlerinde San Francisco'da Birleşmiş Milletler Uluslar arası Konferansı'na katılarak Birleşmiş

Milletler Sözleşmesi'ni hazırlamışlardır. Türkiye bu konferansa katılmıştır. Hazırlanan Sözleşme, 35 Haziran 1945 tarihinde San Francisco kentinin Opera Binası'nda oybirliği ile kabul edilmiş ve ertesi günü 1945'de tüm katılımcı ülkelere imzalanmıştır. Gerekli sayıda onama belgesinin sunulmasıyla Birleşmiş Milletler Antlaşması 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girmiş ve Birleşmiş Milletler resmen kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Antlaşması 111 maddeden oluşmaktadır. Antlaşmaya Uluslar arası Adalet Divanı Statüsü(70 madde) eklidir.¹¹⁰ Türkiye'de anlaşmayı öncelikli olarak onaylayan devletlerarasında olmuştur. BM Antlaşması 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 Sayılı kanunla, o dönemin tek partili meclisinin hazır bulunan 322 milletvekilinin oybirliği ile onaylanmıştır.¹¹¹

Birleşmiş Milletler gerek hukuki gerekse siyasal açıdan Milletler Cemiyeti'nin devamı niteliğinde bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Ama buna rağmen Milletler Cemiyeti Misakı ile yola devam edilmemiş onun yerine yeni bir misakla yeni bir örgüt kurulmuştur. Cemiyet-i Akvamla Birleşmiş Milletleri ortaya çıkaran amaç ve hedefler çok da farklı değildir. Ancak yeni bir örgüt kurmanın pratik nedenlerinden biri psikolojiktir. Barışı sürdürmekte başarısız olmuş bir örgütü tekrar canlandırmaktansa yeni kurulacak, şaibesiz ve en azından başlangıçta sorunsuz bir örgütle yola çıkmanın daha etkin bir yöntem olacağı düşünülmüş olmalıdır. Birleşmiş Milletler tarihsel açıdan bakıldığında Mihver Devletlerine karşı kurulmuş koalisyonun devamıdır. Bu bakımdan Birleşmiş Milletlere de, Milletler Cemiyeti gibi savaştan galip çıkan ülkelerin kurdukları bir sistemdir. Bu sebeple tarafsız ve düşman devletler asli üyeliğe kabul edilmemişlerdir. Yeni örgüt içerisinde barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumlu organ olan Güvenlik Konseyi'nde Mihver Devletlerinden birisinin saldırıda bulunmasına olanak vermemek için bu ülkeler konseye alınmamışlardır. Birleşmiş Milletler devletlerüstü değil, devletlerarası bir örgüttür. Örgütün hiçbir organının yasama yetkisi olmadığı gibi devletlerin kendi rızaları ile alınan kararlara uymaları dışında, yasal bağlayıcılığı da yoktur. Bunun en önemli istisnası antlaşmanın VII. Bölümünde anılan "Güvenlik Konseyi'nin bir devletin kendi rızası olmadan onu bağlayacak zorlama tedbirlerine katılması kararı" alabilmesidir. Anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ile ilgili

110 Karluk, R. (2007), s.119-120

111 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.70

konularda (VI. Bölüm) Güvenlik Konseyi bağlayıcı karar vermemekte sadece tavsiyelerde bulunabilmektedir. Örgütün 2. Madde, 7. paragrafındaki hüküm ise örgütün yasama çalışmaları yapmasını olanaksız kılmaktadır. Bu hükme göre bir ülkenin egemenlik alanına giren sorunlara karışılması yasaklanmaktadır.¹¹²

Birleşmiş Milletlerin iki çeşit üyesi vardır. Asil üyeler; Birleşmiş Milletler antlaşmasını imzalayan 50 devletten oluşur. Türkiye, asil üyeler arasındadır. Yeni üyeler sonradan BM'ye katılan üyelerdir. Yeni üye olacak devletlerde aranılan şartlar şunlardır: Barışçı bir devlet olmak, Antlaşma'daki yükümleri kabul etmek, bu yükümleri yerine getirebilecek yetenekte olmak.

Yıl	Üye Sayıları	Ülkeler
1945	Kurucu Üyeler 51	Arjantin, Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Belarus, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Mısır, El Salvador, Etopya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Suriye, Türkiye, Ukrayna, İngiltere, ABD, Uruguay, Venezuela, Yugoslavya.

Tablo:1 BM Üyesi Kurucu Ülkeler: 1945

BM'ye katılmak isteyen aday ülke, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul kararıyla üye kabul edilir. Güvenlik Konseyi bu konuda karar verirken veto işletebilir. Nitekim bu sebeple Örgüt'e yeni üye kabulü 1955 sonlarına kadar engellenmiştir. Günümüzde BM'ye üye 192 ülke vardır.

112 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.48-49

Birleşmiş Milletler Antlaşmasına göre kendisine karşı zorlayıcı önlemler alınan bir üye devletin, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine, Genel Kurul kararı ile üyelik haklarını kullanması yasaklanabilir. Böyle bir devlet, örgüt organlarının toplantılarına katılamayacak, oy veremeyecek, önerilerde bulunamayacaktır. Üyelik hakkının yeniden kullanılmasına Güvenlik Konseyi'nin karar vermesi gereklidir. Antlaşma hükümlerine sürekli olarak aykırı davranmakta direnen bir üye devlet, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul'un üçte iki çoğunluk kararı ile üyelikten çıkartılabilir. Antlaşma'da devletlerin üyelikten çekilmesi öngörülmemiştir.

Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır:

- Uluslar arası dostça ilişkiler geliştirmek
- Ekonomik, kültürel, sosyal alanlarda uluslar arası işbirliğini sağlamak
- Üyelerin dış politikalarını uyumlaştıran bir merkez olmak

BM, bu amaçlarına ulaşmak için şu ilkelere uygun davranacaktır:

- Bütün üye devletler egemen ve eşittirler
- Üyeler, yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getireceklerdir,
- Üyeler, uyuşmazlıklarını barışçı yollardan çözeceklerdir,
- Üyeler, herhangi bir devletin ülke bütünlüğüne ve bağımsızlığına karşı kuvvet kullanmaktan veya tehditten kaçınacaklardır,
- Üyeler, BM'in girişimlerini destekleyecekler ve kendisine karşı zorlayıcı önlemler alınmış bir devlete yardım etmekten kaçınacaklardır,
- BM'ye üye olmayanlar da, barış ve güvenliğin gerektirdiği ölçüde Antlaşma ilkelerine uygun davranmak zorunda bırakılacaklardır,
- Saldırı eylemine karşı ve barışı korumak için BM'ye alınacak zorlama önlemleri dışında, Örgüt, bir devletin milli yetki alanına giren işlere karışmayacaktır.¹¹³

3.2 Organları

Birleşmiş Milletlerin altı tane organı vardır. Bunlar: Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterliktir.

113 Karluk, R. (2007), s.120-121

1) Genel Kurul(General Assembly): Örgüte üye tüm devletlerin en çok beş temsilci ile katıldıkları ve bir oy hakkına sahip oldukları en genel nitelikli organdır.¹¹⁴ Bütün öteki organların Genel Kurul'la doğrudan bağlılık ilişkileri vardır. Uluslar arası adalet divanının üyelerini de Güvenlik Konseyiyle ortaklaşa belirler ve onaylar. Ekonomik ve Sosyal Konsey üyelerini yine Genel Kurul seçer. Genel Kurul kendisine bağlı çalışma grupları, uzmanlık komiteleri oluşturabilir. Örgütün bütçesini hazırlar, nüfus ve milli gelir kriterlerine göre üyelerin katkı paylarını belirler. Üyeliğe alınma, üyeliği askıya alma, üyelikten atma işlemlerinin nihai onay yeri Genel Kuruldur.¹¹⁵ Görevleri şunlardır: Silahsızlanma ve silah denetimi konusunda önerilerde bulunmak, barış ve güvenliği etkileyecek görüşmeler yapmak, ülkeler arasındaki iyi ilişkileri bozucu sorunların barışçı yollarla çözümü için önerilerde bulunmak. Genel Kurul ilk toplantısını, 51 kurucu ülke ile 10 Ocak 1946 tarihinde Londra'da yapmış ve ilk kararını 24 Ocak 1946'da almıştır. Karar, atom enerjisinin barışçı amaçlarda kullanılması ve atom silahlarının yaygınlaşmasının ve kullanımının önlenmesine yöneliktir.¹¹⁶ Genel Kurul olağan toplantılarını yılda bir kez Eylül-Aralık döneminde gerçekleştirir. Eğer gündem tamamlanmamışsa izleyen yılın bahar döneminde de çalışmalarına devam edebilir.

2) Güvenlik Konseyi (Security Council): Örgütün barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu organıdır. BM üyeleri Milletler arası barış ve güvenliğin korunmasındaki başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyine devrettiklerini BM Şartının 24. maddesiyle kabul etmişlerdir.¹¹⁷ Organ bu çerçevede iki tür yetki ile donatılmıştır. Birincisi, uluslar arası barış ve güvenliğin tehdit, edilmesi, bozulması ve saldırı durumunda alacağı bağlayıcı karar. İkincisi ise, uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları konusunda vereceği tavsiye kararı. Güvenlik Konseyi bir sorunun çözümünde soruşturma, uzlaştırma ve arabuluculuk faaliyetlerinde bulunabilir. Barışın tehdit edilmesi

114 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.53

115 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.73

116 Karluk, R. (2007), s.124

117 Hasgüler, M. ve Uludağ, M.B. (2004), s.74

durumunda ise çeşitli zorlama önlemleri alabilir. Bunlar ekonomik ilişkileri, ulaştırma ve iletişim ilişkilerini kesmeden askeri müdahaleye kadar uzanabilir. Gerekli olan her zaman toplanmaya hazır olan Konsey’de kararlar 3/5 oy çokluğu ile alınır. Konsey’in üyesi olan 15 ülkenin beş tanesi ABD, Çin, İngiltere, Rusya ve Fransa sürekli üyelerdir. Diğerleri ise geçicidir ve coğrafi dağılım esas alınarak iki yıl için seçilir. Güvenlik Konseyinde yöntem ile ilgili kararlar için üyelere dokuz tanesinin olumlu oyu gerekmektedir. Yöntem dışı kararlarda da sürekli üyelere herhangi birinin vetosu yoksa dokuz oy aranır. Sürekli üyelere birinin olumsuz oy kullanarak kararın alınmasına engel olması “veto” anlamına gelmektedir.¹¹⁸ Güvenlik Konseyi ilk kararını 17 Ocak 1946 tarihinde Londra’da almıştır. Karar, Konsey’in çalışma kurallarına ilişkindir.¹¹⁹

3) Ekonomik ve Sosyal Konsey (Economic and Social Council: ECOSOC):

Dünya barışının korunması salt askeri siyasi tedbirlerin yeterli olmayacağı savaşın ekonomik ve sosyal nedenlerinin de ortadan kaldırılması gerektiği fikri bu organın ana kuruluş gerekçelerinden birisi olmuştur.¹²⁰ Konsey, BM Anlaşmasında yer alan hedeflere ulaşmak için uluslar arası ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim, sağlık gibi konularda çalışmalar yapar, rapor hazırlar.¹²¹ Genel Kurula tavsiyede bulunur. Önceleri 18 olan Konsey üye sayısı bugün 54’e yükselmiştir. Üyeler 3 yıllık bir süre için seçilirler ve yeniden seçilebilme hakları vardır. Üyelerin coğrafi dağılımları ise şöyledir: Afrika’dan dört, Asya’dan on bir, Latin Amerika’dan on, Doğu Avrupa’dan altı, Batı Avrupa ve diğerlerinden on üç.¹²² 18 üyesi her yıl Genel Kurul tarafından yenilenir. Yılda bir defa New York, bir defa da Cenevre’de toplanır. Her üyenin bir oyu vardır. Kararlar basit çoğunlukla alınır. Türkiye en son 2006-2008 yıllarında ECOSOC’a seçilmiştir. Ekonomik ve Sosyal Konsey’in başlıca beş görevi vardır. Ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim ve

118 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.54-55

119 Karluk, R. (2007), s.124

120 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.79

121 Karluk, R. (2007), s.124

122 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.55

sağlık alanlarında ve bunlara bağlı diğer alanlarda uluslar arası sorunlar üzerinde incelemeler yapabilir, raporlar hazırlayabilir. Konsey, uzmanlık kuruluşlarının faaliyetlerini koordine eder. İstatistik, Nüfus, Sosyal Kalkınma, İnsan Hakları, Kadınların Statüsü, Uyuşturucu İlaçlar olmak üzere 6 temel komisyonu vardır. Bunlardan başka 4 adet Daimi Komisyonu, 6 adet Uzman Kuruluşu bulunur. Daimi Komisyonlardan Uluslar arası Şirketler Komisyonu, 1974 yılından bu yana görev yapmaktadır. Amacı, çok uluslu şirketlerin ekonomik kalkınma ve uluslar arası ilişkiler üzerindeki etkilerini incelemektir. Türkiye 1988-1990 dönemi için Komisyona seçilmiştir.

ECOSOC içinde; Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı(UNCTAD), Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu(UN Children's Fund: UNICEF), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP), Dünya Gıda Programı(WFP), Dünya Gıda Konseyi(WFC), BM Kalkınma Fonu(UNCOF), BM Mülteciler Yüksek Komisyonu(UNHCR), BM İlaç Kontrol Fonu(UNFDAC), Uluslar arası Uyuşturucu Kontrol İdaresi(INCB), BM Sosyal Kalkınma İçin Araştırma Enstitüsü(UNRISO) ve İdari Koordinasyon Komitesi(ACC) olarak 13 ayrı organ, komite, konferans, fon ve program yer almaktadır¹²³

- 4) Vesayet Konseyi(Trusteeship Council):** Milletler Cemiyetindeki manda rejiminin yerini BM Örgütü'nde Vesayet Konseyi almıştır. Vesayet statüsü altında ülke örneklerinin günümüzde kalmaması bu organın önemini azaltmıştır. Konsey Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden oluşmaktadır. Ancak kararlarda veto hakkı yoktur. Kararlar oy çokluğu ile alınır.¹²⁴

Konsey, bağımsızlığını kazanma ve kendi kendini yönetme bakımından sorunlu olan bölgelerde BM yönetimi oluşturulmasına yönelik çalışır ve Güvenlik Konseyi'nin beş sürekli üyesi devlet temsilcisinden oluşur. Konsey,

123 Karluk, Rıdvan, Küreselleşen Dünyada Uluslar arası Kuruluşlar, Beta Basım Yayım, 6.Baskı, İstanbul, 2007, s.124-125

124 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.55

1 Kasım 1994 tarihinde Birleşmiş Milletlerin yetkisini kullandığı son bölge olan Palau'nun bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte askıya alınmıştır.¹²⁵

- 5) Uluslar arası Adalet Divanı(International Court of Justice):** Uluslar arası Adalet Divanı BM'nin ana organlarından birisi olarak BM Şartının XIV. Bölümünü oluşturan 92-96. maddeleri ile kuruldu ve çalışma esasları düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra divanın statüsü de BM Şartının ayrılmaz bir parçası olarak Şarta eklenmiştir.¹²⁶ Uluslar arası Adalet Divanı BM'nin yargı organıdır. Ülkeler istedikleri davayı Adalet Divanına götürebilirler. Divan 15 yargıçtan oluşur. Yargıçlar Genel Kurul ve Güvenlik Konseyince seçilirler.¹²⁷ Divan, üye devletlerarasındaki uyuşmazlıkları, örgüt içi hukuksal sorunları, uzmanlık kuruluşlarının danışma faaliyetlerini çözüme kavuşturmakla görevlidir. Divan önünde sadece devletler taraf olabilirler. Kişilerin böyle bir hakkı yoktur. Divanda alınan kararların ise bağlayıcı etkisi yoktur. Ancak karara uyulmaması durumunda Güvenlik Konseyi devreye girebilmektedir. Uygulamada ise tüm devletlerin divan kararlarına uydukları görülmektedir.
- 6) Sekreterlik (Secretariat):** BM'in İşlem ve eylemlerini düzenleyen ve yöneten idari organıdır.¹²⁸ BM'in bu organı çok önemlidir. Başında Genel Kurul'un önerisi üzerine Güvenlik Konseyince altı yıllık bir süre için atanan Genel Sekreter'in bulunduğu yürütme organıdır. Genel Sekreterlik, BM'nin diğer organlarının çalışmaları için gerekli ortam ve şartları sağlar. Ortaya konan program ve politikaları uygular. Uluslar arası barış ve güvenliği bozucu olaylar konusunda raporlar hazırlayıp Güvenlik Konseyine sunar. BM Sözleşmesi gereği tüm üye ülkeler Genel Sekreter ve Sekreterlik çalışanlarına gerekli saygıyı göstermek zorundadır. Genel Sekreterlik New York'tadır.¹²⁹

125 Karluk, R. (2007), s.127

126 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.84

127 Karluk, R. (2007), s.127

128 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. 2006, s.55-56

129 Karluk, R. (2007), s.127

3.3 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Program: UNDP)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler sisteminde gelişme yolunda olan ülkelere yapılan teknik yardımların çok büyük bir kısmını karşılamakta ve bu yardımları koordine etmektedir. Programın amacı, gelişmekte olan ülkelere ekonomik ve sosyal kalkınma yardımı sağlamak, onların BM Sözleşmesi çerçevesinde ekonomik ve politik bağımsızlıklarını güçlendirmek ve sağlanan gelişmeden ülke halkının yararlanmasını sağlamaktır. BM sistemi içinde bir ülkenin en az gelişmiş ülke olarak belirlenmesinde Kalkınma Planlama Komitesi, kişi başına düşen gelir, okuma yazma oranı ve imalat sanayinin gelişme durumu gibi kriterleri esas almaktadır. Bu statüden yararlandırılması Komite tarafından uygun görülen ülkelerin durumları daha sonra ECOSOC ve BM Genel Kurulu tarafından onaylanmaktadır. 22 Kasım 1965 tarihinde Genişletilmiş Yardım Programı(EPTA) ve Birleşmiş Milletler Özel Fonu(UNSF), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı adı altında yeniden düzenlenmiştir. UNDP, Birleşmiş Milletlerin bir organıdır. UNDP tarafından finanse edilen projelerin büyük bir kısmı, BM sistemi içinde FAO, ILO, WHO, ITU, UNIDO, IBDR, UNESCO gibi kuruluşlarca yerine getirilmektedir. UNDP kaynakları, BM içinde gönüllü olarak katkıda bulunan ülkelere karşılanmaktadır. Programdan yardım alan ülkeler sadece, projelerin yerel giderlerini üstlenmektedir. UNDP'ye BM üyesi her ülke katılabilir.

Programın iki temel organı vardır. Bunlar Yönetim Kurulu ve Başkan'dır. Yönetim kuruluna 36 ülke üye olup, 5 bölgeyi temsil ederler. Türkiye en son 2006-2007 dönemlerinde UNDP'de görev yapmıştır. Başkan, BM Genel Sekreteri tarafından ECOSOC'a danışıldıktan sonra atanır ve Genel Kurul tarafından onaylanır.¹³⁰

130 Karluk, R. (2007), s.134-135

3.4 Uzmanlık Kuruluşları

3.4.1 Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (United Nations Food and Agricultural Organization: FAO)

Gıda ve tarım konusunda ilk sözleşme, 29 Ekim 1905'te yapılmıştır. Bu sözleşme ile merkezi Roma'da olan Uluslar arası Tarım Enstitüsü kurulmuştur. Birleşmiş Milletler uzmanlık kuruluşlarından biri olan Gıda ve Tarım Örgütü FAO ise, 16 Ekim 1945'de Kanada'da yapılan bir konferansta kuruldu.¹³¹ FAO'nun merkezi 1952'den sonra Roma'ya taşınmıştır. FAO, üye devletlerin üretimde etkinliğinin artırılmasını, gıda ve diğer tarımsal ürünlerin daha düzenli dağılımının sağlanmasını, kırsal kesimde yaşayanların hayat seviyelerinin yükseltilmesini ve böylece dünya refahının artırılarak insanlığın açlığa karşı savaşta başarıya ulaşmasına katkıda bulunmasını amaçlamaktadır.

FAO'nun 189 üyesi vardır. Türkiye, 1948 yılında kuruluşsa üye olmuştur. Beş organı vardır. Bunlar Konferans, Konsey, Konsey Komiteleri, Diğer Hükümetlerarası Organlar ve Sekreteryadır. FAO'nun bütçesi, üye ülkelerin milli gelirlerine göre belirlenen katılım paylarından oluşur. Bütçenin dışındaki kaynaklar çeşitli şekillerde sağlanır. En önemli kaynak UNDP'dir. Türkiye FAO'dan Dünya Gıda Yardımı Programı çerçevesinde 1968 Tarihli bir anlaşma ile Doğu Anadolu'da hayvancılığın geliştirilmesi projesi için mısır yardımı almıştır. Ayrıca FAO'nun 1971'de Türkiye'ye 400.000 tonluk buğday ile çeşitli teknik araç ve gereç yardımları olmuştur.¹³²

FAO'nun amacı, beslenme ve yaşama düzeyini yükseltmek; çiftliklerden, ormanlardan ve balıkçılıktan elde edilen tüm gıda ve tarım ürünlerinin, üretimi, işlenmesi, pazarlanması ve dağıtımını etkin ve verimli kılmak; kırsal kalkınmayı ve kırsal toplumun yaşam koşullarını iyileştirmek ve tüm bu politikalar sonucunda nihai olarak açlığa son vermektir.¹³³

131 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.108

132 Karluk, R. (2007), s.136-137

133 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.108

3.4.2 Uluslar arası Çalışma Örgütü (International Labor Organization: ILO)

Batı ülkelerinin endüstrileşmesi çalışanların giderek yoksullaşmasına neden olurken, uluslar arası rekabet sosyal reformların yapılmasını engellemiştir. 1900'da toplanan Paris Konferansı'nda çalışanların yasal olarak korunması için bir uluslar arası birlik oluşturulmuştur. 1919'da imzalanan Varsailles anlaşması içinde Uluslar arası Çalışma Örgütü, 19 Aralık 1946 tarihinde Birleşmiş Milletler ile ILO arasında bağlantı yaratan anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle ILO, Birleşmiş Milletler Sistemi içinde ilk uzman kuruluş olmuştur.¹³⁴

ILO'nun amacı, Sözleşmesinin önsözünde ve 1944 tarihinde toplanan Genel Konferans'ta kabul edilen Filadelfiya Bildirisinde belirtilmiştir. Buna göre ILO, uluslar arası emek sözleşmelerini düzenler, ücretler, çalışanların çalışma saatleri ile sosyal güvenlik konularında asgari standartlar koyan tavsiyelerde bulunur.¹³⁵ ILO'nun belli başı amaçları şunlardır: Sosyal adaletin sağlanması yolunda çaba göstererek sürekli bir barışın kurulmasına destek olmak, uluslar arası faaliyetlerle, çalışma şartlarını ve yaşam kalitesini reforme ederek ekonomik ve sosyal istikrara katkıda bulunmak. Bu amaçlara ulaşmak için örgüt, hükümet, iş ve idareyi bir araya getirerek uluslar arası ölçüleri önerir ve ücretler, çalışma saatleri, istihdam için asgari yaş, belirli sınıftaki işçiler için çalışma saatleri, işçilere tazminat, sosyal sigorta, ücretli izin, istihdam hizmetleri, iş denetimleri, sendikal özgürlük vs. konularda uluslar arası iş yönetmeliği de hazırlar.¹³⁶

ILO'nun dört organı vardır. Uluslararası Çalışma Konferansı, Yönetim Kurulu, Danışma Komiteleri ve Uluslar arası Çalışma Ofisi'dir. ILO, BM sistemi içinde diğer bütün uzmanlık kuruluşları ve organlarında istihdam sorunlarını gündeme getirmeye çalışmakta ve bunun için bir Dünya İstihdam Programı'nı başlatmış bulunmaktadır. Programın amacı, özellikle Gelişmekte Olan Ülkelerde karar verici durumda olan yöneticilere, istihdamı teşvik politikalarını belirlemede ve bunları yürürlüğe koymada yardımcı olmaktır.

134 Başoğlu, U., Ölmezoğulları N., Parasız, İ. (2001) "Dünya Ekonomisi: Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi" Bursa; Ezgi Kitabevi, s.151

135 Karluk, R. (2007), s.138

136 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.87

Türkiye ILO'ya 27 Mayıs 1946 tarih ve 4907 Sayılı Yasa ile üye olmuştur. ILO'nun genel merkezi, İsviçre'nin Cenevre kentindedir.

3.4.3 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO)

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, 1946 yılında kurulmuştur. Amacı, BM üyeleri arasında eğitim, bilim ve kültür aracılığıyla işbirliğini teşvik ederek barışın ve güvenliğin korunmasına yardımcı olmak, böylece insanlar arasında ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı yapılmadan insan haklarının ve temel hürriyetlerin gelişmesini sağlamaktadır.¹³⁷ Ayrıca UNESCO'nun şu amaçları da vardır: Eğitim, bilim kültür ve iletişim alanlarında uluslararası bilgi alış verişini sağlamak için bir merkez işlevi görmek, araştırma ve eğitimi teşvik ederek, bilgi birikiminin genişletilmesi, transfer edilmesi ve paylaşılmasını kolaylaştırmaktır.¹³⁸

UNESCO bütçesi, üye devletlerin iki yılda bir bu Kuruma ödedikleri aidat ile sağlanır. Bu bütçe dışında, Birleşmiş Milletler Özel Fonu'ndan, teknik yardım programından olmak üzere, önemli para kaynakları temin edilir.¹³⁹

UNESCO'nun Genel Konferans, Yönetim Kurulu ve Sekreteryaya'dan oluşan üç organı vardır. Yönetim Kurulu, Genel Konferans tarafından seçilir. Konferans her üyeyi, bir devletin temsilcisi olarak sanat, sosyal ve fen bilimleri, eğitim ve haberleşme gibi alanlarda önde gelen kişiler arasından 4 yıl için belirler.¹⁴⁰ Reşat Nuri Güntekin 1946-1948 yılları arasında, 1978-1983 yılları arasında Prof. Dr. Erdal İnönü ve Prof. Dr. Talat Hamran tarafından ve en son 2001 yılında yapılan son UNESCO Genel Konferansı'nda Türkiye dört yıllık yeni bir dönem için Yürütme Kurulu'na tekrar seçilmiştir ve bu görevi Prof. Dr. Orhan Güvenen yürütmüştür. Türkiye, 20 Mayıs 1946 tarih ve 4895 sayılı Yasa ile UNESCO Sözleşmesini onaylamıştır.¹⁴¹

137 Karluk, R. (2007), s.138-142

138 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.105

139 www.unesco.org.tr

140 Karluk, R. (2007), s.143

141 Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2004), s.160

3.4.4 Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization: WHO)

Dünya Sağlık Örgütü, sözleşmesinin 1946 yılında 61 ülke tarafından kabul edilmesiyle kurulmuş, 7 Nisan 1948 tarihinde faaliyete geçmiştir. 193 ülke ve bölge WHO üyesidir. Amacı, insanların mümkün olan en üst seviyede sağlık şartlarına sahip olmalarını sağlamaktır. Dünya Sağlık Konferansı, Yönetim Kurulu, Sekreteryaya ile Komiteler, Konferanslar ve Bölgesel Komiteler olmak üzere 4 organı vardır. Konferans yılda bir defa Cenevre’de toplanır. Yönetim Kurulu, sağlık konusunda uzmanlaşmış kişilerden meydana gelir. Merkezi Cenevre’dedir.¹⁴²

3.5 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına, insan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde söz ve inanma hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilan edilmiş bulunmasına, İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret olmasına, uluslararası dostça ilişkiler geliştirilmesini teşvik etmenin esaslı bir zaruret olmasına, Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına, üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği ederek insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına, bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derece önemli bulunmasına göre, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, insanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima gözönünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan milli ve

142 Karluk, R. (2007), s.143

milletlerarası tedbirlerle gerek bizzat üye devletler ahalisi gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalisi arasında bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri amacıyla bütün halklar ve milletler için ulaşılabilecek ortak ideal olarak işbu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ilan eder.¹⁴³

10 Aralık 1948 tarihinde, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ekler tam metni BM Genel Kurulu'nun 217 A (III) No'lu önergesi ile kabul edilmiştir. Genel Kurul, üye devletlere, bu tarihi belgeyi ülkelerinde yayınlamaları için çağrıda bulunmuş, hiçbir politik ayrımcılığa yer vermeksizin, bu belgenin özellikle okullarda olmak üzere tüm eğitim kurumlarında dağıtılması, gösterilmesi, okutulması ve öğretilmesi tavsiye edilmiştir. 27 Mayıs 1949 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Türkiye'de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirgeyi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslar arası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ilan etmiştir.¹⁴⁴

4. DÜNYA BANKASI (IBDR)

4.1 Kuruluşu, Üyeleri ve Amaçları

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası veya kısa adıyla Dünya Bankası, Uluslar arası Para Fonu ile birlikte, 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Bretton Woods'da(New Hampshire, ABD) Toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'nda kurulmuştur. 27 Aralık 1945 tarihinde, Banka'ya katılan üyelerin (sermayenin %65'ini temsil eden ülkeler) önemli miktarının Banka'nın Anasözleşmesi'ni onaylamaları ile birlikte çalışmalarına başlamıştır. Banka ilk ticari

143 Aktan, C. C. (2000) "Haklar ve Özgürlükler Antolojisi" Ankara; Hak İş Yayınları, Erişim: <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim Tarihi: 10.01.2010

144 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Erişim: <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

işlemini 25 Haziran 1946 tarihinde yapmıştır. 15 Kasım 1947’de Birleşmiş Milletlerin bir ihtisas kuruluşu olmuştur.¹⁴⁵

Uluslar arası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (IBDR) ya da kısa adıyla Dünya Bankası’nın amacını, özellikle Banka’nın adında yer alan yeniden yapılandırma oluşturmuş, özellikle kurulmasındaki neden ise, II. Dünya Savaşı’nın sebep olduğu tahribat sonucu yıkılmış Avrupa’yı yeniden inşa etmek olmuştur. Dünya Bankası’nın amaçları ABD’nin Marshall yardımı çerçevesinde Avrupa’ya sağladığı destek sonucu Avrupa’nın imarından sonra değişmiş ve Banka, gelişmekte olan ülkelerin yatırım kredisi gereksinimlerini karşılama amacını hedefleyen bir yatırım ve kalkınma bankasına dönüşmüştür.¹⁴⁶

IMF ile aynı tarihte, II. Dünya Savaşı sonrası dünyaya yeniden şekil vermek amacıyla Bretton Woods’da yapılan konferanslar dizisi sonucunda kurulmuş olması nedeniyle IMF ile birlikte Dünya Bankası’na Bretton Woods İkizleri ya da Kurumları da denmektedir. IMF ve Dünya Bankası’nın bir parçası olduğu II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmaya çalışılan yeni uluslar arası finansal yapı uluslar arasında açık bir ticaret sistemini ve global finansal sistemi desteklemek yoluyla gelecekteki dünya savaşlarını önlemek için tesis edilmişti. IMF daha çok ödemler dengesi ve uluslar arası mali konularla ilgilenirken, Dünya Bankası az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları alanında uzmanlaşmıştır.¹⁴⁷ Bretton Woods Konferansları sırasında ünlü İngiliz İktisatçı Keynes’in öncelikle savaş sonrası dönemde yeniden yapılanmayı sağlayacak ve yoksul ülkelerin kalkınması üzerinde odaklanacak bir kurum kurma yönündeki çağrısı Dünya Bankasının kurulmasında etkili oldu. Bu çerçevede Dünya Bankasının kuruluşunun asıl amacı İkinci Dünya Savaşı’nın ülkelerde yarattığı tahribatı tamir etmek olarak öne çıkmıştır. Zaman içinde Marshall Yardımı’nın da katkısıyla, İkinci Dünya Savaşı’nın neden olduğu yıkımın giderilmesi ve Avrupa’nın yeniden yapılandırılmasının tamamlamasından sonra Banka, gelişmekte olan üye ülkelere, üretimlerini arttırmaları doğrultusunda

145 Karluk, R. (2007), s.397

146 Başoğlu, U., Ölmezogulları N., Parasız, İ. (2001), s.174

147 Seyidoğlu, H. (2001) “Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama” İstanbul; Gizem Yayınları, s.582

yardımcı olacak, ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmelerini ve halklarının refah düzeylerini artırmalarını sağlamayı amaçlayan bir yatırım ve kalkınma bankasına dönüşmüştür. Odaklanılan esas faaliyet alanında zaman içinde meydana gelen bu değişim dikkate alınarak, bugünkü koşullarda Dünya Bankası'nın temel amacı, gelişmiş ülkelerin finansal olanaklarını gelişme yolundaki ülkelere kanalize ederek dünya genelinde yaşam kalitesini arttırmak ve yoksulluğu azaltmak için geliştirmekte olan ülkelere proje ve program kredileri vermek olarak özetlenebilir.¹⁴⁸

Dünya Bankası, ülkelerin belirli sektörlerde reform yapmalarını veya belirli projeleri uygulamalarını (örneğin okullar ve sağlık merkezleri kurma, su ve elektrik sağlama, hastalıkla savaş ve çevreyi koruma) sağlamak üzere teknik ve mali destek vererek, uzun vadeli ekonomik kalkınmayı ve yoksulluğun azaltılmasını teşvik eder. Dünya Bankası'nın desteği genellikle uzun vadelidir ve finansmanı hem üye ülkelerin katkılarıyla, hem de tahviller basımı ile yapılır. Dünya Bankası personeli genellikle belirli konularda, sektörlerde veya tekniklerde uzmandır.¹⁴⁹

Dünya Bankası, kurulduktan sonra hızlı bir gelişim göstermiştir. Günümüzde banka birbiriyle bağlantılı beş kalkınma kuruluşunu kapsayan bir grup haline gelmiştir. Bunlar; Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası (IBDR), Uluslar arası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslar arası Finans Kurumu (IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve Uluslar arası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi'dir. (ICSID)

Dünya Bankası genel anlamda bir banka değildir. BM'in bir ihtisas kuruluşudur ve 185 üyesi ile BM'de 2000 yılında kabul edilen Bin Yılın Bildirisi'ndeki amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamakta, böylece dünya'da yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu amaçla Dünya Bankası yılda ortalama 18-20 milyar dolar borç vermekte ve hibede bulunmaktadır.¹⁵⁰ Ancak Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede izlediği politikalar zamanla farklılaşma göstermiştir. 1960'lı yıllarda birçok kalkınma iktisatçısına göre, yoksulluğun

148 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.84-85

149 Erişim: <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf>

150 Karluk, R. (2007), s.397-398

azaltılmasında en iyi yol geliştirmekte olan ülkelerin sanayileşmesini hızlandırmak ve altyapıya daha çok yatırım yapmak olmuştur. 1970’li yıllarda kırsal gelişmeye daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. 1980’lerde ise durum tamamen farklılaşmıştır. Çünkü birçok geliştirmekte olan ülke artan borç ve azalan döviz gelirleriyle birlikte önemli makro ekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. Bunun sonucunda Bankanın ağırlıklı olarak ilgisi yoksullukla mücadeleden çok makro ekonomik dengenin sağlanmasına kaymıştır. Böylece piyasanın rolünün artırılması ve kamunun ekonomik ağırlığının azaltılması gibi neo-liberal politikalara dayalı ekonomik reform programları aktif bir şekilde desteklenmeye başlanmıştır.¹⁵¹

Banka 185 üye ülkeye sahip, Washington, DC merkezli bir kuruluştur. Banka’nın tüm üyelerinin IMF üyesi de olması şart olup, grup bünyesindeki diğer kuruluşlara üyelik Banka üyeliğine bağlıdır. Halihazırda IDA(Uluslar arası Kalkınma Birliği)’nin 166; IFC(Uluslar arası Finans Kurumu)’nin 179; MIGA(Çok Yanlı Yatırımları Garanti Ajansı)’nin 171 ve ICSID(Uluslar arası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi) ise 144 üyesi vardır. Tüm bu kuruluşların kendi kurucu antlaşmaları olduğu halde, hepsi Banka’nın genel idaresi bünyesinde toplanmış, yönetim ise ABD hükümeti tarafından atanan Dünya Bankası Başkanı liderliğinde çalışan idareci ve yöneticiler tarafından ortaklaşa yürütülmektedir.¹⁵²

4.2 Organları

Dünya Bankası’nın üç önemli organı vardır. Bunlar Governörler Konseyi, İcra Direktörleri (Yönetim) kurulu ve Başkan’dır. Governörler Konseyi, her üye ülke tarafından atanan bir guvernör ile bir yardımcısından oluşur.¹⁵³ Governörler Konseyi her üye ülkenin kendisini temsil etmek üzere yetkili kıldığı kişilerden oluşan genel kuruldur. Söz konusu temsilci ilgili ülkenin maliye bakanı, ekonomiden sorumlu bakanı, ya da genellikle Maliye ve Hazine Müsteşarı olmak üzere üst düzey bir

151 Uzun, M. A. (2003) “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası” Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İİBF Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Sivas, Erişim:

<http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/yoksulluk%20olgusu%20ve%20d%C3%BCnya%20bankas%C4%B1.pdf>, Erişim Tarihi:25.02.2010

152 Usal, O. Z. (2008) “Dünya Bankası ve IMF Kapsamında Uluslar arası Finans Kuruluşları ve İnsan Hakları” İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:39, İstanbul, Erişim:

http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=3&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS&c=google&s_f=5&detailed=1&keyword=96153 Erişim Tarihi:25.02.2010

153 Karluk, R. (2007), s.406

bürokrati olabilir. Bu temsilciler Guvernörler Konseyinde karar alma sürecine ülkeleri adına katılır ve oy kullanırlar. Banka'nın tüm yetkileri Guvernörler Konseyine verilmiştir. Guvernörler Konseyi Banka'nın yıllık toplantıları sırasında yılda bir defa toplanır.¹⁵⁴

İcra Direktörleri Kurulu, Banka'nın genel faaliyetlerini yürütmek ve Guvernörler Kurulu'nun devrettiği yetkileri kullanmakla yükümlü kuruldur. Kurul, Dünya Bankası'nın günlük faaliyetlerini yürütmekten sorumlu olduğundan, toplantıları süreklilik taşır. Kurul, beşi en yüksek sermaye payına sahip beş üye ülke, ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere tarafından belirlenmiş, ondokuz seçilmiş üyelere oluşur.¹⁵⁵

Dünya Bankasının Yönetim Kurulu İcra Direktörlerinden oluşur. İcra Direktörleri genellikle, kredi ve teminatların, yeni politikaların, idari bütçenin, ülke yardım stratejilerinin ve borçlanma ile ilgili ve mali kararların onaylanması da dahil olmak üzere Bankanın işlerini denetlemek üzere en az haftada iki kez toplanıyor. Dünya Bankasının Başkanı, Yönetim Kuruluna başkanlık ediyor ve Bankanın genel yönetiminden sorumludur. Geleneksel olarak Amerikan vatandaşı olan Bankanın başkanı, en büyük hissedarı olan Amerika Birleşik Devletleri tarafından atanıyor. Başkan, Guvernörler Kurulu tarafından, beş yıllık bir süre için ve yeniden seçilebilecek şekilde göreve getiriliyor.¹⁵⁶

Teşkilatlanma yapısı içinde sayılan bu organların yanında uluslar arası kalkınma ile ilgili sorunların görüşülüp tartışıldığı bir de Kalkınma Komitesi bulunmaktadır.¹⁵⁷

154 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.85

155 Başoğlu, U., Ölmezogulları N., Parasız, İ. 2001, s.175

156

Erişim:<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYINTURKISHEXTN/0,,contentMDK:21706654~menuPK:4824617~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:455688,00.html>

157 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.80

4.3 Sermaye ve Oy dağılımı

Dünya Bankası'nın IMF'deki kota sisteminden farklı bir sermaye yapısı vardır. Banka'nın 2009 yılındaki toplam sermayesi 157,4 milyar dolardır.¹⁵⁸ Banka üye ülkelere sermaye paylarının tahsis edilmesinde, üyelerin IMF'deki kotalarının miktarını esas alır. Fakat üye ülkelerin sermaye paylarının miktarı, IMF'deki kota miktarı kadar önemli değildir. Çünkü Banka'da yüksek sermaye payı sahibi olmak, IMF'de olduğu gibi yüksek kredi kullanımı hakkı vermez. IMF'deki üye ülkeler kotalarını kendi istekleri doğrultusunda arttıramazlar. Buna karşılık Banka'daki sermayelerini belli limitte yükseltebilirler.

Her üye ülkenin Dünya Bankası'nda 250 adet sabit oyu vardır. Bu sayı sermaye miktarından veya sermaye artırımlarından etkilenmez. Dünya Bankası'nda üye ülkelerin oy gücünü etkileyen temel faktör, üye ülkenin sermaye payına göre belirlenen değişken oy sayısıdır. Banka üyelerinin oy gücü, bu ülkelerin Dünya Bankası karar ve uygulamalarını etkilemelerinde temel ölçüdür.¹⁵⁹ Ancak Banka'nın kurumsal yapısına baktığımızda, eşit egemenlik esasına dayanıldığını söylemek mümkün değildir. Zira karar alma usulüne göre her ülkenin eşit oy hakkı ("bir devlet-bir oy") bulunmamaktadır. Bunun yerine, üyelerin Banka'ya ekonomik güçleriyle paralel olarak belirlenen bir kota esasınca yaptıkları mali katkılar oranında belirlenmiş olan ağırlıklı oy sistemi mevcuttur. Bu çerçevede oy hakkının, %17'si ABD hükümetince, toplam %45'i ise dünyanın en gelişmiş ilk yedi ülkesi olan G-7 ülkeleri tarafından kullanılmaktadır. Buna karşın, 47 Orta Sahra Afrika ülkesinin ancak %7'lik bir oran ile temsil edildiği görülmektedir. İşte bu yüzden mevcut sistem, karar alma sürecinde kredi verenlerin yani gelişmiş ülkelerin hakimiyet kurmasına sebep olmakta ve bu da, Banka yapısındaki büyük demokratik zafiyeti ortaya çıkarmaktadır. Zira gelişmekte olan ülkeler, kendilerini etkileyen politikaların belirlenmesinde neredeyse hiç söz sahibi olamamaktadırlar.¹⁶⁰

158 Erişim: http://siteresources.worldbank.org/EXTAR2009/Resources/6223977-1253132981998/6440371-1253209164289/IBRD_Financial_Statement.pdf

159 Karluk, R. (2007), s.404-405

160 Usal, O. Z. (2008), s.235

Tablo 2: IBRD’de En Büyük Beş Ülke ve Türkiye’nin Sermaye Payları ile Oy Güçleri(2009)

Ülkeler	Sermayeye Katılım(*) (Bin Dolar)	%	Oy Miktarı (Adet)	%
ABD	26.496	16.83	265.219	16.36
Japonya	12.700	8.07	127.250	7.85
Almanya	7.239	4.60	72.649	4.48
Fransa	6.939	4.41	69.647	4.30
İngiltere	6.939	4.41	69.647	4.30
Türkiye	832	0.53	8.578	0.53
Toplam	157.431	100.00	1.620.815	100.00

(*) 1944 bin ABD doları

Kaynak: http://siteresources.worldbank.org/EXTAR2009/Resources/6223977-1253132981998/6440371-1253209164289/IBRD_Financial_Statement.pdf

Dünya Bankası’nın sermaye yapısı ve oy dağılımı incelendiğinde, sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerin sermayede dolayısıyla Banka’nın yönetiminde önemli bir yer tuttıkları görülür. Bu yüzden açılan kredilerde bu ülkelerin ve özellikle ABD’nin büyük etkisi vardır. Banka Yönetim Kurulu’na atama ile gelen en fazla sermayeye sahip ilk beş ülkenin temsilcilerinin Dünya Bankası’ndaki oy toplamları hemen hemen yarıya yakındır. Banka’nın sermaye artırımı, Governörler Konseyi’nin $\frac{3}{4}$ oy gücü ile vereceği karara bağlıdır. Sermaye artırımının zamanı yoktur. Banka’nın toplam sermayesi ile rezervleri ve gelir fazlalarının toplamı, açabileceği krediler için limit oluşturur.¹⁶¹

161 Karluk, R. (2007), s.406

4.4 Finansman Faaliyetleri

4.4.1 Finansman Kaynakları

Dünya Bankası, üyelerine kredi verirken balıca beş kaynaktan yararlanır. Bunlar; üye ülkelerin Banka sermayesine katılımları, sermaye piyasalarından yapılan borçlanmalar, açılan kredilerin geri ödenmesi, menkul kıymet satışı ve muhtelif gelirlerdir. Bu kaynaklardan sağlan fonlar, üyelerin devalüasyon ve revalüasyonlarına karşı kısmen korunmuştur.¹⁶²

Dünya Bankası, kredibilitesinin yüksekliği nedeniyle gelişmiş ülkelere düşük maliyetlerle temin ettiği kaynakları gelişmekte olan ve dış finansman ihtiyacı içinde bulunan üye ülkelere kredi olarak vermektedir. Banka, kredi faizlerini kendi finansman maliyetinin üstüne belirli bir oranda kar koyarak belirlemektedir. Banka'nın gelişmiş ülkelerin sermaye piyasalarından sağladığı kaynakları gelişmekte olan ülkelere piyasa cari faiz oranlarına yakın oranlar üzerinden kredi olarak kullandırması ve bu krediler vasıtasıyla borçlu ülkeleri yönlendirmesi kredilerin faiz dışı maliyetlerinin yüksekliği, ulusal politikalara müdahale edilmesi, kredi kullanım koşullarının karmaşıklığı ve uzun süreç alması gibi açılardan tenkit edilmektedir.¹⁶³

4.4.2 Kredi Politikasının Esasları ve Kredi Çeşitleri

Kimi özel durumlarda hibe şeklinde karşılıksız yardımlar yapsa da, Dünya Bankası'nın üye ülkelere yardımı esas itibariyle piyasalara kıyasla daha uygun koşullarda kredi vermek şeklinde olmaktadır.¹⁶⁴

Dünya Bankası üye ülkelere üç tipte kredi açmaktadır. Krediler;

- Tek bir yatırım projesini,
- Ekonominin tüm sektörlerini teşvik edecek yatırımları,
- Yeni sanayileşen veya gelişen bir ülkenin ekonomisindeki yeniden yapılanma önlemlerini finanse etmek için verilmektedir. Krediler; proje, program ve milli para

¹⁶² Karluk, R. 2007, s.409-410

¹⁶³ Candan, E. (2005) "Dünya Bankası Kredilerine İlişkin Esaslar Proje Kredilerinin Özellikleri, Avantaj ve Dezavantajları" Sayıştay Dergisi, Sayı:58, Erişim: <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der58m3.pdf>

¹⁶⁴ Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.88

kredileridir. Uluslar arası sermaye piyasalarından borçlanma imkânına sahip sanayileşmiş ülkelere prensip olarak kredi vermemektedirler.¹⁶⁵

Dünya Bankası kredi verirken;

- Üye ülkenin özel piyasadan kredi temin edebilme kapasitesi, Banka dışındaki kaynaklardan finansman sağlayıp sağlayamayacağı,
- Kredinin kullanılacağı proje veya programın niteliği, proje veya programın ülke ekonomisindeki yeri,
- Krediyi talep edenin kurumsal kimliği, statüsü,
- Krediyi isteyen devletin ekonomik yapısı ve finansman yapısı, mali yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği, gibi hususları göz önünde bulundurmaktadır.¹⁶⁶

Bu hususlar sonucu, Banka, krediyi onaylayıp kredi yürürlüğe girdiğinde krediyi borçlanan, proje veya programı Banka ile anlaşılan şartlara göre uygular. Banka, her kredinin uygulanmasını denetleyip sonuçlarını değerlendirir. Banka, gelişmekte olan ülkelerdeki, işletmeleri ve hükümetleri finanse eder, diğer kredi dışı finansal araçlarla da(hibeler, garantiler ve risk yönetimi) destek olur. Banka'dan kredi alanlar, genelde orta gelirli ülkelerden oluşur. Dünya Bankası, orta gelirli ve yoksul olmakla birlikte kredi değerliliğine sahip ülkelerde yoksulluğu ortadan kaldırmak amacıyla krediler, garantiler ve kredi dışı imkânlarla kalkınmaya destek vermektedir.¹⁶⁷

Dünya Bankası kredileri yatırım kredileri, uyum kredileri ve karma krediler olarak sınıflandırılabilir:

a) Yatırım Kredileri: Yatırım kredileri yalnızca gelişmekte olan ülkelere verilmektedir. Bunun temel nedeni, gelişmiş ülkelerin çeşitli projelerinin finansmanı için, Dünya Bankası dışındaki kaynaklara kolaylıkla ulaşabilmelerine karşın azgelişmiş ülkelerin bu olanaktan yoksun bulunmalarındadır. Gelişmekte olan Banka üyesi ülkeye, yatırım kredisi verilirken, söz konusu projenin o ülkenin yaşam

165 Karluk, R. (2007), s.411

166 Candan, E. (2005)

167 Karluk, R. (2007), s.412

standartlarını yükseltmeye yönelik olup olmadığına bakılmaktadır. Dolayısıyla bu tür krediler altyapı yatırımlarından, sanayi yatırımlarına, eğitim kalitesinin artırılmasından sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine kadar geniş kapsamlı bir niteliğe sahiptir. Dünya Bankası, krediye konu olacak bir projenin tamamını finanse etmemektedir.¹⁶⁸

Banka kredileri esasen, otoyol, baraj ve telekomünikasyon sistemleri inşası gibi altyapı projeleri ile sağlık ve eğitim gibi sektörlere yönelik sosyal refah projelerine yönelik tahsis edilmesi öngörülen yatırım kredileridir. Ancak 1980’de, Banka ödemeler dengesinde sorun yaşayan ülkelere istikrar tedbirleri sonuç verene dek finansman sağlamak amacıyla “Yapısal Uyum Programları” (“Structural Adjustment Programs”) adı altında yeni bir kaynak oluşturmuştur.¹⁶⁹

b) Uyum Kredileri: Uyum kredileri, bir ülkenin ya bütünü ya da belli bir sektörünü ilgilendiren ve genellikle hâlihazır sistemin değiştirilmesini içeren uygulamalarını desteklemek amacıyla verilir. Uyum kredileri, IMF stand-by düzenlemelerine benzeyen kredi sözleşmelerine dayanılarak açılır.¹⁷⁰

1980’li yıllarla birlikte Dünya Bankası’nın gelişmekte olan ülkelere kullandığı geleneksel yatırım kredilerinden ayrı olarak yeni bir kredi anlaşmasını uygulamaya koyduğu görülmektedir. Taraf ülkelerde ulusal iktisat politikalarından başlayarak toplumsal bölüşüm ilişkilerine ve kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesine uzanan geniş bir etki alanına sahip olan bu anlaşmalar, kapsadığı alanın büyüklüğüne göre “yapısal uyarlanma kredi anlaşmaları” veya “sektörel uyarlanma kredisi anlaşmaları” olarak adlandırılmaktadır.¹⁷¹

Gelişmekte olan üye ülkelerin, devletin piyasalara müdahalesini azaltma, rekabete dayalı bir ekonomik yapı kurma, üretimi artırma ve ticaretin serbestleştirilmesini sağlama amaçlı politikalarını desteklemek üzere, Dünya

168 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.88-89

169 Usal, O. Z. (2008), s.235-236

170 Başoğlu, U., Ölmezoğulları N., Parasız, İ. (2001), s.177

171 Güler, Ayman, Birgül, (2005) “Yeni Sağ ve Devletin Değişimi” Ankara; 2.Baskı, İmge Yayınları, s.107

Bankası'nın üyelerine kullandığı krediler, yapısal uyum kredileri olarak adlandırılmaktadır. 24 Ocak Kararları olarak bilinen istikrar tedbirleri paketiyle 1980 yılında uygulanmaya başlanan ve daha sonraki dönemlerde devam ettirilmeye çalışılan liberal iktisat politikalarını desteklemek için, Türkiye'de 1980-1985 yılları arasında Dünya Bankası ile 1,3 milyar dolar tutarında beş kez yapısal uyum kredisi anlaşması imzalamıştır.¹⁷²

IMF'nin enstrümanlarından biri olan "Stand-by" Anlaşmalarına benzeyen yapısal uyarlanma kredisi anlaşmaları, kredi alan ülkenin herhangi bir yatırımının finansmanını sağlamaya yönelik olarak değil, o ülkenin, uyarlanılması istenilen sisteme entegrasyonunu sağlayacak şekilde kendini dönüştürmesi öngörülerek hazırlanmaktadır. Kredi alan ülkelerin genellikle ekonomik açıdan zayıf oldukları göz önüne alındığında, bu ülkelerin dünya ile entegrasyon çerçevesinde kendilerine biçilen yere itiraz etmeleri pek de mümkün görünmemektedir. Bu noktada söz konusu Uyarlanma Kredi Antlaşmaları yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır. Özellikle, 1980'den sonra DB standart bir yapısal uyum programı oluşturarak az gelişmiş ülkelerin ekonomik politikalarının yönlendirilmesinden büyük etkinlik sağladı. DB'nın yapısal uyum programı, özel ve kamu sektörlerinin karşılıklı ağırlığı, pazarın işlevi, ithalat kısıtlamalarının kaldırılması, ihracatın özendirilmesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT'ler), destekleme alımlarına son verilmesi, mukayeseli üstünlüklere dayalı bir büyüme stratejisi izlenmesi vb. gibi öneriler içeriyordu. Teorik geri plana ve önlemlerin dayandırıldığı teorik argümanlara rağmen bu tür politikaların belli başlı iki amacı vardır: Birincisi IMF, DB, özel ticari bankalar ve devletlere olan borçların düzenli olarak ödenmesini sağlamak; ikincisi de, az gelişmiş ülkelerin ihracat ürün fiyatlarını daha da düşürmek ve kaynak transferini derinleştirmektir. Anlaşmalar, dönüştürme gücünü, eklerinde bulunan koşullarından almaktadır. Çoğu zaman kredi verilen işle ilgili ve sınırlı olmayan bu koşullar yerine getirilmedikçe, kredinin kullanılması mümkün olmamaktadır.¹⁷³

172 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.89

173 Öztürk, İ. (2006) "Dünya Bankası Politikaları" Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mersin; s.52 Erişim: http://mpira.ub.uni-muenchen.de/335/1/MPRA_paper_335.pdf

Üye ülkelerin, ekonomik alanda yapısal bir değişikliğe yönelmekle birlikte daha dar bir alanda, örneğin, tarım, ulaştırma ya da enerji sektörlerinde köklü yatırımlara gitmeleri; kısaca belirli bazı sektörleri hedefleyen köklü değişikliklere yönelmeleri durumunda, Dünya Bankası'nın kullandığı krediler, sektörel uyum kredileri adını almaktadır. Türkiye, yukarıda belirtilen dışa açılma ve yapısal değişim hamlesi çerçevesinde, 1985-1998 yılları arasında Dünya Bankası ile 2.3 milyar dolar tutarında mali sektör, enerji sektörü ve tarım sektörüne yönelik sektörel uyum kredisi anlaşması imzalamıştır.¹⁷⁴

c) Karma Krediler: 1990'lı yıllarla birlikte dünya politika arenasında üstlendiği yeni roller ve karşılaştığı somut sorunlar, Dünya Bankası'nı kredi verme politikasında da yeni arayışlara yöneltmiştir. Çünkü, söz konusu misyon değişikliği karşısında, geleneksel yatırım projesi kredi anlaşmaları çekiciliğini görece olarak yitirmiş, yapısal ve sektörel uyarlanma kredisi anlaşmalarında ise ilgili ülkelerde yükselen muhalefet nedeniyle, dayandıkları programların uygulanması zorlaşmıştır. Gerek bu durum nedeniyle, gerekse üye ülkelerin değişen ihtiyaçlarına yanıt vermek bakımından Dünya Bankası, daha esnek ve karma yapıda kredi anlaşması yöntemleri geliştirmiştir. Bu anlaşmalar, tam anlamıyla ne yatırım projesi kredi anlaşması ne de yapısal ve sektörel uyarlanma kredisi anlaşmasıdır. Fakat her ikisinin de özelliklerin taşıyabilmektedir.¹⁷⁵

Karma krediler, uyum kredilerinin genel düzenleyiciliği ve esnekliğinden yararlanarak hem belirli bir programı uygulamak hem de bazı yatırım projelerinin gerçekleştirilmesini sağlamaya yönelik olarak verilen kredilerdir. Uyum kredilerinin yatırım kredilerine göre daha genel amaçlı olması bazı projelerin bir paket program içinde yer almasına neden olmaktadır. Bunda güdülen amaç, uyum kredilerinin genel düzenleyiciliği ve esnekliğinden yararlanarak hem belli bir programı uygulamak hem de bazı projelerin gerçekleşmesini sağlamaktır.¹⁷⁶

174 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.89-90

175 Öztürk, İ. (2006), s.53

176 Başoğlu, U., Ölmezoğulları N., Parasız, İ. (2001), s.177-178

4.4.3 Kredilerin Kullanım Şartları

Dünya Bankası kredilerinin kullanılabilmesi bir anlaşmaya dayanması ile mümkündür. Bu anlaşmanın daha önce açıklanan usule uygun şekilde hazırlanması ve Banka ile kredi talep eden ülke yetkilileri arasında imzalanması gerekmektedir. Dünya Bankası ile yapılan bu anlaşmalar, farklı durumları işaret etmek üzere farklı isimler alır:

Eğer kredi, bir yatırım projesi veya uyarlanma programı için ve doğrudan üye ülke hükümetine veriliyorsa; imzalanan anlaşma bir Kredi Anlaşması'dır (Loan Agreement).

Banka ile bir proje hazırlama imkanının kullanılması için anlaşma imzalanıyorsa, bu bir Mektup Anlaşması'dır (Letter Agreement).

Hibe Anlaşması (Grant Agreement) ise Banka'nın yönettiği emanet fonlarından hibe alınması durumunda imzalanan anlaşmanın adıdır.

Banka, üye ülkelerin ayrı tüzel kişiliği bulunan kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım projelerine de finansman sağlamaktadır. Ancak bu durumlarda Banka, kredinin geri ödenmesini teminat altına almak için ülkenin garantörlüğünü talep etmektedir. Ülkemizde Dünya Bankası'ndan sağlanan kredilere karşı garantörlük görevi Hazine müsteşarlığı tarafından yerine getirilmektedir. Bu durumda iki ayrı anlaşmanın imzalanması gerekmektedir; Banka ile projeyi yürütecek kamu kurumu arasında Proje Anlaşması imzalanır. Projeyi yürütecek kamu kurumunun aldığı krediye karşı garanti vermek üzere Dünya Bankası ile mali ajan arasında ise Garanti Anlaşması imzalanır.¹⁷⁷

Dünya Bankası, kredi anlaşması çerçevesinde yapılacak satın alma ve ihale işlemlerinde genel yöntem olarak "uluslararası ihale Yöntemi"ni kabul etmektedir. Bununla birlikte istisnai olarak, satın alınacak mal veya hizmetin cinsi, miktarı vs. göz önüne alınarak diğer ihale yöntemlerinin uygulanması mümkün olabilmektedir. DB mevzuatı gereğince bu ihalelere katılacak istekliler, kurum üyesi bir ülkeye ait olmalıdır.¹⁷⁸

177 Kaya, S. (2002) "Dünya Bankası ve Türkiye" Sayıştay Dergisi, Sayı 46-47, s.29

Erişim: <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der46-47m1.pdf>

178 Karluk, R. (2007), s.415

4.4.4 Kredilerin Geri Ödemeleri

Dünya Bankası kredilerin geri ödenme sürelerinin tespiti bakımından, kredi verdiği az gelişmiş ülkeleri, kişi başına düşen GSMH bazında üç sınıfa ayırmıştır. Bu ayırım çerçevesinde kredilere;

- En yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler grubu için 3 yıl ödemesiz dönem ve 15 yıl vade,
- Orta gelir düzeyine sahip ülkeler grubu için 4-5 yıl ödemesiz dönem ve 17 yıl vade,
- Düşük gelir düzeyine sahip ülkeler grubu için 5 yıl ödemesiz dönem ve 20 yıl vade uygulanmaktadır.

Türkiye bu ayırımı orta gelirli ülkeler sınıfına dahil edildiğinden, aldığı kredilere 4-5 yıl ödemesiz dönem ve 17 yıl vade uygulanmaktadır.¹⁷⁹

Kredilerin geri ödenmesinde iki yöntem uygulanmaktadır. Hangisinin uygulanacağıın seçiminin borçluya bırakıldığı bu yöntemlerden;

- **Eşit Miktarlı Ödeme** yönteminde; geri ödeme tutarı, alınan toplam kredi ödemesiz dönem dışında kalan yıl sayısına bölünerek, her yıl için eşit miktarda,
- **Artan Miktarlı Ödeme** yönteminde ise geri ödeme tutarı, toplam kredi miktarı, ödemesiz dönem dışında kalan yıllara, düşük miktardan başlayıp, giderek artan miktarda devam etmek üzere yayılarak hesaplanır.¹⁸⁰

179 Kaya, S. (2002), s.31

180 Karluk, R. (2007), s.416-417

5. ULUSLAR ARASI PARA FONU (IMF)

5.1 Kuruluşu, Üyeleri ve Amaçları

Başlıca uluslararası finans kuruluşları olan Dünya Bankası ve Uluslar arası Para Fonu 44 ülkenin katılımıyla 1 Temmuz 1944 tarihinde ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods şehrinde (bu nedenle bu kuruluşlar "Bretton Woods Örgütleri" olarak da adlandırılmaktadır) yapılan bir konferans ile kurulmuştur. Bretton Woods Konferansı'na katılmayan Türkiye, IMF'ye kurucu üye olarak katılmamış, IMF'nin operasyonlara başladığı yıl olan 1947'de üye olmuştur.

Tablo 3: IMF'nin Kuruluşuna Katılan 44 Ülke ve Sermayeye Katılım Payları (Milyon Dolar)

Avustralya	: 200	El Salvador	: 2,5	Yeni Zelanda	: 50
Belçika	: 225	Habeşistan	: 6	Nikaragua	: 2
Bolivya	: 10	Fransa	: 450	Norveç	: 50
Brezilya	: 150	Yunanistan	: 40	Panama	: 0,5
Kanada	: 300	Guatemala	: 5	Paraguay	: 2
Şili	: 50	Haiti	: 5	Peru	: 25
Çin	: 550	Honduras	: 2,5	Filipinler	: 15
Kolombiya	: 50	İrlanda	: 1	Polonya	: 125
Kosta Rika	: 5	Hindistan	: 400	G.Afrika Cum.	: 100
Küba	: 50	İran	: 25	SSCB	: 1200
Çekoslovakya	: 125	Irak	: 8	İngiltere	: 1300
Danimarka(*)	: -	Liberya	: 0,5	ABD	: 2,750
Dominik Cum.	: 5	Lüksemburg	: 10	Uruguay	: 15
Ekvator	: 5	Meksika	: 90	Venezuela	: 15
Mısır	: 45	Hollanda	: 275	Yugoslavya	: 60

(*) Danimarka'nın kotası, Danimarka Hükümeti Anlaşmayı imzalamayı kabul ettikten sonra IMF tarafından belirleneceği için boş bırakılmıştır.

Kaynak: IMF

Banka ve IMF'in II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde kurulmuş olması bir tesadüf değildir. Bu kuruluşların oluşturulmasının fikir babası olan üçlü ABD Hazine Sekreteri Henry Morgenthau, Baş Ekonomi Danışmanı Harry Dexter White ve İngiliz ekonomist John Maynard Keynes, savaş ertesi yıkılmış ekonomileri yeniden inşa etmek ve uluslararası ekonomik işbirliğini geliştirmek için çok taraflı bir çerçeve oluşturularak, ortak karar alma anlayışına ve ticari ve ekonomik ilişkilerin yürütülmesinde işbirliğine dayanan bir ekonomik düzen yaratılması gereğini ifade etmişlerdir. Bu yüzden, her iki kuruluş da II. Dünya Savaşı sonrası Avrupasının yeniden inşasına yardımcı olmak için oluşturulmuştur denilebilir. Bir diğer neden ise 1930'larda yaşanan "Büyük Bunalım"a sebebiyet veren kötü ekonomik politikaların tekrarlanmaması temennisidir. Nitekim Bretton Woods toplantısının açılış konuşmasında Henry Morgenthau, ekonomik krizlerin doğurduğu "şaşkınlık ve acıların", "faşizmin ve en nihayetinde, savaşın kaynağı" olduğunu söylemiştir. Bu yeni kuruluşların destekçileri küresel ekonomik etkileşimin uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için gerekli olduğunu savunmuşlardır. Zira bu kuruluşlar, Morgenthau'nun sözleriyle "her milletin vatandaşlarının, barış zamanındaki potansiyellerini fark edecekleri, dinamik bir dünya düzeni yaratılmasına" hizmet edeceklerdir.¹⁸¹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods sisteminin devreye girmesi ve IMF'nin kurulmasıyla birlikte, altın ve gümüşün tedavülden kaldırılması yönünde önemli bir adım atılmış oldu. Böylece daha önce altın karşılığına bağlı olarak rezervlerini artırabilen üye ülkeler, bundan böyle dolar rezervine bağlı olarak ulusal rezervlerini artırma imkanına kavuşmuş olmaktadır. Bu karar aynı zamanda doların dünya para ve finans piyasalarındaki etkinliğini arttırması yolunda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.¹⁸²

Doların altınla olan ilişkisinin kesilmesi uluslararası parasal sistemde ABD Dolarının tartışmasız üstünlüğüne dayalı bir "de facto Dolar sistemi" dönemine geçilmesine neden olmuştur. Bu dönem boyunca da sabit döviz kuru sistemi genel geçerliliğini korumuştur. Bu oluşumlarına karşın ABD Dolarına karşı spekülasyonlar

181 Usal, O. Z. (2008), s.233-234

182 Çalış, Ş., Akgün., B., Kutlu, Ö. (2006), s.110-111

devam etmiş ve ABD Doları 1973 yılında bir kez daha (bu kez %11 oranında) devalüe edilmiştir. Bu gelişme sabit döviz kuru uygulamasının ve Bretton Woods düzeninin sonu olmuş, pek çok ülke “değişken döviz kuru politikasını” uygulamaya sokmuştur. Sabit döviz kurunun uygulandığı ortamda IMF’nin temel görevlerinden biri, ödemeler dengesi bunalımına giren üye ülke ile yapılacak devalüasyonun oranı konusunda işbirliği yapmak ve söz konusu üye ülkeyi alacağı önlemler açısından IMF’nin imkânları ile desteklemektir. 1973 sonrasında başlayan değişken döviz kuru uygulamaları devalüasyonları günlük rutin uygulamalar haline getirince IMF’nin yönlendirme fonksiyonu tartışılır hale gelmiştir. 1980’li yıllarda IMF’ye artık gereksinim olup olmadığını tartışarak geçmiştir.¹⁸³

ABD dolarına olan güvenin sarsılması, ABD’nin emisyon kazançları ve AGÜ’lerin kalkınma sorunlarının bu sistemde içinde çözülmesinde yaşanan sorunlar Bretton Woods sisteminin Mart 1973’de yıkılmasına neden olmuştur. Fakat bu sistemin işletilmesini sağlayan IMF ve Dünya Bankası bundan sonraki yıllarda, dünya ekonomisindeki gücünü yitirmemesinin nedenini, 1974 yılında dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik krizin ardından ortaya çıkan gelişmelerde aramak gerekir. 1974 krizi gelişmiş ülkelerde iki önemli sorunu beraberinde getirmiştir: Dünya ekonomisinin genişleme süreci artık durmuş ve sonuçta işsizlik ve enflasyon bir arada görülmeye başlamıştır. Az gelişmiş ülkeler de bu krizden fazlasıyla paylarını almışlardır.

Diğer yandan, 1974 yılında petrol ihracatçısı ülkeler birliği OPEC petrol fiyatlarını varil başına 3 kat arttırmış -bazı iktisatçılara göre 1974 yılı krizinin temel nedeni bu fiyat artışıdır ve bu kriz bir petrol krizidir- ve bu yüzden OPEC üyesi ülkelerin elinde oluşan “petro-para” olarak adlandırılan önemli fonlar değerlendirmek üzere başta Avrupa olmak üzere birçok gelişmiş finans piyasasına arz edilmiştir. Başlangıçta bu fon alış verişi sorun yaratmamış, ancak AGÜ’lerin içinde buldukları ekonomik koşulların olumsuzluğu nedeniyle vade bitimlerinde bu fonlar geri dönmeye başlamıştır. Bu durum dünya ekonomisinde ülkeler ve finans kurumları arasındaki borç alışverişlerinin düzenlenmesi ihtiyacının ortaya

183 Eğilmez, M. (1995) “IMF, Dünya Bankası ve Türkiye” No:2, Ankara; Tütünbank Finans Dünyası Yayınları, s.20

çıkmasına neden olmuştur. İşte burada IMF ve Dünya Bankası artık yeni görevlerine başlamaktadır. Bundan böyle uluslararası finans piyasalarından borçlanmak isteyen bir ülke IMF'nin denetiminden geçecek ve onun onayını alan ülkeye de uluslararası bankalar ve ülkeler gönül rahatlığıyla borç verecektir. Bu güveni sağlamak için IMF, denetimine aldığı ülkelerin ekonomilerini kontrol altında tutarak bu ülkelerin borçlarını zamanında ve eksiksiz ödemelerini sağlamaya yönelik politikalar üretmeye başlamıştır.¹⁸⁴

Fon'un amaçları, IMF'yi kuran Ana sözleşmenin 1 nci maddesinde belirtilmiştir. Bu amaçlardan ilk ikisi, uluslararası parasal işbirliğinin teşvik edilmesi ve uluslar arası ticaretin genişletilmesi gibi genel niteliktedir. Fakat esas amaç, 6 ncı fıkrada belirtilmiştir. Buna göre IMF, üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarını azaltmada onlara yardımcı olacaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, dış ödeme güçlükleri ile karşılaşan üye ülkelere gerekli kaynak yardımında bulunacak, döviz kurlarında istikrarı teşvik edecek, üyelerin rekabetçi devalüasyonlara başvurmalarına engel olacaktır.¹⁸⁵ IMF uluslar arası para ve finans piyasalarında ortaya çıkabilecek dengesizlikleri giderecek tedbirler alacak, ayrıca üye ülkelerde dış ödeme güçlükleri ortaya çıkması durumunda bu sorunların çözümüne katkıda bulunacaktır.¹⁸⁶

Her ülke IMF'ye üye olabilir. 1945 tarihli Bretton Woods Konferansı'na katılan 45 ülke IMF'nin kurucu üyesi olup daha sonra katılan ülkelerle birlikte 2002 yılı itibariyle 184 ülke IMF üyesidir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra üye sayısında büyük artış olmuştur. Fon üyeleri, IMF'nin kuruluş ana sözleşmesine göre, kurucu üyeler ve diğer üyeler olmak üzere ikiye ayrılır. Kurucu üyeler, Fon'un kuruluş aşamasındaki çalışmalarda etkili olan katılımcı üye ülkelerden oluşmaktadır. IMF'ye üye ülkeler aynı zamanda Dünya Bankası'na da üyelerdir.¹⁸⁷

184 Üçgöz, S. (2005) "IMF İstikrar Programları ve Ekonomik Etkileri: Latin Amerika ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırılması" Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş; s.11

185 Karluk, R. (2007), s.354

186 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.110

187 Eğilmez, M., Kumcu, E. (2005) "Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması" 8.Basım, İstanbul; Remzi Kitabevi, s.74-75

5.2 Organları

Uluslar arası Para Fonu, benzer uluslar arası kuruluşlarda olduğu gibi üç organ tarafından yönetilir. Bunlar, Governörler Konseyi, Yönetim Kurulu ve Genel Direktörlüktür. Governörler Konseyi, IMF'nin en yetkili organıdır. Governörler genellikle Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlarıdır. Merkez Bankası Başkanları Governör Vekilidir. Yılda bir defa Eylül veya Ekim aylarında, Dünya Bankası Governörler Konseyi ile birlikte toplanır.¹⁸⁸

Kurul, yıllık raporu ve hesapları onaylar, başkanını ve her iki yılda bir atama dışında kalan Yönetim Kurulu üyelerini seçer. Önemli kurumsal konular, Governörler Kurulu'nda görüşülür. Governörler Kurulu yetkilerinin bir kısmını Yürütme Kurulu'na devredebilir. Devredilmeyen yetkilerinin başlıcaları;

- Fona üye kabulü ve bunun belirlenmesi,
- Özel Çekme Hakları (SDR) dağıtımı,
- Fonun net gelirlerinin dağıtımı,
- Fonun Yürütme Kurulu'nun Fon Ana Sözleşmesiyle ilgili yorumlarına itirazların karara bağlanması olarak özetlenebilir.¹⁸⁹

Governörler Konseyinde temsilcinin oyunun ağırlığı ülkesinin kota payına bağlı olmaktadır. Ülkelerin kota payları, ABD %17,5, Japonya %6,3, Almanya %6.2, İngiltere %5,1, Fransa %5,1 ve diğer ülkelerinki ise %60,1 şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye'nin kota payı %0.46'dır. Bütün önemli kararların alınmasında %85'lik oy çokluğu gerekmektedir, dolayısıyla %17,5'lik oy ağırlığına sahip olan ABD'nin onay vermeyeceği hiçbir kararın yürürlüğe giremeyeceği aşikârdır. Bu bakımdan IMF tüzüğünde resmen yer almasa da, ABD'nin IMF karar alma mekanizmasında de facto veto hakkına sahip olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Her ne kadar Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin birlikte hareket etmesi durumunda de facto veto hakları bulunsa dahi, IMF kararlarında hakim ülkenin ABD olduğu açıktır.¹⁹⁰

188 Karluk, R. (2007), s.360

189 Üçgöz, S. (2005), s.16

190 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.111

İcra Direktörleri Kurulu veya Yönetim Kurulu (Board of Executive of the IMF), IMF'nin yönetimiyle görevlidir. Kurulun görev ve yetkilerini, anonim şirketlerdeki yönetim kurulunun ya da Direktörleri Kurulu, Ana Sözleşme'de öngörülen veya Governörler Kurulu tarafından verilen görevleri yapmak ve yetkileri kullanmakla yükümlüdür.¹⁹¹

Bu kurul, IMF'de en yüksek kotaya sahip beş ülkenin(ABD, Almanya, Japonya, Fransa ve İngiltere) atadıkları birer direktör, kurulda temsil edilmesi uygun görülen üç ülke(Suudi Arabistan, Çin ve Rusya) ile diğer ülkelerin oluşturdukları on altı ülke grubunun birer seçilmiş temsilcilerinden oluşan 24 kişilik bir kuruldur. Atanmış yönetim direktörlerinin belli bir hizmet süresi yoktur. İlgili üye ülke, yeni bir atama yapıncaya kadar görevlerini sürdürürler. Seçilmiş yönetim direktörlerinin görev süresi iki yıldır.¹⁹²

Genel Direktör veya IMF Başkanı, IMF'nin günlük işlerinin yürütülmesinden sorumludur. IMF Başkanı (Managing Director of the IMF), İcra Direktörleri Kurulu tarafından 5 yıllık dönem için atanır ve Governör veya icra direktörü değildir. IMF İcra Direktörleri Kuruluna başkanlık eder, fakat oy hakkı yoktur. Governörler Kurulu ve komite toplantılarına katılır.¹⁹³

Geleneklere göre IMF Başkanı, Avrupa ülkelerinden birinden seçilmektedir. Başkan, IMF personelinin yöneticisi olup Fonu, İcra Direktörleri Kurulu kararları doğrultusunda yönetmekle sorumludur. IMF Başkanı'nın üç yardımcısı vardır.¹⁹⁴

5.3 Sermaye ve Oy Dağılımı

Uluslar arası Para Fon'unda sermaye çok önemli bir fonksiyona sahiptir. Çünkü ülkelerin sermayeye katılım payları olan kotalar, üyelerin oy güçlerini belirler, Fon'a katkılarına ve Fon'dan borçlanmalarına etki eder. Kotanın üç açıdan önemi vardır. Kota, IMF'de üye ülkenin oy gücünün belirleyicisidir. Üye ülkenin

191 Eğilmez, M.(1995), s.24

192 Başoğlu, U., Ölmezoğulları N., Parasız, İ. (2001), s.164

193 Karluk, R. (2007), s.363

194 Eğilmez, M. (1995), s.24-25

IMF'deki kotasının yüksekliği oranında oy gücü artar. İkinci olarak kota, üye ülkenin IMF'den yararlanabileceği mali imkânların belirleyicisi olan göstergedir. Üçüncü olarak kota, üye ülkeye tahsis edilecek SDR miktarının bir göstergesidir. IMF'de kotaları yüksek olan üyeler ile parası en çok talep edilen ülkelerin bir etkinliği söz konusudur. Üyelerin Fon sermayesine katkıları, milli gelirleri, dış ticaret hacimleri, döviz rezervleri, ihracat çeşitliliği ile dış ödemeleri göz önünde bulundurularak belirlenir.¹⁹⁵

Bir ülkenin IMF'de ne kadar kotası olacağı o ülkenin geçmiş beş yıldaki ekonomik performansını ölçen bir formülle hesaplanır. Bu formülde üye ülkenin geçmiş beş yıldaki ekonomik büyüme performansı, dış ticaret hacmindeki gelişmeler gibi göstergeler hesaba katılır. Kotalar bir ülkenin IMF'deki oy gücünü belirlemekten öteye o ülkenin ihtiyaç halinde IMF desteklerinden yararlanma limitlerini de belirler. Türkiye'nin IMF'deki kotası şuan itibariyle 1.191 milyon SDR'dir. Türkiye'nin IMF'deki kotasını ve oy gücünü bazı ülkelerin kotalarıyla ve oy güçleriyle karşılaştırmak için tablo dört'de bazı ülkelerin kotaları ve oy güçleri verilmektedir.¹⁹⁶

Tablo 4: IMF'deki Bazı Ülkelerin Kotaları ve Oy Güçleri (2010)

Ülke	Kotası (Milyon SDR)	Oy Gücü (%)
ABD	37,149	17,09
Rusya	5,945	2,73
Suudi Arabistan	6,985	3,21
İspanya	3,048	1,40
Yunanistan	823.0	0,38
Türkiye	1,191	0,55
İran	1,497	0,69
Japonya	13,312	6,12

195 Karluk, R. (2007), s.356

196 Eğilmez, M. (1995), s.24

Almanya	13,008	5,98
Fransa	10,738	4,94
İngiltere	10,738	4,94
IMF Toplam	217,431	100.0

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.htm>

5.4 Fon'un Mali Yardım Mekanizmasının İşleyişi

IMF elindeki kaynakları Fon'un politikalarına uygun olarak talepte bulunan üyelerine tahsis ederek, onların karşılaştıkları ödemeler dengesi açıklarını finanse eder. Fon'dan borçlanma, bir ülkenin parasının diğer ülke parasıyla değiştirilmesi veya parası karşılığında diğer bir üye ülkenin parasının satın alınması şeklinde olur. Bu özelliğiyle IMF'den kredi almak, normal borç işlemlerinden tamamen farklı bir nitelik taşır. IMF normal olarak üyelerinin kısa vadeli dış ödeme açıklarını finanse eder. Fon kredileri genelde kısa vadelidir.¹⁹⁷

IMF imkânları genel olarak bir borçlanma değildir. Ödemeler dengesi sıkıntısına giren bir üye ülke kendi parasını verip karşılığında parası güçlü bir başka üye ülkenin parasını almakta ve zamanı gelince bu tutar tekrar değiş tokuşa tabi tutulmaktadır. IMF'den imkân kullanan bir ülkenin bir başka ülkenin parasını kullanımına "purchase" geri ödemesine de "repurchase" adı verilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda doğrudan borç biçiminde destekler de sağlanabilmektedir.¹⁹⁸

IMF, imkânlarını bütün üye ülkelere aynı şartlarda kullanır. Buna eşit kabul hakkı denir. Fon'dan imkân talep eden üye ülke önce bunu istemek durumundadır. Daha sonra IMF'nin bu talebi uygun bulması gerekir. Üye ülkeler Fon kaynaklarından, genelde ödemeler dengesi sorunu yüzünden yararlanmak isterler.¹⁹⁹

197 Karluk, R. (2007), s.364

198 Eğilmez, M. (1995), s.24

199 Karluk, R. (2007), s.365

IMF imkânlarından yararlanmak isteyen üye ülkeler bazı şartları yerine getirmek durumundadırlar. Bunlar:

- Üye ülkenin uygulayacağı ekonomik programa ilişkin olarak IMF'ye niyet mektubu vermesi,
- Destekleme(stand-by) veya süresi uzatılmış düzenleme yapılması,
- IMF tarafından üye ülkenin uymak zorunda olacağı performans kriterlerinin belirlenmesi,
- Kullanılacak imkanın taksitlendirilmesi,
- Üye ülkenin kullanacağı miktar kadar kendi parası cinsinden bir taahhüt senedini(promissory note) IMF'ye vermesi,
- Üye ülke uygulamasının zaman içinde gözden geçirilmesi

Bunların bir bölümüne IMF literatüründe “koşullara bağlama” adı verilmektedir.²⁰⁰

Niyet mektubu (Letter of intend), ödemeler dengesi sorunu nedeniyle IMF destekli bir ekonomik program uygulamak isteyen üye ülkenin, uygulamayı planladığı ekonomik programı açıklayan ve alacağı önlemleri ortaya koyan, IMF Başkanı'na hitaben yazılmış bir mektuptur. Niyet mektubu, üye ülke adına ilgili Bakan'ın (Genellikle Maliye Bakanı) veya Merkez Bankası Başkanı'nın imzasını taşır. Stand by düzenlemesi ile birlikte IMF İcra Direktörleri Kurulu'na sunulur ve kurul tarafından onayını izleyerek yürürlüğe girer.²⁰¹

5.5 Fon'un Üye Ülkelere Sağladığı İmkânlar

5.5.1 Genel İmkânlar

IMF'nin normal kredileri Genel Departman içinde bulunan Genel Kaynaklar Hesabı'ndan karşılanır. Genel İmkânlar Hesabı, Fon'a üye ülkelerin paraları, SDR ve altından oluşur. Genel Kaynaklar Hesabından kendi parası karşılığında diğer ülkelerin paralarını talep eden diğer bir deyişle kredi isteyen ülke, önce dış ödeme güçlüğü içinde bulunmalıdır. Ayrıca, kaynaklar geçici bir süre için istenmeli ve Fon tarafından belirlenen sürede geri ödenmelidir. Ülke, destekleme (stand-by) veya

200 Küçükkocaoğlu, G. (2004) “IMF, World Bank, Eximbank, OECD, OPEC” s.29,

Erişim: www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba19.doc

201 Eğilmez, M. (1995), s.39

benzer anlaşmalar ile Fon kaynaklarını ödemeler dengesi açıklarını gidermede kullanacağını ve bu konuda bir “istikrar programı” izleyeceğini taahhüt etmelidir.²⁰²

Üye ülkeler finansman ihtiyaçlarının niteliklerine göre Fondan farklı hesaplar ve veya politikalar çerçevesinde kredi sağlayabilirler. Fon’un genel kaynakları, Rezerv Dilimi Pozisyonu, Kredi Dilimleri ve Stand by Uygulaması, Uzatılmış Fon Kolaylığı, politikalarından oluşmaktadır.

5.5.1.1 Rezerv Dilimi Pozisyonu

Bir üye ülkenin çok önemli boyutta olmayan bir ödemeler dengesi sorunu ile karşılaştığında IMF’den kullanabileceği ilk imkân rezerv dilimi pozisyonudur. Üye ülkenin rezerv dilimi pozisyonu, Fon’da bulunan ulusal parasından, kotası ve o güne kadar kendi ulusal parası karşılığında Fon’dan kullanıp da henüz geri ödemediği imkânların düşülmesi suretiyle bulunan miktardır. Rezerv Dilimi Pozisyonu imkânı, üye ülkenin kendi rezerv pozisyonundan bir çekiş yapmasıdır. O nedenle hiçbir koşula bağlı değildir. IMF bu kullanım karşılığında, üye ülkeye hiçbir kullanım bedeli yüklemeyiz.²⁰³

5.5.1.2 Kredi Dilimleri ve Stand-By Uygulaması

Kredi Dilimi Politikaları, birinci kredi dilimi ve üst kredi dilimlerinden oluşur. Kredi dilimi politikaları, üye ülkelerin IMF’deki kotalarının %25’erlik dört gruba ayrılmasıyla oluşan dilimlerin kullanım şekline ilişkin düzenlemelere verilen addır. Bunlardan ilk %25’lik dilime “birinci kredi dilimi” adı verilir. IMF’nin kuruluşundan 1971 yılına kadarki dönemde bu dilime “altın dilimi” adı verilmiştir. Çünkü 1971 yılına kadar kotaların %25’lik bölümü altın ile ödenmekteydi.²⁰⁴

Birinci kredi diliminin kullanımı, rezerv dilimi pozisyonunun kullanımından sonra en az koşula bağlı imkandır. Burada tek koşul; üye ülkenin ödemeler dengesi sorununun çözümü için kendiliğinden harekete geçerek bazı önlemleri almış olması ve Fon’un bu önlemleri yeterli bulmasından oluşur. Birinci kredi dilimini izleyerek

202 Karluk, R. (2007), s.366

203 Başoğlu, U., Ölmezoğulları N., Parasız, İ. (2001), s.168

204 Eğilmez, M. (1995), s.44

gelen ve her biri kotanın %25'i tutarında olan üç adet kredi dilimine “üst kredi dilimleri” adı verilir. Yüksek kredi dilimi (tranşı) çekilişlerinde şartlar ağırlaşır ve performans kriterleri, yeni stand – by anlaşmasına bağlı olarak belirlenir.²⁰⁵ IMF üyesi her ülkenin kotasının %25 lik kısmına daha önceki başlıkta açıklanmış olan Rezerv Dilimi denilmektedir. Diğer dört dilim, kredi dilimleri olarak adlandırılır. Birinci kredi tranşı(dilimi) çerçevesinde yapılacak kaynak kullanımlarında, ülkenin dış ödeme güçlüklerini gidermek üzere, gerekli çabayı göstereceğini belirtmesi yeterlidir, performans kriteri (şartlılık ilkesi) aranmaz.²⁰⁶

Üye ülke üst kredi dilimlerini kullanırken bazı şartları yerine getirmek durumundadır. Bunlar arasında en önemlisi, üye ülkenin maliye veya ekonomiden sorumlu Bakanı'nın, IMF ile birlikte hazırlanan bir niyet mektubunu IMF Başkanı'na göndermesidir. Ayrıca taksitlendirme, performans kriterleri ve konsültasyon(danışma) gibi ek şartlar da, üst kredi dilimlerinin kullanımında aranır. Üst kredi dilimleri çerçevesinde kullanılacak miktar yıllık olarak üye ülkenin kotasının %100'ü ile sınırlıdır. Destekleme düzenlemesi çerçevesinde kredi dilimlerinin kullanım süresi(geri ödeme) 3-5 yıl arasındadır. Ülke bu anlaşmayla kotasının üç katına kadar IMF fonlarından yararlanabilmektedir. İstisnai durumlarda IMF Yönetim Kurulu, kotanın üç katından da fazla limit vermeye yetkilidir.²⁰⁷

5.5.1.3 Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı

Ülke, kotasına göre makroekonomik ve yapısal sorunlar nedeniyle ciddi bir ödemeler dengesizliği içinde bulunuyor ve orta dönemde bu dengesizliği gidermeyi öngörüyor ise, yapısal uyumu yapabilmek ve makroekonomik reformları gerçekleştirebilmek için Genişletilmiş Fon Kolaylığından genelde 3 yıllık dönem için kaynak sağlayabilir.²⁰⁸ IMF'ye üye ülkenin ödemeler dengesi sorununun çözümlenmesi kredi dilimi politikası çerçevesinde yapılacak stand-by düzenlemesi ile gerçekleşmeyecek görünüyor ve bu nedenle IMF olanaklarından daha uzun süreyi ve miktarı kapsayacak şekilde yararlanılması gerekiyorsa, o zaman uzatılmış düzenleme

205 Küçükkoçaoğlu, G. (2004), s.29

206 Seyidoğlu, H. (2003) “Uluslararası İktisat Teori ve Politika” Gizem Yayınları, İstanbul; s.568

207 Karluk, R. (2007), s.369

208 Karluk, R. (2007), s.375

gündeme gelecektir. Bu durumda kullanılarak imkân, uzatılmış Fon kaynağı adını almaktadır. Yapılan düzenlemeye de Süresi Uzatılmış Düzenleme denilmektedir.²⁰⁹

5.5.2 Özel İmkanlar

IMF üyesi ülkelerin ekonomilerini etkileyen beklenmedik olumsuz gelişmeleri telafi etmeyi amaçlayan kaynaklardan yararlanmak ve ana madde üreten hemen hemen tamamı gelişmekte olan ülke niteliğinde olan üyelerinin ek finansman ihtiyacını karşılama için özel finansman kolaylığını yürürlüğe koymuştur.

5.5.2.1 Telafi Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı

Bu kaynağın amacı iki yönlüdür. Telafi Edici (CFF) bölümü, ihracat gelirlerinde ve hizmet kazançlarındaki düşüşleri ve tahıl ithalindeki aşırı artışları karşılamak üzere kredi sağlar. Ancak ödemeler bilançosunu etkileyen olumsuz gelişmelerin kısa süreli olması ve ülkenin denetimi dışındaki etkenlerden kaynaklanması gerekir.²¹⁰

Olağanüstü finansman kolaylığı; stand by düzenlemesi, süresi uzatılmış düzenleme veya yapısal ya da güçlendirilmiş yapısal uyum düzenlemesi çerçevesinde koşullara bağlanmış bir IMF programı yürütülürken, üye ülkenin elinde olmayan nedenlerle karşılaşılabileceği, ülkenin ihraç ettiği mal fiyatlarındaki düşüşler, tahıl ithalatı maliyetlerindeki artışlar veya faiz oranlarındaki dalgalanmalar gibi sorunları çözmek üzere kullanılabilir. CFF' nin maksimum limiti, bir ihraç ürünü söz konusuysa yüzde 45, birden fazla ihraç ürünü söz konusuysa yüzde 55'tir. Bu kolaylık için IMF basit faizi uygulanır, ek faiz söz konusu değildir. Geri ödeme dönemi 3-5 yıldır.²¹¹

5.5.2.2 Tampon Stok Finansman Kolaylığı

IMF tarafından 1969 tarihinde yaratılmıştır. Amacı, bazı ana madde ihracatçısı ülkelerin ihracat gelirlerinde istikrar sağlamak, uluslar arası mal anlaşmaları çerçevesinde oluşturulan tampon stokların finansmanına bu ülkelerin

209 Başoğlu, U., Ölmezoğulları N., Parasız, İ. (2001), s.169

210 Seyidoğlu, H. (2003), s.569-570

211 Eğilmez, M. (1995), s.46

katılmalarına imkân tanımak için onlara kredi açmaktadır.²¹² Tampon stok finansman kolaylığı, bu kolaylıktan yararlanacak ülkeye kotasının % 35'i kadar bir IMF imkânından yararlanmayı sağlamaktadır. Geri ödeme süresi ise 3- 5 yıldır.²¹³

5.5.2.3 Yapısal Uyum Kolaylığı

Yapısal uyum kolaylığının (SAF) amacı, en düşük gelirli az gelişmiş ülkelere, Dünya Bankası'nın da işbirliği ile ödemeler dengesi sorunlarını gidermek için düşük faizli kredi vermektir. Bu imkânın diğer imkanlardan farkı "imtiyazlı bir imkan" olmasından kaynaklanmaktadır.²¹⁴ Sürekli dış ödeme sorunlarıyla karşılaşan az gelişmiş ülkelere, orta vadeli makro ekonomik denkleme politikalarını ve yapısal reformlarını desteklemek üzere, oldukça uygun koşullarda kredi sağlanır. Kredilerin yıllık faizi %0,5 ve geri ödeme süresi 5 ½ ile 10 yıl arasındadır.²¹⁵ Bu programın ayrıntılarının yer aldığı belgeye "politika çerçeve belgesi" (Policy Framework Paper), yapılan stand by düzenlemesi benzeri belgeye de "yapısal uyum kolaylığı düzenlemesi" adı verilmektedir. Yapısal uyum kolaylığının azami miktarı üye ülke kotasının %50'sidir. Bu miktarın üç yıllık kapsam süresine dağılımı; birinci yıl için %15, ikinci yıl için %20 ve üçüncü yıl için %15 olarak belirlenmektedir.²¹⁶

6. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANTLAŞMASI (GATT) VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (WTO)

6.1 Kuruluşu ve Amaçları

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalımın ardından ülkeler kendi içlerine kapanmayı, bireysel davranarak büyük bunalımın getirdiği sorunlara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bu da dünya ticaretinde işbirliğinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Ülkeler, kendi sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesi problemlerini çözmek için gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. Ancak aynı dönemde sanayisi yeni yeni gelişmekte olan batılı ülkeler, dış ticaretteki durgunluktan büyük ölçüde rahatsızlık duymuşlardır. 1945 yılında İkinci dünya savaşının sona

212 Karluk, R. (2007), s.377

213 Eğilmez, M. (1995), s.47

214 Karluk, R. (2007), s.379

215 Seyidoğlu, H. (2003), s.570

216 Eğilmez, M. (1995), s.47-48

ermesinden sonra Amerika Birleşik Devletlerinin öncülüğünde uluslararası ekonomik, sosyal ve siyasi yapılanma hedefi çerçevesinde önce Birleşmiş Milletler Örgütü, ardından dünya ekonomisinde piyasa koşullarının işleyişini sağlamak üzere Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) kurulmuş, uluslararası ticaretin serbestleşmesi hedefine yönelik olarak da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanmıştır.²¹⁷

Bretton Woods sisteminin kurulmasından sonra, dış ticaret alanında uzunca bir süredir yaşanan ulusçuluk kaynaklı rekabetleri ve engelleri aşmak, serbest ticareti teşvik etmek, dış ticaret politikalarını karşılıklı ve çok taraflı yarar temelinde uyumlaştırmak amaçlarıyla uluslar arası konferans planlanmış ve bu süreç sonunda 22 Ağustos 1947’de “Uluslar arası Ticaret Odası” taslak sözleşmesi hazırlanmış, 30 Ekim 1947’de ise kısa adıyla GATT, açılımla “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması” imzalanmış ve 10 Ocak 1948’de yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu anlaşmaya 1953’de taraf olmuştur. GATT yürürlüğe girmesinden 1995’de Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulmasına kadar uluslar arası ticareti düzenleyen tek çok taraflı olma özelliğine sahip olmuştur.²¹⁸

1948 yılından 1 Ocak 1995’e kadar geçen sürede Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, uluslar arası ticareti düzenleyen ve üzerinde anlaşılan tek uluslar arası çok taraflı sözleşme idi. GATT, ticari ilişkilerde rekabeti bozan ve ticareti kısıtlayan engellerin görüşülerek kaldırıldığı tek uluslar arası kuruluş olmuştur. II. Dünya Savaşı’ndan bu yana dünya ticaretinin 15 kat gelişmesinde, GATT’ın katkısı inkâr edilemez. GATT’a taraf ülkeler, aralarında ortaya çıkan ticari sorunlar ile bunların çözüm yolları ve dünya ticaretinin geliştirilme imkanlarını görüşmek için belirli sürelerde toplanmışlardır. Bu niteliğiyle GATT, uluslar arası bir dünya ticaret formu olarak görev yapmıştır.²¹⁹

217 Karaca, N. (2003) “Gatt’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne” Maliye Dergisi, s.84

Erişim: http://portall.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md144/gatt.pdf

218 Hasgüler, M., Uludağ, M. B. (2004), s.93

219 Karluk, R. (2007), s.269

GATT ile uluslararası ticaret sistemi ilk kez kurulmuştur. GATT'ın kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisinde rekabeti bozucu, ticareti kısıtlayıcı engellerin kaldırılması nedeniyle dünya ticaretinde önemli artışlar kaydedilmiştir. GATT ile gelen sistem, ticaret pazarlıkları veya görüşmeler (rounds) serileri ile gelişmiştir. İlk round tarifler ve indirimlere yoğunlaşmış, daha sonra anti-dumping ve tarife dışı önlemleri de kapsamıştır. Son round olan Uruguay Round (1986-94) Dünya Ticaret Örgütünü kurmuştur. Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile birlikte Bretton Woods kurumlarının üçüncü ayağını oluşturmaktadır. GATT'ın oluşturulmasından günümüze kadar dört adet konferans ve dört adet çok taraflı ticaret müzakeresi (Round) yapılmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir:²²⁰

1. 1947 Cenevre (İsviçre) (Konferans)
2. 1949 Annecy (Fransa) (Konferans)
3. 1951 Torquay (İngiltere) (Konferans)
4. 1956 Cenevre (İsviçre) (Konferans)
5. 1960-1961 Cenevre (İsviçre) "Dillian Round"
6. 1964-1967 Cenevre (İsviçre) "Kennedy Round"
7. 1973- 1979 Cenevre (İsviçre) "Tokyo Round"
8. 1986-1993 Punta del Este (Uruguay) "Uruguay Round"

GATT'ın amaçları, Genel anlaşmanın önsözünde belirtilmiştir. Burada genel ve özel olanlar arasında bir ayırım yapılmıştır. Genel amaçlar, diğer bütün uluslar arası ekonomik kuruluşların gerçekleştirmek istedikleri ile aynıdır. Bunlar; üyelerin hayat seviyelerini yükseltmek, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme ile dünya kaynaklarında tam kullanımı sağlamak, üretimin ve uluslar arası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Genel amaçlara ulaşmak için tarifeler ile ticarete konan diğer ayrımcı engelleri zamanla azaltmak ise GATT'ın özel amaçları arasındadır. Genel Anlaşmanın Dördüncü Bölümü, genel amaçları gerçekleştirmede, GOÜ'lerin durumlarının göz önünde bulundurulmasını öngörmüştür. Bu sebeple mal fiyatlarında istikrar sağlanması ile gelişmiş ülkelerin pazarlarına GOÜ'lerin sınıfl

220 Karaca, N. (2003), s.85

ürünlerinin daha kolay girmesinin gerçekleştirilmesi de, GATT'ın özel amaçlarındandır.²²¹

6.2 Yapısı ve Temel İlkeleri

GATT üyesi ülkeler, yönetimin temelini oluşturmaktadırlar. Örgütün başlıca dört organı bulunmaktadır. Kuruluşun en üst yetkili organı Genel Kurul'dur. Genel Kurulda her üyenin bir oyu vardır. Kararlar basit çoğunlukla alınmaktadır. Temsilciler Konseyi, akdedici taraflar adına işleri yürütmekte olup bağımsız bir organ gibi hareket etmektedir. 1975 yılında kurulan Danışma Grubu, Genel Kurula uluslararası ticaretle ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu organların yanı sıra çeşitli konuları takip ve denetleme görevi ile Ticaret Kalkınma Komitesi, Ödemeler Dengesi Kısıtlamaları Komitesi, Katılan Ülkeler Komitesi, Tekstil Komitesi, Tarife Ayrıcalıkları Komitesi, Koruma Komitesi, Bütçe ve Finans Yönetim Komitesi gibi Komiteler kurulmuştur.²²²

GATT içinde ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözümlmek için, Panel adı verilen ve uluslar arası ticari mahkeme niteliğinde organlar da vardır. GATT'ın temel çalışmalarının başında, üye ülkeler arasında baş gösteren ticari anlaşmazlıkları gidermek gelmektedir. Eğer bunlar GATT çerçevesinde bir çözüme ulaştırılmaz ise, bu sorunları ortadan kaldırmak için Panel Sistemi kurulmaktadır. Panel, genelde sorun ile doğrudan ilgisi olmayan ülkelere gelen üç uzmandan oluşur. Uzmanlar bir mahkeme gibi tarafları dinler ve GATT kuralları içinde sorunu çözümleyici bir rapor hazırlayarak bunu oybirliği ile onaylarsa, ilgili tarafların raporda yer alan tavsiyelere uymaları zorunluluk kazanır.²²³

GATT anlaşmasını imzalayan bir ülke dış ticaretini düzenleme hakkından büyük ölçüde feragat ederek bu konuda uluslararası kurallara uymayı kabul etmektedir. Bu anlaşmaya göre ülkeler gümrük tarifelerini yerli üretim dallarını korumanın tek aracı olarak kabul etmekte ve korumacı uygulamalara açıkça sınır koymaktadırlar. Bu çerçevede ülkeler miktar kısıtlamaları (kotalar) ile ithalat ve

221 Karluk, R. (2007), s.270

222 Karaca, N. (2003), s.85; Hasgüler, M., Uludağ, M. B. (2004), s.94

223 Karluk, R. (2007), s.273

ihracat müsaadeleri uygulamalarına son vermeyi taahhüt etmektedirler (madde 11). Ülkeler "en çok kayrılan ülke" prensibine göre her hangi bir ülkeye tanıdıkları bir ayrıcalığı tüm ülkelere tanımak zorundadırlar (madde 1). Uzlaşma yoluyla gümrük tarifelerinde zaman içinde indirim yapmayı kabul eden ülkeler (madde 28) ayrıca ihracatta sübvansiyon verilmesini yasaklamaktadırlar (madde 16).²²⁴

GATT Anlaşması dünya ticaretinin global düzeyde serbestleştirilmesi konusunda bazı temel ilkelerden hareket etmektedir. Bunlar Şöylece özetlenebilir:

1) En çok Kayrılan Ülke İlkesi: Üye ülkeler arasındaki dış ticaret ayrımcı olmayan bazda yapılmalıdır. Bu ilke, "en çok kayrılan ülke" prensibine (the most favoured nation treatment principle) dayanmaktadır. Bu kural uyarınca üye ülkelerin biri diğer bir ülkeye herhangi bir gümrük kolaylığı sağladığı takdirde bu kolaylıktan Anlaşmaya taraf ülkelerin tümü faydalanabilecektir.²²⁵ Ancak bu ilkenin istisnaları da vardır. Bu istisna, taraf ülkeler arasında gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesi kurulmasına izin veren istisnadır.²²⁶

2) Ulusal Muamele İlkesi: İç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayırım yapılmamasını öngörmektedir. Ulusal Muamele ilkesi yalnız bir mal, hizmet ve fikri mülkiyet pazara girdikten sonra uygulanır. Bundan dolayı, yerli üretimden gümrük vergisine eş bir vergi alınmamış olmasına rağmen, ithal mal üzerinden gümrük vergisi alınması ulusal muamele ilkesine aykırılık teşkil etmez.²²⁷

3) Koruma Aracı Olarak Sadece Gümrük Tarifelerinin Kullanılması: GATT üyesi ülkeler, sanayilerini sadece gümrük tarifeleri ile koruyacaklar ve diğer önlemlere başvurmayacaklardır. Bu ilke, ithal kotalarının yerli sanayiin korunması amacıyla kullanımını yasaklamaktadır. Bu ilkenin istisnaları Genel Anlaşmada belirtilmiştir. Buna göre, geçici ödemeler dengesi zorluğu çeken ülkeler bir süre için

224 Erzan, R. (1995) "Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye Değerlendirme Raporu" Başbakanlık DPT Müsteşarlığı Yayını, Yayın No:2374, Erişim: www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3338/oik439.pdf

225 Karluk, R. (2007), s.276

226 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. 2006, s.126

227 Karluk, R. (2007), s.277-278

ithalat kısıtlamalarına gidebileceklerdir.²²⁸ Buna ilaveten döviz darboğazı ile karşı karşıya bulunan gelişmekte olan ülkeler ekonomi politikaları gereği kalkınma amacıyla kota uygulayabilmektedirler. Ancak kota uygulaması geçici olmalı, mümkün olduğu kadar gerekli ürünlerle sınırlı kalmalı, diğer ülkelerin ticari ve ekonomik çıkarlarına asgari seviyede zarar vermeli, küçük miktardaki ithal mallarına koya uygulanmamalıdır. Bu ilke ile GATT, uluslar arası ticarete fiyat mekanizmasının çalışmasını ilke edinerek tarife dışı araçlarla korumacılığa destek vermezken, makul şartlar içinde hem korumayı hem de rekabetten doğan dinamikleri canlı tutmayı hedeflemektedir.²²⁹

4) Üyeler Arasındaki Ticari Uyuşmazlıkların Çözümünde Arabuluculuk Görevi: Üyeler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda GATT arabuluculuk görevi üstlenecektir. Bu şekilde anlaşmazlıkların dünya ticareti üzerinde olumsuz etki yapacak şekilde sürüncemede kalmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.²³⁰

5) Koruma Araçlarının Azaltılması ve Bunların Bağlayıcılığı: GATT çerçevesinde üye ülkeler ticareti serbestleştirmek amacıyla zaman zaman tarife indirimleri yapacaklar ve diğer ticareti kısıtlayıcı önlemleri azaltmak üzere kendi aralarında görüşmelerde bulunacaklardır.²³¹ Ancak ödemeler dengesi problemleri ile karşı karşıya bulunan ülke ve tarımsal ürünler için bu indirimler istisna tutulmuştur.²³²

6.3 Uruguay Round'u ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Kurulması

Dünya Ticaret Örgütü, Eylül 1986'da başlayan ve 15 Aralık 1993 tarihinde tamamlanan Uruguay Turu Müzakereleri sonucunda 15 Nisan 1994'de Marakeş'te imzalanan ve 1 Ocak 1995'de yürürlüğe giren Nihai Senet içerisinde yer alan Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması ile kurulmuştur. DTÖ'nün kurulmasıyla birlikte GATT'ın yapısı da değişmiştir. DTÖ, üyesi olan ülkeler tarafından yönetilen uluslar arası bir kuruluştur. Dünya Bankası ve IMF gibi diğer uluslar arası kuruluşlardan farklıdır. DTÖ'de karar alma yetkisi herhangi bir yönetim kuruluna

228 Karaca, N. (2003), s.86

229 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.125-126

230 Seyidoğlu, H. (2003), s.198

231 Karaca, N. (2003), s.86

232 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.126

devredilmemiştir. Üye ülkelerin uymayı taahhüt ettikleri kurallar üye ülkeler arasında yapılan müzakerelerde ortaya çıkmaktadır.²³³

GATT kuralları ve tamamlayıcı anlaşmaları, 1986 ile 1994 yılları arasında gerçekleştirilen Uruguay Round Ticaret Müzakerelerinde dünya ticaretinin değişen koşullarına uyum sağlamak amacıyla güncelleştirilmiştir. Uruguay Round'dan önce gerçekleşen yedi müzakere turunda gümrük vergilerinin azaltılması hedeflenirken Uruguay Round'da bu hedefin yanı sıra dünya ticaretindeki kural ve disiplinlerin güçlendirilmesine yönelik ve tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlaşma, bir paket halinde kabul edilmiştir. 15 Nisan 1994 tarihli Nihai Senet (Final Act) ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuş ve GATT'ın yerini almıştır. Uruguay Round'un tamamlanmasıyla dünya ekonomisi ileriye doğru çok önemli bir atılım gerçekleştirmiştir.²³⁴

Tur sonuçlarına ve nihai senet hedeflerine göre dünya ticaretinde ciddi bir liberizasyon ve genişleme sağlanmakta, sübvansiyonlar antidamping, gümrük vergisi, ticarete teknik engeller ve koruma tedbirleri alanında çok taraflı ilk evre kurallar geliştirmekte, anlaşmanın çözüm mekanizması iyileştirilmekte, ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları ve yatırım tedbirleri için yeni kurallar oluşturulmaktadır. Nihai senet hükümlerine göre mal ticaretinde gümrük tarifeleri ortalama % 33 oranında indirilecek, tarımda ihracat sübvansiyonları ve iç destek seviyeleri aşağıya çekilecek, bir geçiş döneminden sonra dokuma ve hazır giyim sektöründe miktar kısıtlamaları kaldırılacak, gönüllü ihraç kısıtlamalarına son verilecek, hizmetlerde pazara giriş serbestisi sağlanacak, fikri mülkiyet haklarında asgari normlara uyulması sağlanacaktır. Liberal ticaret anlayışına aykırı yatırım tedbirleri ise yürürlükten kaldırılacaktır.²³⁵

Dünya Ticaret Örgütü'nün amacı, üye ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerini geliştirmek, hayat standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, reel

233 Karluk, R. (2007), s.307-308

234 Karaca, N. (2003), s.86

235 Ongun, T. (1994) "Uruguay Anlaşmalarının Özü, GATT "Uruguay Round" Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri" (Ed.) Tuğrul Çubukçu, Ankara

gelir ve talep hacminde istikrarlı bir artış sağlamak, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun bir şekilde kullanımını sağlamak ve çevreyi koruyacak ve farklı gelişme seviyelerindeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmektir. Bu amaçların gerçekleşebilmesi için uluslararası ticareti kısıtlayan her türlü engelin ve farklı muamelelerin kaldırılması gerekmektedir. Ticareti kısıtlayan engellerin kaldırılması, ithalat ve ihracata uygulanan her türlü tarife dışı engeli tarifeye dönüştürerek ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Farklı muamelelerin kaldırılması maksadıyla iki önemli kural geliştirilmiştir. 'En Çok Kayrılan Ülke Kuralı'na göre, bir ülkeye sağlanan kolaylık ya da verilen taviz ayırım yapılmaksızın tüm diğer ülkelere de sağlanacaktır. İkinci kural olan 'Milli Muamele Kuralı' ise yurt içinde uygulanan vergi ve muamelelerde yerli ve yabancı ayırımı yapılmaksızın her türlü mal ve hizmete eşit muamele uygulanmasını öngörmektedir.²³⁶Eğilmez'e göre de Dünya Ticaret Örgütü'nün amacı, ülkeler arasındaki ticari akımların mümkün olabildiğince öngörülebilir, serbest ve olağan olması için gerekli çerçeveyi oluşturmak ve bu amaca yönelik kuralları koymaktır. Bu anlamda DTÖ, ülkeler arasındaki ticaretin küresel kurallarını koymaya çalışmaktadır.²³⁷

DTÖ, Uruguay Round'u sonucu ortaya çıkan anlaşmaların uygulanmasının sağlanması, müzakereler için forum olması, uyuşmazlıkların çözülmesi ve ticaret politikalarının gözden geçirilmesi mekanizmaların yönetilmesi ile görevlendirilmiştir. DTÖ ayrıca küresel ekonomi politikalarının oluşturulmasında daha fazla tutarlılık sağlanması amacıyla IMF ve Dünya Bankası ile ve bağlı kuruluşlarıyla dünya ekonomi politikalarının yaklaştırılmasında işbirliğine girme görevlerini de üstlenmiştir.²³⁸

6.4 DTÖ'nün Yapısı ve Karar Alma Mekanizması

DTÖ, GATT 1947'nin tüm yetki ve sorumluluklarını devraldığı gibi, bu antlaşmaya bağlı olarak oluşturulmuş tüm mekanizmalar bu örgütün mekanizmaları durumuna gelmiştir. DTÖ'nün en üst düzey organı tüm üye ülkelerin bakan

²³⁶ Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.136-137

²³⁷ Eğilmez, M., Kumcu E. (2005), s.83

²³⁸ Başoğlu, U., Ölmezoğulları N., Parasız, İ. (2001), s.144

düzeyinde temsil olduğu Bakanlar Konferansı'dır.²³⁹ Bakanlar Konferansı DTÖ'nün, fonksiyonlarını yerine getirmek ve Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları konusunda karar almakla görevlidir. DTÖ'nün ikinci derecedeki karar alma organı olan Genel Konsey, tüm üyelerin temsilcilerinden oluşmakta ve yürütme görevini yerine getirmektedir. Genel Konseye bağlı Mal Ticaret Konseyi, Hizmetler Ticareti Konseyi, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi vardır.²⁴⁰ Bu Konseylere üyelik tüm üyelerin temsilcilerine açıktır. Konseyler, fonksiyonlarını yerine getirebilmek için gerektiği zaman toplanabilmektedirler.²⁴¹

DTÖ'nün, Genel Direktör tarafından yönetilen Sekreteryası vardır. Bakanlar Konferansı Genel Direktörü atar. Genel Direktörün yetki, görev, hizmet şartları ile süresini Bakanlar Konferansı belirler. Genel Direktör ve Sekreteryanın sorumlulukları uluslar arası niteliktedir. Genel Direktör ve Sekreteryaya mensupları, görevlerinin ifasında herhangi bir hükümetten ve DTÖ dışında kalan herhangi bir makamdan emir alamazlar.²⁴²

DTÖ'nde kararlar ağırlıklı olarak "konsensüs" esasına göre alınmaktadır. Dolayısıyla üyelerin çıkarları ile uluslar arası çıkarlar arasında bir çatışmada söz konusu olmamaktadır. Konsensüsün sağlanamadığı durumlarda her bir ülkenin bir oya sahip olduğu ilkesi gereğince kararlar çoğunlukla alınır. Ancak konsensüs esasına göre karar alınması oldukça zor gözükmeyle birlikte, bu yolla alınan kararların üye ülkeler tarafından daha kabul edilebilir olması önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu açıdan DTÖ, Dünya Bankası ve Uluslar arası Para Fonu gibi diğer uluslar arası kuruluşlardan ayrıldığı gibi, karar alma yetkisi herhangi bir yönetim kuruluna devredilmediğinden, kuruluşun idari ya da bürokratik organları da üye ülkelerin bireysel politikaları üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildirler.²⁴³

239 Hasgüler, M., Uludağ, M. B. (2004), s.96

240 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. (2006), s.138

241 Karaca, N. (2003), s.89

242 Karluk, R. (2007), s.313

243 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö. 2006, s.134

6.5 Dünya Ticaret Örgütü'nün Temel Hükümleri

6.5.1 Mal Ticaretine İlişkin Çok Taraflı Anlaşmalar

1995 yılından itibaren güncelleştirilen GATT, DTÖ' nün mal ticareti ile ilgili temel anlaşması olmuştur. GATT'ın, tarım ve tekstil gibi belirli alanlar ve devlet alımları, ürün standardı, sübvansiyonlar ve anti dumping uygulamaları gibi belirli konularda ekleri bulunmaktadır.²⁴⁴

GATT Uruguay Turu görüşmeleri uluslar arası ticareti daha kapsamlı ve daha disiplinli bir zemine oturtmayı hedeflemiştir. Aşağıda Uruguay Turu sonucunda İmzalanan Nihai Senet ile getirilen düzenlemeler kısaca incelenecektir:

Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması: Tekstil ve Giyim anlaşmasının hedefi, GATT gözetiminde hazırlanarak 1974 yılında yürürlüğe giren Çok Elyafıllar Anlaşması (MFA), kapsamında veya diğer gönüllü ihracat kısıtlamaları anlaşmalarıyla kotalar dahilinde yürütülen tekstil ticaretinin güçlendirilmiş GATT kural ve disiplinleriyle uyumlu hale getirilmesidir. Bu çerçevede tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin kademeli olarak GATT kural ve disiplinlerine entegre edilmeleri karara bağlanmıştır.²⁴⁵

GATT Anlaşması çerçevesinde, hazır giyimde ve tekstilde uygulanan gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının 1995'den sonraki on yıl içerisinde tamamen kaldırılması yönünde anlaşma sağlanmıştır. Geçiş döneminin sonucunda 1 Ocak 2005 tarihinde tekstil ürünlerinin GATT'a tamamen entegrasyonu sağlanacaktır.²⁴⁶

DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın ekinde yer alan Tekstil ve Giyim Anlaşması (TGA) hükümleri çerçevesinde kotaların 1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla yürürlükten kalkması, tekstil ve konfeksiyon üretici ve ihracatçısı olan, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı çok sayıda ülke için ekonomik ve sosyal açıdan büyük önem taşıyan sonuçlar doğurmuştur. Türkiye tarafından, DTÖ kurallarının tekstil ve konfeksiyon ihracatçısı

244 Karaca, N. (2003), s.93

245 Erişim: kobi.mynet.com/pdf/15dto.pdf

246 Karluk, R. (2007), s.291

ülkelerin ihracat pazarlarında karşılaştıkları sıkıntıları gidermek açısından yeterli olmadığını, yeni mekanizmalar vasıtasıyla 2005 sonrası döneme yumuşak bir geçişin sağlanması gerektiği belirtilerek sektör uluslararası ticaretinde karşılaşılan sorunlara DTÖ platformunda çözüm bulunabilmesi amacıyla aktif bir şekilde çalışmalar yürütülmektedir.²⁴⁷

- **Tarım Anlaşması:** Uruguay Round tarım görüşmelerinde, tarım sektöründe bir reform süreci başlatılarak, bu sektördeki ticaretin piyasa kurallarına göre işlenmesini sağlamak amaçlanmıştır. Serbest ticareti ve rekabeti bozucu mali yardımların ve ithalat engellerinin, anlaşma uygulamaya konulduktan sonraki Altı yıl içerisinde azaltılması öngörülmektedir.²⁴⁸

Uruguay Round sonucunda yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması, tarım ürünleri ticaretinde adil, öngörülebilir ve serbest piyasa mekanizması prensiplerine dayalı bir sistemi hedeflemektedir.²⁴⁹

Bu anlaşmanın temel ilkeleri şunlardır:

1) Pazara Giriş: Bu ilkeye göre, ülkelerin tarım ürünlerine uygulanan tarife dışı tedbirleri tarifeye dönüştürmesi ve bu işlem sonucunda ortaya çıkan tarifeler göz önünde bulundurularak 1 Eylül 1986 tarihinde geçerli olan tarifeler üzerinden indirim taahhüdünde bulunmaları öngörülmüştür. Anlaşma gereği gelişmekte yolundaki ülkeler (GYÜ) 10 yıl içinde her bir tarım ürününde en az %10, toplamda ise ortalama %24 indirim taahhüdünde bulunmaktadırlar. Bunun yanı sıra gelişmiş ülkeler (GÜ) içinse bu oranlar sırasıyla %15 ve %36'dır. GÜ'ler için indirim süresi 6 yıldır.

2) İhracat Sübvansiyonları: 1986-90 dönemi esas alınarak ihracat sübvansiyonları, bütçeden ayrılan sübvansiyon harcamaları ve sübvansiyonlu ihracat miktarlarının azaltılması karara bağlanmıştır. Bu bağlamda, 6 yılda GÜ'ler sübvansiyon değerlerini %36, miktarını ise %21 azaltılırken GYÜ'ler 10 yılda sırasıyla %24 ve %14 indirime gideceklerdir.

247 Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/15.pdf>

248 Karluk, R. (2007), s.292

249 Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/15.pdf>

3) İç Destekler: Tarım Anlaşması'na göre GÜ'ler indirim taahhütlerine konu olan iç desteklerini 6 yıl içinde %10 oranında, GYÜ'ler 10 yıl içinde %13.33 oranında azaltmak durumundadır. AGÜ'ler içinse indirim taahhüdü gerekmemektedir.²⁵⁰

- **Hizmetler Sektörü:** Çok taraflı GATT sistemi sadece mal ticaretini düzenlemektedir. Hizmetler sektörü sistem dışındadır. Oysa son yıllarda teknolojik yeniliklerin katkısıyla bu sektör büyük gelişme göstermiş ve hizmet ticareti önemli artışlar kaydetmiştir. Bazı hizmetler diğer malların üretimi ve ihracatı için vazgeçilmez bir nitelik kazanmış olduğundan bugün mal ve hizmet ticareti içice geçmiş durumdadır. Ne var ki hizmetlere ilişkin milli mevzuatlar çeşitli kısıtlayıcı hükümlerle doludur ve bunlara sürekli yenileri eklenmektedir. Hizmetlerin, kullanılan teknolojinin ve bu alandaki gelişmelerin ülke kalkınmasına etkisi ise büyüktür. Bu nedenle hizmetlerin çoktarafılı ilke ve kurallar dışında kalmasının sakınca teşkil ettiği düşünülmüştür. Konu GATT içerisinde Uruguay Round görüşmelerinde ele alınmış ve hizmet ticaretinin belirli bir süre sonra çok taraflı ticaret kurallarına tabi tutulması 15 Aralık 1993 tarihinde kabul edilen Nihai Senet'le kararlaştırılmıştır.

- **Anti Damping:** Damping, ihracatçı ülkenin normal değer altındaki fiyatlarla bir malı dış pazarlarda satmasıdır. Ülkeleri damping yapmaya iten sebepler arasında yeni bir pazar elde etmek, ürün fazlasını dış pazarlarda gerçek maliyetin altında satarak iç piyasadaki fiyatı yüksek tutmak ve belli bir pazardaki payı arttırmak ya da korumak sayılabilirler. Anti-damping vergisi, dampingli ithalattan zarar gören ülkenin kendi üreticisini korumak amacıyla uyguladığı tarife dışı bir vergidir.²⁵¹

GATT çerçevesinde ülkeler haksız rekabeti önleyebilmek için anti damping vergilerine başvurma haklarına sahiptirler. Buna rağmen, ülkelerin dampinge karşı tutumlarının giderek saklı bir korumacılık yöntemi olarak belirmesi, damping

250 Çırpıcı, Yasemin, "DTÖ Tarım Müzakereleri ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi" Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Erişim:

<http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/cirpici.pdf>

251 Erzan, Refik, Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye Değerlendirme Raporu, Başbakanlık DPT Müsteşarlığı Yayını, Yayın No:2374, 1995, s.27 Erişim:

www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3338/oik439.pdf

olaylarının araştırılması için açık kuralların konulması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple, dampingin ve sanayi sektörüne zararlarının belirlenmesi için kesin kriterler belirlenecek, dampinge karşı uygulanan vergiler Uruguay Nihai Senedi'nin yürürlüğe girmesinden 5 yıl sonra hükmünü kaybedecek, anti damping vergilerinden kaçmak için üretim yerini değiştirenlere uygulanacak kurallar saptanacaktır.²⁵²

6.5.2 Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması(GATS)

Hizmetlerin temel niteliklerinden biri soyut ve görünmez olmalarıdır. Mallar ve hizmetler arasındaki bu temel farklılık uluslararası ticarete uygulamaları da etkilemektedir. Uluslararası mal ticareti, malların bir ülkeden diğer bir ülkeye fiziksel dolaşımını içermektedir. Oysa hizmet ticaretinde çok az sayıda işlem sınır ötesi dolaşımı kapsamaktadır. DTÖ sistemi ile yurtdışı ile bağlantılı iş yapmak isteyen bankalar, sigorta firmaları, telekomünikasyon şirketleri, tur operatörleri, otel zincirleri ve ulaşım firmaları artık mal ticareti yapmaksızın uluslararası alanda hizmet verebilmektedir. DTÖ, 150'nin üzerinde hizmet alt sektörü belirlemiş bulunmaktadır.

Bu konuya ilişkin düzenlemeler, yeni Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasında (GATS) yer almaktadır. GATS, uluslararası hizmet ticaretini disipline etmek amacıyla bir çerçeve oluşturmuştur. DTÖ üyeleri ayrıca GATS düzenlemeleri çerçevesinde dış rekabete açmak istedikleri hizmet sektörleri ile ilgili özel taahhütler de düzenleyebilmektedirler. GATS hükümleri, hizmetlerin sınır ötesi hareketi; Hizmetlerin sunulduğu ülkede ticari bir işletmenin oluşturulması; Gerçek kişilerin bir hizmet ifası maksadıyla yabancı bir ülkede geçici bir süreyle bulunması ve tüketicilerin ithalat yapılan ülkeye gitmelerini düzenlemektedir.²⁵³

Mal ticaretine uygulanan En çok kayrılan ülke ve ulusal muamele kuralları hizmet ticaretine de uygulanmaktadır. En Çok Kayrılan Ülke(MFN) Kuralı GATS'ta bir üye ülkenin bu anlaşmada kapsanan bir önlemlerle ilgili olarak; herhangi bir diğer ülkenin hizmetlerine ve hizmet sunucularına, diğer bir ülkenin benzer hizmetleri ve hizmet sunucularına uygulananlardan daha az kayırıcı olmayan bir muameleyi, derhal

²⁵² Karluk, R. (2007), s.294

²⁵³ Karaca, N. (2003), s.93

ve şartsız olarak uygulayacağı şeklinde ifade edilmiştir. Bu zorunluluk, belirli bir taahhüt yapılmış olsun veya olmasın, tüm sektörlerde geçerlidir. Ancak anlaşmada bazı geçici istisnalara izin verilmektedir. Ulusal Muamele İlkesi, hizmetler alanında farklı uygulanmaktadır. Söz konusu ilke, mallar ve fikri mülkiyet haklarında genel bir kural iken, GATS çerçevesinde taahhütlerin yapıldığı alanlarda uygulanmakta ve bazı muafiyetlere izin verilmektedir. Anlaşma, düzenlemelerde şeffaflığı esas almakta ve bu çerçevede, her üye ülke tarafından hizmetlerle ilgili tüm mevzuatlarının yayımlanmasını ve bu konuda yabancı firma ve hükümetlerin bilgi alabilecekleri bir merkezin oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, ülkelerin taahhütlerinde yer alan hizmetlerle ilgili mevzuatta yapılacak değişikliklerin söz konusu bilgi merkezleri tarafından DTÖ Sekretaryası'na bildirilmesi öngörülmektedir.²⁵⁴

GATS, bir hizmet sektöründe özelleştirmeyi veya mevzuatların kaldırılmasını(deregülasyon) talep etmemektedir. Kamu hizmetleri için aşağıda belirtilen ilkeler DTÖ üyesi ülkelere uygulanmaktadır:

- Hizmetin kamu veya özel tekel niteliğini korumak,
- Hizmet arzının rekabete açılmasına rağmen, hizmet sunucularını yerel firmalarla sınırlı tutmak,
- Hizmeti yerel ve yabancı hizmet sunucularına açmak, ancak taahhüt listesine almamak,
- Yerli hizmet sunucularının yanı sıra yabancı hizmet sunucularının da hizmeti sunmasına izin vermek.

GATS'ın temel organı Hizmetler Ticareti Konseyi'dir. Konsey, Genel Konsey'e bağlı olarak çalışmaktadır. 2000 yılında başlayan yeni hizmetler ticareti müzakereleri, Hizmetler Ticareti Konseyi kapsamında yapılan özel oturumlarda devam etmektedir. Konsey'in dışında Mali Hizmetler Ticareti Konseyi, mali hizmetler ticaretine ilişkin görüşmeleri yürütmekte ve alanıyla ilişkili öneri ve tavsiyeleri Hizmetler Ticareti Konseyi'ne sunmaktadır. Türkiye'de GATS ile ilgili

254 Erişim: kobi.mynet.com/pdf/15dto.pdf

tüm çalışmalar Hazine Müsteşarlığı, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.²⁵⁵

6.5.3 Ticaretle Bağlantılı Fikri ve Sınâî Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS)

Uruguay müzakerelerinin sonuçlarından birisi de GATT müzakerelerinde ilk defa görüşülen ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli olan Fikri Mülkiyet Haklarına ilişkin olanıdır. Dünya teknoloji üretimini elinde bulunduran sanayileşmiş ülkeler teknoloji üretiminin üreticiye bir fikri mülkiyet hakkı sağladığı ve bu hakkı dilediği gibi kullanabileceğini, bu hakkı kullanamaması halinde ise teknoloji üretme motivasyonunun ortadan kalkacağını savunmaktadırlar. Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler ise, teknolojinin insanlığın ortak bilgi birikiminin ürünü olduğunu, ancak elindeki avantajları kullanarak son adımı atan kişi ya da kuruluşlarının birikimlerinin rantını elde ettiğini ileri sürmektedirler.²⁵⁶

Anlaşma, fikri mülkiyet haklarının korunmasında ve uygulanmasında çok çeşitli standartların ve sahte malların uluslararası ticareti ile ilgili ilke, yasa ve yönetmeliklerin çok taraflı bir yapı kazanmamış olmasının, uluslararası ekonomik ilişkilerde giderek artan bir gerilime sebep olduğunu belirtmektedir. Bu gerilimleri ortadan kaldırmak için yasa ve yönetmeliklere ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle anlaşma, temel GATT ilkelerinin ve ilgili uluslararası fikri mülkiyet hakları anlaşmalarının uygulanabilirliğine, fikri mülkiyet haklarının etkilerine, bu haklar için etkili uygulama önlemlerine, çok taraflı anlaşmazlıkların giderilmesine ve geçici anlaşmalara ilişkin hükümler getirmektedir.²⁵⁷

DTÖ'nün fikri mülkiyet hakkı kuralları, fikirler ve yaratıcılık alanında yatırım ve ticareti düzenlemektedir. Yaratıcı veya sanatsal eserlerin yaratıcılarının hakları fikri mülkiyet hakları olarak bilinmektedir. Bu haklara ilişkin kurallar, yayın hakları, patentler, ticari markalar, ürünleri tanımlamakta kullanılan coğrafi isimler, endüstri tasarımları ve ticaret sınırlarının ticarete konu olduğunda nasıl korunabileceğini düzenlemektedir. Fikri mülkiyet haklarının izinsiz olarak kullanımı, hak sahibinin

255 Karluk, R. (2007), s.303

256 Çalış, Ş., Akgün, B., Kutlu, Ö.2006, s.134

257 Erzan, R. (1995), s.51

haklarını ihlal anlamına gelmektedir. Teknolojik buluşlar için yirmi yıllık bir koruma süresi tanınmıştır. TRIPS Anlaşması, ilk defa fikri mülkiyet haklarında korumanın uluslararası standartlarını oluşturmuştur. Anlaşma, 1967 Paris Anlaşmasını, 1971 Berlin Anlaşmasını, Roma Anlaşması ve Fikri Mülkiyet Haklarına ilişkin diğer anlaşmaları kabul etmektedir. Ulusal Muamele Kuralı ve En Çok Kayrılan Ülke Kuralı burada da temel ilke olarak kabul edilmiştir.²⁵⁸

258 Karaca, N. (2003), s.94

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ULUS DEVLETİN DEĞİŞEN DURUMU

1. TEMEL UNSURLARI VE YAPISAL ÖZELLİKLERİYLE ULUS-DEVLET MODELİ

İnsanlığın tarihsel gelişim süreci içerisinde belki de en önemli buluşu ulus-millî devlet modeli ve bunun vazgeçilmez uygulama biçimi olan demokrasidir. Tabii ki bu bir anda ortaya çıkmamıştır. Ortaya çıkmasında ekonomik, siyasi ve felsefi birçok etmen rol oynamıştır.

Şehir devletlerinden feodaliteye, imparatorluklara ve millî devlete kadar uzanan insanlık tarihinin serüveni yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. Adına ister küreselleşme, ister çok kültürlülük ya da dünya vatandaşlığı, isterseniz de postmodernizm deyin; “Yeni dönemin getirdiği problemler neler”, “yeni düzende insanlığı neler bekliyor” en çok sorgulanan ve yanıt aranan sorulardır. 20 yy. ile paradigmlar, bilimden sanata, teknolojiye ve siyasete her alanda değişikliğe neden olmuştur. Ölçütler, araçlar, metodolojiler yeniden sorgulanmaya, gözden geçirilmeye başlanmıştır. En önemli sorulardan birisi de; millî devletlerin miadını doldurup doldurmadığıdır.²⁵⁹ Tarihsel süreç içerisinde, teknolojik, ekonomik ve siyasal birçok gelişmenin sonucu olarak, feodal efendilerin malikânesi kendine yeterliliği olan ekonomik ve sosyal üniteler olmaktan çıkmaya başlamış, nüfus artışı ve tarım tekniklerindeki ilerleme XII. ve XIII. yüzyıllardan itibaren üretim düzeyini yükseltmiş, bu ise zanaatların, atölyelerin gelişmesine güç verirken, ticaret ve kırsal kent arasındaki alışveriş ilişkileri ve diğer bağlar artmıştır.²⁶⁰ Ticaretin ve sanayinin gelişmesi ile feodal kendine yeterliliğin ortadan kalkması, bölgesel ekonomik

259 Uçak, Selim, (2006) “Millî Devletler, Küreselleşme ve Avrupa Birliği” Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, Bursa, s.59-70, Erişim:

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTOS%2CTHUK&c=google&ano=66997_9fa63681c3ecc73f9d5883aadeb53b09

260 Yüksel, M. (2001), s.52, Duverger, M. (2002) “Siyaset Sosyolojisi” çev: Şirin Tekeli, İstanbul; Varlık Yayınevi, s.294

ilişkiler, karşılıklı ekonomik gereksinim, çapı giderek genişleyen bir ekonomik entegrasyon sürecine sebep olmuştur. Ancak mevcut siyasal birimlerin dar çaplılığı, geniş çaplı bir ekonomik bütünleşmeyi engelliyor ve daha geniş çaplı bir siyasal bütünleşmeyi gerektiriyordu. İşte 16. ve 17. Yüzyıllarda burjuvazi, ekonomik ilişkilerine yetebilecek genişlikte bir düzlem sağlamak için buna uygun bir siyasal entegrasyonu sağlama çabasına girmiştir. Bu nedenle, güçlü prensleri destekleyerek, bu prensliklerin küçük feodal üniteleri ortadan kaldırması ve yerlerine ulus devletlerin kurulmasını desteklemişler ve bu amaçla da mutlak monarşi yönündeki eğilimlere güç aktarmışlardır.²⁶¹

Devletin oluşumunda temel motif olan kapitalizmin gelişim sürecine Rönesans ve Reform hareketleri eşlik eder. Kapitalizmin ekonomik açıdan gerçekleştirdiğini Rönesans ve Reform düşünsel açıdan yapacak ve Ortaçağ sonrası Avrupa’ında köklü bir zihniyet değişikliğinin temellerini atacaktır. Rönesans'ın ilk önemli sonucu, evreni açıklamak için hiyerarşik ve organik bir yaklaşım yerine matematiksel ve mekanik etmenlerin kullanılmaya başlanmasıdır. Bu durum, Hıristiyanlığın bireyin gündelik yaşamı üzerindeki etkilerini azaltan bir yol açmış, bireyci ve laik bir söylem ortaya konulmaya başlanmıştır. Reform ise örgütlü dini temsil eden kilise otoritesini sarsıcı bir etki meydana getirmiştir. Katolik Kilisesi, bu dönemde sadece burjuvazinin yükselişiyle beraber ekonomik, buna koşut olarak monarşilerin güçlenmesiyle siyasal gücünü yitirmekle kalmamaktadır. Aynı zamanda yaslandığı öncülleri sorgulayan Luther ve Calvin gibi din adamları nedeniyle dinsel otoritesini de yitirme tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.²⁶²

Modern devletin ortaya çıkmasında laikleşme süreci önemli rol oynamıştır. Modern dünya bugün bu alandaki rahatlığını 16. ve 17. Yüzyıllarda yaşanan din savaşları ve reform sürecine borçludur. Din savaşları sonrasında kilise, siyasal iktidara karışmaktan elini çekmek zorunda kalınca, dünyevi otorite bütün gücüyle kendi yetki alanına hakim olmaya başlamış ve bu otorite ruhanilerin etkisini dünyevi

261 Şenel, Aleaddin, (1996) “Siyasal Düşünceler Tarihi” Ankara; Bilim ve Sanat Yayınları, s.283

262 Beriş, E. H. (2006) “Egemenliğin Dönüşümü: Tarihsel ve Siyasal Açısından Egemenlik Kavramının Yeni Anlamı” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.73

alanın dışında tutmaya özen göstermiştir. Bundan böyle kilise ancak siyasal iktidara karışmaktan kaçınarak özgürlüğünü kullanabilmiştir.²⁶³

Avrupa’da 15. Yüzyıldan itibaren yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri, bilimsel ve teknolojik yenilikler, toplumun ekonomik yapısındaki değişimlerle paralel bir biçimde, 18.yüzyıla geldiğinde Aydınlanma felsefesinin doğuşuyla sonuçlanmıştır. Toplumun kültürel, dinsel ve ekonomik yapısındaki bu gelişmeleri, onun siyasal örgütlenmesindeki değişimler izlemiştir.²⁶⁴

Modern laik devletin oluşumunu sağlayan pek çok etmen bulunur. Kilisenin siyasal gücünü ve etkinliğini yitirmesi, sosyo-ekonomik koşullara uyum sağlayamayan feodalitenin tarih sahnesinden silinmesi ve burjuvazinin toplumsal sınıfların en önemlisi durumuna gelmesi modern devletin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 16. yüzyılda başlayan, bunu izleyen iki yüzyıl boyunca iyice güçlenen eğilim, her şeyden önce siyasal iktidarın tek bir elde toplanması ve merkezileşmesi yönündedir.²⁶⁵

İnsan ve toplum yaşamının her alanını kapsayan, belki de insanlık tarihinin bu en büyük değişiminin siyasal düzene yansımaları, modern devletin doğuşudur. Modern devlet tarih sahnesine mutlakiyetçi monarşi olarak çıkmıştır, yani kapitalizmin gelişme süreci içinde ortaya çıkmış ve sermaye birikim için önemli bir görev üstlenmiştir. Modern devlet, mutlakiyetçi monarşi formu içinde üç temel işlevi yerine getirmiştir. Bu işlevlerden birincisi yasa ve düzen olarak tanımlanabilir. Devlet, kamu adına bireyin belli biçimlerde davranmasını, belli davranışlardan kaçınmasını bir hak olarak talep etmekte ve bunu uygulayacak araçlarada sahip bulunmaktadır. Böylece modern devletin yasa ve düzen sağlama işlevi, kapitalizmin yani, Pazar mekanizmasının ve meta üretiminin gelişimiyle uyumlu bir biçimde yürütülmektedir. Modern devletin ikinci temel işlevi, etkin bir kamu finansmanı

263 Hakyemez, Y. Ş. (2004) “Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı” Ankara; Seçkin Yayıncılık, s.25

264 Yıldırım, M. (2004) “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik” Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:28, No:1, Sivas; s.35, Erişim: <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/931.pdf>

265 Pierson C. (2000) “Modern Devlet” çev:Dilek Hattatoğlu, İstanbul;Chiviyazıları Yayınevi, s.78

sağlamaktır. Yasa ve düzeni sağlamak, içerde yerel güçlerin iktidarlarını kırmak ve diğer benzer devletlerle dünya pazarında yarışmak gerçeği yasa zorunluluğu iki kuruma gereklilik göstermektedir. Bunları sürekli ordu ve yapılan kuralları yorumlayıp uygulayan etkin bir yargı olarak tanımlamak mümkündür. Modern devletin üçüncü temel işlevi, ekonomi politikası olarak merkantalizmin uygulanmasıdır. Bu ekonomi politikasının dayandığı temel anlayış, bir ülkenin kıymetli maden miktarının o ülkenin gücü ve refahını belirleyen en temel etken olduğudur. Bundan dolayı bir ülkenin, güçlü ve müreffeh olmasının tek yolu ticaret fazlası sağlamasıdır.²⁶⁶

Batı Avrupa’da yaşanan sanayi devrimi, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişe ya da başka bir ifadeyle geleneksel toplum yapısının değişerek modern toplum yapısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Toplumsal yapı ve zihniyetteki değişim doğal olarak siyasi yaşama da yansımış, modern toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yeni siyasi kurumlar ve ideolojik yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. “Modern devlet” ve onun egemen formu olan “Ulus-Devlet”, gelişen toplumun ihtiyaçlarına ve eğilimlerine göre oluşmuş yeni siyasi yapılanma biçimleridir.²⁶⁷

Ulus devletlerin ortaya çıkışında iki olgunun önemli yeri vardır. Birincisi, devletler sisteminin oluşması ve bu çerçevede devletlerin birbirlerinin egemenliklerini karşılıklı kabulü; ikincisi ise, siyasal birim içindeki bireylerin eşit olarak siyasetin öznesi olmaları yönündeki modern siyasi düşüncedir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Vestfalya anlaşmasıyla birlikte Batı’da modern devletler sistemi kurulmuştur. Bu sistem içinde devletler karşılıklı olarak birbirlerinin egemenliklerini tanırlar ve birbirlerinin iç işlerine karışmazlar.²⁶⁸ Vestfalya Antlaşması, ulus devletin uluslar arası düzendeki yerini göstermesi ve kendi sınırları içinde nasıl bir güce sahip olduğuna işaret etmesi bakımından bir dönüm noktasını işaret etmektedir. Bu sisteme göre devletler, devletlerarası hukukta eşit özneler olarak yer alan siyasi aktörlerdir.

266 Şaylan, G. (2003), s.38-40

267 Coşkun, İ. (1997) “Modern Devletin Doğuşu” İstanbul; Der Yayınları, s.175

268 Özyurt, C. (2005) “Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma” İstanbul; Açılım Kitap, s.110

Ulus kavramı, bir siyasi aktör olarak ulus devletin, kendini meşrulaştırma ve egemenlik gücünün temelini oluşturmada kullandığı bir kavramdır. Aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihi geçmişini paylaşan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak millet'in, siyasi olarak örgütlenmiş biçimi olan ulus devlet, meşruiyet kaynağı olan ulusun etrafında birleştiği bir kurumdur. Bu bağlamda ulus devlet; ortak değerler etrafında toplanan ve ulusal politikalarla şekillenen siyasi bir çerçevede yaşayan ve fikir beyan eden milletlerin bir arada yaşadığı siyasi bir düzen olarak da ifade edilebilmektedir.²⁶⁹

Ulus-devlet, kurumsallaşmış siyasi iktidar biçiminin somut görünümünden birisidir. Bu iktidar türü de, her iktidar için geçerli olduğu biçimde, kendini meşru kılacak bazı kurumsal ve kavramsal düzeneklere gereksinim duymaktadır. Ulus-devletin bir bütün olarak kendini meşrulaştırmada kullandığı kavram ise “ulus” olmuştur. Daha açık bir ifadeyle, ulus-devlet, erkini ulus adına kullandığını iddia eden ve yarattığı zorlamayı bu gerekçe ile haklı gösteren bir iktidar türünün hem kavramsal hem de aygıtsal görünümüdür.²⁷⁰

Ulusallık, modern devletin en yaygın niteliklerinden biridir ve daha önce tarih içinde rastlanan devlet tiplerinin ulusal olma özelliği taşımadıkları söylenebilir. Ulus, Avrupa'daki büyük ve kapsamlı değişim içinde ortaya çıkan bir toplumsal kategori olarak nitelendirilebilir. Modern devlet bu toplumsal kategorinin üzerinde kendini gösteren siyasal örgütlenmedir.²⁷¹

Sarıbay'a göre; XVI. yüzyılda başlayan ve özellikle XVIII. Yüzyılda ortaya çıkan ulus-devlet, egemenliğin cisimleşmesi ve her türlü topluluğu egemenliği altına alarak kendisine sadakat isteyen en büyük kurumdur. Ulus devlet'in yapmak istediği; devleti ya da siyasal iktidarı merkezileştirmek, kültürü standartlaştırmak, hukukta eşitlik ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamaktır. Bu süreç bazı sosyologların da

269 Cebeci, K. (2008) “Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü, Sayıştay Dergisi, Sayı:71, s.24, Erişim: <http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der71m2.pdf>

270 Şen, S. (2002) “Ulus Devletten Bölgesel Güç Oyunlarına” İstanbul; Chiviyazıları Yayınevi, s.39

271 Şaylan, G. (2003), s.42

dikkatimizi çektiği gibi kapitalizm ile gelişen bir süreçtir. Bu anlamıyla ulus-devlet, o zaman ki yapılardan farklı olarak, merkeziyete ve toplumun homojenleştirilmesine dayanmaktaydı.²⁷²

Bir siyasi yapılanma biçimi olarak ulus-devlet modelinin; milli egemenlik ve milli kimlik “temel unsurları” ile ülkesel bütünlük, siyasi bütünlük ve idari bütünlük “yapısal özelliklerinden” müteşekkil olduğu söylenebilir. Temel özellikler ve yapısal unsurlar dikkatlice incelendiğinde, tamamının milliyetçi ideolojinin siyasi yapılanmaya yansımaları olduğu fark edilecektir. Buradan hareketle, milliyetçilik için; ulus-devletin ideolojisi, ulus-devlet için de; bu ideolojinin devlet şeklinde kristalize olmasıdır demek abartılı bir yaklaşım olmayacaktır. Modern dönem toplumlarının ulus temelinde örgütlenmesini sağlayan ana güç milliyetçilik ideolojisi olmuştur. Milliyetçilik, milli hisse dayalı duygular, davranış tarzı ve tutumlar anlamında oldukça eskilere götürülebilse de; bir ideoloji veya siyasi hareket olarak modern dönemlere ait bir olgudur. Bu manada milliyetçilik, hem uluslaşma süreçlerinde hem de ulus temelli toplumsal yapılanmanın siyasi boyutunu oluşturan ulus-devlet modelinin biçimlenmesinde temel rol oynamıştır. Nitekim milli egemenlik, milli kimlik, ülkesel, siyasi ve idari bütünlük gibi modelin tüm köşe taşları milliyetçi ideolojiden kaynaklanan uygulamalardır.²⁷³

Modernleşmenin siyasi anlamda getirdiği en önemli sonuç olarak ulus-devlet gösterilebilir. Milliyetçilik akımları ve demokratik düşüncedeki gelişmelerin etkisiyle, toplumun birleştirici kutsalı ve sistemin meşruiyet kaynağı olarak ulusun, siyasi yapılanmalara damgasını vurması, teritoryal (ülkesel) bir yaklaşım üzerine inşa edilen modern devletleri ulus-devlet formuna sokan başlıca gelişmedir.²⁷⁴

Fransız Devrimi sonrası dönemde; Sanayi Devrimi'nin açtığı ağır çalışma ile yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve ulusal egemenliğin siyasal bir prensip olmasının ötesinde halkın isteklerine duyarlılık anlamında toplumsal gerçeklikle örtüşmesi için

272 Sarıbay, Y. A. (1998) “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Ankara; Vadi Yayınları, s.4

273 Şahin, K. (2006), s.92

274 Smith, D.A. (2002) “Ulusların Etnik Kökeni” çev: Derya Kömürcü, Ankara; Dost Kitabevi Yayınları, s.195-196

verilen mücadeleler, toplumsal ve siyasal yapılanmayı biçimlendiren etmenler olmuşlardır. Tüm bu gelişmeler halkın bilinçlenerek kurduğu örgütlenmeler aracılığıyla sesini duyurmasına, siyasal iktidarın halkın isteklerini daha fazla dikkate almasına yol açmıştır. Bu gelişme sürecinde aynı zamanda liberal devlet yerini sosyal devlete bırakmıştır. 1970’li yıllardan itibaren küreselleşme adı verilen süreçle birlikte sosyal devlet karşısında yeniden liberal yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu süreç, bir yönüyle 1980’ler sonrası bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler sonucunda karşılıklı etkileşim içerisinde belirlenen, halk odaklı bir yönetim anlayışını gündeme getirmiştir. Bu durum, halkın, siyasal süreçte daha aktif hale gelmesi, siyasal iktidarın duyarlılığını daha fazla artırması yönünde düşüncelerin yaygınlaştırılmasını sağlamıştır. Ne var ki küreselleşme süreci bir başka yönüyle uluslararası karşılıklı bağımlılığın artması sonucu ulus-devletin egemenliklerinde önemli kayıpları da beraberinde getirmiştir.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE MİLLİ EGEMENLİK

2.1 Ulus Devlet Modelinde Egemenlik Yapılanması

Tarihsel süreçte egemenlik, feodal dönemin toplumsal ve siyasal yapılanmasına karşı tepkinin bir ürünü olarak doğmuştur. Egemenlik, 16. Yüzyıldan itibaren öncelikle mutlaklık, bölünmezlik, sınırsızlık ve devredilmezlik özellikleriyle dile getirilmeye başlanmıştır. Tarihsel süreçteki yeri irdelendiğinde, “en üstün güç” anlamına gelen Latince kökenli “souverainete” kavramının, egemenlik karşılığı olarak 16. yüzyılda, feodal düzenin çöküşü ve merkezileşmeye doğru gidişle ortaya çıktığını gözlemlemekteyiz. Bu nedenle egemenlik kavramının gelişiminin izleri Ortaçağ Avrupası’nın özel koşullarında aranmalıdır. Bu dönemde feodalite adını verdiğimiz; merkezi iktidar boşluğunun senyörlerin malikâneleri tarafından doldurulmaya çalışıldığı, doğuştan kazanılan yoksunluklara veya ayrıcalıklara dayalı durağan bir toplumsal hiyerarşinin belirginleştirdiği, kapalı tarım yaşamının hüküm sürdüğü toplumsal, ekonomik ve siyasal bir yapılanma söz konusu olmuştur.

Fief sözleşmeleri ekseninde karmaşık bir ast-üst ilişkiler ağı içinde bulunan senyörlerin gerek kendi aralarında gerekse güç kazanma arzusuyla hareket eden; fakat sembolik bir varlık gösteren kral ile ve ayrıca önemli bir güç kaynağı olarak

kilisenin bu güçlerle giriştiği siyasal güç mücadelelerinin varlığı Ortaçağ Avrupası'nda siyasal yapılanmanın ne derece parçalanmış olduğunun bir görüntüsünü bizlere sunmaktadır. İşte bu alegorik tablo içerisinde öncelikle düşünürler tarafından söz konusu siyasal iktidar parçalanmışlığını gidermeye yönelik egemenlik kavramı geliştirilmiş daha sonra bu tasarım mutlak monarşilerin kurulmaları ile birlikte kendi izdüşümlerini yaratmıştır. Bu doğrultuda modern anlamda egemenlik kavramı ilk olarak 16. yüzyılın sonuna doğru Jean Bodin tarafından kullanılmıştır. Bu dönemde Katolikler ve Protestanlar arasındaki şiddetli savaşlar, Bodin'i, bu tür çatışmaları gidererek sivil barışı kuracak en yüksek düzeyde bir otorite arayışına yöneltmiştir. Bodin sonuçta böyle bir durumun ancak güçlü bir kral ile elde edilebileceğini düşünmüştür. Böylelikle Bodin'in ardından Hobbes gibi teorisyenlerin de katkılarıyla Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren mutlak monarşiler kurulmaya başlanmıştır. O dönemde filizlenen burjuvazinin sermayenin güvencesi pahasına desteği bu gelişmede önemli bir rol oynamıştır. Aksi takdirde burjuvazi için feodal toplumun ilişkiler örüntüsünün varlığı daha büyük bir risk unsuru oluşturacaktı. Bodin ve Hobbes'un görüşlerindeki güçlü bir egemenin varlığı, egemenliğin bir ön koşulunu oluştururken, sonradan egemenlik hem egemenin kişiliğinden soyutlanmış hem de kaynağı farklılaşmış (bireysel egemenden ulusal egemenliğe doğru) bir güç olarak belirmeye başlamıştır.²⁷⁵ Mutlak monarşilerin kurulması sonrası, Bodin ve özellikle Hobbes'un egemenliğin (veya egemen gücün) ayırt edici nitelikleri olarak dile getirdikleri mutlaklık, sınırsızlık, bölünmezlik ve devredilmezlik, onları kullanan monarkları ülkeleri içerisinde toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşamın tek yönlendiricisi haline getirmiştir. Oysa klasik çağ sonrası Batı'da hem Hıristiyan kilisesi hem de Kutsal Roma İmparatorluğu, birlikte ya da ayrı ayrı, hiyerarşik ve emperyal bir düzenin merkezi olmaya çalışmışlardır. Ancak büyük benzerlikler ve karşılıklı bağımlılıkları yüzünden ya da onlara karşın bir tıkanıklığa gelinmiştir. Bu tıkanıklık giderek özerkleşen devletler arasında yeni ve bütünüyle değişik bir ilişki biçimine yol açan nedenlerden birisi olmuştur. Bu ilişki biçimi modern uluslararası ilişkiler sisteminin temel taşı olan Vestfalya Barışı (1648) ile kutsanmıştır. Vestfalya Barışı, her biri kendi toprakları üzerinde egemen, birbirine eşit ve herhangi bir dünyevi otoriteden bağımsız çok sayıda devletin bir arada

275 Yıldırım, M. (2004), s.35-48

bulunduğu yeni bir sisteme yol açmıştır. Egemen devletlerin üzerinde bir otorite ya da örgüt düşüncesi artık geçersizdi. Bu yeni sistem uluslararası hukuka ve devletlerin üstünde değil de aralarındaki bir güç dengesine dayanmaktaydı.²⁷⁶

Mutlak monarşilerin kurulmasıyla örtüşen söz konusu dönemde devletlerin dışsal egemenlikleri kurulmakla birlikte monarklar kendi ülkeleri içerisinde yönetimlerini meşrulaştırmak amacıyla dinsel söylemlere başvurarak egemenliklerini teokratik bir temele dayandırmayı sürdürmüşlerdir. Teokratik görüşlerin ortak noktası, iktidara ilahi bir temel sağlamaları olmuştur. Tanrı'nın hükümdarı belirlemesi bakımından teokratik görüşler de tabiatüstü ve providansiyel ilahi hukuk doktrinleri olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Tabiatüstü hukuk doktrinine göre, Tanrı, toplum düzenini ve onun korunması amacıyla, iktidarı yaratırken, aynı zamanda iktidarı kullanacak olanı da belirlemektedir. Bu görüşe göre, belli bir ülkede iktidar, Tanrının seçtiği hükümdara ya da hanedana verilmiştir. Providansiyel hukuk görüşüne göre ise, iktidarın kaynağı ilahidir; fakat iktidarı kullanan hükümdar, ya da hanedan, doğrudan Tanrı tarafından seçilmemiştir. Tanrı, tabii ve insani olayları, üstün iradesi ile yönlendirmektedir.²⁷⁷

Gerçek tabiatüstü hukuk yaklaşımı açısından Tanrı gerekse providansiyel hukuk yaklaşımına göre toplum tarafından belirlensin iktidarı kullananlar sonuçta topluma karşı hiçbir yükümlülük altına girmemekte, yalnızca Tanrı'ya karşı sorumlu olmaktadır. İşte günümüzdeki ulusal egemenlik ilkesinin farklılığı da bu noktada belirmektedir. Egemenliğin ulusa ait olması, başka hiçbir gerçekliğe başvurmaksızın siyasal iktidarın örgütlenmesinin insan yapısı bir temele dayandırılmasını ifade etmektedir. Bu özellik ise onun, teokratik egemenlik anlayışından farklı olarak sorgulanabilmesini, eleştirilebilmesini ve değiştirilebilmesini içermektedir.²⁷⁸

Egemenlik kavramı, siyasal iktidar açısından oldukça işlevsel bir içeriğe sahiptir. Bodin'in açtığı yolda düşünürlerin kuramsal katkılarıyla merkezî, laik devlet

276 Poggi, G. (2009) "Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım" çev: Şule Kut, Binnaz Toprak, İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.110

277 Teziç, E. (1997) "Anayasa Hukuku" 4.Baskı, İstanbul; Beta Yayınları, s.87-89

278 Yıldırım, M. (2004), s.35-48

ihtiyaç duyduğu hukuksal zemine oturmakta, iktidarı meşruiyet kazanmaktadır. Öncelikle Fransa’da başlayan, ardından diğer Avrupa devletlerine yayılan kuram aracılığıyla devlet ve egemenlik kavramları hukukî biçimine kavuşmuş; Avrupalı halkların zihninde siyasal birliğin tek olağan şekli olarak devlet yer etmiştir.²⁷⁹ Modern devlet, Ortaçağ din bilginlerince auctocritas ve otestas’ı (iktidarın ilkesi ve kullanımı) birleştiren yaklaşıma laik bir içerik kazandıran Machiavelli ile başlayan, egemenlik kavramını meşrûluğu ön plana çıkaran “de jure” bir hukuk alanı üzerine oturtan Bodin ile süren ve Hobbes ile zirveye çıkan bir sürecin ürünüdür.²⁸⁰ Böylece Machiavelli’den sonra egemenlik kuramı sayesinde, dünyevi ilişkileri anlamlı kılacak ve onları tek çizgili bir gelişim sürecinde sunacak tanrısallıktan koparak süreklilik kazanmış ve meşrûyetini de bu süreklilikten alan bir siyasal otorite doğmuştur. Milli egemenliğin ulus-devletin en fazla vurgu yapılan niteliği olduğu söylenebilir. Ulus-devletin temel unsuru olarak kabul edilen milli egemenlik anlayışının temelleri XVI. yy Avrupa’sında atılmıştır. Kilise, kral ve feodal beyler arasındaki güç mücadelesi yapısal değişime yol açmış; merkezi kurumsallaşmaya geçilmesi güçlü bir egemenlik anlayışı sayesinde olmuştur. Ulus-devlet egemenliğinin iki esas üzerinde yükseldiği söylenebilir. Bunların ilki siyasal otoritenin kendi yetkilerini ve temel hukuk kurallarını serbestçe belirleyebilme hak ve yeteneğidir. İkincisi ise egemenliğin kaynağı olarak ulusun kabul edilmesiyle devletin halk egemenliği esasına dayandırılmasıdır. Ulus-devlet modeliyle birlikte teokratik ve aristokratik unsurlar siyasal anlamda meşruiyet zemini olma vasfını kaybetmiş; siyasi iktidarın kaynağı olarak ulus, en yüce egemenlik olarak da milli egemenlik belirlenmiştir. Tüm ulus-devletlerde, parlamentolar anayasalarca en üst kurum olarak kabul edilmekte, demokratik işleyişte farklılıklar olmakla beraber, siyasi sistem milli egemenlik ilkesine göre yapılandırılmaktadır.²⁸¹

1789 Devrimi Fransa’da gerçekleşmesine rağmen, kendi sınırlarını aşan bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle verilen mücadele ve sonrasında elde edilen

279 Schmitt, C. (2000) “Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet”, Devlet Kuramı, Der: Cemal Bali Akal, Ankara; Dost Kitabevi Yayınları, s.246

280 Ağaoğulları, M. A. (1986) “Halk ya da Ulus Egemenliği’nin Kurumsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, A.Ü.S.B.F.D., cilt XLI, No.1-4, Ocak-Aralık, Ankara; s. 133

281 Habermas, J. (2002) “Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti” çev: Medeni Beyaztaş, İstanbul; Bakış Yayınları, s.25

kazanımlar, o dönemde aynı sorunları yaşayan diğer ülkeleri de etkilemiştir. Bu dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için, ilk başta 1789 öncesine kısaca bakmak, ardından Devrimin egemenlik açısından getirdiklerini ele almak, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde getirilen yenilikleri kısaca irdelemek ve devrimin getirdiği sonuçları ve etkilerini incelemek gerekir. Devrim öncesi Fransa'da monarşi baskıcı bir şekilde devam ediyordu. Bu dönemin toplumunda üç önemli sınıf olarak soylular, din adamları ve bu ikisinden geriye kalan herkes vardı. Bu üçüncü sınıfın içerisinde ise homojen bir yapı yoktu. Ama buradaki burjuvazi kesimi devrim sürecinde çok etkin rol üstlenecekti. Çünkü 1789 öncesinde Fransa'da soyluların durumu giderek kötüleşirken, burjuvazinin ekonomik gücü sürekli iyileşme gösteriyordu. Burjuvazinin gelişen pozisyonunu etkileyen bir unsur olan ve Devrimin ortaya çıkmasında etkili olan, Rönesans ile başlayan “bireyin yüceltilmesi” süreci, 1789 burjuva devrimi ile doruğa ulaşmıştır.²⁸² İşte böyle bir ortamda gittikçe güçlenen burjuvazi, siyasal iktidarda söz sahibi olmak için giriştiği mücadelede, özellikle aristokrasiye karşı kendi isteklerini, eşitlik, temel hak ve özgürlükler ve temsili rejim biçiminde dile getirmiştir. Mücadele, aslında vergiden muaf olan soyluların burjuvaziye karşı kendi imtiyazlarını korumak noktasında direnmelerinden kaynaklanıyordu. Burjuvazi ve soylular arasındaki mücadele sonuçta 1789 Devriminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece burjuvazi ve halk diğerlerine karşı mücadeleden galip çıkıp, Ulusal Meclisi ilan ederek hemen Anayasa yapmaya koyulmuş ve ardından İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi hazırlanıp yayınlanmıştır. 1789 tarihi eşiği böylece Yeni Çağın kamu hukuku ilkelerini belirlerken, diğer yandan eski düzenin ayrıcalıklarını ve siyasal düzenini de ortadan kaldırıyordu.²⁸³ Ancak bu süreçte burjuvazi en fazla eleştirilen kesim olmuştur. Çünkü burjuvazi, halkın geriye kalan kısmı ile imtiyazlı sınıflara karşı özgürlük ve eşitlik elde etmek amacıyla devrim yapmış, ama sonuçta bu işten karlı çıkan kesim sadece kendisi olmuştur. 1789 sonrasında, Devrimin en temel ilkelerinden birisi eşitlik olmasına rağmen, burjuvazi aslında kendi sınıfsal iktidarını kurmak ve sürdürmek amacıyla yurttaşlar arasında eşitsizlikler oluşturmaya çalışmıştır.²⁸⁴ Devrimi yapan burjuvazi,

282 Hakyemez, Y. Ş. (2004), s.41-42

283 Göze, A. (2009) “Siyasal Düşünceler ve Yönetimler” İstanbul; Beta Yayınları, s.525-530

284 Ağaoğulları, M. A. (1991) “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi: 1789-1794”, AÜSBFD, Cilt: XLVI, No:1-2, Ocak-Haziran, Ankara

uygulamada kendisi dışındakilerin temsilci seçilmelerini engellemek amacıyla da “aktif-pasif yurttaş” ayrımı yapmıştır. Pasif yurttaşlar, 1789 bildirgesinde belirtilen tüm haklardan yararlanmalarına karşılık, seçme ve seçilme hakkından yoksundular. Bu durum 1789’un siyasal başarısına gölge düşürmekte, ulusal egemenliği zedelemektedir.²⁸⁵

Egemenliğin kaynağının teokratik niteliğinden sıyrılarak ulusa ait olduğu bir anlayışa geçiş, Fransız Devrimi ile gerçekleşmiş ve bu ilke dalga dalga Kıta Avrupası’nın diğer ülkelerine yayılmıştır. Anglo-Sakson ülkelerde (İngiltere, ABD vb.) ise egemenlik, kaynağı bakımından, Kıta Avrupası’ndaki gibi keskin devrimler yaşamaksızın aynı dönüşüm süreci içerisine girmiştir. 1789 yılı, kişisel ve geleneksel otoritenin sonunun başlangıcı olmasını kanıtlayan, Fransız monarşisine karşı popüler bir çıkışa işaret etmektedir. O tarihten itibaren, tüm büyük krallık hanedanları alaşağı edilmiş veya tamamen, İngiltere’de olduğu gibi, sembolik hale getirilmiştir. Yine, halk devrimleri çağı, mutlak krallar tarafından yaratılan devleti yıkmamış, tersine o, bu devletleri genişletmiş ve mükemmelleştirmiştir. En önemlisi, egemenliğin özü değişmemekle birlikte onun bulunduğu yer artık değişmiştir. Artık egemenlik ulusa ait olacaktır. Doğal olarak egemenliğin kullanımı da bundan böyle önceki dönemlerden farklılık gösterecektir. İşte bu noktada “seçim” ve “temsil” kavramları gündeme gelmiştir. Ne var ki egemenliğin kaynağı bakımından ulusal egemenlik anlayışına geçiş, söz konusu sınırlamalarla da olsa, tarihsel süreçte çok önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Çünkü bu gelişmeyle birlikte halk, teokratik egemenlik anlayışından farklı olarak iktidarı sorgulayabilecek, eleştirebilecek ve ona yeni bir biçim verme yönünde etkilerde bulunabilecek potansiyel bir güce kavuşmuştur. Söz konusu potansiyeli harekete geçirecek etken ise halkın bilinçlenme düzeyi olmuştur. Nitekim Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi, 1848 devrimleri vb. gibi hareketler, halkın, bizzat sahipleri olmalarına rağmen egemenliklerini kullanırlarken karşılaştıkları birtakım kısıtlamaları da adım adım kaldırmaları ile sonuçlanmıştır.²⁸⁶

Egemenlik kavramı, iç ve dış egemenlik olmak üzere iki ayrı görünüme sahiptir. Kısaca, iç egemenlik, kamu otoritesinin, devlet içinde nasıl örgütleneceği,

285 Hakyemez, Y. Ş. (2004), s.49

286 Yıldırım, M. (2004), s.41-42

etkin biçimde nasıl işleyeceği ile ilgilidir. Bu bağlamda, iç egemenlik, devletin ülke sınırları içinde tüm sosyal ve siyasî gruplara karşı üstün olmasını, kendi sınırlarında, giren ve çıkan mallar, insanlar v.b, üzerinde de mutlak biçimde kontrol sahibi olabilmelerini ifade etmektedir.²⁸⁷ Egemenliğin bu boyutu dikkate alınarak, devletin kendi ülkesi ve yurttaşları üzerinde en üstün otoriteye sahip olmasına, iç egemenlik yanında, pozitif egemenlik adı da verilmektedir.²⁸⁸ Dış egemenlik ise, devletin başka bir devlete bağımlı olmadığını, diğer devletlerle hukuken eşit konumda olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Westphalian egemenliği olarak tanımlanan bu egemenlik kavramı uyarınca, uluslararası toplumda her devlet irade özerkliği ile hareket eden ve karar veren bir hukuk süjesidir.²⁸⁹

2.2 Küreselleşme ve Egemenliğin Klasik Yapılanmasındaki Aşınma

Modern devletin temel dayanağı olan egemenlik kavramı bugün ülkeler arasındaki sosyal ve politik ilişkileri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Klasik anlamda egemenlik, ülkenin iç ve dış ilişkilerindeki mutlak gücünü ifade etmektedir. Bugünkü dünyada ise artık ulus-devlet, karar alma mekanizmasının yegane aktörü olma noktasında gücünü büyük ölçüde yitirmiştir. Küreselleşme sürecinde kapitalizmin bugünkü boyutu, ulus-devleti, ekonominin gelişmesi için uygun bir ölçek olmaktan çıkarmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında egemen olan soğuk savaş ulus-devleti ayakta tutarken, 1990'larla birlikte bu sürecin sona ermesi, ulus-devletin temellerini sarsan bir diğer unsur olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile ABD'nin yegane güç haline gelmesi, küreselleşmenin temel siyasi gelişmesini ifade etmekte; doğal olarak da egemen siyasi aktör ulus-devleti tamamen ortadan kaldırırsa da, büyük ölçüde dönüşüme uğratmaktadır.²⁹⁰

1980'li yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılanmada birtakım değişimler gözlenmiştir. Devletlerin sınırlarının aşıldığı, ekonomik ve siyasal alanda yeni ilişki

287 Koçak, M. (2006) "Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik" Ankara; Seçkin Yayıncılık, s.123

288 Hakyemez, Y. Ş. (2004), s.79

289 Koçak, M. (2006), s.123

290 Cebeci, K. (2008), s.24

ve kurumların ortaya çıktığı, buna paralel olarak yeni birtakım değerlerin gündeme geldiği bu gelişmeler ile neden olduğu etkilere küreselleşme adı verilmektedir. Küreselleşme, kişilerin ve toplumların yaşam koşullarını şekillendiren, topraksal sınırlarının önemini azaltan bir dizi ekonomik, kültürel ve teknolojik süreci ifade etmektedir. Bu süreçte uluslararası ticaret ve sermaye akışı, doğrudan dış yatırımlar, göçler son yirmi yılda büyük önem kazanmıştır. Buna uygun olarak küreselleşme yerel toplulukları etkileyerek, ulus-devletleri içererek, ulusal kimlik, yurttaşlık ve siyasal egemenlik bağlarını azaltarak toplumsal, kültürel ve siyasal yaşamda kendisini göstermiştir.²⁹¹

Küreselleşmenin karmaşık ikliminde ifadesini bulan yeni koşullar, ulus-devlet yapılarının işlevlerini ve konumunu yıpratmaktadır. Serbest ekonominin yaygınlaşması, teknoloji ve liberalizmin mili sınırların klasik fonksiyonlarının bir kısmını ortadan kaldırması, klasik egemenlik unsurlarında (içte bağımsız politika geliştirebilme, etkili devlet kontrolü sağlama, dış otoriteleri iç işlere karıştırmama) görülen aşınmalar, küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki baskı unsurlarından bazılarıdır. Küreselleşmenin bu zorlayıcı etkisi, ekonomi alanındaki bir dizi dinamik değişimin siyasal alandaki ilişkilere yansımalarıyla birlikte, ulus-devlet yapıları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca günümüzde yaşanan bilgi devriminin rekabete dayanan bir toplumsal yapılanmaya yol açması ve iktidar dağılımını zaruri hale getirmesi gibi etkenler de bu siyasi yapılanmayı etkilemektedir. Çok kültürlülük, etno-kültürel canlanma, küresel kitle kültürü gibi milli kimlik politikalarını klasik haliyle sürdürmeyi zorlaştıran süreçlerin de bilgi devrimine paralel olarak çoğulcu ve bireyselliğe dayalı toplum ve siyaset anlayışının önem kazanmasının sonuçları arasında olduğu söylenebilir. Küreselleşme ise dinamikleri, fikri alt yapısı ile moderniteden kaynaklanan bütünlükçü politikaları tehdit eden bir görünümde ve bilgi devriminin kaynaklık ettiği tüm bu süreçleri güçlendirici bir yapıya sahiptir.²⁹²

Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal ilişkilerin küreselleşmesine paralel olarak, uluslar arası sistem özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra farklı bir özellik kazanmaya başlamıştır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sağlandıkça, daha

291 Yıldırım, M. (2004), s.43

292 Özvar, A. (2007), s.58-59

önceki toplumsal yaşam biçiminin gereksinimlerine göre biçimlenen yapılar ve kurumlar değişim yaşamaktadır. Bu anlamda, ulus devlet ve ulusal hukuk da bir değişim geçirmektedir. Bu süreçte, ekonomik faaliyetler başta olmak üzere birçok etkinlik uluslararası niteliğe bürünmekte, uluslararası oluşumlardan söz edilmekte, bir zamanlar devletlerin yetki alanında görülen konular uluslar arası ve uluslararası düzeyde yapılandırılmaktadır. Ulus devletinin gücü zayıflama eğilimi taşımakta, uluslar arası ve uluslararası organizasyonlar ve işlemler, hem nitelik hem nicelik bakımından giderek artmakta, hükümetler arası ve hükümetler dışı organizasyonların ve anlaşmaların sayısı artarken kapsamaları genişlemektedir.²⁹³

Küreselleşmenin ulus devlet yapısını aşındırdığı yönlü tartışmalar genellikle, “ulus devletlerin dünya çağında büyük sorunları çözmek için küçük, küçük sorunları çözemeyecek kadar büyük olduğu” yaklaşımına dayanmaktadır. Buradaki vurgu küreselleşme süreci ile birlikte küresel olan ile yerel olanın birlikte önemlerinin artmasıdır. Yani büyük sorunların çözümü için küresel yaklaşım, küçük sorunların çözümü için de yerel yaklaşımın benimsenmesidir. Küreselleşme sürecinde işlevselleşen bu yaklaşım tarzı “küyerelleşme” kavramı ile ifade edilmektedir.²⁹⁴

Bu yaklaşım tarzı bağlamında, Hirst ve Thompson’a göre, devletler artık daha az egemen varlıklar olarak işleyecekler, uluslar arası idare’ye de daha çok katılacaklardır. Ulus devletinin esas işlevi, ulus üstü ve ulus altı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarını tanımlamak ve meşrulaştırmak olacaktır. Devletin sınırlar üzerindeki özel kontrolü uluslar arası pazarlar ve yeni medyalar nedeniyle azalmış olsa da, sınır kontrolünün büyük bir kısmının sağlanmasında, kitlelerin denetiminde temel rol hala temel rol devlete aittir. İnsanlar paradan, mallardan ve fikirlerden daha az hareketlidirler. Bir bakıma uluslaşmışlıklarını korurlar; pasaportlara, vizele, oturma izinlerine ve işgücü vasıflarına tabidirler.²⁹⁵

293 Günsoy, B. (2006), s.36-37

294 Sarıtaş, Z. M. (2006), s.84

295 Thompson, G. ve Hirst, P. (2007) “Küreselleşme Sorgulanıyor” çev: Elif Yücel, Çağla Erdem, Ankara; Dost Kitabevi Yayınları, s.204

Yaşanan bu gelişmeler ve yenedünya düzeniyle birlikte devlet politikası kavramının da, soğuk savaş sürecinin ardından farklı bir ölçekte tanımlanması zorunlu bir hal almıştır. Piyasaların ve dolayısıyla devletin, sadece kendi siyasi sınırları dahilinde kalarak, küresel ekonominin dışında tanımlanması ve hareket etmesi olanaksız hale gelmiştir. Yirminci yüzyılın geleneksel devlet modelinin sona ermesiyle günümüzde küreselleşme, kendine özgü form ve kurumlarıyla kendi devletini ortaya çıkarmıştır.²⁹⁶

Küreselleşme, bazılarının hükümranlığını güçlendiren, bazılarının otonomilerini azaltan devletlerarası yeni bir güç dengesini kurumsallaştırmaktadır. Dünya çapındaki bu serbest pazar, sermaye merkezleri ile diğerleri arasındaki farkı artırmaktadır. Bilgi ve güç sahibi aktörler kuralları koymakta, diğerleri takip etmektedir. Küreselleşme olgusu, bir yandan ülkelerin ulus-üstü düzeyde ortak çıkarlarını gözeten ve koruyan örgütlenmelere katılımlarını ön plana çıkarırken, öte yandan ulusal ve ulus-altı düzeylerde yeni yönetim modellerini zorunlu kılmaktadır.²⁹⁷

Küreselleşme, genel olarak sınır aşırı ilişkilerin yoğunlaşması, uluslar arası mali geçişkenliklerin büyümesi, sınırsız açık bir ekonominin yaratılması için devlet merkezli sınırlamaların ortadan kaldırılması süreci olarak da anlaşılmaktadır. Küreselleşme ile ilgili bu yaklaşımların ortak noktası, onun devlet davranışlarını sınırlandırma yeteneğine sahip olmasıdır. Açıkçası devletlere kurallı kalıplar içerisinde davranmayı dayatan “yapısal bir sınırlandırıcı” olarak görülen küreselleşme, devlet egemenliğinin zorla yok edilmesi ve sonunda ulus devletlerin egemen siyasal örgütlenmeler olma rollerinin ellerinden alınması süreci olarak da değerlendirilmektedir.²⁹⁸

1980’li yılların başlarından itibaren son üç yüz yıla yayılan ulusların ulus devlet yapısı, kurumları ve örgütlenme biçimi giderek aşındırılma ve aşınma sürecine

296 Cebeci, K. (2008), s.24

297 Köse, Ö. (2003) “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü” Sayıştay Dergisi, Sayı:49, Ankara; s.19

298 Türe, İ. (2009) “Küreselleşme, Kapitalizm ve Ulus Devlet” Finans Politik&Ekonomik Yorumlar, Cilt:46, Sayı 530, s.8

girmiştir. Ulus devletin aşılması ve egemenlik alanının daralması üç boyutlu bir süreçtir: Bunlardan birincisi, ulus devletin ekonomi düzlemindeki yetkilerini giderek ulus üstü kurumlara devretme durumuyla karşı karşıya kalmasıdır. Bunun bir ayağını ulus üstü, neredeyse küresel çapta üyesi olan örgütler çerçevesinde alınan kararlar oluşturuyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen Dünya Bankası, IMF, OECD ve GATT gibi örgütler, burada başat rol oynamaya başlamışlardır. Ulus üstü örgütlerde ikinci ayağı bölgesel anlaşmalarla kurulan, eski imparatorluklara alan genişliği ve nüfus büyüklüğü itibarı ile benzese de yapısı farklı olan bölgesel işbirliği ve anlaşmalar oluşturmaktadır. Ulus devletin karar alma, uygulama ve denetleme gücünü aşındıran iki boyutlu ulus üstü bir oluşum böylelikle ortaya çıkmaktadır. Ulus devlet erkinin aşılmasında ikinci boyutu, yerel yönetimlerin giderek güçlendirilmesi, merkezi devletlerin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının bir alt birime devredilmesi oluşturmaktadır. Böylece ulus devlet tepeden ve tabandan aşındırılma sürecine doğru girmiştir ve bu yönüyle bir ara örgüt biçimine doğru gitmektedir.²⁹⁹ Bu boyut, aşağıdan yukarıya doğru işlemekte ve bazı ülkeler bakımından ulus devleti eriten en etkili süreç olarak kendini göstermektedir. Bu süreç ulus devlet içindeki bölgeselleşme ve yerelleşme olgusudur. Birçok ülkede, ulus devletin içinde yer alan tarihsel, siyasal, etnik, kültürel ya da ekonomik özellikleriyle farklılaşan bölgeler, 20. yüzyılın ikinci yarısında devletin işleyişinde söz sahibi olmuştur. Üçüncü boyut ise; ulus devletin kendi içinde yaşadığı süreçtir. Devletin küçültülmesi, özelleştirme, kamu sektörüne güvensizlik, merkeziyetçiliğin azaltılması, sosyal haklarda gerileme gibi yeni liberal ideolojiye dayanan anlayış ve uygulamalar, ulus devletin klasik fonksiyonlarında önemli bir azalmaya yol açmıştır.³⁰⁰

Gelinen yeni aşamada devletin egemenliğinin özellikle dış alanda tek başına kullanılamaması ve gönüllü işbirliğin beraberinde getirmesi nedeniyle, bu yeni egemenlik anlayışı için “uzlaşmacı egemenlik” ifadesi kullanılmaktadır. Çünkü burada artık egemenliğin, hükümetler ile uluslar arası ya da ulusal üstü örgütler

299 Kaymakçı, O. (2007) “Küreselleşme ve Ulus Devlet” Ankara; Ekin Kitabevi Yayınları, s.9

300 Uygun, O. (2003) “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi” Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt.20, s.7,

Erişim: www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/uygun.pdf Erişim Tarihi: 05.12.2010

arasında paylaşılarak kullanılması söz konusudur. Küreselleşmenin ekonomik boyutu açısından bakıldığında, günümüzde devletlerin halen küresel finans ve ticareti kontrol etmede ve düzenlemede önemli rol oynadıkları görülmektedir. Ancak, devletin sermaye akışını sağlayacak biçimde bu noktadaki engelleri ortadan kaldırması gerekmektedir. Sonuçta, bu konuda uluslar arası alandaki oluşumlara imkân sağlayarak, paradoksal biçimde, kendi egemenliklerini bu alanda azaltmakta ve aşındırılmış olmaktadır. Küreselleşme ile birlikte devletler arasındaki ortak politikalar olarak sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik, mesleki ve insan hakları ile ilgili düzenlemeler daha da yakınlaşmakta ve değişik ülkeler arasındaki sınırlar eski önemini kaybetmektedir.³⁰¹

Küreselleşmeyle birlikte klasik sınırların ortadan kalkması ve toplumların artık sınırlardan ziyade ekonomik gelişmişlik düzeyi, yaşam kalitesi, evrensel insan haklarının kabulü, liberal değerlerin benimsenmesi gibi farklı kriterlere göre tasnif edilmesi, politika inşası noktasında yeni aktörleri beraberinde getirmiştir. Çok uluslu şirketler, bölgesel entegrasyonlar, hükümet dışı kuruluşlar gibi yeni küresel ve bölgesel aktörlerin ortaya çıkışı ulus devleti, dünya düzeninin yegane mimarı olmaktan çıkarmıştır. Ekonomik, siyasi ve sosyal politikaların inşasında ulus devletlerin gerek yerel, gerekse küresel ölçekte söz konusu kurumların baskılarını hissettikleri, bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır.

3. ULUS DEVLETİN İŞLEVLERİNDE DEĞİŞİM: REFAH DEVLETİ KRİZİ VE YENİ SAĞ POLİTİKASI

3.1 Ulus Devletin Ekonomik Etkinlik Alanın Daralması

II. Dünya Savaşı sonrası ile Küreselleşmenin başladığı 1970'li yıllar arasında kalan dönem, birçok gelişmiş ülke için Altın Çağ'ın yaşandığı, son derece gelişmiş sosyal politika düzenlemelerinin ve uygulamaların ortaya çıktığı, ulusal modern refah devletlerinin doğduğu bir dönem olmuştur. Ancak küreselleşme ile birlikte sosyal politikadaki gelişme neredeyse durma noktasına gelmiş, bir gerileme

301 Hakyemez, Y. Ş. (2004), s.208-209

sürecine girilmiştir. Yeni dönemin düşünce yapısı, sosyal politikaları ve bunların uygulayıcısı olan refah devletlerini zayıflatacak arayışlar içine girmiştir.

Refah devleti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, iş dünyası ya da işverenler ve devlet arasında varılan bir uzlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, refah devleti bir siyasal oluşumun kurumsal yapısını simgeleyen bir kavram olarak algılanmıştır.³⁰²

Refah devletinin temelleri, 19. yüzyılın ortalarında İngiltere'de temel eğitimi sağlamak amacıyla yapılan yasal düzenlemelere kadar götürülmektedir. Bunun yanı sıra 1883'te dönemin yükselmekte olan sosyalizm dalgasına karşı Bismarck'ın hayata geçirdiği sağlık sigortası önlemleri ve daha radikal gelişmeler olarak değerlendirilebilecek ABD ve Avusturya'daki devlet mülkiyetli tramvay, gaz ve elektrik şirketlerinin ortaya çıkması da bir başka başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.³⁰³

Bu uygulamalar, daha ileriki dönemde teorisyenler arasında sosyalizm tehlikesine karşı, liberalizm ile sosyalizm arasında bir üçüncü yol düşüncesinin filizlenmesine yol açmış ve böylece liberalizmin yeniden yapılandırılarak daha sosyal hale getirilebileceği fikrini aşlamıştır. Ancak üçüncü yol denemelerinin düşünsel anlamda bir felsefeye dönüşmesinin başlangıçları, sosyalizmin teorik yapıdan çıkarak, uygulamaya dönüştüğü Sovyetlerdeki Ekim 1917 Devrimi'nin hemen ertesine denk gelmektedir. Bu, üçüncü yol fikrinin üzerinde, Marx'ın etkilerini açıkça göstermektedir.³⁰⁴ Bu anlamda dünyada beliren yeni, ancak geleceği bir o kadar belirsiz olan bu sosyalist deneyim, batıda laissezfaire politikalarına karşı çıkan çevreleri cesaretlendirmiş ve daha radikal hareket etmelerine olanak tanımıştır. Örneğin; Keynes, 1926 yılında yayınladığı Liberalism and Labour adlı makalesinde fikirlerini daha da ileri götürerek, politik problemin üç şeyi birleştirmekten ibaret olduğunu söylemektedir: İktisadi etkinlik, bireysel özgürlük ve sosyal adalet. Bu

302 Şaylan, G. (2003), s.93

303 Drucker, P. F. (1997) "Kapitalist Ötesi Toplum" çev: Belkıs Dışbudak Çorakçı, Ankara; İnkılab Kitabevi Yayınları, s.175-177

304 Pierson, C. (2000) , s.12-13

gelişmelere karşın 1929'a gelinceye kadar, devletin ekonomiyi yönetmesi bir yana, durgunluk ve depresyon kavramına inanan pek az insan olmuştur. İktisatçıların çoğu, piyasa ekonomisinin "kendi kendini düzenleyebilen" bir mekanizma olduğu kanısındadır. Devletin ve hükümetin görevi, ülkeyi istikrar içinde tutmak, vergileri azaltmak ve tasarrufları teşvik ederek, ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlayacak "iklimi" devam ettirmek olarak belirlenmiştir. Ekonomik dalgalanmalar kamu otoriteleri tarafından kontrol edilebilir bir şey olarak görülmemektedir.³⁰⁵

Kapitalist ülkelerde 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan sonra başlayan müdahaleci Keynesyen yaklaşım, 2. Dünya Savaşı'nın ardından işçi talepleri ve eylemleri, sosyalizm gibi başka etkenlerle birlikte refah devleti anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Refah devleti temelde çelişen iki kavram olan kapitalizmle demokrasi arasında bir eklemlenmeyi, başka bir anlatımla, devlet, emek ve sermaye arasında belli bir uzlaşmayı ifade eder.³⁰⁶

19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve 20. yüzyıl boyunca önemli bir gelişme gösteren sosyal devlet, getirmiş olduğu sosyal refah uygulamaları ve geniş bir kamu hizmeti demetiyle, özellikle, sanayi toplumlarında ortaya çıkan zayıf kesimlerin insan onuruna yaraşır bir yaşam standardına kavuşmasını amaçlamış ve bu konuda hayati bir rol oynamıştır. Bu bağlamda sosyal devlete, kapitalizmin reforme edilmesi ve sanayi kapitalizmi ortamının yoksul kesimlerinin siyasal, toplumsal ve ekonomik alana adaptasyonun sağlanması açısından bakılabilir.³⁰⁷

Ulus devlet, 1945 sonrası dönemde kapitalist modernleşmenin kurucu elementi olarak sunulmaktaydı. Ancak refah devletinin ortaya çıkışı tarihsel konjonktür içinde 18. yy'da yaşanan sınıf çatışmalarının derinliği ile II. Dünya savaşının sonucudur. Özellikle toplumsal düzlemde devlet, zayıf toplumsal grupları, işçileri, kiracıları, tüketicileri korumak için geliştirilen sosyal güvenlik politikaları yanında uzun vade de

305 Drucker, P. F. (1997), s.177

306 Baltacı, C. (2004), "Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri" Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:9, Sayı. 2, Isparta; s.360, Erişim: <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2004-2-20.pdf>

307 Bulut, N. (2003), "Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?", Atatürk Üniversitesi Erzincan0 Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, c.52 sayı.2, s.173, Erişim: <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2003-52-02/AUHF-2003-52-02-Bulut.pdf>

toplumsa çatışmaları yumuşatmak ya da en azından belirli bir mecraya sokmak amacıyla değişimleri yönetmek, planlamak gibi fonksiyonları üstlenmekle görevlerini iyice arttırmıştı.³⁰⁸ Bu inanç doğrultusunda refah devleti, herkes için yeterli bir toplumsal ücreti garanti etmeye çalışmak ya da eşitsizlikleri gidermek, azınlıkların görece yoksullaşmasına ve dışlanmışlığına çare olmak üzere gelirin yeniden dağılımı yönünde politikaları ve hukuksal bir takım önlemleri uygulamak zorunda kalmıştır. Bu dönemde devletin iktidarının meşruluğu, toplumun bütün kesimleri için istihdam, sosyal sigorta, yeterli ücret gibi sosyal politikalar uygulamasına ya da kısaca herkese asgari bir yaşam düzeyi sağlamasına bağlı hale gelmiştir.³⁰⁹

I.Dünya Savaşı yılları boyunca Batı kapitalizminin yaşadığı ekonomik ve politik krizler, Büyük Depresyon (Great Depression) ile doruğa ulaşmış, kitlesel işsizliğe bir türlü çare bulunamaması ve sol alternatifin büyüyen gücü, sağ partiler tarafından tam istihdama dayalı refah devletinin kabulüyle sonuçlanmış; tam istihdam, sosyal güvenlik ve sosyal tüketim, Batı toplumlarının ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.³¹⁰ Kapitalizmde krizin esas olarak kar hadlerinin düşmesinden kaynaklanması, krizin kendiliğinden aşılamayacak kadar derin olması ve etkilerini ekonomik, siyasal ve kültürel alanda da önemli ölçüde göstermesi bir yeniden yapılanma sürecini gündeme getirmektedir. Yeniden yapılanma, krizin aşılmasına olanak sağlayacak biçimde toplumun, ekonomik, toplumsal ve politik yönden köklü bir değişimden geçmesi demektir. İşte refah devleti, 1929 Bunalımı ile İkinci Dünya Savaşı şokundan kaynaklanan bir yeniden düzenleme olarak yorumlanabilmektedir.³¹¹

Refah devleti kapitalist ülkelerde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerleşen bir siyasal yapıdır. Refah devletinin temel özellikleri olarak, ekonominin etkinliğini sağlamak amacıyla devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi, yurttaşların

308 Özalp, A. (2008) "Diyalektik Düzlemde Refah Devleti ile Yeni Sağ İlişkisi" Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 23, Ankara, s.107-108, Erişim: http://www.esef.gazi.edu.tr/html/yayinlar/23_pdf/23_8.pdf

309 Harvey, D. (2010) "Postmodernliğin Durumu" çev: Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, s.162

310 Özdemir, S. (2009), "Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri" Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 57, İstanbul, s.64, Erişim: <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/25/29>

311 Şaylan, G. (2003), s.102

siyasal karar alma mekanizmasına görece etkin katılımı ve devletin toplumdaki eşitsizlikleri azaltmak için kimi sosyal yükümlülükler üstlenmesi sayılabilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulanmaya başlanan Keynesyen ekonomi politikaları, özellikle tüketim malları alanındaki üstün başarısıyla 1945 sonrası ekonomik büyümenin motoru işlevini yerine getirmiştir.³¹² Keynesci devrim, refah devleti kuramının temel kabullerden biri olmuştur. Ekonomi kuramı alanında Ortodoks görüşü ya da liberal paradigmayı yıkan Keynesci yorum, çalışan kesimlerin ve büyük kitlelerin adil, eşitlikçi ve demokratik toplum talepleri ile üst üste gelmiştir. Keynesyen paradigma, toplam talebi yükseltecek biçimde ekonomiye devletin müdahale etmesinin tam istihdamı sağlayabileceğini öngörmektedir. Müdahaleyi etkin talep yönetimi anlayışı içinde devlet yapacaktır. Devletin talep yönetimi ise dolaylı teşvikler sağlama, doğrudan doğruya devlet harcamaları ile talebi yükseltme, faiz hadleri ile oynayarak özel firmaların daha yüksek yatırım yapmalarını teşvik etme, gerekirse kamu eliyle ucuz kredi verme ve doğrudan doğruya devlet eliyle yatırım yapma gibi müdahale biçimlerini içermektedir. Keynesci sistem kapitalizmin yadsınması biçiminde değerlendirilemez. Özel mülkiyet ve kar motifini ekonominin motoru olarak muhafaza etmek Keynesci çözümlemenin temel kabulleri arasındadır. Ancak Keynesci paradigma içinde devletin konumu ve işlevi bütünüyle değişmiştir. Devletin sosyoekonomik yaşamdaki rolü ve işleyişiyle ilgili liberal dogmalar bütünüyle yıkılmıştır.³¹³

Sosyal politikalar daha önce liberal kapitalizm olarak tanımlanan sürecin, müdahaleci kapitalizme evrilmesi sonucunda oluşan refah devletinin bir ürünüdür. O halde sistem belirli bir dönemde işleyişe daha çok toplumsal amaçla yapılan müdahalelerle şekillendirilmiş; 1970'ler sonrası oluşan "yeni ekonomi"de gereğinden fazla toplumsallaşan işleyişin, sistemin hassas işleyişine zarar verdiği düşünüldüğünden, sosyal amaçlı müdahalelerin sınırlandırılması ile sistem, yeniden şekillendirme yoluna gidilmiştir. Keynes'in ekonomiyi talep yönü ile açıklayan teorisi, sosyalist ülkelerin birer ikişer yıkılması, piyasa modelinin baskı altındaki varlığını özgürlüğüne kavuşturmuş; piyasa ekonomisi teorisinde sözü edilen görünmez ele işlerlik kazandırılmıştır. Bu noktada bütünlükçü bir dünya sistemini

312 Baltacı, C. (2004), s.361

313 Şaylan, G. (2003), s.97-98

gerektiren piyasa sistemi, sosyal politikalar konusunda da ülkelerin işbirliğini gerektirmiş; “yeni ekonomi”nin “yeni bir sosyal politika” zihniyeti üretmesinin de önu açılmıştır.³¹⁴

Ulus-devletin ekonomik işlevlerindeki değişimin gerekçesi ise piyasa ekonomisinin kendi kendini ayarlayıcı mekanizmalarının, istikrarsızlığı ve işsizliği önleyeceği yaklaşımına dayanmaktadır. Buna göre uluslararası sermayenin dünya çapında öncü rolü oynaması, rekabetin her alanda etkin olduğu bir anlayışın hakim olmasına ve gelişmiş ülkelerin sermayelerinin kâr maksimizasyonunu gerçekleştirme çabalarına dayanmaktadır.³¹⁵

1997 DB raporu’nda, piyasa başarısızlığını gidermek üzere yapılan hükümet müdahaleleri sonucunda yaşanan başarısızlıkların, piyasa başarısızlıkları kadar yaygın olduğu vurgulanmaktadır. Piyasa başarısızlığını gidermek üzere yapılması gerekenin, politik mekanizma, kurumsal yapılanma ve doğru desteklerin sağlanması yoluyla piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi gerektiği belirlenmektedir. Böylece sosyal adaletin sağlanabileceği savunulmaktadır. Raporda, devletin eğitim, sağlık, altyapı gibi temel hizmetlerin sağlanmasındaki merkezi rolüne rağmen, bu hizmetlerin tümüyle devlet tarafından gerçekleşmesi gerektiği anlamına gelmediği vurgulanmaktadır. Buna göre, bu hizmetlerin sağlanması, finanse edilmesi ve düzenlenmesi konusundaki devletin seçimleri, piyasaların görece gücüne, sivil topluma ve kamu kurumlarına dayandırılmalıdır.³¹⁶

DB 1997 raporundaki saptamalarla paralellik taşıyacak biçimde, ekonomik yapıyı düzenleyen devletin uyguladığı, maliye, para ve istihdam politikalarının miktar ve bileşiminde gerçekleşen değişimler, devletin işlevlerindeki değişimi de yansıtmaktadır. Buna göre uygulanan maliye politikaları, piyasa göstergelerine göre oluşan arz ve talep mekanizmasında herhangi bir sapmaya yol açmayacak biçimde kullanılmalıdır. Üretim ve tüketim kararlarında herhangi bir sapma veya değişim

314 Karakuş, F. (2006), s.71

315 Kazgan, G. (2001), s.36

316 World Bank, (1997), World Development Report, The State In A Changing World, Published For The World Bank, s.26-27, Erişim: www.worldbank.org

yaratmayacak kamu gelirleri ve kamu harcamaları bileşimi seçilmelidir. Diğer bir ifade ile piyasa göstergelerine göre oluşan kaynak dağılım mekanizmasında herhangi bir değişim oluşturmayacak vergi ve kamu harcamaları kullanılmalıdır. Bu amaçla, bireylerin üretim ve tüketim kararlarında herhangi bir değişim yaratmayacak biçimde dolaylı vergiler ağırlıklı bir vergi politikası uygulanması gerekmektedir. Vergi yapısındaki bu değişimle birlikte vergi yükü dağılımı, sermaye gelirleri lehine değişmektedir.³¹⁷ Bu da, devletin gelir edinme araçlarının ücretlere ve küçük sermayeye kaymasına neden olmakta ve gelir dağılımının bozulmasına yol açmaktadır. Bu durumda devletin gelir elde etmek için, iç ya da dış borçlanmaya başvurması kaçınılmaz olmaktadır. İç ve dış borçlanmadaki artış, kamu harcamaları içinde yer alan faiz ödemelerinin toplam kamu harcamaları içindeki payını arttırmakta, devletin alt yapı ve diğer alanlara yapacağı kamu harcamalarının bileşimi değişmektedir. Dolayısıyla kamu harcamalarıyla ilgili bu süreç, devletin üretim faaliyetlerinin sınırlandırılmasına yol açmaktadır.³¹⁸ Bu sınırlandırma, sosyal harcamaların azalmasına neden olmaktadır. Oysa, ulus-devletin önemli işlevlerinden biri, gelir bölüşümünün düzenlenmesidir.

3.1.1 Refah Devletinin Krizi ve Yeni Sağ Politika

Dünya kapitalizmi, refah devleti uygulamasıyla, kaynakların bir ölçüde piyasa işleyişine göre, bir ölçüde de komuta ekonomisi çerçevesinde kullanıldığı başarılı bir büyüme dönemi yaşamıştır. Ancak 1970’li yıllarda kapitalist dünyanın öncü ülkesi ABD ekonomisindeki sarsıntının hemen ardından bu dönemin uluslar arası para sistemi olan Bretton Woods’un çöküşü ile evrensel bunalım baş göstermiştir. Bu bunalımın belirtisi olarak ortaya çıkan enflasyonist dalgalanmalar daha sonra 1973 ve 1978 yıllarında patlak veren birinci ve ikinci petrol krizleriyle birlikte daha da büyümüş ve yaşanmakta olan bunalım yeni bir aşamaya girerek yaygınlık kazanmıştır. Üretimin düşmesine karşın fiyat düzeylerindeki sürekli yükseliş ve bunun sonucunda işsizliğin artmasıyla, durgunluk içinde enflasyon

317 Önder, İ. (2003), “Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve İşlevi”, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Der: A.H. Köse-F. Şenses-E. Yeldan, İstanbul; İletişim Yayınları, s.255

318 Kazgan, G. (2001), s.234

demek olan stagflasyonun ortaya çıkması Keynesyen ekonomi politikalarının iflası anlamına gelmiştir.³¹⁹

1970’li yılların sonlarından itibaren yaşanan gelişmeler, refah devletinin ekonomik, politik ve ideolojik çerçevesini önemli bir şekilde değiştirmiştir. Bunların basında sosyalist alternatifin çöküşü, liberal felsefenin yükselişi, ekonominin küreselleşmesi ve ulus–devletin görece düşüşü vb. gelmektedir. Birbirleriyle kesişen ve ilişki içinde olan bu hususların her biri, refah devleti için birtakım anlamlara sahiptir. Bu durum, II. Dünya Savaşı’ndan bu yana sosyal politika ve sosyal refah konuları hakkındaki temel düşünce ve öngörülerden bazılarının değişmekte olduğunu ortaya koymaktadır.³²⁰

1970’ler sonrasında dünya kapitalist sisteminin içine girdiği refah devletinin krizine bağlı olarak uygulamaya konulan yeni birikim modelinin temelini, yeni-liberal politikalar çerçevesinde piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi oluşturmaktadır. Piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi için ekonomik ve toplumsal yapıların ihracata dönük birikim modeline uyumlu olacak biçimde dönüşüm koşulları, ‘Washington Konsensüsü’nde belirlenmiştir. Konsensüste önerilen ekonomik yapının temel özellikleri serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede yapılan öneriler, mali disiplin, kamu harcamalarının öncelikler çerçevesinde gerçekleştirilmesi, vergi reformu, finansal serbestleşme, döviz kuru düzenlemeleri, ticaretin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımlara izin verilmesi, özelleştirmeler, kuralsızlaştırma ve mülkiyet haklarının düzenlenmesini kapsamaktadır.³²¹

Ekonomik kriz, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması yönündeki eğilimlere hız kazandırmış ve liberal politikalara dönüş sürecini başlatmıştır. Yeni liberal politikalarla, kamu müdahalelerinin serbest piyasa ekonomisinin işlerliğini azalttığı iddia edilmiştir. Artan kamu açıkları, sosyal harcamaların kısılmasının,

319 Baltacı, C. (2004), s.361

320 Özdemir, S. (2009), s.62

321 Kutun, M. (2005) “Küreselleme ve Kamu Yönetimi: Türkiye Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s.46-47

sosyal politikalarda atılması gereken geri adımın gerekçesi olarak gösterilmiştir. Refah devleti ve sosyal politika önlemlerinin beklenen sonuçları gerçekleştiremediği öne sürülmüştür. Eleştiriler, sosyal harcamaların ülkelerin ulusal gelirleri içindeki paylarının çok önemli miktarlara ulaşmasına karşın, tüm bireyler yönünden yoksulluk, işsizlik, güvencesizlik sorunlarının aşılamadığı, eşitliğin sağlanamadığı, devletin bireyin yaşamına pek çok yönden müdahale ettiği, hantal bir kamu bürokrasisine neden olduğu, refah devleti harcamalarının yüksek maliyetinin taşınamaz düzeylere ulaştığı ve harcamalarda etkinliğin sağlanamadığı noktalarında yoğunlaşmıştır.³²²

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen ve 20. Yüzyılda yaygınlaşan sosyal devlet ya da refah devleti, 1970'li yıllara gelindiğinde, Logue'un deyişiyle, kendi başarısının kurbanı olacaktır. Gerçekten sosyal devlet Batı'da işsizlik, sağlık ve eğitim gibi sorunların üstesinden gelmiş; fakat onun gelişimi, kamu sektörünün ekonomi içindeki payını önemli bir biçimde artırmıştır. Bu oran, Hollanda, Norveç, İsveç ve Danimarka gibi ülkelerde %50'leri, Avusturya, Almanya, Fransa, Belçika ve İngiltere gibi ülkelerde ise %40'ları aşmıştı. Böyle bir ortamda sosyal devlet, 1970'li yıllarda başlayan ekonomik krizle birlikte tartışılır duruma gelmiş ve onun sona erdiğinden söz edilir olmuştur. Devletin küçültülmesi, özelleştirme, deregülasyon gibi kavramların gündeme gelmesi ve kapitalizmin bu kavramlar çerçevesinde yeniden yapılanma süreci içine girmesi, tam da böyle bir ortamda gerçekleşecektir. Söz konusu süreç içinde küreselleşmenin önemli bir yer tuttuğunu söylemek gerekmektedir.³²³

Kabaca da olsa 'refah devletinin çöküşü' olarak ifade edilebilecek bu süreç, kapitalizmin her yönü ile yeniden yapılanmasını gerektirmiştir. Sosyal politika üreticisi olarak devletin ve sendikaların sosyo-ekonomik konumu ve işlevleri sorgulanmıştır. Devletin küçülmesi, özelleştirmeler, piyasa koşullarının hâkim konuma gelmesi ile beliren yeni dönem, ticaret ağı ile birbirine bağlanan bütünlükçü

322 Koray, M., Topçuoğlu, A. (1995) "Sosyal Politika" Bursa; Ezgi Kitabevi, s.25

323 Bulut, N. (2003), s.180-181

bir dünya sisteminin ekonomik önceliklerinin belirginleşmesini de beraberinde getirmiştir. Nitekim belirginleşen bu eğilimin adı küreselleşme olmuştur.³²⁴

1975’lerden sonra içine girdiği krizden çıkmanın yollarını, küresel ölçekte sermayenin yeniden yapılandırılmasında bulan kapitalist sistem, kendi mantalitesine uygun olmayan refah devleti anlayışını değiştirmek ve yerine küresel kapitalizm koşullarıyla uyumlu yeni bir yönetim biçimi oluşturmak için arayış içine girmiştir. Bu arayış, refah devleti sistemini temelinden etkilemiş, refah devleti kavramının gözden düşmesine ve sosyal politikaların erozyona uğramasına yol açmıştır.³²⁵

Burada “Yeni Sağ” (New Right) olarak ifade edilen düşünce akımı, 19. yüzyılda birbirine rakip olan liberalizm ile muhafazakârlığın, 20. Yüzyılın sonlarında yeni bir şekle girerek (neo-liberalizm ve neo-konservatizm ortak bir zeminde (Yeni Sağ) buluşmasını ifade etmektedir. Her iki düşünce akımı da, temel ilke olarak piyasa ekonomisini benimsemekte, refah devletine ve onun ideolojik temellerine karşı tavrı almaktadır.³²⁶

Küreselleşmenin temelinde yatan ideoloji neo-liberalizmdir, ancak isminde belirtildiği gibi yeni değildir. Bir yüzyıldan fazla denenmiş ve ardında acılı bir dünya bırakmış ve vahşi kapitalizm olarak adlandırılmış 19. Yüzyıl liberalizminin yeniden diriltilmesidir. Önceki yüzyılda yaşanmış liberalizm deneyiminin tekrarı anlamına geldiği halde, neo-liberalizm sanki bir yenilikmişçesine sunulmaktadır. Liberal sistemde, devlete verilen görev alanı çok dar olduğundan (güvenlik, adalet ve bayındırlık), onun yeni versiyonu neo-liberalizm, Batılı sanayileşmiş sosyal refah devletlerinde ortaya çıktığı için, doğası gereği refah devleti anlayışını tahrip etmeye ve fonksiyonlarını küçültmeye çalışmaktadır.³²⁷

324 Karakuş, F. (2006), s.82

325 Özdemir, S. (2007) “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti” İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2007/57, İstanbul, s.228,

Erişim: <http://makale.suleymanozdemir.com/Kitap1-RefahDevleti.pdf>

326 Özdemir, S. (2009), s.66-67

327 Işıklı, A. (2001) “Küresel Saldırı Karşısında Devlet ve Sendikalar” Emek Platformu Emek Politikaları Sempozyumu, Mart, İstanbul, Erişim: <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=62>

1970’li yıllara gelindiğinde, refah devleti gerek ekonomik gerekse siyasal alanda hoşnut edici sonuçlara ulaşamamıştır. 1970’lerde büyüyen ekonomik bunalım karşısında devletin eli kolu bağlanmış, enflasyon hızla artmış, ekonomik durgunluk baş göstermiş ve sermayenin birikim koşulları zorlanmıştır. Öte yandan işsizlik artmakta, eğitim ve kitle iletişiminin gelişmesiyle birlikte toplumsal hoşnutsuzluklar, talepler yaygınlık kazanmakta ama refah devleti bütün bunlara çözüm bulamamaktadır. Bu durumda devletin önünde iki yol bulunmaktadır. Ya toplumsal ve ekonomik talepler karşılanacak, bunun içinde kapitalizmin gereklerinden ödün verilecektir- oysa kapitalist bir devlette bunun olanaklı olmadığı açıktır- ya da toplumsal talepler kısılacak, demokrasiden ödünler verilecek ama sermayenin birikim koşulları korunacak ve geliştirilecektir. Kapitalist devlet doğal olarak ikinci seçeneği yeğlemiş ve bunun gerektirdiği politikalar 1970’lerin sonundan başlayarak yeni sağ olarak nitelenen iktidarlar tarafından uygulamaya konulmuştur.³²⁸

1945-1980 yılları arasında ekonomik kalkınma birincil amaç olarak kendini göstermiş, az gelişmiş ülkelerde ve ülkemizde ekonomi ulusal kalkınma amacına kilitlenmiştir. Ulusal kalkınmacı stratejilerin çöküşüyle 1980’li yıllardan başlayarak demokratikleşme kavramı kalkınmacılığın yerini almıştır. A.B.D önderliğindeki, ulusal kapitalizmi destekleyen dünya düzeninin son bulmasıyla modern ulus devletlerin gücünde aşınmaya başlamıştır.³²⁹ Küreselleşme, özelleştirme ve yerelleşmeye dayalı demokratikleşme örgüsü, bütün modern çağın sonunu ilan edecek bir reçete olarak sunulmuş ve post modern çağın başladığı ileri sürülmüştür. Post modern çağın egemen ideolojisi olarak ortaya çıkan yeni sağ, devletin ne ekonomik, ne de toplumsal alanda yerinin olmadığını ve bu alanlara kötü bir biçimde bulaşmış olan devletin buralardan özelleştirme yoluyla bir an önce çıkartılması gerektiğini söylüyordu. Devletin boşaltacağı geniş alanlarda herkes kendinden sorumlu sayılacaktır. Artık sömürgecilik bitmiştir ve ulusal bağımsızlık denen şey de anlamını yitirmiştir. Küreselleşen ve küçülen dünyada bütün ülkeler, kendilerini piyasa mekanizmasının çarklarına göre işleyen ve görevli uluslar arası kuruluşlarca rotası çizilmiş bulunan “dünya saatine ayarlamaya” davet edilmektedir.³³⁰

328 Baltacı, C. (2004), s.362-363

329 Keyder, Ç. (1996) “Ulusal Kalkınmacılığın İflası” İstanbul; Metis Yayınları, s.152

330 Güler, B. A. (2005), s.26-27

Devleti içine girdiği mali krizden kurtarmaya yönelik neo-liberal politikaların siyasal alandaki söylemi olan yeni sağ ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutlarıyla kapsamlı bir dönüşümü ifade eder. Yeni sağın ekonomik boyutunu oluşturan politikalar ana tema olarak, devlet müdahaleciliğinin özgürlükleri kısıtladığını ve mücadelecî bir yapının ortaya çıktığını öne sürerek, devletin hedeflerinin ve etki alanının mutlaka sınırlandırılmasını istemektedir. İnsan özgürlüğünün güvencesinin piyasa ekonomisi olduğu inancına dayanan ve ekonomik eşitlik, toplumsal adalet gibi sorunları göz ardı eden yeni sağ anlayış “laissez-faire” (bırakınız yapsınlar) deyimini ile özetlenen 19. yy liberalizminin çağdaş yorumudur. Devletin ekonomiye ve toplumsal yaşama müdahalelerini özgürlüklerin kısıtlayıcısı, bu alanların tümüyle piyasa mekanizmalarına bırakılmalarını ise demokrasi ve özgürlüklerin ön koşulu olarak kabul eden söz konusu anlayış, 1970’lerin krizinin 1979–1981 arasında yaşanan İkinci Petrol Şokuyla daha da ağırlaşmasıyla birlikte aynı dönemde iktidara gelen İngiltere’de Thatcher ve ABD’de Reagan hükümetlerinin ürünüdür.³³¹

Sanayileşmiş kapitalist ülkelerde verimlilik artışlarının önemli ölçüde yavaşlaması ve hızla artan dünya petrol fiyatlarının da etkisiyle şiddetlenen stagfasyonist eğilimler bu ülkeleri de sermaye birikim sürecinin sürdürülmesi konusunda yeni arayışlara itti. Aynı dönemde, Reagan-Thatcher rejimlerinin başını çektiği bir ortamda neoliberalizmin yükselişe geçtiği sanayileşmiş ülkeler için dünya nüfusunun çok büyük bir kısmını oluşturan azgelişmiş ülkeler ilk akla gelen çıkış yolu oldu. Azgelişmiş ülkelerin dünya kapitalist sistemine bu dönemde eklenmesini sanayileşmiş ülkeler açısından gerekli kılan birkaç temel unsur ön plana çıktı. Bunlardan birincisi, azgelişmiş ülkelerin sosyalist bloka ek olarak ayrı bir güç olarak ortaya çıkması ve mevcut güçler dengesini sorgulayarak uluslararası yeni ekonomik düzen çağrısında bulunmasıdır. İkinci unsur, başta yeni sanayileşen ülkeler olmak üzere azgelişmiş ülkelerde hız kazanan sanayileşme çabalarının sanayileşmiş ülke sanayilerinin uluslararası rekabet gücü açısından yarattığı kaygılardır. Üçüncü unsur ise, borç krizinin sanayileşmiş ülke finans piyasalarında yarattığı deprem

331 Demirel, D. (2006) “Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: Etkin Devlet” Sayıştay Dergisi, Sayı:60, Ankara, s.109-110, Erişim: <http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der60m6.pdf>

sonucunda az gelişmiş ülkelerin borçlarını ödeme kapasitelerinin ancak ihracata yönelmeleriyle mümkün olabileceği yolundaki değerlendirmelerdir.³³²

3.1.2 Uluslar arası Hukukun Üstünlüğü ve Değişen Egemenlik Anlayışı

20. yüzyılın başında demokratik düzenin mekanizmalarını kullanarak demokrasiyi sona erdiren totaliter ve otoriter yönetimlerin kurulması, bu yönetimlerin 2. Dünya Savaşını takiben sona ermesiyle birlikte, iktidarın sınırlanması ve kişi özgürlüklerinin korunması yönündeki girişimleri iç hukuk alanından uluslararası hukuk alanına taşımıştır. Diğer bir deyişle, 2. Dünya Savaşı öncesindeki deneyimler, sınırlı iktidar anlayışının sadece iç hukuka dayanan ulusal anayasalarla korunmasının yeterli olmadığını kanıtladığından uluslararası antlaşmalar ve bu antlaşmalarla kurulan örgütler sınırlı iktidarın yaratılmasında temel olmaya başlamıştır.³³³

Ulus devletin egemenlik alanının daralması ile paralel olarak, devlet merkezli uluslararası hukuk anlayışının köklü bir değişim sürecine girdiğine tanık oluyoruz. Küreselleşmenin ardındaki yeni liberal ideoloji, uluslararası düzenin üç temel esas üzerine kurulmasını öngörüyor. Bu esaslar şunlardır: 1) Uluslararası siyasetin temel aktörleri artık ulus devletler değil, bireyler, topluluklar, şirketler ve özel kuruluşlardır. 2) Devletin uluslararası alandaki başlıca fonksiyonu, içerdiği grupların çıkarlarını ve taleplerini dile getirmekle sınırlıdır. Devlet, uluslararası siyasetin yeni aktörlerinin tercihlerinin ve çıkarlarının ifade edildiği bir mekanizmadır. 3) Yeni uluslar arası düzende, devlet önemli bir görev üstlenmiştir; uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerin kendi ülkesinde yerine getirilmesini sağlayacaktır.³³⁴

Ulus-devletin işlevlerinin değişimine neden olan etkenlerin başında, uluslararası kuruluşların ve bunların etki alanlarının küreselleşme sürecine işlerlik kazandıracak şekilde genişlemesi yer almaktadır. Bu da çeşitli kurumların ve

332 Şenses, F. (2004) “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?” Economic Research Center Working Paper İn Economic, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, s.3, Erişim: <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0409.pdf>

333 Yazıcı, S. (2005) “Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulus Üstü Devlete Geçişte Hukuk Devletin Değişen İçeriği” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:54, Sayı:4, Ankara, s.78, Erişim:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/271/2456.pdf>

334 Uygun, O. (2003), s.7

kuruluşların varlığı ve etkililiği ile gerçekleşmektedir. Çünkü hukuksal kurallar ve kurumlar olmadan ulusların ticaret politikalarını yönlendirmek, uyuşmazlıkları çözmek ulusal olan ile olmayan arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak ve ticari serbestleşmeyi sağlamak mümkün değildir. Söz konusu bu işlerliği sağlayacak değerlerin, kurumların ve mekanizmaların yaratılmasının gerekliliği IMF, DB, DTÖ ve OECD (Ekonomik ve Kalkınma İşbirliği Teşkilatı) gibi kuruluşların faaliyetlerini gerektirmektedir.³³⁵ Böylece, ulus-devletin ekonomi üzerindeki yetkilerinin mümkün olduğunca azaltılması ve uluslararası kuruluşlara devredilmesi, ulus-devletin işlevlerinin değişimindeki önemli boyutlardan birini oluşturmaktadır. Son 20 yıllık küreselleşme süreci, doğal olarak uluslararası hukuku da geliştirdi, uluslararası hukuk tarihindeki en güçlü atılımlardan birini 1980-90'larda yaşadı: Yeni uluslararası örgütler kuruldu, var olanlar güçlendi, uluslararası anlaşmaların sayısı olağanüstü derecede artarak hayatın her alanını düzenlemeye başladı. Uluslararası hukuk güçlenirken, ulusal hukuklar da bir "hukuk reformu" sürecine girdi. Bu reformun başlıca nedeni ise, neoliberal küreselleşme ideolojisine uygun olarak yeniden yapılanan uluslararası hukuka "uyum"du. Gelişen uluslararası hukukun merkezinde, mal ve sermaye dolaşımını serbestleştiren uluslararası ekonomik anlaşmalar vardı. Devletlerarasındaki ikitaraflı ve çoktaraflı anlaşmalarla, ulusal mal ve sermaye piyasaları büyük ölçüde dışa açıldı. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Maastricht Anlaşması, GATT-Uruguay anlaşmaları ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) gibi örnekler, liberal yatırım ve ticaret ilişkilerini düzenleyen makro ölçekli "anayasalar" oldular. Bir yandan ulusal ekonomilerde uluslararası anlaşmalar belirleyiciliğini arttırırken, diğer yandan uluslararası ekonominin düzenleyici kuruluşları iktidarlarını yoğunlaştırdılar: Uluslararası mali hukukun lokomotifleri IMF ve Dünya Bankası, kurulmalarından yaklaşık yarım asır sonra adeta bir yeniden doğuş sürecine girdi, onlara çeşitli bölgesel mali örgütlerin/bankaların kuruluşu eşlik etti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulma girişimleri başarılı olamayan Dünya Ticaret Örgütü'nün yaratılması da, küreselleşmenin yeni yükseliş dalgasında (1994'te) kotarıldı ve bu örgüt küresel ticaret hukukunun başlıca düzenleyici aktörü rolünü edindi. Ulusal korumacı

335 Yüksel, M. (2001), s.69

politikalar terk edilirken, bu örgütlerin neoliberal düzenlemeleri ulusal anayasal sistemleri de köklü değişime zorladı.³³⁶

Küreselleşme kavramıyla ifade edilen kapitalizmin geçirdiği dönüşüm sürecinde tüm ilişki alanları ve kurumsallaşmalarda olduğu gibi hukuk da dönüşmeye başlamıştır. Bu alanda başlayan dönüşümün niteliği ve sınırları sermaye birikiminin bugünkü gereksinimleriyle bağlıdır. Kapitalizmin yaşadığı dönüşümün tüm alanlarda ortaya çıkan özelliğinin “hız” olduğu göz önüne alındığında, hukukun bu hıza uyumlu hale gelmesi de bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Hukuksal düzeyde bu yönde değişen farklılaşma bu alana yeni nitelikler atfetmekte ve yeni özel aktörleri de dahil etmektedir.

Scheurman’a göre neoliberal öneriler çerçevesinde geleneksel hukuk ile küreselleşme arasındaki uygunsuzluk nedeniyle devletin denetlediği hukuksal aktivitelerin en aza indirilmesi gerekmekte ve küresel ekonominin düzenlenmesinden tümüyle vazgeçilmesi önerilmektedir. Scheurman’ın işaret ettiği hukuksal alandaki bu dönüşümün uluslar arası kurumlar açısından hayata geçmesi Birleşmiş Milletlerin “Global Compact” uygulamasında somutlanmaktadır. BM’deki bu dönüşüm, BM’nin ilgili kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve ÇUŞ’ların bir araya gelip tanımlanmış amaçlar için beraber davranmaları ve çözüm üretmeleri temelinde gerçekleşmektedir.³³⁷ Kapitalizmin küresel bir özellik kazandığı günümüz koşullarını tanımlayan en önemli özellik, piyasanın ulaştığı yeni aşamaya uygun kurumlar ve yasal düzeneklerin yeniden tanımlanması ve oluşturulmasıdır. Hukukun üstünlüğü ya da yasal düzeneklerin öneminin ısrarla işaret edilmesinin birçok nedeni olmakla birlikte, temel nedeninin içinde yaşanılan toplumun farklılaşması, uzmanlaşması olduğunu söyleyebiliriz. Son yıllarda gerçekleşen değişimin özellikle hukuk ve yasalar açısından önemi hiç kuşkusuz sosyal ilişkilerin ulusal sınırların dışına taşmasıdır. Toplumsal ilişkilerin farklılaşmasını hızlandıran bu süreç, farklılaşmaya bağlı olarak, dünya ölçeğinde oluşan ilişkiler ağını harekete geçiren yeni aktörlerin

336 Özdek, Y. (2002), s.9

337 Türkay, M. (2005) “Karar Alma Süreçlerinin Özelleştirilmesi, Eski Aktörler, Yeni Hukuk”
Kapitalizm ve Türkiye II, Türk Sosyal Bilimler Derneği, (Haz.) Fuat Ercan, Yüksel Akkaya,
Ankara; Dipnot Yayınları, s.232-233

varlığına neden olmuştur. Ayrıca, sermaye birikiminin dünya ölçeğinde dönüşen yapısı çerçevesinde ulusal devletlerinde bu süreçte yeniden yapılanması, mevcut ilişki sisteminin dönüşmesini de beraberinde getirmekte, söz konusu yeniden yapılanma minimal devlet anlayışında somutlaşmaktadır.³³⁸

Ulusal devlet kurumsallaşmasının yeniden yapılanması(minimal devlet), BM'nin Global Compact çerçevesinde dönüşüm geçirmeye başlaması, Şirketten Devlete Tahkim süreçleri gibi alanlarda yaşanan dönüşümün nihai amacı aslında “yabancı sermaye” kategorisini ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle sermayenin herhangi bir mekan da yabancı olma durumunu ortadan kaldırmak sürecin tanımlayıcı özelliklerinden biridir. Yabancı sermayenin yerlileşmesi, yerli sermayenin yabancılaşmasının artan yoğunluğu, sermayenin uluslararasılaşması dinamiğinin bugün yaşanan küreselleşme sürecini tanımlayan önemli bir bileşenidir.³³⁹

Egemenlik anlayışının dış egemenlik açısından yaşadığı değişim, iç egemenlik yönünden ortaya çıkan değişime göre daha dikkat çekicidir. Tarihsel süreçte devletlerin dış ilişkileri çerçevesinde pek çok anlaşmaya imza attığını görmekteyiz. Bu birikimsel süreç uluslararası normlar dediğimiz hukuk kurallarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu anlamda uluslar arası hukuk, ulus-devletin dış egemenliğini sınırlayan bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği, NATO, NAFTA gibi pek çok örgüte üye olan ülkeler söz konusu birliklerin kurallarını kabul ederek bir anlamda dış ilişkiler bağlamında egemenlik alanlarını sınırlandırmaktadır. Küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte ülkelerin söz konusu kuruluşlardan bağımsız hareket etmeleri zorlaşmakta, ülkeler genişlemekte olan sürece dahil olmaktadır. Uluslararası kuruluşlara üyelik ve uluslar arası antlaşmaların imzalanması, devletlerin, egemenliklerini kendi iradeleri ile sınırlandırmaları, aynı zamanda egemenliğin mutlak ve bölünmez niteliğini ortadan kaldırmaları anlamına gelmektedir.³⁴⁰

338 Ercan, F. (2005) “Türkiye’de Yapısal Reformlar” Kapitalizm ve Türkiye I, Türk Sosyal Bilimler Derneği, (Haz.) Fuat Ercan, Yüksel Akkaya, Ankara; Dipnot Yayınları, s.382

339 Türkay, M. (2005), s.235

340 Uygun, O. (2003), s.5-6

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımı onarmak üzere 1944'de kurulan Dünya Bankası ve IMF'nin küreselleşmenin gelişmesinde rol oynayan temel kurumlar olduğu görülmektedir. Söz konusu kurumlar, özelleştirme, devletin küçültülmesi, yasal ve kurumsal serbestleştirilmesi gibi politikalarla, sermayenin sınırsızca dolaşımını ve büyümesini sağlayacak önlemleri benimseyerek küreselleşme sürecini hızlandırmaktadırlar. Küresel sermayenin hareketini engelleyecek, pazara, işgücüne ve doğal kaynaklara erişmesine engel olacak unsurları ortadan kaldırma işini küresel düzeyde Bretton Woods kuruluşları gerçekleştirirken, bölgesel düzeyde bu işlevin NAFTA, Avrupa Birliği gibi oluşumlar tarafından görüldüğü söylenebilir. Piyasaların genişlemesi bir taraftan küresel işbirliğini zorunlu kılarken diğer yandan küresel düzenleyici işlemleri ve küresel normları beraberinde getirmekte ve hukuksal normlar konusundaki ihtiyaçlar ise büyük ölçüde uluslararası örgütler tarafından giderilmektedir.³⁴¹

Esnek uzmanlaşmanın üretimin parçalanarak farklı mekânlarda gerçekleşmesi ilkesine uygun olarak, devletin ekonomik ve siyasal gücü parçalanmış, ulus devletin işlevlerinin bir bölümü uluslararası kurumlara, bir bölümü de piyasaya ve sivil toplum kuruluşlarına devredilmiştir. Günümüzde, hukuki normlar yeni idari ve hükümet dışı aktörler tarafından; devlet içinde, devletle yan yana ve devletin dışında yaratılmaktadır. Devletin düzenleyici işlevindeki başarısızlığı, düzenlemelerde “soft hukuk” adıyla da anılan, hükümet dışı sistemi meydana çıkarmıştır. Akışkanlığı artan sermaye, ulusal pazarları aşarak, ulus devletin ekonomik, siyasal, toplumsal alanlardaki belirleyiciliğini ve karar alma inisiyatiflerini geriletmiştir. Küreselleşme; küresel, bölgesel, ulusal düzeyde yasama sürecini etkilemiştir. Uluslararası düzeyde; Birleşmiş Milletler, Bretton Woods kurumları (International Monetary Fund [IMF], Dünya Bankası) gibi kurumların düzenlemeleri ulus devletleri bağlamakta ve bu kurumlar yasa yapıcılar haline gelmiştir. Yasama süreci ulusal düzeyde homojenleşmiş (meclisteki partiler arasındaki ideolojik farklılıklar kalkmış), demokratik yasa yapma formu uluslararası sistemin baskısıyla zayıflamıştır.³⁴²

341 Cebeci, K. (2008), s.31

342 Şahin, Y.E. (2009) “Küreselleşme ve İnsan Hakları” Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, İzmir, s.176-177, Erişim: www.deuhyo.sqweebs.org

5. İNSAN HAKLARININ ULUSLAR ARASI DÜZEYDE KORUNMASI

II. Dünya Savaşı öncesindeki deneyimler, sınırlı iktidar anlayışının sadece iç hukuka dayanan ulusal anayasalarla korunmasının yeterli olmadığını kanıtladığından uluslararası antlaşmalar ve bu antlaşmalarla kurulan örgütler sınırlı iktidarın yaratılmasında temel olmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler örgütünün kurulması ve bu örgüt bünyesinde insan haklarını korumak amacıyla çeşitli anlaşmaların kabul edilmesi, demokrasi ve insan haklarının uluslararası örgütler ve mekanizmalar yoluyla korunmasına yönelik önemli bir girişimi ifade etmektedir. Bu yöndeki girişimler Avrupa Konseyinin kurulması ve Konseye üye ülkelerce hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kabulü ve Sözleşme metninin çeşitli Protokollerle genişlemesiyle devam etmiş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kurulması ve taraf devletlerin sözleşmeye uygunluğunu denetlemesi ve bu mahkeme kararlarının bağlayıcılığının Konseye üye devletlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmesi, insan haklarına dayanan demokratik değerlerin uluslararası hukuk yoluyla korunmasına etkinlik kazandırmıştır. Nihayet, Avrupa Topluluğunun kurulmasıyla başlayan Avrupa bütünleşme sürecinin yarattığı ulusüstü hukuk düzeni ve bu düzen çerçevesinde ortaya çıkan ulusüstü kurumlar ve mekanizmalar, ulus devletin yetkilerini insan haklarına, hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti düşüncesine uygun olarak anlamlı bir biçimde sınırlamıştır. Böylece, özünde insan haklarına ve iktidarın sınırlandırılmasına dayanan hukuk devleti olgusu, uluslararası hukuk aracılığıyla hızla devinen, değişen ve genişleyen bir içerik kazanmıştır.³⁴³

Yirminci yüzyılın en büyük başarılarından biri de Birleşmiş Milletler öncülüğünde kurulan insan hakları ile ilgili sistemdir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si ile bu alanda normatif bir çatı oluşturulmuş, ve bu beyanname ile adaletin sağlanması ve zayıf ve çaresizlerin korunması için nelerin yapılması gerektiği konusunda önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca insan hakları konusu günümüz uluslararası sisteminde devletler arasındaki ilişkilerde de önemli bir gündem maddesi olmuştur. Artık insan hakları ile ilgili olan konular devletlerin sadece bir iç sorunu olarak görülmemekte ve bu konularda alınan kararlar ve yapılan

343 Yazıcı, S. (2005), s.78

uygulamalar çok kısa bir süre içerisinde uluslararası sistemde bir yansıma bulmaktadır.³⁴⁴

Devletlerin egemenliklerine körü körüne sarılmaları, kimi durumlarda, bireyin özgürlüğünü ve dolayısıyla egemenliğini yok etmekle özdeş olabilir. Devletlerin mutlak egemen olmaları iç hukukta egemenliğin günümüzde kazandığı boyutla bağdaşmamaktadır. Bireyin özgürlüğüne verilen önem ölçüsünde demokratik rejimlerde egemenliğin sınırlı olması bir zorunluluk halini almıştır. Hukuk devleti ilkesinin etkisi ile birlikte iç hukukta karşımıza bu yeni özellik ve bu noktada egemenliğin yaşadığı dönüşüm, II. Dünya Savaşından sonra dış egemenlik alanında da kendisini göstermiş ve o tarihten bu yana devletlerin egemenliği, artık eski anlamından farklı olarak, insan hakları gibi alanlarda hem sınırlandırılmakta, hem de devletlerin bu alanlardaki bağımsızlığı ciddi biçimde aşınmaya başlamaktadır.³⁴⁵

Devlet odaklı Westphalia sisteminde devletlerin eşitliği, saldırmazlık ve içişlerine müdahale etmeme gibi ulusal egemenlik kullanımını güvence altına alan unsurlar uluslar arası hukukun temel ilkeleri olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Westphalia sistemini tehdit eden gelişme, ulusal olarak tasarlanan birçok alanın zaman içinde küresel içerik kazanmaya başlamasıyla kendini göstermiştir. Temelde ulusal olarak tasarlanan ekonomi, siyaset, güvenlik ya da çevre gibi alanların son yıllarda hızla belirgin hale gelen bir küreselleşme süreci içine girmesi, modern devletin en temel öğelerinden olan ulusal egemenlik ilkesinin mutlak yapısının da sorgulanmasına neden olmuştur.³⁴⁶ Dolayısıyla, insan haklarının uluslar arası alana taşınmasıyla birlikte devletlerin bu alandaki egemenliklerinde de bir daralma ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsan haklarının devletlerin iç sorunu olmaktan çıkması sonucu, uluslar arası ilişkiler alanında, insan hakları bağlamında da Westphalian tipi egemenliğin dönüşüme uğraması çok net biçimde kendisini göstermiştir.³⁴⁷ Daha da önemlisi,

344 Baharççek, A. (2008) "Hükümet Dışı Örgütler ve Demokratikleşme" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.28, Sayı:2, Elazığ, s.299-300, Erişim:

<http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt18/sayi2/297-308.pdf>

345 Hakyemez, Y.Ş. (2004), s.267

346 Soner, B.A. (2005), s.68-69

347 Hakyemez, Y.Ş. (2004), s.267

geleneksel ulusal egemenlik ilkesinin kurucu temelleri zayıfladıkça, yani ulusal alanlar küreselleştikçe, devletin egemen alanına iç ve dış müdahaleyi reddeden ulusal egemenlik anlayışı da aşınmaktadır. Söz konusu aşınmanın kaçınılmaz olarak kendisini gösterdiği konulardan birisi de temel hak ve özgürlükleri sağlayacak ve güvence altına alacak kurumsal aktörlerin kimler olacağı üzerindedir.³⁴⁸

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Westphalia modelinin sorgulanmasına yol açmıştır. Dünyada barışın ve güvenliğin korunması, egemen devletlerarasındaki ilişkilerin belirli kurallara bağlanmasını, bu kuralları gözetecek uluslararası kurumların oluşturulmasını gerekli kılıyordu. Birleşmiş Milletler örgütü bu amaçla oluşturuldu. Birleşmiş Milletler Şartı, devletlerin egemenliği, eşitliği, devletlerarasında kuvvet kullanma yasağı, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü gibi esaslar getirerek, barışı ve güvenliği sağlamaya çalışmıştır.³⁴⁹

Uluslararası ilişkilerin doğası sorunu bu disiplin içindeki kuramsal bakışlarda farklı içeriklerle tartışılıyor olsa da adını 1648 Westfalya Barışı'ndan alan ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçerliliğini sürdürdüğü kabul edilen "Westfalya modeli" ile 1945 sonrasındaki uluslararası kuruluş arasında bir ayrıma gidilebilir. Held'e göre ilk model, dünyanın üst otorite tanımayan egemen devletlerden oluştuğuna, yasa koyma süreçleri, anlaşmazlıkların çözümlenmesi süreçlerinin bu devletlerin ellerinde olduğuna, devletlerarasındaki farklılıkların zor kullanarak yatırıldığına, uluslararası hukuka uygun bir ortak çıkar tanımlanmadığına, tüm devletlerin yasa önünde eşit sayıldığına, uluslararası hukukun sadece birlikte yaşamının asgari kurallarını belirlediğine ve devlet özgürlüğü önündeki engellerin asgariye indirilmesinin ortak bir öncelik olduğuna işaret eder.³⁵⁰ Daha çok bir betimleme düzeyindeki bu ilkelerin her şeye rağmen ortaya çıkardığı sonuç, uluslararası ilişkiler alanında belirleyici aktör olarak ulus devletin oynadığı roldür. Bu model açısından Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti'nin kurulması klasik uluslararası sistemin dönüşümü sürecini başlatırken asıl kırılma

348 Soner, B.A. (2005), s.68-69

349 Uygun, O. (2003), s.6

350 Pierson, C. (2000), s.82

noktasını İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve devletlerin “egemen eşitliği” ve “halkların hak eşitliği” ilkelerini tanımakla birlikte ortak amaç olarak “insan hakları, barışın ve güvenliğin korunması” formülüne dayanan Birleşmiş Milletler oluşturacaktır.³⁵¹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler’in kurulması, insan hakları alanının ulusal egemenlik kapsamı dışına çıkmasında önemli bir adım olmuştur. BM Şartı, BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi(1948) ve takip eden BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi(1966) gibi insani boyutlu bildirelerde de vurgulandığı üzere, evrensel insan hakları standartlarının oluşturulması, bunların korunması ve geliştirilmesi BM’in temel amaçlarından sayılmıştır. Fakat Soğuk Savaş yıllarının getirdiği ve ideolojik çatışmaların neden olduğu ikilem, insan haklarının milli sınırlar içinde daha etkin bir şekilde hayata geçirilmesi için gerekli olan uluslar arası dayanışmayı engellemiş, dönemin koşulları içinde, insan haklarının korunması yönündeki evrensel çabalar çoğu zaman siyasi kaygılarla göz ardı edilmiştir. Bu nedenle, insan hakları alanının milli devletin egemenlik alanı dışına çıkması süreci 1990’dan itibaren daha etkili ve hızlı olmuştur. Soğuk Savaş döneminin kapanmasıyla birlikte uluslar arası kurumlar, etnik, dini ve dilsel azınlıklar da dahil, insan hak ve özgürlüklerine uygulanan uluslar arası koruma çabalarında daha tutarlı ve kararlı yaklaşımlar sergilemeye başlamışlardır.³⁵²

1980’lerde gündeme giren neoliberal küreselleşmenin 20 yıllık bilançosunda insan haklarına düşen pay, sistemli bir gerilemeden başka bir şey değildir. İronik olan, bu fiili gerilemeye rağmen, son 20 yıldır insan hakları söyleminin tarihte benzeri görülmedik biçimde yükselmesidir. Küreselleşme sürecine “insani” bir yüz kazandırma ihtiyacı “insan hakları” söyleminden karşılanmış; bir yandan eski sosyalist ülkelerin kapitalizme geçişi “özgürlüğe yeniden dönüş”, diğer yandan Üçüncü Dünyaya yapısal uyum programlarının empoze edilişi “demokratikleşme” retoriğiyle meşrulaştırılmıştır. İnsan hakları söyleminin popülerleştiği bu sürecin gerçek sonucu, 20 yıldır insan haklarının sistematik biçimde altının oyulmasıdır.

351 Özdek, Y. (2000) “Uluslar arası Politika ve İnsan Hakları” İstanbul; Öteki Yayınları, s.152

352 Soner, B.A. (2005), s.70-71

Küreselleşme ideolojisi, insan hakları kavramından, gerçekte onun klasik liberal çerçevesine bir geri dönüşü anlamıştır. Bu çerçeve, kişisel ve siyasal haklarda ifadesini bulmaktadır, ancak onun da merkezinde özel mülkiyet hakkı yatmaktadır. 90'lı yıllar boyunca insan hakları, uluslararası mali kurumların ilgi alanına girmiş ve bu kurumların az gelişmiş ülkelere uyguladıkları politikaların bileşenlerinden birini oluşturmuştur. Bu durumun başlıca nedeni, Üçüncü Dünya devletlerinin uyum programlarıyla yeniden yapılanma sürecine sokulmalarının ve uluslararası sermayenin Üçüncü Dünyaya yönlendireceği yatırımlar için güvenli ve istikrarlı bir siyasal düzen arayışının, “insan hakları” ve “hukuk devleti” retoriği altında sunulmasıdır. Artık sermayenin işleyeceği hukuksal iklimi biçimlendirmekten ve güvenliğini sağlamaktan başka rol biçilmeyen Üçüncü Dünya devletlerine, insan hakları ve hukuk devleti için baskılar arttırılmıştır. Hukuk devletinden anlaşılan ise, sermayenin uluslararası düzeyde akışını kolaylaştıracak, yatırımlarını güvenceye alacak, imtiyazlarını koruyacak bir hukuk sistemidir.³⁵³

Kapitalizm ve insan hakları nosyonu arasındaki çelişki ulus aşırı şirketlerin yayılmacılığıyla da ortaya çıkmaktadır ki bu yayılmacılık küreselleşmeyle daha da hızlanmıştır. Bu bağlamda tartışılan bir başka olgu ulus aşırı şirketlerin iş gücü piyasasının üçüncü dünyada yoğunlaşmasıdır. Bu şirketlerin çoğunun üretim yapmak için seçtikleri yerler gelişmekte olan ya da geri kalmış ülkelerdir. Bu şirketlerin üretim merkezlerini yoksul ülkelere konuşturmasında ucuz işgücünün yanı sıra, bu ülkelerdeki iş kanunlarının gelişmiş ülkelerinkine göre çok daha esnek olması ve bu yoksul ülkelerde kayıt dışı çalışmaya daha fazla olanak tanınmasıdır. Görüldüğü gibi kapitalizmin yayılması ve tüm dünyanın iş gücü kaynağı ve pazar haline gelmesiyle insanlar arasındaki uçurumlar derinleşmiş, dünya nüfusunun büyük çoğunluğu gitgide yoksullaşarak insan onuruna uygun olmayan koşullarda yaşamaya başlamışlardır. BM Ekonomik Kalkınma Araştırma Enstitüsü'nün raporu da bu uçurumu açığa koymaktadır. Buna göre 125 trilyon dolar olan küresel servetin 75 trilyon doları dünya nüfusunun %2'sinin elindeyken bu servetin sadece %1'i dünyanın fakir nüfusuna aittir. Bu da gelir dağılımında uçurumlara varan bir

353 Özdek, Y. (2009) “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları” s.34-35, Erişim:www.sendika.org/arsiv/yozbek1-2009-04-12.pdf

eşitsizliği ve dünya nüfusunun büyük bir kısmının insan onuruna yakışmayan bir biçimde, temel gereksinimlerden yoksun olarak yaşadığını ortaya koymaktadır.³⁵⁴

Kısacası, son yıllarda insan hakları söyleminin yükseltilmesinden asıl murat, özel mülkiyet haklarıdır; çalışanların ve halkların hakları geriletilirken, sermayenin özgürlükleri geliştirilmektedir. İçinde bulunduğumuz süreçte insan hakları söyleminin yükselmesi de, kapitalizmin ilk geliştiği dönemlerde insan hakları sloganının yükselmesine benzemektedir. Nasıl ki Avrupa’da burjuva devrimleri, tarihi insan hakları belgelerini doğurmuş ve burjuvazi iktidar mücadelesini aynı zamanda insan hakları mücadelesi olarak sunmuşsa, günümüzün neoliberal küreselleşme süreci de klasik liberal insan hakları ideolojisine bir geri dönüşü beraberinde getirmiştir. Bugün de insan haklarından, tıpkı o dönemlerde olduğu gibi, sermayenin özgürlükleri anlaşılmaktadır.³⁵⁵

Hak ve özgürlük savaşımı ezen ve ezilen sınıfların ortaya çıkmasıyla başlamasına karşın, burjuvazi kendi savaşımında insan haklarını biçimsel normlar haline getirmiştir. 1789’da burjuvaziyi hak ve özgürlük savaşımına iten en önemli neden, piyasa ekonomisinin işleyişini kısıtlayan, gelişen kapitalizme dar gelen feodal üstyapı örgütlenmesini yıkmaktı. Tarihsel süreçte, piyasa ekonomisinin işleyebilmesi amacıyla insan hakları savaşımı veren ve insan haklarını yazılı normlar olarak geliştiren burjuvazi, günümüzde piyasa ekonomisinin işleyebilmesi adına insan haklarını ihlal etmektedir. Küreselleşme adı altında, piyasa ekonomisinin sınırsız ve denetimsiz işlemesi insan haklarını tehdit eden bir noktaya gelmiştir. İnsanlık tarihi, toplumsal sınıflar arasındaki çelişkilerin ve haksızlıkların derinleşmesinin hak savaşımının itici gücü olduğunu göstermektedir. Küreselleşme sürecinin toplumsal çelişkileri büyütürken, insan haklarını biçimselleştirmesi ve piyasa ögesi haline getirmesi, insan haklarını kitlelerin gözünde değersiz kılmayacak, tersine yeni bir hak ve özgürlük savaşımına ve “baskıya karşı direnme” hakkını kullanmaya zemin hazırlayacaktır. Çünkü eşitlikçi, toplumcu, özgürlükçü ve insan onuruna saygılı

354 Kara, B. (2008) “Küreselleşme ve İnsan Hakları” Farklı Yönleriyle Küreselleşme, (Ed.)

Mustafa Talas, S. Salih Bildirici, İstanbul; Sosyoloji Doğu Kütüphanesi, s.171-174

355 Özdek, Y. (2009), s.36

gerçek anlamda demokratik bir düzenin kurulması, insanlığın bitmek bilmeyen arayışı ve çabası olmuştur.³⁵⁶

6. YEREL KİMLİKLERE YAPILAN VURGU VE ULUSUN PARÇALANMASI

Günümüzde kimlik konusunda ortaya çıkan eğilim ve yaklaşımların da ulus-devletin durumu açısından tayin edici nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Postmodernitenin kimlik ve kültür konusunu tartışmaya açması, liberal demokrasinin azınlık hakları ve kültürel haklar dâhil sivil ve siyasal hakları güvence altına alan yapısı, gelişen popüler kitle kültürü ve yerel kültürlerdeki canlanma son yıllarda dikkatleri küreselleşme-millî kimlik etkileşimine yönelten başlıca gelişmelerdir.

Ulus-devletlerin bugüne kadar uyguladığı kimlik politikaları, toplumu diğer toplumlardan (ötekiler) farklı kılan özelliklere, başta eğitim ve kültür teşkilatları aracılığıyla vurgu yaparak büyük toplumun (çekirdek etninin) kültürünü standart kültür haline getirme, resmi ideoloji ekseninde kimlik ve kültürel farklılıkları eriterek toplumun bütün üyelerine ortak bir sosyo-politik kültür kazandırma yönünde olmuştur. Siyasal ve kültürel bütünlükle homojen bir ulus oluşturma gayesi güden ulus-devletler, kimlik politikalarını kültürel olarak çekirdek etnisiteye, siyaseten ise eşitlikçi ve millî vatandaşlık yaklaşımına dayandırmışlardır. Klasikleşen kimlik politikası, eşit vatandaşların bir takım ortak değerlerin de mirasçısı olmasını hedeflemektedir.³⁵⁷

Ulus-devletler küreselleşme sürecine kadar, iktidarları ve topluma nüfuz güçleriyle kültürel alandaki silahlarını başarılı bir şekilde kullandılar ve kutsallaştırılan sınırlar içinde yaşayanları bütünleştirme ve birleştirme becerisini gösterdiler. Zorunlu ve standart eğitim-öğretim, kitle iletişim araçlarındaki devlet tekeli gibi faktörlerin hepsi bir yana, toplumu adeta yeniden yaratmada gösterilen

356 Şahin, Y.E. (2009), s.177-178

357 Şahin, K. (2006), s.146-147

başarıdaki en büyük payın, toplumsal alt kimliklerin devletin kültür politikalarında dikkate alınmamasında olduğu söylenebilir.³⁵⁸

Ulus devletin işlevlerindeki dönüşümün bir diğer boyutu, merkezi yönetimin yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesi sonucu, yerel yönetimlerin yapısının değiştirilmesi ve merkezle ilişkilerinin yeniden düzenlenmesidir. Bu çerçevede, küreselleşme savunucularının ve yeni sağ politika uygulayıcılarının gündeme getirdiği kavramlardan bir tanesi de “yerelleşme”dir. Uluslararası kuruluşlar, ulus-devleti dışarıdan kuşatırken, yerelleşme kavramıyla da bireyin yerel kimliği öne çıkartılarak, ulusun birleştirici gücü yeniden tartışmaya açılmaktadır. Bu tartışma, insanların küresel gelişmelerden kaygı duyarak yerel kimliklerine daha sıkı sarılmaları ihtiyacının sonucu olarak yoğunluk kazanmaktadır. Bu süreçteki amaç, ulus-devletten hareketle, kapsayıcı vatandaşlık kavramının yerine kimlik esaslı vatandaşlık kavramının yerleştirilmesidir. Bu da, ulus-devlet anlayışının sorgulanmasını gündeme getirmektedir.³⁵⁹

Yerelleşme politikalarının da etkisiyle, ulusal piyasanın uluslararası sermayeye açılması, uluslararası sermayenin önceliklerinin vatandaşın önüne geçmesine neden olmakta, bu da ulusal bütünlüğün ayrışmasına neden olmaktadır. Kazgan’ın da belirttiği gibi, bugün birçok toplumda ortaya çıkan dinsel ve etnik alt-kimliklerin neden olduğu iç çatışmalar, buralarda dağılımları (Yugoslavya, Çekoslovakya, SSCB gibi) ya da ayrılma taleplerini gündeme getirmektedir. (İtalya, Türkiye, İspanya gibi) Kültürel farklılıkların yeni bir olgu olmaması, salt kültürel düzeydeki açıklamaların yetersizliğini ortaya koymaktadır. Günümüzde bunun nedeninin, kültürel farklılıklardan ziyade, ulus-devletin refah işlevlerinin değişmesiyle ilgili olduğu söylenebilir.³⁶⁰

Küreselleşmenin ulus devletlerdeki toplumsal bağları zayıflatması, bir yandan ulus üstü bir kimliğin oluşumuna katkıda bulunurken, diğer yandan paradoksal olarak

358 Smith, A.D. (2002) “Küreselleşme Çağında Milliyetçilik” çev: Derya Kömürcü, İstanbul; Everest Yayınları, s.102-103

359 Kutun, M. (2005), s.70-71

360 Kazgan, G. (2001), s.245

yerel kimliklerin canlılık kazanmasına neden olmaktadır. Yerel ve topluluk kimliklerinin canlılık kazanması, küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı verilen bir tepki olarak yorumlanabileceği gibi, değerlerin küreselleşmesinin sonucu evrensel insan hakları ve uluslar arası hukuk yoluyla elde edilmiş kazanımlar olarak da görülebilir. Hem ulus üstü toplumsallık biçimlerinin oluşumu hem de yerelleşme, topluluk yönündeki gelişmeler, kimlik sorununu gündeme getirerek, ulus toplumun yeniden tanımlanmasını ve yeni bütünleşme arayışlarını zorunlu kılmaktadır.³⁶¹ Küresel süreçte kimlik arayışlarının hızlanması, bir bakıma, ayakları üzerinde duramayan veya gelecekle ilgili kaygıları artan insanların onları bir araya getirecek, paylaşımı ve dayanışmayı örgütleyecek kültürlerini keşfetmesi ile de ilgilidir. Topluluk ve kimlik arayışı, küreselleşme sürecinin toplumsal ve ekonomik alanı parçalaması: iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmelerle ortaya çıkan zaman ve mekânın sıkışmasından kaynaklanan psikolojik bir sürecin ürünüdür. 1970’lerdeki ekonomik kriz, 1980’lerde devlet borçlarının geri ödenmesindeki baskılarla birleşince, devletler de birleştirici faktör olarak ‘kalkınma’ arayışından kültürel farklılıklara özgürlük vaadine yönelir. Fakat artık bu alanda devletler rakipsiz değildir, karşısında ulus altı farklı kültürler bulunur.³⁶²

1945-1970 arası ilerlemenin, kalkınmanın önünde bir engel olarak görülen kültür, artık yozlaşmaya, parçalanmaya ve her şeyin giderek metalaşmasının sonucu olan ekonomik ve siyasal durumun kötüleşmesine karşı bir direniş kılığında, toplumsal ve bireysel kurtuluşun adresi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶³ Böylece Wallerstein’in da belirttiği gibi, “toplumsal parçalanma söz konusu olduğunda, insanlar koruma ararlar”. Bir zamanlar kalkınmacı devletin sağlamış olduğu korumayı ise, şimdi kültür ve topluluklar vaat etmektedir.³⁶⁴

Ulus devletlerin, bir ulus, kültür ve kimlik yaratma çabalarının bir ulus inşa ederek bireyleri ulusal kültürün temsili haline getirebilmenin artık eskisi kadar kolay olmadığı söylenebilir. Küreselleşme süreci ulus devlet toplumlarının çoklukla

361 Özyurt, C. (2005), s.25

362 Özyurt, C. (2005), s.202

363 Wallerstein, I. (1998) “Liberalizmden Sonra” çev: Erol Öz, İstanbul; Metis Yayınları, s.158

364 Wallerstein, I. (1998), s.107

söylenen birlik ve bütünlüklerinin bozulmasına katkıda bulunmaktadır. Baban bir güç olarak küreselleşmenin yerleşik kimlik parametrelerini iki nedenle bozduğunu düşünür. İlki, küreselleşme evrensellik ve öznellik arasındaki geleneksel ilişkileri dönüştürmektedir. Öznel unsurlar böylelikle, daha geniş bir alanı içeren küresellik durumunda, tek biçimli modern rejimlere daha rahat karşı koyabilirler. İkincisi küreselleşme, kimlik inşa sürecini küresel, yerel ve ulusal düzeylerin etkileşimine dönüştürerek kimlik ve ulus devlet arasındaki ilişkiyi kesmektedir. Ulus devlet, bireylerinin kendilerini nasıl tanımlayacağı üzerinde artık tek etkili güç değildir. Bir zamanlar bir bütün olarak görülen ulusal kimlikler artık etnik, dilsel ve kültürel çizgilerle bölünmüştür.³⁶⁵

Moderniteyle birlikte grup bağları yeni sosyal ve politik yapılar yoluyla azalırken yeni bir “bireysellik” kavramı ortaya çıkmıştır. Modernliğin söylemi en sağlam şekilde özgürlük ve özerklik düşüncesine dayanır. Özgürleşme söylemi bireysel hakların sağlanması ve bu hakların kullanılmasının hukuki dayanakları modern toplumlar için vazgeçilmez bir önem taşımıştır. Modernizmle birlikte kimlik artık birey tarafından oluşturulmak zorundadır. Bu yeni ama gittikçe artan bir hızla değişen dünyada, önemli kararlar bireyin kendisine bırakılmıştır. Bu oluşumda modern kapitalist toplumda değişen üretim biçimleri ve iş bölümü büyük bir etkiye sahip olmuştur. Ekonomik gelişme ve kentsel yaşam, toplumsal rollerin ve sorumlulukların çoğalmasına ve beraberinde kimlik problemlerine neden olmuştur. Farklı sosyal rollere kendini adapte etmek zorunda kalan modern birey, toplumsal rolleri ve sorumlulukları arasında bölünmüş, bu durum bireyin iç gerilimler ve çatışmalar yaşamasına neden olmuştur. Dolayısıyla modern yaşamın toplumsal koşulları bireyi tercihleri ve seçimleri konusunda zor durumda bırakmıştır.³⁶⁶

Küreselleşme sürecinde kültürler arası etkileşimlerin yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamda “küresel gücün Batı merkezli olmaktan çıkarak,

365 Bülbül, K. (2006) “Ulus Devlet, Ulusallığın Dönüşümü ve Türkiye” İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:35, İstanbul, s.28, Erişim: http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS%2CTHUK&c=google&ano=77356_08b6f2c0b2a8654874f582e938a446d6

366 Karaduman, S. (2010) “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşüm” Journal of Yaşar University, No:17(5), İzmir, s.2889-2890, Erişim: http://joy.yasar.edu.tr/makale/no17_vol5/No17Vol5_6_Sibel_Karaduman.pdf

Batı dışına kayması, küresel akışların etkisi ile göç olgusunun hızlanması ve medya etkisi ile gerçekleşen kültürel akışların sınır tanımadan her yere ulaşması küreselleşmeyi heterojen bir süreç olarak değerlendiren yaklaşımları öne çıkarmıştır.³⁶⁷ Dolayısıyla ‘küresel kültür’den kastedilen şey, farklı kültürlerin etkileşimleri sonucunda, farklılıkların ve bir aradalıkların tek bir mekanda buluşarak, toplumların göreceli bir şekilde eşitlenmesidir, diyebiliriz. Küreselleşen çağda, tüm dünyayı kat eden ilişkiler ve ulusal sınırları aşan etkileşimler giderek daha belirleyici bir nitelik kazanmakta, toplumsal kurumlar çöküş sürecini yaşamakta, dünyayı kateden kültürel koridorlar ve göç akımları, ulus-ötesi topluluklar yaratmakta, kişilerarası katı bağların yerini sıvı, akışkan bağlar almakta, dünyayı anlamada ‘akışkanlık’ metaforu daha uygun düşmektedir.³⁶⁸

Hızlı toplumsal dönüşümlerin yaşandığı yeniçağda, modanın, ürünlerin, üretim tekniklerinin, emek süreçlerinin, fikirlerin ve ideolojilerin, değerlerin ve yerleşik uygulamaların uçarılığında ve gelip geçiciliğinde bir artış gözlemlenmiştir. “Katı olan her şey buharlaşır” türü bir duygu hiçbir zaman bu kadar yaygın olmamıştır. Kimlikler de sınırları aşan akışkanlığa sahip bir karaktere bürünerek, dönüşüm geçirmiştir. Tüketim toplumu insan ilişkilerini de metalaştırmakta ve “kullan ve at” anlayışı giderek insan ilişkilerin doğasını bozmuştur. “Kullan ve at” toplumunun anlamı sadece üretilmiş malları atmak değil; aynı zamanda, değerlerin, hayat tarzlarının, istikrarlı ilişkilerin, şeylere, binalara, yerlere, insanlara ve eyleme/olma konusunda öğrenilmiş tarzlara bağlılığın da atılabilmesi anlamı taşımaktadır.³⁶⁹

Küreselleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası mekanı giderek bölme, insanları ayırma ve dışlamadır. Küreselleşmeye maruz kalan insanların yeni-kabileci ve köktenci eğilimi kadar üst kültürün (küreselleşen üst kültürün) yaygın olarak lafı edilen “melezleşmesi” de küreselleşmenin meşru çocuğudur. Giderek daha fazla

367 Aslanoğlu, R. (2000) “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme” Global Yerel Eksende Türkiye, Der: E.Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul; Alfa Yayınları, s.347

368 Bilgin, N. (2007) “Kimlik İnşası” İzmir; Aşına Kitaplar, s.20

369 Harvey, D. (1997), s.319

küresel ve yurtsuz bir hale gelen elit kesimle geride kalan “yerelleşmiş” kesim arasındaki iletişim kopukluğu endişe verici gözükmektedir.³⁷⁰

Fordizmden esnek birikime geçişle birlikte zaman ve mekanın kullanımları ve anlamları bir değişim göstermiştir. Zaman ve mekan sıkışması evresine geçilmiş, dolayısıyla politik-ekonomik uygulamalarda, güç dengelerinde, kültürel ve toplumsal yaşam üzerinde bu yeni evrenin ciddi etkileri görülmüştür.³⁷¹ Günümüzdeki eğilim, bireysel ve kolektif kimliklerin ötesine geçen bir kurguda üçüncü bir aidiyet olarak ulus-üstü/ötesi kimlikler yaratma/oluşturma çabasıdır. Küreselleşmeyle birlikte ulus kimlik gibi kolektif kimlikler erozyona uğramış, bunun yerine alt-kimlik, üst-kimlik ya da çok-kültürlülük gibi farklı kavramlar üzerinde durulmaktadır. Küresel gelişmeler, ulus-devletin fonksiyonları ile birlikte modernleşme projelerinin tekil kültürel hedeflerinin yaşama geçirilmesini de etkilemiş, var olan kültürel kodların aşınma sürecine girmesine neden olmuştur. Bireylerin kimlik duyguları, modernite projelerinin günün koşullarında kavrayıcı bir kültürel kimlik sunamamaları nedeniyle etkilenmektedir. Küresel gelişmeler sonucu oluşan kültürel homojenleşme ve düzensizlik, etnik ve dinsel ideolojilerin canlanması bu kimlik gereksiniminin, farklı arayışların bir göstergesidir. Bir yandan etnik ve dinsel eğilimler güçlenirken, diğer yandan ulusal bütünlük kaygısı, yeterli uzlaşımın çeşitli nedenlerle sağlanamadığı durumlarda toplumsal istikrarı sarsan sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Farklı kesimlerin siyasal taleplerle ortaya çıkmaları var olanın meşruluğunun kimi çevrelerce tartışılması anlamına gelmektedir.³⁷² Ayrıca kitle iletişimindeki ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak, kültürlerarası iletişimin yoğunlaşması bazı etnik, dini, kültürel ayrımcı eğilimlerin gelişmesine de zemin hazırlamaktadır. Henüz ulus devletin kurulup gelişimini tamamlayamadığı gelişmekte olan toplumlarda, uluslararası pazar ilişkileri ve kitle iletişim araçları ile yaygınlaşan bir tüketim kültürü sonucu, ulusal kimliklerin kültürel homojenliği bozulmaktadır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak biçimlenen ulus kimlikler, ne yerel, ne küresel ya da ne geleneksel ne de moderndir. Bunlar üzerinde gelişen yeni

370 Bauman, Z. (1999), s.9

371 Karaduman, S. (2010), s.2892

372 Gürkan, N. (2001) “Medya ve Toplum 2” Erişim: www.bianet.org

bir sentezdir. Melez kimlikler olarak yaratılan bu kimlikler, temelde sistemin işleyen dinamiğine katkı sağlayacak olan bireysel oluşumlardır.³⁷³

Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimler, toplumsal ve teorik anlamda bir kimlik krizine neden olmuştur. Turner'a göre, küreselleşme süreci, kültürlerin orjinallikleri, statü ve hiyerarşiliklerinin tabiatı konularındaki yeni sorgulayıcı yaklaşımlarla, kültürlerin artmasına ve çeşitlenmesine neden olmuş ve kültürlerin tamamının yerelliğine vurgu yaparak kişi-ulusal kimlik ilişkisini belirsizleştirip, ulus devletlerin kültürel yapılarını tartışmaya açmıştır.³⁷⁴

Ekonominin ulus devletler yerine, yeni uluslar arası iş bölümü ve çok ulusluluk tarafından belirlenmesi ve finans piyasalarının, iletişim artışıyla bağlantılı olarak küreselleşmesi söz konusu olmaktadır. Hall'a göre postfordizm bürün bu değişimler özelinde gerçekleşen küreselleşme durumunu ifade etmektedir. Postfordist kuram, etnik anlamda yeniden canlanış, çevre milliyetçiliklerinin yükselişi, yerel tarih ve yerel yaşam tarzları üzerine ayrıca vurgularda bulunmuştur. John ve Urry tarafından örgütsüz kapitalizm olarak tanımlanan bu dönemde toplumsal yaşam, kültür, boş zaman, sanat, mimari, tüketim, çevrecilik, feminizm, etnik farklılık, yerel demokrasi gibi değerler yukarıdan küreselleşme, aşağıdan ademi merkezileşme, içeriden dağılma süreçlerini içermektedir. Postfordizm, esnek üretim teknikleri, farklılaşmış ve ayrıştırılmış tüketim kalıpları, yeniden yapılanmış bir devlet anlayışı ve post modernist kültürel formlar aracılığıyla ele alınabilir. Postfordist kuram, yaşam biçiminin de yeniden örgütlenmesini ve bu yolla kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden yapılanmasını öngören yeni bir paradigmadır.³⁷⁵

Kuralsızlık ve belirlenememezlik evreni olarak görülen postmodernizmde, modernizmin düşünce sistemine bir karşı duruş vardır. Modernizm tarafından kutsanan her şey, postmodernizm tarafından sorgulanmaktadır. Parçalanmışlık, bölünmüşlük, farklılığın ve özgün olmanın yüceltiği postmodernitede, kimlik

373 Karaduman, S. (2010), s.2892

374 Turner, B. (2002) "Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm" çev: İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul; Anka Yayınları, s. 271

375 Yetim, N. (2002), s.133

kavramı farklılıklar ve benzerlikler ekseninde ele alınır. Postmodernite kimlik inşasında modern paradigmanın tersine kaygan bir zemin üzerinde gelişen toplumsal koşullar içerisinde belirsizlik, çeşitlilik, heterojenlik, karmaşıklık, görecelik ve parçalanmışlık kavramları hakimdir. Bu dönemin geçerli olan kimlik söylemi, heterojenlik ve farklılık özünde biçimlenmektedir. Bu dönemde kimlik kavramı, toplumsal yaşamın hızla farklılaşması ve karmaşıklaşması sonucu, çok daha kırılgan, değişken ve çok katmanlı bir yapıdadır. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte zaman ve mekan tanımlamalarının dönüşüme uğradığı postmodernitede, kimlik kavramı sorunsallaştırılmakta, öznenin artık dayanaklarını (öznenin taşıdığı varsayılan değerler) yitirdiği iddia edilmektedir. Zaman ve mekan kimlik tanımlamalarında önemli yer tutmaktadır. Ancak bu kavramlarda gerçekleşen kaymalarla, kimliği yeniden kurma arayışı içine girilmiştir. Artık insanın kendini belirli bir yerde konumlandıramayacağı bir kültürel ortam doğmuştur.³⁷⁶

Kapitalizm ve modernizm, bireysellik mitini körüklemekte, postmodernizmle ortaya çıkan bölünmüşlük, parçalanmışlık sonucunda, bireylerin kendi kimliklerini tam ve bütünleşik olarak algılamaları giderek zorlaşmaktadır. Siyasal bağlamda kimlik oluşturucu araçlarını yitiren birey, postmodern toplumda yerini ve kimliğini konumlandırmada güçlük çeker. Kapitalist üretim yapısının örgütlenme sürecindeki değişimi Hall; özne ve kolektif kimliklerdeki değişim açısından ele alır. Ona göre, “kolektif toplumsal özneler sınıf, ulus ya da etnik özneler- parçalanmaya uğramış ve çoğullaşmış hale gelirken, birey özne daha çok önem kazanmaktadır.” Hall’a göre, artık toplumsal yeniden üretim için, yeni zamanların bu kültürel haritası içinde farklılık ve çeşitliliğe adanmış bir yurttaşlık tanımlaması yapmak şart olmuştur.³⁷⁷

Modernitenin tek ve kesin bilgi anlayışını eleştirerek, gerçeğin izafiliği düşüncesini tartışan postmodernizm, farklılıkların ve melez kültürlerin yaşaması gerektiğini ileri sürerek, milli devlet yapılarını da alttan alta yıpratır. Milli kimliği hegemonik ve tek etnik kimlik olarak tanımlayan milliyetçilik algısı, postmoderniteyle kırılmaya uğrar. İster etnik, isterse kültürel milliyetçilik

376 Karaduman, S. (2010), s.2894

377 Hall, S. (1995) “Yeni Zamanların Anlamı” çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul; Ayrıntı Yayınları, s.109-124

kategorisinde olsun, pek çok ulus için ulusçuluğun birleştirici, tek çatı altında toplayıcı yapısı sorgulanmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak, alt kimlik, üst-kimlik ve çok-kültürlülük gibi söylemler ve bunlara ilişkin tartışmalar başlar. Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi, bazı ulus-üstü örgütlerin, bu çatı altında toplanan uluslar için bir üst-kimlik oluşturduğu ya da oluşturacağı düşüncesi gündemdedir.³⁷⁸ Postmodern dönemde uluslar, bütünlük ve süreklilik işlevlerini yitirmektedir. Ulus devlet varlığını sürdürmekte; fakat dayandığı taban ve bu tabana ait kültürel yapı değişmektedir.

Günümüz kültürel eğilimlerinden biri dünyanın küresel bir köye dönüşmesiyle kültürel etkileşiminde artmasıdır. Böylece, tüm toplumlar birbiriyle ilişkili hale gelirken, küresel olan ile yerel olan derin ve yeni bir etkileşim içine girmektedir. Modernleşmenin hızlanması ve yayılması ile küresel ve yerel olan birbirinin zıddı olmaktan, birbirini dışlayan şeyler olmaktan çıkıp tek bir gerçekliğin parçaları haline gelmektedir. Küresel ile yerelin ilişkisi bazen istila edici şekle dönüşse de genelde doğal bir etkileşimdir. Bu özellik, gelenekle modernin tarihle şimdinin iç içe geçtiği post modern ikilikler olarak da adlandırılmaktadır.³⁷⁹

Sonuç olarak, Modern dönem sonrasında tüm dünyayı saran ve etkileyen küreselleşme süreciyle kimlik algısında da birtakım değişimler yaşanmış, kimlikler sınırları aşan akışkanlığa sahip bir karaktere bürünerek, zamansız ve mekansız bir uzamın parçası olarak dönüşüm geçirmiştir. Özellikle iletişim teknolojilerinin hızlı gelişmeleri ile yeni çağın kamusal alanı sayılan internetin sağladığı olanaklarla ‘sanal kimlik’ kavramı oluşmuştur. Kimlik artık parçalı (yamalı bohça gibi) yapısı ve online görünmezlikle istediği şekle bürünür biçimde akışkan ve her an değişebilir ve yeniden inşa edilebilir haldedir. Küreselleşme ve ona eşlik eden postmodernlik tartışmalarında ise; özünde kuralsızlık ve belirlenemezliğin geçerli olduğu bu düzende, modernitenin bütün düşünce ve değer sistemi reddedilmiş, kutsal sayılan her şey tekrar sorgulanmıştır. Moderniteden postmoderniteye geçişle birlikte, kimlik

378 Akça, E.B. (2007) “Küreselleşme ve Türk Ulusçu Söyleminin Dönüşümü: 17 Ağustos Depremi İki Ülke Basınına Yansıyan Türk-Yunan Dostluğu” Kimlik, Medya ve Temsil, der: Emel Baştürk Akça, Ankara; Nobel Yayınları, s.53

379 Yılmaz, A. (2007) “Romantizmden Gerçeğe Küreselleşme, Ankara; Minima Yayıncılık, s.506

bağlamında ulus ve sınıf gibi bütünlükçü kavramlar terk edilmiş, bunların yerini tikel kimlikler (cinsiyet, ırk, etnisite gibi) almıştır.³⁸⁰

Bugün, küreselleşme milli kimlik ve kültür politikalarının bu şekilde sürdürülmesini adeta imkânsız kılacak süreç ve yaklaşımları hızlandırmaktadır.³⁸¹ Oluşan toplumsal değişmelere bakılarak kültür ve vatandaşlık hususlarındaki tekçi kurumsallaşmaya hatta ulusa dayalı toplumsal yapılanmaya bir meydan okumadan bahsedilebilir. Eşanlı olarak seyreden toplumların birbirine benzeme ve toplulukların kimlik ve farklılıklarını ifade etme ve tanımlama süreçlerinin modernite bağlamında ayrıcalıklı bir yere sahip olagelmiş “ulus-devlet”, “milli kimik” gibi kavramları bir krizle karşı karşıya bıraktığı bir gerçektir. Şu ana kadar ki yapısıyla küreselleşme; evrensel kültürel kodlar oluşturarak toplumların farklılıklarını azaltan, azınlık/kültürel hakları ön plana çıkararak ulus-devletlerin az çok sağlamayı başardığı toplumsal yapıdaki homojenliği sarsan, kamusal alan anlayışında sivilleşmeye yol açan bir süreç görünümündedir. Özellikle post-modernite, liberal demokrasi ve çok kültürlülüğün kültürel haklara yeşil ışık yakışının milli kültür politikaları ile milli vatandaşlık sisteminin sorgulanmasına yol açtığı belirtilmelidir.³⁸²

380 Karaduman, S. (2010), s.2897

381 Huntington, P.S. (2004) “ Biz Kimiz Amerikanın Ulusal Kimlik Arayışı” çev: Aytül Özer, İstanbul; CSA Global Yayın Ajansı, s. 13

382 Keyman, E.F. ve Sarıbay, A.Y. (2000) “Global/Yerel Eksende Türkiye, Siyaset ve Toplumsal Yaşam” Global-Yerel Eksende Türkiye, Der: E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul; Alfa Yayınları, s.2

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN VE ULUSLAR ARASI KURULUŞLARIN TÜRKİYE’NİN EKONOMİK VE SİYASAL YAPISINA ETKİSİ

1. KÜRESELLEŞME’NİN TÜRKİYE’YE ETKİLERİ

1.1 Türkiye’nin Küresel Ekonomik Düzene Uyumu

Günümüz Türkiye’inde siyasal dinamikleri ve demokratikleşme süreçlerini ele alırken, öncelikle küresel ölçekli dinamiklerle başlamak yerinde olacaktır. Türkiye’yi etkisine alan temel küresel dinamikleri, 1973 dünya ekonomik bunalımı sonrasında başlayan neoliberal küreselleşme süreci ve 1989-1991 döneminde sosyalist blokun çöküşü ile oluşmaya başlayan yenedünya düzeni çerçevesinde ele almak olanaklı görünmektedir. Bilindiği üzere, 1973 dünya ekonomik bunalımı karşısında 1970’lerin sonlarından itibaren neoliberal yönetimlerin başa geçmesiyle birlikte, küreselleşme süreci de başlatılmış oluyordu. Bu yeni dönemin en temel özelliği, Batı’da 1950’lerden beri hakim paradigma olan çoğulculuğun(plüralizm) zayıflaması olmuştur. Neoliberal küreselleşme sürecinin başlaması, demokratikleşme üzerinde olumsuz etkiler yaratmış, bunun sonucunda Batı’da neoliberalizmle muhafazakâr hükümetlerin, az gelişmiş ülkelerde de neoliberalizmle otoriter yönetimlerin özdeşleştiği bir dönem yaşanmıştır. Küreselleşme sürecinde liberal demokrasilerin tekrar canlanıp yayılmaya başlamasını sağlayan süreç ise, 1989-1991 döneminde sosyalist blokun yıkılışı olmuştur. Bu süreçte, sosyalist blokun yıkılmasıyla birlikte “liberal demokrasi” kapitalizmin tarihsel zaferinin bir göstergesi olarak sunulmaya başlanırken, “demokratikleşme” de karşı konulamayacak bir eğilim olarak görülmeye başlanmıştır.

Liberal demokrasinin evrensel bir model haline geldiği yeni bir demokratikleşme dalgasının yaşandığı bu süreçte, uluslararası örgütler ve dünyaya yön veren ülkeler “demokrasi kriterleri” geliştirip az gelişmiş ülkeleri bu kriterlere uymaya teşvik ederken, otoriter yönetimler altındaki ülkelerde demokrasiye geçiş, demokrasiye daha önce geçmiş ülkelerde de “demokrasi standartlarını yükseltme” doğrultusunda

bazı adımların atıldığı görülmekteydi. Bu yeni demokrasi dalgası, aynı zamanda, neoliberalizmin yeni bir devlet ve demokrasi anlayışı geliştirme süreciyle de örtüşüyordu. Bu süreçte bir yandan “minimal devlet” modeli yerine “düzenleyici devlet” olarak adlandırılan yeni bir devlet modeli geliştirilirken, bir yandan da neoliberal demokrasi modeli yönetim, sivil toplum kuruluşlarının katılımı, yerelleşme, çok kültürlülük gibi açılımlar içeren bir yeniden yapılanmaya tabi tutuluyordu. Türkiye’nin 1998 yılında IMF ile imzaladığı anlaşma ve bu anlaşma çerçevesinde girilen ikinci kuşak yapısal reformlar, neoliberalizmin küresel ölçekte işleyen yeniden yapılanma sürecine Türkiye’nin de eklenmesi anlamına geliyor, düzenleyici devlet, yönetim, yerelleşme gibi açılımların Türkiye’nin reform gündemine girmesine neden oluyordu.³⁸³

1980’li yıllardan itibaren başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde birçok politikacı, yönetici ve akademisyen arasında dünya ekonomisinin piyasa odaklı hale geldiği ve serbest pazarın tüm küresel ekonomiye rehberlik edeceği konusunda genel bir inanış hakimdir. ABD’de muhafazakârların, piyasa ekonomisini kamu müdahalesinden arındırma, piyasalardaki fiyat belirleme ve piyasalara giriş serbestisine ilişkin engellerin elimine edilmesi olarak tanımlayabileceğimiz deregülasyon süreci başlamıştır. İlk olarak ABD’de Başkan Ronald Reagan, İngiltere’de Margaret Thatcher’ın izlediği bu politikalar Reaganomics ve Thatcherism olarak adlandırılmıştır. Özellikle merkezi planlamaya dayanan sosyalist ekonomilerin çözülmesinin ardından artık piyasa ekonomisi ve onun uygulanmış şekli olan kapitalizm uygulanabilir tek alternatif olarak sunulmaya başlamış, önce gelişmiş ülkelerde hızlı bir özelleştirme, deregülasyon süreciyle birlikte birçok yapısal reform uygulamaya sokulmuştur.

Gelişmiş ülkelerde başlayıp daha sonra gelişmekte olan ülkelere yansıyan deregülasyon süreci ve mal, hizmet ve sermaye hareketlerinde serbestleşme politikaları küreselleşmenin önemli belirleyicilerindedir. Bu serbestleşme sürecinde üç temel hedef söz konusu olmuştur: Tüm dünyada serbest piyasa ekonomisine geçiş, küresel bir dünya pazarı ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi. Bu amaca

383 Ataay, F. (2008) “Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi 2000’li Yıllarda Türkiye’de Siyasal Değişimin Dinamikleri” Ankara; De-ki Basım Yayım, s.7-8

uygun olarak dış ticaretin ve kısa süreli sermaye hareketlerinin önündeki görünür ve görünmez engelleri kaldırıp konvertibiliteye geçişi sağlayacak, fiyat sübvansiyonlarını elimine edecek, devlet tekellerini kaldıracak ve kamunun elinde bulunan iktisadi teşebbüsleri özelleştirecek, doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin önündeki engelleri azaltacak politikalar tüm dünyada süratle uygulamaya koyulmuştur.³⁸⁴

1960'lı ve 1970'li yılların ulusal kalkınma stratejilerinin ardından başlayan neoliberal yeniden yapılanma sürecinde finansal yapıda önemli dönüşümler yaşanmıştır.³⁸⁵ 1970'li yıllarda gelişmiş ülkelerde kar oranlarının düşmüş, sabit sermaye yatırımlarında azalma baş göstermiş, tüm sanayi dallarında üretken kapasite kullanımı daralmış, işsizlik ve enflasyon oranları artma eğilimine girmiştir. Ekonomik sistemdeki daralma, gelişmiş ülkelerde kredi talebinin azalmasına yol açmıştır. Uluslararası ticaret bankalarının elinde kalan sermayenin gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilememesi, az gelişmiş ülkelere aktarılmasını zorunluluk haline getirmiştir. Aynı dönemde az gelişmiş ülkeler, bu kaynağın gönüllü alıcısı konumundadırlar. Çünkü dünyada ticaret ve yatırım akımının yönü gözle görülür şekilde değişmiştir. Öncelikle dünya ticaretinde genel bir daralma yaşanmıştır. Öte yandan dünya ticareti ve doğrudan yatırımlar giderek gelişmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla gelişmişlerden az gelişmişlere doğrudan yatırım akımı azalmıştır. Sonuçta az gelişmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payları hızla daralmıştır. Dünya ticaretinde payı daralan az gelişmiş ülkeler, borçlarını ödeyemedikleri gibi, ithalata bağımlı ekonomik yapıları nedeniyle ihtiyaç duydukları sermayeyi karşılayabilmek için borçlanmaya devam etmişlerdir. Az gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesini alt üst eden borç krizi, IMF ve Dünya Bankası'nın geri ödemeleri güvence altına alan uyarılama politikaları ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu politikalar sanayide ihracata yönelme, ithalatı sınırlandırma ve sermaye hareketlerini tam serbestleştirme ve özelleştirmeden oluşuyordu. 1980'li yıllar geldiğinde borç krizi olarak ön plana çıkan bu gelişme, 1970'lerin en önemli özelliklerinden birisini

384 Bahçekapılı, C. (2009) "Küreselleşme Sürecinde Güçsüzleşen Ulus Devlet" İstanbul; Derin Yayınları, s.32- 33

385 Bahçekapılı, C. (2009), s.77

oluşturur. Çünkü sürecin özelliği yalnızca aşırı borçlanma değil, yukarıda belirtildiği gibi, borçlanmanın yapısının değişmiş olmasıdır.³⁸⁶

Türkiye’de uygulanan iktisat politikalarında devlet anlayışındaki değişimi 1980 öncesi ve 1980 sonrası dönem olmak üzere iki ana dönemde değerlendirmek mümkündür. 1930 yılından 1980 dönemine kadar geçen süreç içinde dünya konjonktürüyle uyumlu olarak Türkiye’de uygulanan iktisat politikalarında Keynesyen iktisadın ağırlığı hissedilmiştir. Bu dönemde hakim olan refah devleti anlayışından hareketle devletin ekonomideki etkinliğinin yoğun olarak hissedildiği bir dönem yaşanmıştır. 1980 sonrası dönemde ise, dünya konjonktüründe hakim olan neo-liberal ekonomik anlayışın etkisiyle devletin ekonomideki etkinliğini minimuma indirmeyi hedefleyen ve piyasa ekonomisi anlayışını benimseyen bir yaklaşım gündeme gelmiştir. Bunun da Türkiye’deki yansıması 24 Ocak 1980 Kararları olmuştur.³⁸⁷

Türkiye’de değişen iktisat politikaları ve devlet anlayışının başlangıcı 24 Ocak 1980 Kararları olarak ortaya çıkmıştır. Bu kararlarla birlikte Türkiye 1970’lerin sonunda yaşadığı krize bir çözüm getirmeye çalışmıştır. 24 Ocak 1980 kararları, IMF’nin geliştirmekte olan ülkelere uyguladığı standart istikrar programlarından biri olmasına rağmen, benimsediği ilkelerle iktisat politikasındaki ve devlet anlayışındaki değişimi ortaya koymuştur. Böylece yoğun devlet müdahalesini gerektiren ithal ikameci politikalar yerini ihracata yönelik sanayileşme politikalarına bırakmış ve dış ticaret üzerindeki sınırlamalar kaldırılmıştır. İktisat politikası ve devlet anlayışındaki değişiminin Türkiye yansıması olarak ortaya çıkan 24 Ocak 1980 kararları serbest piyasa ekonomisinin hakimiyetini sağlamaya yönelik bazı ilkeleri benimsemiştir;

- Döviz piyasasında sabit kur politikasının terk edilmesi ve serbest kur politikasına geçiş,
- İthalat üzerindeki sınırlamaların kaldırılması,
- Kamu kesiminin küçültülmesi ve özelleştirme uygulamalarının başlaması,

386 Güler, B.A. (2005), s.85-87

387 Ener, M., Demircan, E.S. (2007) “Müdahaleci Devlet Anlayışının Erozyonu: İktisat ve Maliye Politikalarında Değişim - Türkiye Örneği” Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Aralık, Karaman, s.213, Erişim: <http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/aralik2007/PDF/11.pdf>

- Sıkı para politikasının izlenmesi ve faiz oranlarının serbest bırakılması, olarak kısaca özetlenebilecek bu maddeler yeni iktisat politikası anlayışının da bir göstergesi olmuştur.

Devlet anlayışında değişimin ortaya çıktığı bu süreçte, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve bunun yanında özel sermayeye dayalı bir ekonomik yapının benimsenmesi ve devletin mal ve hizmet üretimindeki etkinliğinin özellikle piyasa malı niteliğindeki mal ve hizmetler açısından azaltılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte, devletin mal ve hizmet piyasalarındaki fiyatların oluşumuna müdahalesinin azaltılması yönündeki politikalar da bu sürecin önemli bir bölümünü oluşturmuştur.³⁸⁸

Dünyada gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi, 1960-70’li yıllarda Türkiye’nin de ekonomisi ithal-ikameci politikalara dayanmıştır. Bu dönemde, yurt içi üretim kapasitesini artırmak amacıyla büyük kamu yatırımları olmuş ve dış ticaret, miktar kısıtlamaları ve sabit kur rejimiyle korunmuştur. Ancak, sabit kur rejiminin Türk Lirası’nı aşırı değerlendirmesi, ithal-ikamesi stratejisinin genellikle ithal hammaddelere yönelik olması ve 1973-74 yıllarındaki ilk petrol krizinin de etkisiyle, Türkiye’nin ticaret hadleri kötüleşmiştir. Bu nedenle, ödemeler dengesini sağlayabilmek için kısa vadeli borçlanma yoluna gidilmiştir. Toplam talep ve arz arasında dengesizlikler oluşmuş ve bu da, enflasyonun artmasına neden olmuştur. Krizi aşmak için alınan tedbirlerin yetersizliği ve 1979 yılındaki ikinci petrol krizi, durumu daha da kötüleştirmiş ve bu ortamda Türkiye’de ticarete liberalleşme süreci başlatılmıştır.³⁸⁹ Böylece 1970’li yılların sonunda ithal ikameci sanayileşme sürecinin sonunda yaşanan iktisadi krizin hemen ardından Türkiye ekonomisi neoliberal iktisadi düşüncenin bir ürünü olan deregülasyon aşamasına hızlı bir geçiş yapmıştır.³⁹⁰

388 Kazgan, G. (1988) “Ekonomide Dışa Açık Büyüme” İstanbul; Altın Kitaplar Yayınevi, s.344-345

389 TCMB (2002) “Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri” Ankara, Banknot Matbaası,

Mayıs, s.5, Erişim: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kuresel.pdf>

390 Bahçekapılı, C. (2009), s.77

İthal ikameci program, cari borçlara kaynak bulmak ve yatırımları desteklemek zorlaşınca 1976'da sınırlarını zorlamaya başlamıştır. 1977-80'deki ödemeler dengesi sorunuyla başlayan ekonomik istikrarsızlığa politik istikrarsızlık eklenince, 24 Ocak 1980 istikrar kararları alınmak zorunda kalınmıştır. 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleriyle birlikte Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Bu tedbirlerle, kısa vadede temel makroekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi, örneğin enflasyonun kontrol altına alınması ödemeler bilançosu sorunlarının giderilmesi, uzun vadede ise Türkiye ekonomisinde temel yapısal dönüşümü gerçekleştirmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla dışa kapalı-ithal ikamesine dönük sanayileşme stratejisi terk edilip, dışa açık ihracata yönelik strateji benimsemiştir. Böylece dış ticaretin önündeki engeller kaldırılırken ekonomide fiyat yapısının sadece yurt içinde değil yurt dışı piyasalar yoluyla belirlenmesi benimsenmiştir. Dolayısıyla 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi dışa açık fiyat mekanizmasının yol göstericiliğinde kaynak tahsisi yapan liberal bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, ithalat kısıtlamaları kaldırılmış, mal piyasalarında fiyat kontrolleri terk edilmiş, para piyasalarında faiz oranı ve döviz kuru aşamalı olarak serbest bırakılmıştır. Bu süreç Türkiye'de liberalizasyonunda başlangıcı olmuştur.³⁹¹

1980'lerde Türkiye kültürel unsurların desteklediği önemli bir sosyo-ekonomik değişim sürecine girdi. Büyük ölçüde Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) tarafından yürütülen bu süreç Cumhuriyetin başından beri dozu kimi zaman artırılıp kimi zamansa azaltılan devletçilik politikalarından vazgeçilmesi anlamına geliyordu. Bu bakımdan 1980'den sonra ANAP'ın izlediği neo-liberal iktisat politikaları ile bununla uyumlu olarak devlet yapısının liberalleştirilmesine yönelik girişimler Türkiye'de ekonomik ve siyasal alanların, daha doğrusu bu alanlarda yaşanan iktidar ilişkilerinin etkileşim içinde ve eş zamanlı olarak dönüşüme uğradığını gösterir. Söz konusu dönemde özelleştirme yoluyla kamu işletmeciliği terk edilirken devlet piyasa lehine müdahaleciliği bıraktı. Bunun yanında ithal ikameciliğe dayalı kalkınma stratejisinden vazgeçildi; Türk lirası

391 Mangır, F. (2006) "Finansal Deregülasyonun Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:16, s.4, Erişim: http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Fatih%20MANGIR/MANGIR,%20Fatih.pdf

konvertibl hâle getirildi; döviz kontrolü kaldırıldı; ithalat kısıtlamaları azaltılırken ihracat teşvik edildi.³⁹²

Ekonomi politikaları açısından yaşama geçirilen bu karar değişikliğinin Anavatan Partisi ile başlamadığı açıktır. Türk ekonomisinin uluslararası kapitalizmle ilişkisi bakımından liberal ekonomik politikaların uygulanmasını içeren 24 Ocak 1980 kararlarının önemli bir milat teşkil ettiği görülür. Ancak asıl önem taşıyan nokta, 12 Eylül askerî darbesini gerçekleştiren insiyatifin de 24 Ocak kararlarının içerdiği neo-liberal politikaları uygulama konusunda kararlılık göstermesidir.³⁹³

Buradan hareketle 80'lerle beraber yaşanan değişim dalgasının yalnızca ülkenin iç dinamikleriyle ilgili olmadığını görmek gerekir. Türk ekonomisi ve siyasetinde yaşanan gelişmeler, 1980'lerde başlayan ve 1990'larda gücü iyice artan küreselleşme sürecinden ayrı tutulamaz. Dolayısıyla söz konusu politikalar bir bakıma Türkiye'nin küreselleşme sürecine entegre olmasının sonucu olarak görülmelidir. Aynı zaman diliminde gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan strateji değişimi ve neo-liberalizmin yükselişinin Türkiye'ye de yansıdığı açıktır. Gerçekten de İngiltere ve ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin büyük çoğunda 1970'lerde yaşanan büyük ekonomik krizin ardından devletin ekonomi alanındaki rolünü minimize etmeyi hedefleyen yaklaşımlar güç kazanmıştır.

Türkiye'nin dünya sermayesi ile bütünleşmesi ve dolayısıyla dünya sermayesinin Türkiye'deki olanaklara ulaşmasında belirleyici olgu, 1980 yılında gerçekleştirilen askeri darbe olmuştur. Askeri darbenin sağladığı uygun ortam, aynı zaman da dünya ölçeğinde gerçekleşen sürece eklenme için gerekli ittifakın taraflarını da belirlemiştir. Türkiye'nin uluslararasılaşma süreci için gerekli dönüşüm üçlü ittifak dolayında gerçekleşmiştir. İttifakın temel aktörleri;

- Ülkede belirli bir hegomonik konuma ulaşan ve verili koşullarda bu konumun devamlılığını sağlayamayan büyük ölçekli sermaye,

392 Beriş, H.E. (2008) "Türkiye de 1980 Sonrası Devlet Sermaye İlişkileri ve Parçalı Burjuvazi'nin Oluşumu" Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 19, Sayı:69, s.34, Erişim:

http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTOS%2CTHUK&c=google&ano=97222_95b395d6bbafc077d0968ced654e4e5c

393 Boratav, K. (2005) "1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm" 2.Baskı, Ankara; İmge Yayınları, s.74-75

- Siyasal temsil krizi yaşayan ve toplumsal muhalefet karşısında güç kaybeden devlet ve siyasal yapılar,
- Ve dünya ölçeğinde piyasa yönelimli yeniden yapılanmanın ve sermayenin aktörleri olan Dünya Bankası (DB) ve IMF olmuştur.

Ülke içi sermaye döngüsünde belirli bir düzeye ulaşan sermaye grupları uluslararasılaşmanın gerekliliği ve zorunluluğunu meşrulaştırmak için yoğun bir çabaya girerken, devlet de verili toplumsal muhalefeti önleyebilmek için sahip olduğu şiddet tekeline harekete geçirmiştir. Kapitalizmin uluslar arası çıkarlarını temsil eden DB ve IMF sermayenin bağımlı yapısının sağladığı olanakları kullanarak, yeni sermaye birikim rejimi için gerekli uygulamaları yaşama geçirecek reçeteleri(neoliberal ekonomi politikaları) önermiştir. Askeri darbe, devleti yeniden biçimlendirerek emek ve toplumsal muhalefete karşı güçlü bir devletin gereklerini yerine getirmiştir. 24 Ocak kararları ise büyük sermayenin yeni ihtiyaçlarına karşılık gelecek çıkarları yaşama geçiriyordu. Sermayenin bu döneme ilişkin stratejik olarak en önemli çıkarı, içe yönelik sermaye stratejilerine özgü düzenlemelerin ortadan kaldırılmasıdır. Diğer yandan kapitalizmin küresel ölçüde biçimlenmesinin temsilcisi konumundaki DB ve IMF de ülke piyasasının dünya piyasası ile bütünleşmesinin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin düzeneklerin genel çerçevelerine işaret etmişlerdir. IMF ile 1980-83 yıllarını içeren stand-by ve Dünya Bankası ile 1980-84 yıllarını içeren Yapısal Uyum Kredileri'ne ilişkin anlaşmalar, askeri rejiminin sağladığı güvenli ortamda dünya kapitalizmi ile bütünleşmenin ilk aşamalarını oluşturmuşlardır.³⁹⁴

Türkiye'de Ekonomik Bunalımın yoğunlaşması sonucu 24 Ocak 1980'den başlayarak yeni ekonomi politikaları uygulamaya konulmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla açıklanan istikrar paketi serbestleşme odaklıdır. Önceleri geçici bir kararlılık önlemleri dizisi olan bu tedbirler giderek kalıcı bir nitelik kazanmıştır. Yeni modelin nihai amacı Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine uyarlanması ve eklemlenmesi ve dışa açılmasıdır. Bu amaca ulaşmak için ise; dış ticaretin

394 Ercan, F. (2004) "Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiyenin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştireş Bir Bakış" Neoliberalizmin Tahrifatı 2000'li Yıllarda Türkiye 2, Haz: Neşecan Balkan, Sungur Savran, İstanbul; Metis Yayınları, s.20-21

serbestleştirilmesi, dış açığın kabul edilebilir bir düzeye çekilmesi, ülkenin kredi değerliliğinin sağlanması, piyasa mekanizmalarının çalıştırılması ve devletin ekonomideki ağırlılığının azaltılması öngörülmüştür.³⁹⁵

Türkiye’de finansal serbestleşme, Finansal piyasaların düzenlenmesi ve geliştirilmesi, mevduat faiz oranlarının belirlenmesinde serbestleşme, kambiyo ve sermaye hareketlerinde serbestleşme olarak üç eksen üzerinden gerçekleşmiştir. Finansal piyasalara ilişkin ilk adımlar 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanununun çıkarılması ve Sermaye Piyasası Kurulu’nun oluşturulmasıyla atılmıştır. Mevduat faiz oranlarını belirleme Ekim 1988 tarihinde serbest bırakılmıştır. Ağustos 1988’de piyasaca belirlenen döviz kuru modeline geçilmiştir. Temmuz 1984’te yürürlüğe giren 30 sayılı kararname ile sermaye hareketlerinin büyük ölçüde serbestleşmesi sağlanmıştır. Ağustos 1989’da 32 sayılı kararnameyle finansal serbestleşmenin sağlanması dış finansman ve iktisat politikaları için önemli bir dönemeç olmuştur. Finansal sermaye odaklı bu birikim rejimine geçişte iç ve dış etmenlerde belirleyici olmuştur. Seksenli yılların sonuna doğru dışa açık büyüme modelinde beliren tıkanıklık, enflasyonist baskının kırılmaması nedeniyle geleceğe dönük beklentilerdeki belirsizlik, vergi gelirlerindeki yetersizlik ve yüksek kamu açıkları ve iç tasarrufların sermaye birikimi ve ekonomik büyümeyi finanse etmedeki yetersizliği dış finansman eksenli yeni modele geçişteki ana etmenlerdir. Dış etmen ise finansal küreselleşme sürecinin Türkiye ekonomisini kapsamına almasıdır. Seksenli yıllarda sermayenin uluslar arasılaşması reel sektörün yanında finansal sektörde de hızlanarak devam etmektedir.1980’li yılların sonunda Avrupa’da sosyalist bloğun, özellikle SSCB’nin çözülmesi ve piyasa ekonomisi’ne geçiş sürecinin başlaması ile genelde küreselleşmeye, bu bağlamda finansal küreselleşmeye hız kazandırıcı etmenler arasında görülmektedir. Türkiye’nin finansal serbestleşme ile küresel ekonomiye eklemlenme sürecinde, yüksek enflasyonist baskının yaşandığı ortamda kamu maliyesindeki dengesizlikler giderek artarken, Merkez Bankasının genişleme ve daralma politikalarının aracı olarak faiz haddini kullanma olanağını yitirmiştir. Diğer taraftan dış ticarete, ulusal üretim,

395 Sönmez, S. (2003) “Türk İktisat Politikalarındaki Çıpa: Dış Borçlanma” İktisat Üzerine Yazılar I İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, Der: A.H. Köse-F.Şenses-E.Yeldan, İstanbul; İletişim Yayınları, s.319-320

dengeinin sağlanması ve korunması gibi amaçla doğrultusunda kur politikasının belirlenmesi olanaksızlaşmaktadır. Ayrıca faiz ve kurların belirlenmesi özellikle sıcak para girişlerine bağımlı olmaya başlamıştır.³⁹⁶

1988'in tüm makro ekonomik verileri, ihracata yönelik büyüme politikalarının iktisadi ve sosyal sınırlarına ulaşıldığını göstermektedir. Dolayısıyla ülke ekonomisini dış tasarruflar ile besleyecek kanalların açılmasını sağlamak ve liberalleşme sürecinin ikinci aşamasını tamamlamak üzere 1989 yılında (11 Ağustos) "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar" kabul edilerek sermaye hareketleri önündeki engeller tamamen kaldırılmış ve konvertibiliteye yönelik önemli bir adım atılmıştır.³⁹⁷

1989 yılında konvertibiliteye geçiş ile birlikte spekülasyona dayalı yabancı sermaye hareketlerinin Türkiye'ye girişinin serbest olması da üretim ekonomisinden spekülasyona dayalı bir ekonomiye geçişi beraberinde getirmiştir. Konvertibiliteye birlikte devletin dış sermaye hareketleri üzerindeki denetimi de son bulmuş ve kısa dönemli spekülatif sermaye hareketleri olarak da adlandırılabilen yabancı sermaye hareketlerine ülkenin açılması bu tarihte başlamıştır. Konvertibiliteye geçişin yaşandığı bu dönemden sonra, uluslararası finans piyasalarına entegre olan Türkiye ekonomisinde, artık reel üretim faaliyetleri de mali piyasalardaki kırılgan ve düzensiz hareketlerin etkisine girmiştir.³⁹⁸

Diğer yandan, Türkiye'nin spekülatif amaçlı yabancı sermaye hareketlerine açıldığı bu dönemde, Türkiye'deki mali piyasaların nicelik olarak uluslararası seviyedeki eşdeğerleriyle kıyaslanacak düzeyde olmaması ortaya çıkan önemli bir sorunu oluşturmuştur. Bu durumun temel nedenini ise, mali sistemin uluslararası

396 Sönmez, S. (2003), s.337-339

397 Karaçor, Z., Alptekin, V. (2006) "1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi" Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:11, Konya, s.4, Erişim:

http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS%2CTHUK&c=google&ano=67472_b00614fc7a9963a3a8b1c7ddcb5a4c01

398 Yeldan, E. (2002), s.141

dalgalanmalar karşısında; gözetim ve denetimi sağlayacak mekanizmaların eksik olması dolayısıyla yeterli koruyucu güce sahip olmaması oluşturmuştur.³⁹⁹

İktisadi sosyal ve siyasal hayat için tarihi bir milat olarak değerlendirilen 24 Ocak 1980 tedbirlerinin yapısal anlamda uygulanamamasına paralel olarak 1980 yılının başlarından itibaren 1988 yılına kadar Türkiye ekonomisinde kamu gelirlerinin vergiler yoluyla arttırılmasına karşın kamu harcamalarında istenilen seviyenin yakalanamaması ve devletin ekonomideki ağırlığının azaltılamaması finansman açısından ciddi bir sorun oluşturmuş ve iç borçlarda artış yaşanmıştır. 1990'lı yıllara girerken, cari işlemler dengesindeki olumlu gelişmelerle birlikte büyüme hızı yavaşlamış, enflasyon hızı artmış, gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik artmış, iç ve dış borç yükü önemli boyutlara ulaşmıştır. İç borçların artması ile birlikte yükselen faiz oranları kısa vadeli yabancı sermaye hareketlerinin cazibe alanına girmiş ve spekülasyon nitelikli yabancı sermaye ülkeye girişini hızlandırmıştır. Yurtiçinde faiz oranlarının yüksek seviyelerde seyretmesi reel kesimin tasarruflarını üretken faaliyetler yerine devlete borç vermede kullanmasına ve bu durumun doğal bir sonucu olarak da iktisadi büyümenin üretken faaliyetler yerine tüketim harcamalarına ve kısa vadeli dövizlerle finanse edilen ithalata bağımlı olmasına neden olmuştur.⁴⁰⁰

24 Ocak Kararları ile başlayan liberalizasyon sürecini tamamlamaya çalışan Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllara girerken kısa vadeli yabancı sermaye akımlarının etkisinde kırılmalı bir yapıya bürünerek pek çok krizin altyapısını hazırlamıştır. 1989 yılının ikinci yarısından itibaren ücretlilere yapılan zamlar, tüketim harcamalarını arttırmış ve sanayi üretimini uyarmıştır. Sonuç olarak 1990 yılında en yüksek büyüme rakamına ulaşılmıştır. 1990 yılında Körfez Krizi'nin yaşanması, 1991 yılı erken seçimlerinin yarattığı belirsizlik sonucu, olası bir döviz krizi TCMB'nin piyasalara zamanında müdahalesiyle önlenmiştir. 1989 yılını takiben krizin patlak verdiği 1994 yılına kadar GSMH' de çok ciddi aşağı yukarı hareketler söz konusu olmuştur. Türkiye ekonomisi 1992 yılına, yaşanan Körfez Krizine paralel olarak gelişen cari

399 Yentürk, N. (2003) "Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler" İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.82-83

400 Karaçor, Z., Alptekin, V. (2006), s.4

işlemler açığı, sıfıra yakın büyüme, artan kamu açıkları ve kronik hale gelen enflasyon olgusu ile birlikte girmiştir. Türkiye, 1993 yılı sonrasında artık gelenekselleşen kriz senaryoları ile tekrardan karşı karşıya kalmış, bu çerçevede, bütçe açıkları artmış, fiyatlar genel seviyesi yükselmiş, ithalat ve ihracat arasındaki denge ithalat lehine bozulmuş ve dış borçların servisi ekonomiyi çok ciddi bir biçimde altyapısı hazır olan kriz sürecinin içine atmıştır. Kriz sürecinin açıklanabilmesi için 5 Nisan 1994 tarihinde yeni bir istikrar programı açıklanmıştır. Bu programın öncelikli amacı, kısa vadede bozulan dış dengeyi ve döviz piyasalarını yeniden, istikrara kavuşturmaktır. Bununla birlikte orta vadede mali piyasalardaki istikrarsızlığın temel nedeni olan kamu açıklarını azaltmak ve enflasyonu düşürmek, uzun vadede ise, sürdürülebilir bir büyüme sağlamak, programın temel hedefi olmuştur.⁴⁰¹

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde, özellikle 1990’lı yıllarda yaşanan yüksek enflasyon oranları ve yüksek faiz politikasının yurt içindeki üretimi geriletmesi, kamu borçlarındaki artış ve yeni sektörlerin ihracata katılamaması nedeniyle ortaya çıkan kriz gibi nedenler ülke ekonomisini krize sokmuştur. Kriz sonrası alınan önlemler kapsamında değerlendirilebilecek 5 Nisan 1994 kararları; yeni iktisat politikası doğrultusunda kamu kesiminin küçültülmesi ve müdahalelerin en aza indirilmesiyle şekillenen bir temel üzerinde hazırlanmıştır.⁴⁰²

Yarı Ortodoks ve yarı heterodoks nitelikteki 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının etkileri ilk aşamada olumlu izlenimler bırakmıştır. Bu bağlamda, para ve döviz piyasaları hızla istikrara kavuşmuş, kur kontrol altına alınmış, alınan önlemlerle birlikte cari fazla söz konusu olmuş, kamu açıkları azalmış ve döviz rezervleri çok ciddi boyutlarda artış kaydetmiştir. Programın ilk aylardaki olumlu performansı uzun vadede aynı şekilde gerçekleşmemiştir. Programın başarısı için öngörülen sosyal ve yapısal reformlarda istenilen performans tutturulamamış, uygulanması düşülen mali disiplin tam anlamıyla gerçekleştirilememiş ve bütçe açıkları artış trendine girmiştir. Temel hedefi enflasyon ile mücadele olan program, enflasyonist beklentilerin

401 Karaçor, Z., Alptekin, V. (2006), s.5

402 Ener, M., Demircan, E.S. (2007), s.13

kırılamaması, istikrar arayışlarının çözümsüz kalması, programın arkasında halk desteğinin yeterince olmaması gibi etmenlerden dolayı başarıya ulaşamamıştır.⁴⁰³

1994 yılında ekonomik krize giren Türkiye 5 Nisan 1994 yılında alınan istikrar kararlarıyla birlikte iki temel strateji belirlemiştir. Birincisi kısa dönemde bozulan makroekonomik dengelerin yeniden istikrara kavuşturulmasıdır. Bu çerçevede enflasyonun düşürülmesi, Türk Lirasına yeniden istikrar kazandırılması, ihracatın artırılması ve bozulan kamu dengelerinin yeniden sağlanması amaçlanmıştır. Kısa dönemli amaçları gerçekleştirmede 5 Nisan Kararları oldukça da başarılı olmuş, izleyen yıllarda enflasyon oranı eski düzeyine düşerken, devalüasyonla birlikte ihracatta artmıştır. Ancak 5 Nisan Kararlarının uzun dönemli hedefi ekonomide yapısal dönüşümü gerçekleştirmede yeterli ve kararlı adım atılmadığı için, başarılı olamamıştır. Bu nedendir ki Türkiye ekonomisi makroekonomik istikrarı yakalayamamış ve bunun sonucunda da 2000 ve 2001 yıllarında yeniden krize sürüklenmiştir.⁴⁰⁴

Türkiye ekonomisi 1990'ları giderek sıklaşan aralıklarda yaşadığı bir kriz süreci içinde geçirmiştir. Bu süreç boyunca (1994 5 Nisan'ı, 1998 IMF Yakın İzleme Programı gibi) kısmi istikrar programları uygulamaya konmuş olsa da, bunların kalıcı bir başarısı olmamış ve ulusal ekonomi, 1997 Güney Doğu Asya ve 1998 Rusya Krizleri'nden de olumsuz yönde etkilenecek ciddi bir daralma sürecine girmiştir. 1998'in ikinci yarısından itibaren derinleşen ekonomik kriz, bir yandan söz konusu dışsal şokların, bir yandan da 1990'lar boyunca sürdürülen dışa bağımlı yapay büyüme stratejisinin ve çarpık toplumsal bölüşüm ve birikim mekanizmalarının bir sonucudur. Devlet, özellikle 1990 sonrasında ulusal ekonominin yönlendirilmesi işlevini tamamen yitirmiş ve bir topyekün reform stratejisi ile makroekonomik istikrarı yeniden oluşturabilmek yerine, ekonominin birikim önceliklerini doğrudan doğruya kısa vadeli dış sermaye girişlerinin özendirilmesine dayandırarak, kısa süreli ve yapay büyüme kazanımları üzerine kurmayı tercih etmiştir. Bu tercih, ulusal ekonomiyi tamamen konjonktürel ve dışsal olgulara bağımlı hale getirmiş ve ekonominin kısa çevrimli, mini büyüme-kriz

403 Karaçor, Z., Alptekin, V. (2006), s.6

404 Mangır, F. (2006), s.7

istikrar sarmallarına sokulmasına neden olmuştur. Bu süreçte kamu kesimi borç servisi yükü sürdürülemez boyutlara ulaşmış; kamu kesimi, tasarruf ve yatırım yapamaz hale gelmiş, özel sektör birikimi tercihleri giderek reel üretici sektörlerden uzaklaşarak, spekülâtif rantiyer tipi birikim alanlarına yönelmiş ve işgücü piyasalarında marjinalleşme ve kuralsızlaştırma artarken, toplumsal gelir dağılımı da ciddi biçimde bozulmaya itilmiştir. Dolayısıyla, 1999 sonuna gelindiğinde, Türkiye ekonomisinde bir topyekün reform stratejisi, kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede hazırlanan Ocak 2000 Enflasyonu Düşürme Programı uygulamaya konmuş fakat daha bir yılını tamamlayamadan ülke ekonomisi yeni bir finansal krizle karşı karşıya kalmıştır.⁴⁰⁵

1990'lı yıllar ayrıca siyasetle ekonomi arasındaki etkileşimin Türkiye ekonomisinin üzerinde ne kadar etkin olduğunu da göstermiştir. 1990'lar boyunca ülkenin politika sisteminde siyasi hedeflerini gerçekleştiremeyen, mali disiplin ve sürdürülebilir bir iktisadi büyüme sağlamayan zayıf koalisyon hükümetlerinin oluştuğu görülmektedir. 1990'ların sonuna gelindiğinde kronik mali açıkların ve yüksek enflasyonun hakim olduğu kırılğan bir ekonomik yapı oluşmuştur.⁴⁰⁶

Sermaye piyasalarının derinleşmeden dışarıya açılmış olması bu süreci tetikleyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Siyasi istikrarsızlık ve birbirini takip eden koalisyon hükümetleri yönetiminde 1995-1998 yılları hızlı büyümeye ve yüksek enflasyona tanık olmuştur. Bunun en önemli nedeni serbestleşmenin en son aşaması olan Gümrük Birliğiyle artan ithalat hacmidir.⁴⁰⁷

1999 yılına gelindiğinde yaşanan kriz ile mücadele etmek için IMF destekli “Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı” adı altında 2000-2002 yılını kapsayan bir istikrar programı yürürlüğe konmuştur. Bu yolla yüksek kamu

405 Yıldırım, O. (2002) “Kura Dayalı İstikrar Politikasına Teorik Bir Yaklaşım”, İktisat Dergisi, Sayı: 421- 428, İstanbul, Ocak-Ağustos 2002

406 Bahçekapılı, C. (2009), s.80

407 Ok, S.T. (2008) “Küresel Ekonomi ve Türkiye” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:8, Sayı:29, İstanbul, s.106, Erişim:

http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS%2CTHUK&ano=97060_1d3eda7e2f2091a14ef9be14ebfb4306

açıklarına bağlı yüksek enflasyonun azaltılması hedeflenmiştir. Kronik enflasyon, yüksek bütçe açıkları, daralan konjonktür ve ciddi bir bankacılık sektörü krizi ortamında yürürlüğe konan 2000 İstikrar Programı'nın başlıca hedefleri kamu mali dengesinde, finansal piyasalarda ve döviz kurunda istikrarın sağlanması ile yapısal reformlar yoluyla büyümenin artırılması üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁴⁰⁸

2000 İstikrar Programı'nın uygulanmaya konması ile ekonomide yaşanan yurt içi ve yurt dışı kökenli talep daralmaları zamanla ortadan kalkmaya başlamıştır. Programın uygulama sonuçları; Türkiye ekonomisinde bir canlanma sürecine girildiğini göstermektedir. Bu dönemde iç talepteki artış ithalat artışı ile karşılanmış, ihracat artışı ise oldukça sınırlı kalmıştır. Buna bağlı olarak dış ticaret açığı hızla artmıştır. Ham petrol fiyatları başta olmak üzere enerji fiyatlarının hızla yükselmesi de dış ticaret açığını arttıran önemli etkenlerden biri olmuştur. (cari işlemler açığı/GSMH oranı %4,8'e ulaşmıştır). Cari işlemler açığının 9,8 milyar dolar ile oldukça yüksek miktarlara çıkmasına rağmen bu açığın finansmanı konusunda önemli bir problem yaşanmamıştır. Hazine'nin uluslar arası piyasalarda yüksek miktarlarda tahvil ihracı yoluyla borçlanması, banka dışı sektörlerin dış borç kullanımının artması ve rezervlerin yüksek seviyesini koruması cari açığın finansmanının kolaylıkla sağlanmasına yardımcı olmuştur. Ancak kurların reel olarak değerlenmesi ve tüketim talebinin artması cari açık üzerinde ciddi bir risk unsuru olmuştur.⁴⁰⁹ Ayrıca cari açığın borçlanma yoluyla finansmanı dış borç miktarının dolayısıyla ödenen borçlanma faizlerinin artmasına neden olarak ekonomi üzerindeki borç yükünün hızla ağırlaşmasına yol açmıştır. Uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının hızla artması, doların euro karşısında değer kazanması ve siyasi belirsizlik nedeniyle 2000 yılının Kasım ayına kadar fiyatlar artış eğilimine girmiştir. Bu süre içinde istikrar programının ortaya koyduğu sonuçların, yurt içi piyasalarda ve ödemeler bilançosu dengesinde yol açtığı sapmalar Kasım 2000'de bir krizin yaşanmasına neden olmuştur. 2000 yılının kasım ayında yaşanan krizi tetikleyen

408 Şimşek, H.A. (2007) "Türkiye de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri" Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 44, Sayı:512, İzmir, s.54, Erişim:http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/512/Sayi_512_Makale_04.pdf

409 Kadıoğlu, F., Kotan, Z. ve Şahinbeyoğlu, G. (2001) "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000" Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, s.18-30, Erişim: <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper51.pdf>

temel unsurlar; başta bankacılık sektöründe yaşanan kriz (finansal kriz) olmak üzere ödemeler bilançosu açıklarının hızla artması, yapısal reformların amacına ulaşamaması ve deprem felaketlerinin ekonomi üzerinde oluşturduğu yük olarak belirtilebilir. Kasım krizi temelde bankacılık krizinin neden olduğu bir kriz özelliği taşımaktadır. Teorik olarak bankacılık krizi “bir ya da daha fazla bankaya güvenin sarsılması, bankaların birdenbire mevduatlarını geri çekmek için hücum etmesi durumu” olarak tanımlanabilir. Genellikle bankacılık krizlerinin piyasa, likidite, kredi riskleri ve bulaşma (contagion) etkisiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye’de Kasım 2000 döneminde bankacılık sektöründe yaşanan paniğin ekonomide yol açtığı tahribat; teorik bankacılık krizi tanımlamalarının ortaya koyduğu ekonomik etkileri doğrulamaktadır.⁴¹⁰

İstikrar programının teknik gereklerine 2000 yılı genelinde uyulmuş olduğunu söyleyebiliriz. Programın özelleştirme hedefleri ve tarım, bankacılık gibi bazı alanlardaki yapısal nitelikli düzenlemeleri daha tam anlamıyla gerçekleştirilememiş olmasına karşın, maliye ve para politikaları teknik hedefler ile uyum içinde çalıştırılmıştır. Döviz kuru sepeti yıllık aşınma hedefi içinde tutturulmuş; Merkez Bankası bir para kurulu gibi çalışarak, net iç varlıklar hesabını denetim içinde tutmuş; kamu bütçesinde de faiz dışı denge yıl sonu hedefini yakalamıştır. Yıl boyunca fiyat hareketleri, arzulanan düzeyde olmamasına karşın, genelde bir düşme eğilimine girmiş ve faiz hadleri de hızla gerilemiştir. Ancak bu olumlu edinimler kara Çarşamba diye anılan 22 Kasım’dan başlayarak birden bire tersine dönmüş ve mali piyasalar aniden sermaye çıkışlarından kaynaklanan bir para kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Döviz girişlerinin birden bire yön değiştirmesi sonucunda, Merkez Bankası’nın net dış varlıkları 17-24 Kasım haftasında 1,7 katrilyon TL, 24 Kasım-1Aralık haftasında da 2,1 katrilyon gerilemiştir. Parasal daralma mali piyasalarda anında hissedilmiş ve bankalar arası gecelik faizleri %2000 lere yükselmiştir. Para piyasalarında yaşanan panik havası Menkul Kıymetler Borsası’na da sıçramış ve borsa endeksi %50’ye yakın değer yitirmiştir. Kasım uyarı krizi, 2000 istikrar programının yaşadığı ilk bunalım deneyimidir. 10 aylık başarılı uygulamalar sonucunda, mali piyasaların hiç öngörülmeleyen bir anda karşılaştığı bir para krizine

410 Şimşek, H.A. (2007), s.56

sürüklenmesi ve faiz hadlerinin anlamını yitirmiş olması, programın geleceği konusunda da haklı kuşkular uyandırmıştır.⁴¹¹

Kasım krizinden sonra ikinci bir kriz, bir bakıma Türkiye'nin önceki programını tümüyle ortadan kaldırıcı kriz, 19 Şubat 2001'de siyasal alanda meydana gelen tartışmayla ortaya çıkmıştır. Milli Güvenlik Kurulu toplantısında cumhurbaşkanı ile başbakan arasındaki bir tartışma Kasım krizindeki gibi ama daha büyük ölçekli dövize spekülasyon saldırıyı başlatmıştır. Toplam döviz rezervi yaklaşık 25 milyar dolar olan Türkiye'de sistemden 7 ila 10 milyar dolar arasında döviz atağı biçimindeki bir çekilme para piyasalarını dengeden tümüyle ortadan kaldıracı özelliklere sahip olmuştur.⁴¹² Yaşanan siyasal gerginlik, anında piyasalara yansımış, İMKB'de seansın ilk yarısını 9.746 seviyesinden geçen borsa endeksi, 697.13 puan birden şok düşüş yaşayarak, İMKB'de %14.62 ve hisse senetlerinde beş dakikada %7 değer kaybı yaşanmıştır. Böylece Şubat krizi sonrasında; ekonomi %8,5-9 daralmış, ulusal gelir 51 milyar dolar azalmış, kişi başına gelir 725 dolar gerilemiş, 19 banka kapanmış, 1.5 milyon kişi işsiz kalmış, yüzde 30'lara düşen enflasyon %70'leri aşmış, Hazine'nin faiz ödemeleri %101 artmış, iç borç stoku 2000 yılının dört katına ulaşmıştır. Böylece Türk halkı, 2001 yılında yaşanan ciddi ekonomik krizin sonucu olarak 2002 yılına da ağır bir yoksulluk ve yüksek iç- dış borç yükü ile girmiştir. IMF'den sağlanan 16 milyar dolarlık kaynakla uygulanacak 3 yıllık yeni ekonomik programa göre, Türk halkının kriz öncesindeki 2000 yılı seviyesini yakalaması ancak 2004 yılında mümkün olmuştur.⁴¹³

2001 yılının Şubat ayında patlak veren krizin temelinde yatan etkenler; döviz piyasasının yapısı -döviz talebi fazlası dolayısıyla kurlardaki hareketlik-, ardı ardına yaşanan finansal krizlerin ve kamu maliyesi alanında faiz dışı fazla hedefinin çok yüksek belirlenmesinin reel ekonomide yol açtığı daraltıcı etkiler, dış borç stokunun

411 Yeldan, E. (2002), s.182

412 Eroğlu, Ö., Albeni, M. (2003) "Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye" Isparta; Bilim Kitabevi, s.213

413 Karluk, R. (2007) "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm" İstanbul; Beta Yayınları, 11. Baskı, s.441-442

ve ödemeler bilançosu açığının çok yüksek olması ve yaşanan siyasi belirsizlik ortamı olarak belirtilebilir.⁴¹⁴

Finansal liberalizasyon sürecinin son dönemi 2000 sonrasına tekabül eder. 2001 yılında yaşanan krizin önemli bir dönüm noktası olduğunu söylemek pek yanlış olmaz; bu krizle birlikte IMF menşeli ve dönemin koalisyon hükümeti tarafından göreve getirilen, hatta medya tarafından koalisyonun yeni ortağı olarak adlandırılan Dünya Bankası kökenli Kemal Derviş yönetimindeki “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programı bankacılık sektörü başta olmak üzere birçok alanda reform sürecinin başlangıcı olmuştur. IMF tarafından desteklenen 4389 Bankalar Kanunu çerçevesinde 1999 Haziran’ında kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu(BDDK) 2000 yılında Hazine ve Merkez Bankası kontrolündeki bankacılık sektöründe aktif olarak denetim ve gözetim görevine başlamıştır. 2001 yılında oluşturulan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu(TMSF) BDDK ile işbirliği içinde batık ve zor durumdaki bankalara el konulması, alacakların tahsili ve yönetimlerinin tasfiyesi ve bankaların yeniden yapılandırılarak satılması sürecine başlamıştır. Ayrıca 2001 yılında Merkez Bankası’nın bağımsızlığına yönelik yapılan yasal düzenlemeler finansal liberalizasyon ve bağımsız para politikasının oluşumu sürecinin başlangıcıdır.⁴¹⁵

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 24 Ocak 1980 tarihinde başlayan ve Türkiye'nin dünya ekonomisi ile düşük vasıflı emek ile üretilen metaller üreten bir çevre ekonomisi biçiminde bütünleşmesinde yepyeni bir evreyi teşkil eden sürecin son halkasıdır. Bu bütünleşme biçimi, Türkiye ile dış dünya arasında her türlü mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin üzerindeki denetimleri kaldırmaya yöneliktir. Oysa Türkiye'nin ve diğer az gelişmiş ülkelerin tarihi göstermektedir ki, serbestleştirme lehindeki savların aksine, gelişmiş ülkelerle bizimki gibi az gelişmiş ülkeler arasında denetimsiz mal ve hizmet ticareti ve sermaye hareketleri az gelişmişliği derinleştirmekte ve az gelişmiş ülkeleri bunalımdan bunalıma sürüklemektedir. Nitekim ülkemizde 1980'den bu yana sürdürülen neoliberal uygulamalar, beklenenin

414 Şimşek, H.A. (2007), s.57

415 Bahçekapılı, C. (2009), s.80

aksine, ulusal tasarrufları artırmamış, yatırım hacmini genişletmemiş ve istikrarlı bir büyüme ortamını bir türlü sağlayamamıştır.⁴¹⁶

2001 sonrası dönemde Türkiye’de IMF-ABD-AB eksenin oluşturduğu reform süreci etkin olmuştur. IMF’nin 2001 sonrası dönemde alınan iktisadi kararlarda aktif bir şekilde yer almasıyla ABD’nin 11 Eylül saldırılarının ardından yeniden şekillenen güvenlik yapısına dair gelişmelerin ilişkili olduğu söylenebilir. Aralık 1999’da başlayan AB tam üyelik müzakereleri de bu dönemin en önemli gelişmelerinden biridir. AB ve IMF’nin reform sürecinde ortaya koyduğu koşullar birbiriyle etkileşim içinde olmuştur. AB tam üyelik koşulları Türkiye’nin en azından yasal düzeyde demokratikleşmesine ilişkin çok önemli reformların başlamasını sağlamıştır. 2001 sonrasında bankacılık sektörünün sıkı bir şekilde regüle edilmesi süreci yaşanmış, Cumhuriyet tarihinin en büyük özelleştirmeleri ile birlikte önemli miktarda doğrudan yabancı sermaye girişi sağlanmıştır. Ancak yine bu dönemde daha önceki dönemde yaşanan kısa süreli sermaye girişinin kaçınılmaz olarak devam ettiği görülmektedir. Eylül 2008’de ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde başlayan finansal krizin etkileri Türkiye ekonomisinde de hissedilmeye başlamış, hızla kısa süreli sermaye çıkışıyla döviz kurlarında 2001 yılına benzer bir yükselme ve TL’nin hızlı değer kaybı baş göstermiştir.⁴¹⁷

Devletin yeniden düzenleyici işlevlerinin önemli hale geldiği 2000’li yıllarda her ülkenin tarihsel, toplumsal ve sınıfsal özellikleri dolayında biçimlenen kurumları ile yasal düzenlemeler arasında belli bir standardın oluşturulması gereği açığa çıkmıştır. Sermayenin çok daha etkin ve daha fazla kaynağa yönelmesi anlamına gelen bu değişim, devletin yeni işlevleriyle yeniden tanımlanmasını ve bu doğrultuda dönüşümünü gerekli kılmıştır. Başka bir ifadeyle, kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasının amaçlandığı bu dönemde asıl olarak devletin neoliberal yeniden yapılanmanın yeni evresiyle uyumlu bir yasal ve kurumsal yapıya kavuşturulması girişimleri öne çıkmıştır. 1999 ve 2001’de uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyarılama politikalarıyla, işgücü örgütlülüğünün zayıflaması ve

416 Bağımsız Sosyal Bilimciler, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler” s.3-4, Erişim: http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSBgegp.pdf

417 Bahçekapılı, C. (2009), s.81

işgücünün baskı altına alınması, ücretlerin reel olarak düşürülmesi, sosyal harcamaların kısıtlanması gibi bir dizi önlem ile esas olarak toplumsal çatışmayı en aza indirerek sınıfsal güç ilişkisini sermaye sınıfı lehine yeniden düzenleyecek ideolojik ve politik dönüşümlerin hızlandırılması; böylelikle de sermaye birikiminin genişletilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda yaşadığı dönüşüm AKP'nin iktidara gelişiyle önemli bir ivme kazanmıştır. Neoliberal programın yeni evresine uygun olarak gerçekleştirilen bütün yapısal, kurumsal ve düzenleyici reformlar IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği sürecinin zorlamalarının yanı sıra TÜSİAD, TİSK, TOBB gibi sermaye örgütlerinin farklılaşan talepleri doğrultusunda biçimlenmiştir. Bu dönemde özellikle AB ile bütünleşme Türkiye'nin rekabetçi küresel kapitalizmin dinamiklerine açılmasını sağlayacak temel kurumsal ve disipline edici mekanizma olarak görülmüştür. AB Müktesebatının iç hukuk ile uyumlaştırılması süreci yapısal düzenlemelerinin ve reformların içeriğinin biçimlenmesinde oldukça belirleyici olmuştur.⁴¹⁸

Küresel kapitalizm, 1970'lerin sonlarına doğru Keynesci birikim modelini tükettikten sonra 1980 sonrasında sermaye birikim sürecini neoliberal model çerçevesinde sürdürmek için kolları sıvadı ve dünyada mal, sermaye hareketlerini iyice liberalleştirecek düzenlemelere gitti. Küreselleşme, özelleşme ve ticarileşme ile el ele ilerleyen bu liberalleşme sürecinde piyasa her derde deva, her şeye kadir bir ilahi güç olarak takdim edildi. 1980 sonrası dönem, küreselleşen kapitalizmin hızla sermaye biriktirdiği, ama hızla da balonlaşarak kendi kuyusunu kazdığı, manevra alanını daralttığı, ömrünü kısalttığı bir zaman dilimi oldu. Bölgesel, ulusal krizlerin sıklaştığı bu dönemde küresel krizde 2007'de ucu göründü. Küresel kriz bütün haşmetiyle 2008'de baş verdikten sonra 2009'da bütün dünyaya bulaştı ve her coğrafyayı sardı. Türkiye'de küresel krizin etkisini hissetmeye başladı ve Türkiye 2008'i yüzde 1 büyümenin altında kapattıktan sonra 2009'da yüzde 5'e yakın oranda bir daralma yaşadı, resmi işsizliği yüzde 14'e fırladı ve çok önemli kırılma noktaları taşımaya devam etti. Küresel kriz, dünya kapitalizminin mali kurumu IMF'nin

418 Güzelsarı, S. (2008) "Dünya Kapitalizmi ile Eklenme Sürecinde Türkiye de Mali İdarenin Yeniden Yapılanması" Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi, s.791-792

işlevinin yenilenmesi, yetkilerinin ve finans gücünün müdahale alanının genişletilmesini de getirdi. IMF, krizin aşılması ve yeniden büyümeye geçilmesi için, kriz öncesi geçerli neoliberal yaklaşımları bir yana bırakarak ülkelere, hükümetlerin bütçe kaynaklarını kriz yangını için kullanmaları talimatını verdi. IMF, kriz koşullarında tüm ülkelerin, milli gelirlerinin yüzde 2'si oranında mali genişleme(bütçe açığının yükseltilmesi) uygulamasını, dünya ekonomisi için bir kurtuluş reçetesi olarak önerdi. Dünya ekonomisinin gidişatını belirleyecek iki önemli ülke, ABD ve Çin, IMF'den yeşil ışık beklemeden bildiklerini okudular. Sonraki aylarda, sistemin patronlar camiasında yer alan Avrupalılar ile dışsal kırılabilirliğin olmayan çevre ekonomilerini de, parasal ve mali genişlemeyle krize karşı koyma yolunu seçtiler. Hızlı bir büyüme döneminden sonra, 2007 yılının ikinci çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisinde başlayan yavaşlama eğilimi, küresel krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2008 yılının ikinci yarısından itibaren hızlandı ve sonrasında da yerini daralmaya bıraktı. 2003-2007 döneminde Türkiye ekonomisinin yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 7'ye yaklaşırken, ekonomi 2008 yılında ancak yüzde 0,9 oranında büyüdü, 2009 yılının ilk yarısında ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,6 oranında daraldı ve tamamında daralma yüzde 4,7'yi bulmuştur. Küresel ekonomik kriz Türkiye ekonomisini üç kanaldan etkilemiştir. Bunlar, dış ticarete daralma, finansman ve likidite koşullarındaki sıkışma ile beklentilerdeki kötüleşme olarak özetlenebilir. Ayrıca küresel ekonomik kriz, dış talebin yanı sıra yurt içi talebi de olumsuz yönde etkiledi ve ihracatın yarıya yakın bölümünün gerçekleştirildiği AB ülkelerinde krizin şiddetli şekilde hissedilmesi, ülke ihracatını yüzde 30 dolayında düşürmüştür. Dünya sermayesinin sözcüleri ve IMF, Dünya Bankası gibi baş aktörler; yaşanan krizi finans sektörünün denetimi ve düzenlenmesinde oluşan zaafırlara bağlamayı tercih etmişlerdir. ABD, İngiltere ve diğer gelişmiş ülkelerde yüzyıllık bankaların battığı, çok uluslu dev şirketlerin de devlet yardım etmediği takdirde iflas edeceklerini ilan ettikleri kriz, bir yönetim sorununa indirgenmeye çalışılmıştır. Ancak, dünya ekonomisinin içine girdiği kriz, kapitalizmin 1970'lerden sonra sermaye birikimindeki sorunları aşmak için yarattığı ve asıl olarak finansal sermayenin şişmesine dayanan yapısal işleyişinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle, emlak sektöründeki çöküşün tetiklediği finansal kriz, asıl olarak kapitalizmin krizidir. Son otuz yıldır, karmaşık finansal

araçlar ile büyütülen ve paradan para kazanmaya dayanan yapı bütünüyle çökmüştür. Piyasalara güven verme gerekçesiyle, tüm dünyada arka arkaya ekonomik paketler açıklanmış ve başta finans sektöründe olmak üzere tekellere milyarlarca dolar aktarılmıştır. Bu operasyonların benzer ve temel özelliği, zararın kamulaştırılarak halkın sırtına yüklenmesi olmuştur. Farklı boyutları tartışılıyor olsa da, dünya kapitalizmi açısından krizden çıkış için ortaya konacak çözümün özü ise; sermayenin bir kez daha emek üzerindeki tahakkümünü arttırmaya ve emeğin elinde kalan son hakları da budamaya çalışmasıdır.⁴¹⁹

Sonuçta, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde hem kriz hem de kriz sürecinde emeğe yönelik saldırılar daha şiddetli yaşanmıştır. 2008 yılında görünür hale gelen ve 2009 yılında ülkemizi etkisi altına alan kriz sürecinde, Türkiye’de imalat sanayinin tüm sektörlerinde daralma yaşanmış, ülkemiz ekonomisi tarihi küçülme oranlarını görmüştür. Krizin ülkemizde yarattığı en büyük hasar, işsizliğin artması, istihdamın esnekleştirilmesi ve güvencesizleştirilmesi olmuştur. Böylece zaten bozuk olan gelir dağılımı, emekçiler aleyhine daha da çarpıklaşmıştır.

1.2 Türkiye’de Devletin Gücünün Aşınması

Türkiye’de 1980’lerden itibaren devletin işlevleri dışı açılma politikaları doğrultusunda değiştiği ölçüde devlet örgütlenmesi de bu politikaları uygulama yönünde yeniden yapılanmıştır. Üretim alanından çekilmeye ve bu alanı sermaye kesimine bırakmaya başlayan devletin temel işlevi birikimin hukuki, mali, idari gerekliliklerinin sağlamaya sınırlanmıştır. Ancak, devletin müdahale araçlarını sermaye lehine tasfiye eden neoliberal strateji 1990’ların bağlamı içinde devlete yönelik söylemlerini değiştirmiş ve kendine özgü devlet projesini “yönetişim modeli” üzerinde inşaya girişerek yeni bir düzenleme (regülasyon) projesinin geliştirilmesi ve uygulanması sürecini başlatmıştır. Ana akım yazında bu değişim “birinci kuşak yapısal reformlardan ikinci kuşak yapısal reformlara” ya da “Washington Mutabakatından Post-Washington Mutabakatına” geçiş olarak tanımlanmaktadır. Bu ikinci evrede öne çıkan strateji devlet aygıtının kurumsal, yapısal olarak yeniden yapılanmasıdır. Yeniden yapılanmanın temel özelliği ise

419 Sönmez, M. (2010) “Teğet’in Yıkımı Dünyada ve Türkiye’de Küresel Krizin 2009 Enkazı ve Gelecek” İstanbul; Yordam Kitap, s.9-11-27-35

yapısal reformların bir dizi yasal düzenleme ile kurumsallaşarak ilerliyor olmasıdır.⁴²⁰

Günümüz Türkiye’inde devletin yeniden yapılandırılmasını öngören neoliberal reformlar ikinci kuşak yapısal reformlar başlığı altında gündeme getirilmektedir. Temelde 1980 sonrası neoliberal reformların devamı niteliğinde olan, fakat bazı yeni açılımlar içermesi nedeniyle ikinci kuşak olarak adlandırılan bu reform projesi, 1980 sonrası dönemin “minimal devlet” modelinden farklı olarak “düzenleyici devlet” modeli olarak adlandırılan bir devlet modelini hedeflemektedir. Düzenleyici devlet modelinin ortaya çıkması, minimal devlet modeli çerçevesinde yürütülen reformların başarısız olması nedeniyle doğan gereksinimlerden kaynaklanmıştır. Minimal devlet modeli, 1970’lerin ekonomik ve siyasal krizlerinden, devletin ekonomiye yönelik müdahalelerinin artmasını ve refah politikalarını sorumlu tutan neoliberal yaklaşımın egemenliğini kurmasıyla gündeme gelmişti. Bu yaklaşıma göre ekonomideki yeniden yapılanma, devletin ekonomiye müdahalelerinin sınırlandırılarak piyasa araçlarının yaygınlaştırılmasına dayanmalıydı. Ancak 1980’lerin sonlarına gelindiğinde, özellikle az gelişmiş ülkeler açısından, neoliberal reçetelerin vaadlerini yerine getiremediği ortaya çıkmaya başlamıştır. Bundan dolayı ikinci kuşak yapısal reformlar, düzenleyici devlet modeli ve yönetim gibi açılımlar da neoliberalizmin bu başarısızlıklarının nedenlerini ortadan kaldırma amaçlı bir yenileme girişimidir.⁴²¹

1999 yılından itibaren, reform ve yeniden yapılandırma isimleri ile gerçekleşen dönüşüm, merkezi hükümetten yerel yönetimlere; eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinden KİT’lere; vergi yönetiminden, Sayıştay denetimine; sosyal güvenlik sisteminden memuriyet sistemine; idari ölçeğin değişmesinden coğrafi bölge sınıflandırılmasına birçok alanda başlamış ve önemli ölçüde yol almıştır. 1999’da başlayan bu dönüşüm çerçevesinde uygulanan politikaların, devlet örgütlenmesini iki yönlü bir hareketle dönüştürdüğünü ileri sürmektedir. Bu hareketlerden ilki, ademi merkezileşme politikaları ile siyasal iktidarın, merkezi hükümetten yerel ve diğer

420 Güzelsarı, S. (2007) “Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü Türkiye de Mali İdarede Yeniden Yapılanma” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

421 Ataay, F., Acar, E. (2008) “Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Yerelleşme” Birikim ve Yerel Siyaset, İktisat Dergisi, Kasım-Aralık, s.27

iktidar odaklarına dağıtılmasını öngören “yönetişim” anlayışıdır. İkinci hareket ise; merkezi devletin nasıl yeniden inşa edildiğidir. Bu sorununda en somut örneği, özelleştirmelerle uygulanan “düzenleyici reformlar”dır. 1999 yılından itibaren meydana gelen dönüşüm ve devletin gücünün aşınmasında, 12 Eylül darbesi ve 24 Ocak kararları ile başlayan neoliberal politikaların siyasal sistemde tasfiye ettiği yapılara dikkat etmek gerekir. Çünkü Özal’cı çizgi, kalkınmacı sosyal devletin tasfiye girişimidir. 1999’dan sonra başat strateji yeniden yapılanmadır ve tasfiyecilik yeniden yapılanma sürecinin bir tamamlayıcısı olarak varlığını devam ettirebilmiştir. Yeniden yapılanma stratejisi, yönetim modelinin yerleştirilmesi yoluyla uygulamaya konmuştur.⁴²²

Yönetişim; devlet aygıtının ve toplumsal alanın tüm alanlarını, piyasa ilişkileri esasına göre örgütlemeyi amaçlar. Yönetişimin geliştirdiği modelin yeni süslü söylemi, yöneten yönetilen ilişkileri yerine birlikte yönetmekten, devlet toplum ikiliğini kaldırmaktan, hiyerarşik değil heterarşik (eşitler arası ilişki) esaslarına göre örgütlemekten söz eder. Yönetişim yaklaşımı, devletin de bir piyasa aktörü gibi yapılandırılması için gerekli düşünsel temeli hazırlar.

Yönetişimin üç temel savı bulunmaktadır;

- 1- Devletin firma gibi örgütlenmesi
- 2- Firma gibi yapılandırılan bir devlet ile kalkınma ve demokratikleşme arasında doğrudan ve pozitif bir ilişki kurulması
- 3- Ekonominin yönetiminde, siyasetin yol açtığı olumsuzlukları gidererek, kalkınmanın önündeki en önemli engellerden birinin ortadan kaldırılmasıdır.

Yönetişimin bu üç temel savından devletin firma gibi örgütlenmesi yoluyla; egemen devlet anlayışı ortadan kaldırılarak devlete ana aktör durumundan eşitler arasında yer alan bir konum verilmekte, dolayısıyla egemenliğin paylaşımı devlet tekelden çıkarılarak, egemenlik diğer eşdeğer siyasal aktörlerle paylaşılır bir kimliğe kavuşturulmaktadır. Yönetişim süreci ile bireyler tercihlerine bağlı olarak;

422 Özügürlü, S.B. (2008) “Türkiye’de Düzenleyici Devletin İnşası ve Demokrasi Sorunu” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi, s.328-329

devletin sahibi değil, hizmet karşılığı ödedikleri bedel karşılığında devlet “Şirketi”nin hizmetinden yararlanan müşteriler durumuna geçmektedir.⁴²³

Temsili demokrasinin merkezi ve yerel düzeylerde popülist politikalara zemin hazırladığını, böylece kamu kaynaklarının israf edildiğini ifade eden bir anlayışın sonucu olarak ileri sürülen yönetim, aslında katılım boyutunda daha da ayrımcı yönetim biçimini ifade etmektedir. Çünkü modelin getirdiği katılım süreci, tüm sivil toplum örgütlerine aynı yakınlığı duymamakta ve aynı fırsatı tanımamaktadır. Her şeyden önce sürecin kendisi post-fordist üretim dizgesinin gereği olarak, geniş işçi ve emekçi kesimlerin sendikal örgütlenmesinin önünü kesmekte, işçi sınıfı ve diğer kent yoksullarının örgütlenmesini sınırlamakta ve bu boyutuyla da sivil toplum kuruluşlarından büyük ölçüde sermaye tabanlı örgütler ve firmaları tanımladığı ortaya çıkmaktadır. Yönetişim yaklaşımı, toplumun görece refah içindeki kesimlerinin, sivil toplum örgütleriyle, firmaların ve yerel yönetimlerin birlikte yönettiği ortaklaşmacı bir yapı tanımlamaktadır.⁴²⁴

IMF ile 1999 yılında imzalanan İstikrar Programı çerçevesinde başlayan yönetim anlayışı, düzenleyici devlet modelinde kendini bulmuştur. IMF ile imzalanan istikrar programında dört alanda yapısal reform öngörülmüştür. Bunlar; tarım, sosyal güvenlik, kamu mali yönetimi ve son olarak vergi politikası ve idaresidir. Yapılan reformlara ilişkin bilgilere, IMF'nin “gözden geçirme” adı verilen değerlendirme raporlarında yer verilmiştir. IMF programı ve bu süreçte sektörel kredilerle programa destek sağlayan DB'na göre, bir kurumun yeniden yapılandırılmasında şu aşamalar önem kazanmaktadır: Öncelikle, bu kurumlardaki personelin azaltılması(aşamalı olarak işten çıkarma yöntemi ile istihdam azaltılır ya da emekliliğe teşvik gibi yöntemlere başvurulur); daha sonra kurumsal değişikliklere gidilmesi(KİT'in yeniden yapılandırılmasında bu aşamada KİT'in şirketleştirilmesi ya da ilgili sektördeki özelleştirmelere eşlik eden düzenleyici kurumların kurulması) anlamına gelir. Yeniden inşa döneminin 1980-1999 dönemi liberal politikalarından

423 Bayramoğlu, S. (2005) “Yönetişim Zihniyeti, Türkiye de Üst kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü” İstanbul; İletişim Yayınları, s.154-157

424 Göktürk, E.D. (2006) “Dünden Yarına Yurttaşlık, 21.yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme” İstanbul; Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.123)

farkı, her alanın yeniden düzenlenmesi ve düzenlemelerin genellikle yasa düzeyinde güçlü hukuki kaynaklarının bulunmasıdır. Yani düzenleyici devlet, kurumsallaşarak ilerlemektedir. Bir bakıma bu kurumlara, kamu mülkiyeti ve güvencesi altında iken piyasada imiş gibi yapılandırılmak suretiyle, özel firma gibi davranması amaçlanmaktadır. Örneğin: 2000 yılında, tütün, şeker pancarı gibi ürünlere hükümet sübvansiyonları kesilmiş, aynı zamanda, çiftçilere bu ürünleri üretmekten vazgeçirmek ve sistemin sorunsuz devam etmesini sağlamak amacıyla “Doğrudan Gelir Desteği” sistemi devreye girmiştir. Bir diğer örnek, sosyal güvenlik alanının yeniden yapılandırılmasıdır; bu kapsamda, emeklilik yaşının yükseltilmesi ve asgari prim ödeme süresinin arttırılması gibi yöntemlerle başlanmış, girişim, sosyal güvenlik sisteminin tek çatı altında birleştirilmesi hedefine kilitlenmiş, eş zamanlı olarak, devlet eliyle özel emekliliğin desteklenmesi politikası da, bir kamu politikası olarak benimsenmiştir. Görüldüğü gibi, reform süreci, sadece tasfiye edilecek unsurları değil, yerine ikame edilen unsurların da geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Neoliberal politikalar, yasal bir çerçeve değişikliği yerine çoğunlukla fiili durum yaratılarak uygulanırken; yönetim modeli, kanunlarla güvence altına alınarak kurumlaşmış bir dönüşüm sürecini örgütlemektedir. Yönetişim modeli için özelleştirme politikası, devletin ve toplumun piyasalaştırılmasında sadece bir araçtır.⁴²⁵

AKP iktidarının ekonomik programının en temel unsurları olan, bütçede milli gelirin yüzde 6,5 gibi yüksek bir oranında faiz dışı fazla sağlanarak dış borç ödemelerinin yürütülmesi ve düşük kur yüksek faiz politikasıyla kısa vadeli sermaye hareketlerinin (sıcak para) ülkeye çekilmesi amacıyla, ekonominin büyümesini bütünüyle sıcak paraya dayalı ekonomik genişlemeye bağlanması; dış ticaret açığını büyük bir hızla tırmandırdığı için, cari açığın kapatılması amacıyla büyük bir özelleştirme paketi yürürlüğe sokulmuştur. Bu pakette, TÜPRAŞ, POAŞ, Erdemir, Türk Telekom gibi çok önemli kamu kuruluşları yer alıyordu. Böylece, AKP iktidarı altındaki Türkiye, yabancı sermayenin, kısa vadeli sermaye hareketleri kaynaklı dış yatırımların ve dış borç yükünün büyük artış gösterdiği bir döneme girmiştir.⁴²⁶ Böylece 2000'lere gelindiğinde IMF programı çerçevesinde borçların bir kısmının ek

425 Özügür, S.B. (2008), s.329-330

426 Ataay, F. (2008), s.84

faiz yükümlüğüyle IMF kredi kaynaklarından, bir kısmının “mali disiplin” adı altında dayatılan “faiz dışı fazla” ile bir kısmının da kârlı kamu kuruluşlarının özelleştirilmeleriyle kısmen kapatılması kısmen de sürdürülmesi öngörülmüştür. Yükselen kamu açıkları ve borçlarının gerçekliğinde “borçların sürdürülebilirliği” ise temel olarak kamu kesimini finans kesimine kaynak aktarma biçiminde şekillendirilmesi ve bu kesim lehine mali rant yaratılması kanallarının açılması anlamına gelecektir. Dolayısıyla, bütçe açığının kapatılması ve bütçenin denkleştirilmesi taleplerinin, 2000’li yıllarda kamu mali yönetimi sistemini ve dolayısıyla harcama yönetimini yeniden yapılandırmaya yönelik yasal/kurumsal düzenlemelerde neden sıklıkla vurgulandığının da bu noktadan hareketle çözümlenmesi ve kavranması gerekir.⁴²⁷

1999 ve 2001’de uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyarlama politikalarıyla, işgücü örgütlülüğünün zayıflatılması ve işgücünün baskı altına alınması, ücretlerin reel olarak düşürülmesi, sosyal harcamaların kısıtlanması gibi bir dizi önlem ile esas olarak toplumsal çatışmayı en aza indirerek sınıfsal güç ilişkisini sermaye sınıfı lehine yeniden düzenleyecek ideolojik ve politik dönüşümlerin hızlandırılması; böylelikle de sermaye birikiminin genişletilmesi amaçlandı. 2000’li yıllarda yapısal uyarlama programı bağlamında gündeme gelen sosyal güvenlik reformları ve sosyal politikalarda yeni düzenlemeler, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi ve sermayenin rekabet gücünü artırmaya dönük uygulamalar bu amaca dönük girişimlerdir.⁴²⁸ Güler’in de işaret ettiği gibi sosyal devleti ortadan kaldıran süreç, değişen içeriğini hesaba katmak koşuluyla sermaye kesimi lehine bir “tasfiye” olarak ortaya çıkmakta; buna karşılık sosyal devletin tasfiyesi emekçi kesimler açısından kazanılmış bütün haklarının yitirilmesi anlamına gelmektedir.⁴²⁹

1990’ların sonlarından bu yana oluşan neoliberal devlet biçimlenmesinde sermayenin belirleyiciliğinin artmasıyla ilişkili olarak devlet örgütlenmesi ve onun

427 Önder, İ. (2003) “Kapitalist ilişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve işlevi” İktisat Üzerine Yazılar-1 Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Der. A. H. Köse; F. Senses; E. Yeldan, İstanbul; İletişim Yayınları, s.283

428 Altıok, M. (2002) “Yeni Liberal istikrar ve Yapısal Uyum Programları: Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kriz” *Praksis Dergisi*, Sayı: 5, Kış, s.125, Erişim: <http://www.praksis.org/files/005-Altıok.pdf>

429 Güler, B.A. (2005) “Devlette Reform Yazıları” Ankara; Paragraf Yayınevi, s.89

temsil ettiği siyaset alanlarının da tasfiyesi eğilimi güçlenmiş ve bu eğilim “ekonominin siyasetten ayrıştırılması” vurgusunu giderek daha fazla ön plana çıkarmıştır.⁴³⁰ Neoliberal küreselleşme olarak tanımlayacağımız dönemde yürütme organının ekonomiye müdahale araçlarının etkisizleştirilmesi stratejisi temel olarak ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir. Devletin yeniden yapılanmasında sermayenin belirleyiciliğinin arttığına en açık göstergesi ekonominin siyasetten ayrıştırılması gereğine yapılan vurgudur. Bu vurgu esas olarak siyasi karar alma süreçlerinin teknikleştirilmesini ve farklı toplumsal kesimlerin bu süreçlerden dışlanmasını içeren bir anlama sahiptir. Küresel kapitalist düzenin ulusal düzeydeki meşruluğu siyasi karar alma süreçlerinin teknikleştirilmesi ve böylelikle siyasal alana içkin olan güç ilişkilerinin ve çelişkilerinin görünmez kılınması üzerine kurulmaktadır.⁴³¹

Ekonomi ve siyaset arasındaki ayrımın kurumsallaşmasında yönetim modeli önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de yeni bir siyasal iktidar tarzını hayata geçiren yönetim, önceki dönemde zayıflamış olan demokratik sistemin kırılma noktaları üzerine sermaye egemenliğinin inşa edilmesinde; ve demokratik iktidar biçiminin dönüştürülmesinde hakim bir model olarak öne çıkmıştır. Yolsuzluk, kayırmacılık ya da partizanlık gibi olumsuzlukları siyasete atfeden bu model “siyasal” olana negatif bir anlam yükler. Türkiye özelinde ele alındığında ekonomiyi siyasetten ayırmanın temel araçları ise piyasanın ihtiyaçlarını temel alan, yasama ve yargı işlevleri ile donatılmış özerk ve bağımsız kurumlar; parlamentonun denetleme yetkisinin denetleyici şirketlere bırakılması; kamu yönetimi reformları ile kamu yönetimine şirket yönetim tekniklerinin uygulanması, toplam kalite yönetimi, performans denetimi, ticaret ilkelerine aykırı mevzuatın değiştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³²

AKP’nin 2003-2007 iktidar döneminde ikinci kuşak yapısal reformlar konusunda önemli adımlar atılmıştır. Hazırlanan tasarılarından bazıları Anayasaya

430 Güveloğlu, N. (2004) “Demokrasinin Neoliberal Dönemde Geçirdiği Dönüşümün Siyasal Partiler Üzerindeki Etkileri” *Praksis Dergisi*, Sayı:12, Güz, s.11-36,

Erişim: <http://www.praksis.org/files/012-01.pdf>

431 Güzelsarı, S. (2007), s.113

432 Bayramoğlu, S. (2005), s.172

aykırılık gerekçesiyle iptal edilse de, önemli bir bölümü yasalaştırılmıştır. Bu çerçevede, AKP hükümeti ekonomi yönetiminde özerk üst kurulların yaygınlaştırılması politikasını yaşama geçirerek, 1998’le başlayan ikinci kuşak reformlar sürecinde üst kurullar hızla yaygınlaştırılarak devletin ekonomiyi yönlendirme ve düzenleme yetkileri üst kurullara devredilmeye başlanmış, BDDK’yı EPDK, Telekomünikasyon Kurumu, Kamu İhale Kurumu, Rekabet Kurumu’nun yeniden yapılandırılması, Şeker ve Tütün Kurumları izlemiştir. Özellikle doğal tekel niteliğindeki ve kamu tekelindeki elektrik, doğalgaz, telekomünikasyon gibi sektörlerin, mülkiyet, politika geliştirme ve düzenleme işlevlerin keskin bir biçimde ayrıştırılmasını öngören “OECD reform şablonu” doğrultusunda yeniden yapılandırılmasına girişilmiştir. Bu çerçevede, kamu tekellerinin kaldırılıp sektörlerin özelleştirilmesi, devletin bu sektörlerde üretici konumunda bulunmasının engellenmesi ve yabancı sermayenin bu alanlara girişine kolaylık sağlanması doğrultusunda adımlar atılmaya başlanmıştır.⁴³³

Ekonomi yönetiminin siyasal iktidarın elinden alınması ile birlikte çok önemli bir alanın sevk ve idaresi bağımsız düzenleyici kurumlara bırakılmıştır. Bu alanlar, aşağıda da görüleceği gibi, aralarında enerji, tarım, telekomünikasyon gibi alanların bulunduğu en yaşamsal sektörlerdir. Türkiye ekonomisinin yüzde 60’ından fazlasını düzenleyen bağımsız düzenleyici kurumlar, ilgili sektörün en büyük oyuncularını ile birlikte, piyasa çıkarı için düzenlemeler yapmaktadır.

Tablo 5: 1981-2002 Tarihleri Arasında Türkiye’de Kurulan Üst Kurullar

Kurul Adı	Düzenleme Alanı	Kuruluş Tarihi	Personel Sayısı (mevcut)	Kurum Bütçesi(gelir) (trilyon TL)
SPK	Sermaye Piyasaları	1981	449	24.8
Rekabet Kurumu		1994	321	86.2
RTÜK	Radyo, Televizyon	1994	349	97.6
BDDK	Bankacılık	1999	323	113.6
Telekomünikasyon	Telekomünikasyon	2000	456	326.6

433 Ataay, F. (2008), s.86-87

Kurumu				
EPDK	Elektrik, doğal gaz, petrol	2001	282	
Şeker Kurumu	Şeker piyasası	2001	26	12.7
KİK	Kamu Mal Alımları	2002	108	
Tütün Kurumu	Tütün, Alkol	2002	244(kadro sayısı)	

Kaynak: Bayramoğlu, Sonay, (2005) Yönetişim Zihniyeti, Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Değişimi, İletişim Yay. s.222

Kuramsal meşruluğunu yönetim paradigmasına dayandıran bağımsız düzenleyici kurumlar temsili demokrasinin temsil mekanizmalarını dışarıda bırakarak faaliyet yürütmektedir. Temsiliyete ilişkin olarak önerilen “yönetişim” modeli ve bu modelde önerilen katılımcılık ise asıl olarak toplum adına sermayeye tanınmış bir hak ve ayrıcalık olmaktadır. Öte yandan devlet örgütlenmesi içerisinde bu türden yeni temsili yapıların oluşmasının gerisinde yatan temel dinamik, devlet örgütlenmesinin piyasa yönelimli uluslararasılaşma ilkesi doğrultusunda yeniden yapılandırılmasıdır. Bağımsız düzenleyici kurumlar, çokuluslu şirketlerin etkin olduğu küresel piyasanın çıkarlarının hukuki ve siyasal güvencelerinin oluşturulmasında önemli bir rol üstlenir. Bu kurumların yanı sıra ekonomi yönetiminin en önemli organlarında (örneğin Hazine Müsteşarlığı) uluslararası sermaye ile ilişkilenen yeni bir bürokratik elit kesimi yaratılırken geleneksel bürokrasi, sistemin gerisine itilmeye çalışılmaktadır.⁴³⁴

Bununla birlikte, bu durum mevcut yapının kendiliğinde çözülmesi anlamına gelmez. Bu nedenle ikili bir bürokratik yapılanma açığa çıkmıştır. Devletin piyasalaşma sürecinin doğrudan bir aktörü olarak yeniden tanımlandığı neoliberal küreselleşme sürecinde siyasetin ekonomiye müdahale olanaklarının daraltılması aynı zamanda geniş yetkilerle donatılan ekonomi bürokrasisini siyasal baskılardan

434 Güler, B.A. (2003) “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye” Praksis Dergisi, Sayı:9, s.93-116, Erişim:<http://www.praksis.org/files/009-03.pdf>

muaf kılmakta ve daha bağımsız bir konuma getirmektedir. Yine bu gelişmelerle ilişkili olarak yürütme organının diğer siyasal organlar karşısındaki konumu da giderek daha güçlü hale gelmektedir. Amerikan tarzı lider siyasetinin ön plana çıkması, başbakanın yetkilerinin genişlemesi ve buna karşılık parlamentonun yetkilerinin daralması yönündeki gelişmeler yürütme organının daha az sınırlandırıldığı bir yapılanmaya işaret etmektedir. Yasama organına karşı yürütme ve bürokrasi daha bir ön plana çıktığı ölçüde politikaların hayata geçirilmesine ilişkin siyasal dolayım azalmaktadır. Bu değişim ise sermaye egemenliğinin önünün açılmasını mümkün hale getirmektedir.⁴³⁵

1.3 Türkiye’de Ulus Altı Birimlerin Etkisi

Dünyada son yıllardaki değişim trendi incelendiğinde küreselleşme ile birlikte dikkati çeken bir olgunun da yerelleşme olduğu görülmektedir. Yerelleşme, ülke içinde merkezi yönetim kanalıyla ekonomi ve siyaseti yönlendirme, yerel yönetimleri güçlendirmeyi ifade etmektedir. Yerelleşmenin ise siyasal gücü tek elde toplamayı önleyeceği ve bunun da demokrasiyi güçlendireceği düşünülmektedir. Yerelleşme ile devletin temel görevleri il özel idarelerine ve belediyelere bırakılmak istenmektedir. Bu durumun Türkiye’de de son yıllarda belediyelerin güçlenmesi ve merkezden bağımsız politikalar izlemek istemesiyle birlikte, merkezi devletin gücünün aşındığı iddialarını da beraberinde getirmektedir. Ulus–devletin işlevlerindeki dönüşümün bir diğer boyutu, merkezi yönetimin yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesi sonucu, yerel yönetimlerin yapısının değiştirilmesi ve merkezle ilişkilerinin yeniden düzenlenmesidir. Bu çerçevede, küreselleşme savunucularının ve yeni sağ politika uygulayıcılarının gündeme getirdiği kavramlardan bir tanesi de “yerelleşme”dir.

Klasik anlamda yerelleşme (desantralizasyon), ulus-devlet bütünü içinde, merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru yetki, görev ve kaynak aktarımını ifade eder; bu anlamda yerelleştirme, yerel yönetimlerin ulus-devlet bütünü içinde merkezi yönetime göre güçlendirilmesidir. Günümüzde ise yerelleştirme, merkezi yönetimin elindeki planlama, karar verme, kaynak oluşturma ve bunları yürütme gibi yönetsel

435 Güveloğlu, N. (2004), s.11-36

yetkilerin taşra kuruluşlarına, yerel yönetimlere, yarı özerk kurumlara, meslek kuruluşlarına, gönüllü örgütlere (vakıf, dernek gibi) ve şirketlere aktarılması olarak kabul edilmektedir. Yetki genişliği, özelleştirme ve sivilleştirme kavramları, modern anlamdaki yerelleştirme teriminin çeşitli uygulamalarıdır. Yerel yönetimler, yerelleştirme politikaları ile güçlendirilmekte ancak asıl olarak yetkilerin buradan piyasa güçlerine transferi amaçlanmaktadır. Modern anlamda yerelleştirmenin yöneldiği bu hedef, onu klasik anlamda yerelleştirmeden ayıran en önemli özelliklerden biridir.⁴³⁶ Çünkü yerel yönetimlerin kapitalist toplumda tanımlayıcı özellikleri sermaye birikimine katkı işlevidir. Yapısal uyarlanma politikaları bu işlevi daha yaygın ve derin bir hale getirmiştir. Her şeyden önce “katılımcılık ilkesi” ve “yerel demokrasi” adına on dokuzuncu yüzyıldaki ruhuna dönerek yerel kamu gücünü doğrudan “cüzdan sahipleri”ne emanet etmeye girişmiştir. Öte yandan, yerel yönetimlerin yetki alanı içinde hala tek-genel yetkili kamu gücü olarak kullandığı birikim kanallarını genişletmiş ve yeni kanallar açmıştır. Esnafın belediyelerce değil esnaf odalarınca denetlenmesi, mal ve hizmet fiyatlarını-ekmek fiyatı gibi- doğrudan meslek odalarının belirlemesi yerel meclislerin karar alanının daraltılmasına ve yerel hizmetlerde özelleştirme ve ihale sisteminde tanım değişikliğine varan yeni biçimler ise yeni birikim kanalları açılmasına örnek verilebilir.⁴³⁷

Kamu yönetiminin yönetim anlayışında meydana gelen değişimler, devletin küçültülmesi, özelleştirme gibi etkenler kamu hizmeti anlayışını etkilemektedir. Dünyadaki yeni gelişmelerle birlikte kamu hizmeti anlayışında yaşanan değişimlerden öncelikli olarak yerel yönetimler etkilenmekte, merkezi yönetimden yerel yönetimlere yetki devri ile birlikte yapı ve işlevlerinde büyük değişimler meydana gelen yerel yönetimler kamu hizmetlerini sunan çok önemli bir aktör olarak küreselleşme sürecindeki konumunu almaktadırlar. Küreselleşen dünyada ulus devlet, değişen koşullar ve ortaya çıkan yeni gereksinimler doğrultusunda değişime uğramaktadır. Devletin içinde bulunduğu bu değişim, devletin esas işleyiş mekanizması olan kamu yönetimini etkilemektedir. Kamu yönetimi, devletin küçültülmesi ve etkin hale getirilmesi söylemleriyle birlikte reforma tabi tutulmakta,

436 DPT, (2000) “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı-Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu” Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf>

437 Güler, B.A (2005), s.272

yeni yönetim teknikleri özellikle işletme yönetimi alanında geçerli olan teknikler kamu yönetiminde uygulanmaya başlamaktadır. Kamu yönetiminin bir parçasını oluşturan yerel yönetimler de bütün dünyada kamu yönetimindeki değişim süreci ile birlikte yapısal ve işlevsel olarak değişime uğramaktadır. Kamu yönetiminin daha etkin hale getirilmesi için yapılan reformlar yerel yönetimleri de kapsamaktadır. Bu anlamda kamu yönetimindeki değişim sürecinden en çok yerel yönetimler etkilenmektedir.⁴³⁸

Ulus-devletlerin yetki ve egemenlik alanının değiştirilerek yeniden belirlenmeye zorlandığı bu dönemde, yetkilerinin bir kısmı ulus-üstü kurumlara devredilirken, diğer bir bölümünü de yerel yönetimlere devretmek durumunda bırakılan ulus yönetimler, yerel yönetimlerin şekillendirilmesinde de giderek azalan bir işleve sahip olmakta küresel dinamikler ulus devletin olduğu kadar yerel yönetimlerin yapılanmasında da etkili olmaktadır. Böylece, merkezi yönetim, ağırlıklı savunma, güvenlik, dış ilişkiler, adalet gibi işlevlerle sınırlanmaktadır. Günümüzde gündemde olan kamu reformu, merkezi devleti köklü bir biçimde dönüşüme uğratmaktadır. Bugüne kadar merkezi yönetim hiyerarşisi altında yerine getirilen pek çok görev, ya özerk üst kurullara ya da yerel yönetimlere aktarılmaktadır. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi üst kurulların kurulup yaygınlaşma süreci, esasen, neoliberalizmin ekonomik ve sosyal politikalara ilişkin kara alma süreçlerinin siyasal mekanizmalardan uzaklaştırılması amacıyla kaynaklanmaktaydı. Bu sürecin bir başka ayağı, merkezi devletle yerel yönetimler arasındaki görev bölüşümünün yeniden düzenlenmesi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Yapılan yasal düzenlemeler, geçmişte bakanlıklar hiyerarşisi altında yerine getirilen pek çok görevin ve hizmetin de yerel yönetimlere aktarılmasını sağlamaktadır. Son dönemde yasalaştırılan, İl Özel İdaresi, Belediye ve Büyükşehir Belediyesi Yasaları ile Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı pek çok bakanlığın taşra örgütlenmesinin kapatılarak, görev, yetki, bina, araç-gereç ve personelinin yerel yönetimlere aktarılmasını gündeme getirmektedir. Kısacası, merkezi devletin ve yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesine yönelik reformlar, temelde, merkezi devleti kolluk işlevleriyle sınırlı bir yapılanmaya evrilmektedir. Bu

438 Sezer, Ö. (2008) "Küreselleşme Sürecinde Türkiye de Yerel Yönetimlerin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü" Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.119

süreçte, merkezi devletin bir diğer önemli işlevi ise, artık bütünüyle sermayeye kaynak aktarım mekanizmasına dönüşen “borç idaresi” olacaktır. Kamu hizmetlerine ayrılan kaynaklar iyice sınırlanırken, bütçedeki faiz dışı fazla miktarı arttırılarak, devletin borç ödeme kapasitesi yükseltilmeye çalışılmaktadır. Nitekim yerel yönetimlere aktarılan görevlerle kaynakların eşitsiz olması da, bu süreci tamamlayan bir başka adım olmaktadır. Böylece, devletin yeniden yapılandırılması süreci, sermaye kaynak aktarımını sağlayan borç idaresi sürecinin yönlendirmesi altında yürütülmüş olmaktadır.⁴³⁹

Küreselleşmenin yerel yönetimler üzerindeki etkisi, yerel yönetimlerin doğrudan küresel piyasalarla ilişki kurmalarını sağlayacak mekanizmaların yaratılması şeklindedir. Böylece ulusal piyasalar, ulusal sermaye ve emeğe ilişkin ekonomik işlevlere bağlı ulus-devletin, yetki ve sorumlulukları bakımından gücünün en aza inmesine neden olmaktadır.⁴⁴⁰ Yerel yönetimler, uluslararası şirketler ve kredi kuruluşlarıyla doğrudan ilişkiye girmekte ve böylece merkeze ait olan ekonomik, yönetsel ve toplumsal işlevleri devralmaktadırlar. Ulus-devleti zayıflatma biçimleri olarak değerlendirilebilecek olan bu uygulamalar, merkezi devletin kural koyma gücünün azalmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, bölge yönetimleri oluşturarak yerelleşmenin ileri boyutlara götürülmesiyle de aynı sonuca varılmaktadır.⁴⁴¹

Diğer bir konu da, tüm ulus-devletler gibi Türkiye’yi de etkileyen önemli bir gelişme olarak küreselleşmeyle ortaya çıkan çok kültürlülük kavramıdır. Günümüzde siyasi şiddetin başlıca ve en yaygın türünün etnik kültürel gelişmeler oluşu, başta batılı demokrasiler olmak üzere birçok ülkeyi, ulus-devletle özdeşleşen monolitik kültür politikalarını gözden geçirmeye itmiş ve daha demokratik bir metot olduğu iddia edilen çok kültürlü politikalara geçmeye zorlamıştır. Hatta bu durumu ulus-devletler için bir kırılma noktası kabul edip sonun başlangıcı olarak görenler de mevcuttur. Türkiye gibi ulus-devletlerin homojen bir toplum yapısına sahip olma

439 Ataay, F. (2007), “Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması, Türkiye de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler” Ankara; De-ki Basım Yayım, s.21

440 Kazgan, G. (2001), s.34

441 Eroğul, C. (1999), “Ulus Devlet ve Küreselleşme” Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme, Haz: Işık Kansu, Ankara; Güldiken Yayınları, s.47-59

amacına ciddi bir tehdit olarak görülen çok kültürlülük, vatandaşlık esaslı bir hukuk anlayışına geri dönüş olarak yorumlanmakla beraber, ulustan politik topluma geri dönüş olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu durumun Türkiye’de mikro milliyetçiliği buna karşı da ulusal milliyetçiliği yükselttiği gözden kaçırılmamalıdır. Küreselleşmenin dayattığı bu durumun nasıl bir siyasi yapılanmaya yol açacağı Türkiye açısından da yakından izlenilmesi gereken bir durumdur.⁴⁴²

Küreselleşmeyle birlikte bilişim teknolojisinin gelişimine bağlı olarak, insanların kendi tikelliklerini ve kültürlerini yeniden keşfetme çabasına girdikleri çok kültürlü bir dünya sürecine girmiş bulunmaktayız. Postmodern söylemlerle de tetiklenen bu sürecin beraberinde getirdiği en önemli sorun, küresel değer ve normlara karşı yerel kimliklerin daha bir ön plana çıkarılması ve dolayısıyla üst kimliklerle alt kimliklerin karşı karşıya getirilmiş olmasıdır. Günümüzde kimlik taleplerinin bu kadar yaygın bir hal almasının en önemli nedeni, küreselleşmeyle birlikte iletişim teknolojisinin ilerlemesi ve bu teknolojinin bütün toplumları etkisi altına almasıdır. Yeniliklere dayalı olarak ortaya çıkan bu iletişimsel gelişmeler, sadece ülkeler arasındaki ekonomik, kültürel ve siyasal mücadele alanlarını etkilemekle kalmıyor, aynı zamanda tikelliğe yaptığı aşırı vurgu ile farklı etnik, dinsel, dilsel, cinsel ve mezhepsel kimlikler üzerinde de yeni meşruiyet arayışlarına yol açıyor. Bu durum, küreselleşmenin kültür yapıları üzerindeki olumsuz etkilerini daha da ön plana çıkarıyor. Çünkü küreselleşme olgusu, hem kültürel yapıları homojenleştirmeye çalışmakta hem de onları bir dizi yapı içinde yeniden üreterek kültürel bir karışım yaratmaktadır. Böylelikle akışkan bir ürün haline gelen kültürel öğeler, artık ulusal sınırları aşmakta ve küresel güçlerce yönlendirilmeye müsait pazarlanabilir bir değer haline gelebilmektedir. Eagleton’ın dediği gibi, günümüzde küreselleşmenin aktörleri olan çok uluslu kapitalizm, “ulusal kültürleri, ulusal ekonomilere yaptığı gibi kozmopolitleştirerek zayıflatmayı” başarmıştır.⁴⁴³

442 Özvar, A. (2007), s.82

443 Duman, M.Z. (2008), “Küreselleşme Çağında Kimlik Tartışmaları ve Çokkültürlülük Politikası” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi, s.253-254

Küreselleşme ile yerelleşme arasındaki çatışmaya ekonomik yönden yaklaşan Keyder'e göre; Bu çatışmayı Latin Amerika'dan Hindistan'a, Rusya'dan Afrika'ya kadar izlemek mümkün. Çünkü kapitalizmin gerçekten küresel bir sisteme dönüşmesi giderek dünya çapında bir örgütlenmeyi, ulusal sınırlar tanımayan bir sınıf oluşumunu, evrensel üretim ve tüketim şekillerini getirmeyi vaat ediyor. Bu dönüşümün parçası olarak toplumlar kendi içlerinde şimdikinden daha çok farklılaşacaklar. Küresel dinamiğe ayak uydurabilen kişilerin gelir düzeyi zengin ülkelerdeki benzerlerinden daha az olmayacak; geride kalanlarla aralarındaki açıklık büyüyecek. Küreselleşmeyi savunanların galip geldiği senaryoda devlete düşen rol ise ekonomik potansiyeli yüksek olan bu dinamiği engellemeden gelir dağılımını düzeltmek, çağdaş yaşamın gerektirdiği temel ihtiyaçları karşılamak olmalı. Ancak yerelleşmenin hakim siyasi tercih olarak ortaya çıkması ise devletin ulusal ekonomiyi yönetmeye devam etmesi, küresel dinamikleri dışarıda tutmaya çalışması anlamına gelecektir. Bu seçenekte devlet eski rolünü sürdürmeye devam edecek, fakat bunu kapitalist dinamikleri yakalayamayan ve bu yüzden de durağanlığa mahkum olan bir ekonomik ortamda yapacağı için meşruiyet kazanması o kadar kolay olmayacaktır. Keyder'e göre bu fotoğraftan şöyle bir izlenim edinmek mümkün: Gelişmiş ülkeler dışında küreselleşme olayı genişleyen bir sathı işgal etmekten çok çeşitli çizgiler halinde uzanıyor. Küresel dinamiklerin nüfus ettikleri alanlar halen dar ve etrafında yerelci hareketler yoğunlaşıyor. Ancak birinci dünyada, yani siyasi liberalizmin çoktan beri yerleşik olduğu yerlerde, küreselleşmenin siyasi çerçevesi oturmuş durumda. Üçüncü dünyanın bazı yerlerinde(örneğin Afrika'nın büyük kısmında) bir çatışmadan dahi söz etmek imkansız; yerelleşmenin dışında ciddi bir siyasi seçenek görünmüyor. Türkiye gibi az sayıda ülkede ise mücadele halen devam ediyor. Modernleşmeci iyimserler devlete ve topluma liberalizmi benimseterek, devleti dönüştürerek, küresel dinamiğin ivmesini yakalamaya çalışıyorlar. Cemaatçiler ise siyasi tercihinin oluşturduğu bir ortamda sermayeyi kontrol ederek devletçiliği ve toplumsal dengeleri sürdürmek çabasındalar.⁴⁴⁴

Alt kimliklere yapılan vurgunun öne çıkışı, ulus-devletin tasavvuru ile çatışır. Türkiye'de de 1990'larla birlikte yoğun olarak tartışılan meselelerin başında ulusal

444 Keyder, Ç. (2004), s.56-57

kimlik, etnik kimlik, azınlıklar vs. kavramları gelmektedir. Cumhuriyet'in temel ilkeleri ile özellikle AB sürecinde Türkiye'den beklenenler birbiriyle çatışmaktadır. Bu çatışmada devletin üniter yapısından taviz verilmemesini savunanlar (ulusal cephe) ile daha AB ve küreselleşme yanlısı politikaları savunanlar arasındaki çatlak giderek derinleşmektedir.⁴⁴⁵

Türkiye, özellikle son on yılda toplumsal değişimin içeriğini ve yönünü biçimlendiren evrensel Batı değerleri ile tekil/yerel özgünlük iddiaları arasındaki etkileşimler olarak da tarif edilen küreselleşmeden fazlasıyla nasibini alan ülkelerdendir. Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde karşılaştığı en önemli sorunlardan biri merkez-yerel ekseninde Avrupa ülkelerinde yaşanan çekişmenin Türkiye'de görülebilecek yansımalarıdır. Küreselleşmenin çok önemli bir boyutu olan ve sanki görünüşte küreselleşmeye zıt gibi görünen bölgeselleşme/yerelleşme, aslında AB bünyesinde tarihsel olarak içselleştirilmiş bir olgudur. AB'yi meydana getiren ülkelerin aslında feodal geçmişten günümüze gelen bölgelerden oluştuğu görülebilir. Bunun yanı sıra, Ruşen Keleş'in de belirttiği gibi, bölgeselleşmenin, yerinden yönetimin ve federalizmin, uzun süre, bir ülkenin toprak bütünlüğünü ve ulusal birliğini güçlendirmeye yarayan bir araç olarak algılandığı da bir gerçektir. Bununla birlikte günümüzde bu kavramlara bazı ülkelerde ulusal birlik için bir tehdit ve ülkenin bölünüp parçalanması için bir adım gözüyle de bakılmaktadır. Örneğin, Türkiye üniter devlet yapısı ile cumhuriyet tarihi boyunca yerel eksene şüphe ile bakmış, yerelliği zaman zaman bölücülükle eş anlamlı tutmuş ve benimsememiştir. Bu algılayışın en önemli nedenleri yine tarihte yatmakta, bölgesel özerkliklerin parçalanma ile sonuçlandığı fikri Osmanlı'nın son yıllarındaki toprak kaybetme psikolojisinin bir anlamda devam etmesidir. Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda idari yapı merkez ve yerel arasında bir ayırım gösterse de bu Avrupa'daki örneklerinden çok farklıdır. Dolayısıyla, bölgesellik/yerellik yıllar boyu özellikle Kürt problemi çerçevesinde anlaşılmış, bölgesel siyaset yapan partiler

445 Altunoğlu, M. (2005), "Küreselleşme-Yerel Eksenli Kimlik Tartışmasının Türkiye'deki İzdüşümleri", Küreselleşme ve Yerelleşme, Haz.: Kemal Görmez, 1. Baskı, Ankara; Odak Yayınları, s. 72

kapatılmıştır. Özellikle 1980 sonrası hız kazanan PKK'nın terörist eylemleri ise bu kaygının bir gerekçesi olmuş bölgeselcilik hep kuşku ile karşılanmıştır.⁴⁴⁶

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye de dahil olmak üzere dünyada birçok etnik grubun ve dinsel cemaatin, farklılıklarını gözetmek ve kendilerine özgü kolektif hakları temin etmek için değişik metotlarla devletin tüm erkini merkezileştirme çabasına karşı mücadele ettiği açıkça görülmektedir:

Modern Türk Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nu yeteri kadar üniter olamadığı için, milletlere nisbi bir özerklik verdiği için eleştiriyordu. Oysa, şimdi Osmanlı veya Avusturya- Macaristan sistemleri daha arzulanır bir denge olarak görülüyor, devletin üniter anlamda modernleşmesi milliyetçiliğin dayatması olarak değerlendiriliyor. Kendilerini farklı gören gruplara toplu haklar tanınması yeni ve arzulanır bir eğilim olarak karşımıza çıkıyor. Önümüzdeki yıllarda devletler Fransız sistemine değil Amerikan veya İsviçre sistemine daha yakınlaşacaklar. Son on yılda oluşan dengelere ve değişikliklere baktığımızda bu trend açıkça gözüküyor. Toplu haklar, kapsamaları ne olursa olsun, devletlerin mutlak merkezleşmesine ve tek elden dayatılacak bir mantık çerçevesinde rasyonelleşmesine karşı bir direnme oluşturuyorlar.⁴⁴⁷

Bu eğilim beraberinde milliyetçilik akımlarıyla çatışma ve çelişkiyi getirmiştir. Etnik gruplar ve cemaatler devlet bürokrasisi, siyasi partiler, milliyetçi gruplarla meşru veya gayri meşru düzlemde çeşitli mücadeleler sürdürmekte, bu dönüşüm de bir yandan siyasi ve iktisadi alanda sancılı süreçlerin yaşanmasına neden olmaktadır. 1980'lerde yerel yönetimlere ve belediyelere verilen önemin küresel boyutta giderek artması da yine üniter devlet yapısındaki dönüşüme yönelik diğer bir işaret olarak karşımıza çıkar. AB'nin Maastrich anlaşması hükümlerinde bölgeselleşmeye yönelik

446 Güney, A. (2005), "Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye" Küreselleşmenin Yüzleri, Haz: Filiz Başkan, İstanbul; Everest Yayınları, s.95-96

447 Keyder, Ç. (2001), "Globalleşme ve Devlet", Küreselleşme ve Ulus Devlet, Haz: Meryem Koray, Yayın No:1, İstanbul; Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, s.22-28

maddeler, kalkınma ajansları, bölgesel mikro krediler, bölgesel teşvikler, yerel karar alma süreçlerine verilen önem buna ilişkin somut gelişmeler olarak sıralanabilir.⁴⁴⁸

1.3 Türkiye’de Ulus Üstü Birimlerin Etkisi

Küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devletlerin merkezi gücü aşınarak, karar verme mekanizmaları devletlerden çok devlet topluluklarına, ulus üstü kurumlara, ulus üstü anlaşmalara devredilmektedir. Tüm ulus-devletler gibi Türkiye de bu durumdan olumsuz olarak etkilenmektedir. Küreselleşme, uluslararası kuruluşların da etkisiyle, devletin kendi dinamiklerine dayalı bağımsız hareketini ortadan kaldırarak, bunun yerine dış dinamiklere bağlı hareket tarzını ortaya koymaktadır. Bu da, ulus devletin ekonomik hayata ilişkin aldığı kararlarda uluslararası kuruluşların söz sahibi oldukları anlamına gelmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere olan bağımlılıkları ve uluslararası kredi kuruluşlarının etkisiyle ekonomik ve sosyal yapılarını değiştirmek durumunda kalmaktadır. Küreselleşme ile kurulması hedeflenen Yeni Dünya Düzeni’nde ulus devletin etkisizleştirilmesi, bu bağlamda kamu yönetiminin güçsüz kılınması yoluyla büyük sermayenin tüm ekonomide ve karar mekanizmalarında egemen kılınması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda da merkezi devletlerin güçlerinin kırılması IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi kurumlar, yapısal uyarlanma veya yapısal reformlar olarak bilinen programlar, GATT, GATS, TRIPS(Fikri Mülkiyet Haklarıyla Bağlantılı Ticaret Anlaşması), TRIMS(Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması) benzeri anlaşmalarla sağlanmaktadır. Böylece doğrudan ulus devletleri eritme ve yeni birlik veya devlet toplulukları yolu ile ulusal otoritelerin iktisat politikalarını belirleme yetkileri kısıtlanmaktadır. Bu durumdan da Türkiye gibi gelişmekte olan ve uluslar arası kuruluşlarla işbirliği içinde olan ülkeler etkilenmektedir.⁴⁴⁹

Bugün gelinen noktada, küreselleşme bağlamında tartışmaların merkezinde çokuluslu kurumlar (IMF, DB, DTÖ, G-7'ler -Kuzeyin Sanayileşmiş Ülkeleri-, Avrupa Birliği, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği -ABD'de var-, Ekonomik İşbirliği

448 Bahçekapılı, C. (2009), s.121-122

449 Sönmez, S. (2008), “Refah Devletinden Yönetişimci Devlete: Kapitalizmin Dinamikleri” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi, s.69-70

ve Kalkınma Örgütü-OECD-, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması-NAFTA-vb.) ve uluslararası küresel şirketler (holdingler) vardır. Bunların dışında kayda alınabilecek bir diğer uluslararası oluşum, Non-Governmental Organization (NGO) - Devlet Dışı Kuruluşlar- (ya da Sivil Toplum Kuruluşları “STK”)dır. OECD, NGO ve "gönüllü kuruluş" deyimlerinin eşdeğer olduğunu, ayrıca bunların birçok tanımı olduğu vurgulanmaktadır: "Gönüllü kuruluş belirli bir insanî amaç taşıyan bir grup vatandaş tarafından kurulan ve bireylerin gönüllü katkılarıyla yürüten bir örgüttür.⁴⁵⁰ 1980 sonrası post fordist üretim ve yeni paylaşım sürecinde çevre ülkelerin bir bölümünün minimalist sosyal devlet uygulamalarının askıya alınmış, kırılan ekonomik finansal yapıya sahip söz konusu ekonomiler hızlı dış borçlanmaya bağlı olarak ağır borç yükü altına girmiş ve dış borç krizine sürüklenmiştir. Bu ülkeler (Türkiye de dahil) oluşturulmakta olan yeni küresel düzene eklenme doğrultusunda merkez ülkelerindeki büyük sermayeye, yukarı da bahsedilen çok uluslu kuruluşlara ve yeni düzenin de mimarları olan IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi kuruluşlara kapılarını ardına kadar açmıştır.⁴⁵¹

Türkiye gibi ülkeler "küreselleşen" dünya sistemi içinde kalarak ciddi ahlaki çöküntü ve toplumsal dağılma sath-ı mailine girme, ya da bağımsızlığa yönelerek kapitalizmin merkezlerinin onayını almayan, kendi gücüne dayanan bir kalkınma çabası başlatma seçenekleri ile karşı karşıyadır. Uluslararası ekonomik bütünleşmeler (hem bloklaşmalar, hem de uluslararası küresel şirketler düzeyinde) ülkelerin zengin-fakir diye iki kutupta toplanmasına sebep olmakla kalmamakta, toplumların kendi içinde kutuplaşmalarına (yani sınıflar arası ve bölgeler arası eşitsizliklerin artmasına) da sebep olmaktadır. Bu kutuplaşmalar, az gelişmiş (Güney'in yoksul ülkelerinde iç savaşlara ve dış müdahalelere sebep olabilmektedir) ülkelerde parçalanma eğilimleri ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olsa olsa, kendi kaynaklarıyla kalkınabilecek orta büyüklükte az gelişmiş ülkelerin ufalanması ve daha çok dış ticarete bağımlı, dolayısıyla uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin etkilerine daha çok maruz kalan, yeni küçük fakir devletlerin teşekkülü olabilir.⁴⁵²

450 Cordellier, S. (1998), “Üçüncü Dünyanın Sonu mu?” Çev: Burak Gürbüz, Ahmet İnel, İstanbul: İletişim Yayınları, s.122

451 Sönmez, S. (2008), s.66

452 Somel, C. (2006), “Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme” Doğu Batı Dergisi, Yıl 5, S. 18, Ankara, 3.baskı, s. 203

Uluslararası Para Fonu(IMF), Dünya Ticaret Örgütü(WTÖ), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması(GATT), Dünya Bankası(WB) gibi uluslar arası ya da ulus-üstü kurumlar ile çok uluslu şirketler, küreselleşme sürecinin önemli ve güçlü aktörleridir. Sermayenin küreselleşmesi sürecinde merkez ülkelerin sermayesi belirleyici durumdadır. Uluslararası kurumların son derece etkin oldukları günümüzde özellikle çok uluslu şirketler öne çıkmaktadır.

Susan Strange dünya üretim yapısında önemli dönüşümlerin var olduğuna ve bunda ulusötesi şirketlerin önemli bir rol oynadığına ilişkin dört önemli hipotez ileri sürer. Birincisi, devletler sanayi, hizmetler ve ticaret üzerindeki kontrol ve mülkiyetlerinden, hatta teknoloji alanındaki araştırma ve geliştirme yönetiminden geri çekilmektedir. Neyin, nasıl, kimin tarafından ve nerede üretileceği konusunda karar almanın yönü devletten devlet dışı kurumlara doğru bir kayma göstermiştir. Bunun en önemli belirtilerinden biri, 1980’li yıllarda gelişmiş ülkelerde başlayan ve daha sonra değişik aktarma mekanizmalarıyla gelişmekte olan ülkelere de sıçrayan özelleştirme hareketidir. İkinci hipoteze göre, ulusötesi şirketler refahın gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere dağıtılması konusunda devlet ve uluslar arası yardım kuruluşlarından daha etkindir. Üçüncü hipotez, emek-yönetim ilişkilerine ilişkindir. Bu şirketlerin uluslar arası faaliyetleri kendi ülkelerinin üretim birimlerindeki işgücüyle olan ilişkilerini dolaylı olarak etkilemeye başlamıştır. Üretim alanlarının başka ülkelere kayması riskiyle karşı karşıya kalan işgücünün pazarlık gücü aşınmaya başlamıştır. Dördüncü hipotez mali konulara ilişkindir. Ulusötesi şirketlerin ülkeler arasındaki kar transferi kabiliyetleri, devletlerin ikili vergilendirme ve dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payını arttırma gibi uygulamalarla bazı tavizler vermesine yol açmaktadır.⁴⁵³

Yukarıdaki hipotezlerden de anlaşılacağı üzere, ulusötesi şirketlerin küresel arenada boy göstermesi ve ulus devletler üzerinde ekonomik, siyasi, kültürel gibi alanlarda etkilerde bulunması, Türkiye gibi ulus devletlerin bu küresel arenanın dışında kalamayacağını ve bu sermaye birikim sarmalının içinde kalarak yaratılan

453 Bahçekapılı, C. (2009), s.28-29

ulus üstü birimler aracılığıyla küresel düzende nasıl bir aktör olarak yer alacağını ilerleyen süreçte göreceğiz.

Yenidünya düzeni ya da bir başka deyişle kapitalizmin yeniden yapılanması dünya ölçeğinde herhangi bir üstün ve belirgin siyasi otorite tarafından yürütülmemektedir. Yeniden yapılanma belirgin ve sistematik kararlarla değil, kendi içinde belirsizlikler ve çelişkiler taşıyan bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Yani yenedünya düzenin oluşumu yukarıdan alınan ve baskıyla uygulanan politik kararlarla değil, karmaşık bir uzlaşma sağlama süreci çerçevesinde gelişmektedir. Sözü edilen bu uzlaşım sağlama sürecinin uluslar arası forum olma özelliği taşıyan çeşitli öğelerden oluştuğu söylenebilmektedir. Bunların bir kısmı devlet örgütlenmelerinin dışında, gayri resmi sivil örgütlenmelerdir. Trilateral komisyonlar, Bilderberg Konferansları Mont Pelerin topluluğu bu tür gayri resmi uluslar arası kurumlaşmalar arasında ilk akla gelenlere örnektir. Her ülkenin iş dünyası ile siyasi seçkinlerini gayri resmi bir biçimde bir araya getiren toplantılar ile bu kurumlar yenedünya düzeni ile ilgili uzlaşmanın biçimlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu gayri resmi örgütlenmelerin yanında doğrudan doğruya devletleri kapsayan resmi örgütlenmelerden de söz edilebilmektedir. IMF, Dünya Bankası, OECD, G7 örgütlenmesi yenedünya düzeniyle ilgili uzlaşmayı siyasi düzeyde oluşturan kurumlara örnektir. Uzlaşmayı biçimlendirecek bu resmi ya da gayri resmi kurumlaşmaların ana amacı tek tek devletleri ve devlet yönetimlerini ikna ederek onları kendi ekonomik yapılarını dünya ekonomisi ile bütünleştirmeye yönelik uyum önlemlerini uygulamalarını sağlamaktır. Örneğin birçok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye’de 1980’li yıllarda sözü edilen uyumlaştırma için yepyeni ekonomik politikaları yaşama geçirmiştir. Bu dönüşümün gerçekleşmesinde IMF’nin olduğu kadar Bilderberg Forumu’nun da Türkiye’nin iş dünyası ile siyasi seçkinlerini etkilemesi de rol oynamıştır.⁴⁵⁴

454 Şaylan, G. (2003), s.265-266

2. ULUSLAR ARASI KURULUŞLARIN TÜRKİYE'NİN EKONOMİK YAPISININ DÖNÜŞTÜRÜLMESİNE ETKİLERİ

Küreselleşme süreci kapsamında yeni-liberal politikaların uygulanmasıyla, Türkiye ekonomisinde ve Türk Kamu Yönetimi'nde amaçlanan dönüşüm, dünya ekonomisini yönlendiren uluslararası kuruluşların geliştirdiği reform politikaları aracılığıyla yönlendirilmektedir. 1980 sonrasında IMF ve DB tarafından önerilen reformlar, 1990'lardan sonra OECD ve DTÖ ve AB'nin katkısıyla yürütülmeye başlamıştır.

Yenidünya düzeni mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali sermayenin ulusal engellerden kurtulması ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en karlı alanların devlet tekelinden arındırılarak kendisine açılması üzerine yükselmiştir. Azgelişmiş ülkelerde bu hedeflere, IMF'nin "istikrar programları" ve Dünya Bankası'nın koşullu "yapısal uyarlama kredileri" aracılığıyla ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle kamu yönetimi reformunun ve ekonominin yönlendiricileri, IMF, DB, DTÖ, OECD gibi uluslararası kuruluşlar ve küreselleşmenin yürütücüsü ülkeleridir. Güler'in de ifade ettiği gibi yürütülen çalışmaların teknik içeriğini DB hazırlamakta, OECD buna katkıda bulunmakta, IMF hazırlanan teknik planın kritik uygulama noktalarını mali yaptırımlara bağlayarak güvence altına almaktadır.⁴⁵⁵

Yapısal uyum, IMF ve Dünya Bankası tarafından verilen finansal yardımların koşulu olarak ülkelere dayatılan serbest piyasa yönelimli ekonomi politikaları setine verilen isimdir. Bu politikalar kamu harcamalarının kısılması gibi istikrar aşamasının yanı sıra iktisadi yapı ve kurumların dönüştürülmesini içeren uyarlama(yapısal reform) aşamasından oluşur. Örneğin; vergi yapısındaki ve döviz kurundaki düzenlemeler birinci gruba; enerji ve tarım alanında fiyatlama politikalarındaki değişiklikler ise ikinci grup düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir. 1980 sonrasında bu programlar aracılığıyla yürütülen devletin yeniden yapılandırılması, serbestleştirme ve özelleştirme ile devletin iktisat politikası araçlarından elini

455 Güler, B.A. (2005), s.93

çekmesi sağlanmış, iktisat politikası kararlarını alma gücü IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi uluslar arası örgütlere aktarılmıştır.⁴⁵⁶

Uluslararası kuruluşlarla yapılan işbirliği ve ‘yapısal uyum’ politikaları sonucu ülkeler, uluslararası kuruluşlardan aldıkları borçlarla ‘kısa vadede istikrar, orta vadede ekonomide düzelmeye, uzun vadede kalkınma için gerekli finansman sağlamayı amaçlamaktadırlar. Ancak uluslararası kuruluşlardan borç alabilmenin koşulu, temel ekonomik ve toplumsal politikaların ve kamu yönetiminin örgütlenmesine ilişkin geniş içerikli bir dönüşümün gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.⁴⁵⁷ Dolayısıyla uluslar arası kuruluşların Türkiye özelinde altyapı ve üst yapı kurumlarıyla küreselleşme süreci ile uyumlu olacak biçimde izledikleri politikalarda bu kuruluşların her birinin etkilerinin açıklanması önemlidir.

2.1 IMF Etkisi: İstikrar Politikaları

Uluslararası Para Fonu (IMF), Bretton Woods Konferansında kabul edilen esaslara bağlı olarak, 27 Aralık 1945’de kurulmuş ve 1 Mart 1947’de finansal operasyonlarına başlayarak hayata geçirilmiştir. Uluslararası Para Fonu’nun temel kuruluş amacı; uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak, uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak, çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak, ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş önlemlerini almak kaydıyla yeteri kadar maddi destekte bulunmak, üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini düşürmektir. Ancak 1973 ve 1979 yıllarında ardı ardına yaşanan Petrol Krizleri sonucunda dünya ekonomisini etkisi altına alan stagflasyon ile gelişmekte olan ülkelerin içine düştükleri borç krizi, kuruluşun faaliyet alanında ve sağladığı kredilerde meydana gelen değişimin temel nedenlerini oluşturmuştur.⁴⁵⁸

456 Soyak, A., Eroğlu, N. (2008), “Türkiye’nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi, s.528

457 Güler, B.A. (1995), “Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası” Amme İdaresi Dergisi, TODAİE Yayını, Cilt.28, Sayı: 3, Ankara, s.19-29

458 Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2011), “Ekonomi Politikası Ve Teori Uygulaması”, İstanbul; Remzi Kitabevi, s.74-80

Gelişmekte olan ülkelerin 1970'lerin sonlarından itibaren dünya pazarlarından kolay borçlanabilmeleri, kalkınma projelerinin finansmanı için hızla borç stoklarını yükseltmelerine neden olmuştur. Faiz hadlerinin yükselmesi, dünya ticaretinin daralması ve mal fiyatlarındaki düşme, gelişmekte olan ülkeleri, tam bir dış borç açmazına sürüklemiştir. Bu ülkeler, söz konusu süreçte borçlarını ödeyebilmek için yeniden borçlanma zorunluluğunda kalmışlardır. Kalkınma projelerini gerçekleştirmek için borçlanan ülkeler, bu projeleri gerçekleştiremedikleri gibi, sürekli dışarıya net kaynak transferi yapmak zorunda kalmış ve bir taraftan da borç stoku sürekli artmıştır.⁴⁵⁹ Dolayısıyla yeniden yapılanma süreci içinde özellikle gelişmekte olan ülkeler, büyük olumsuzluklar yaşamış ve dış borç sorunu olan ülkeler kalkınma konusunda ciddi engellerle karşılaşmışlardır. 1980'lerde gelişmekte olan ülkelere uygulanan IMF istikrar politikaları, ulusal ekonomileri IMF tarafından sağlanan kredilerin geri ödenmesine ve mali sermayenin rahat dolaşımını sağlayacak hale getirilmesine yönlendirmiştir. Bunu gerçekleştirecek reformların yapılması ise zorunlu kılınmıştır.⁴⁶⁰

IMF'in gelişmekte olan ülkelere ve Türkiye'ye verdiği kredilerin 'koşulluluk'(conditionality) kriterleri IMF programlarının en önemli özelliklerinden birisini oluşturmaktadır. İstikrar ve yapısal uyum kredileri, ilgili ülkeye koşulluluk ilkesi çerçevesinde dilimler halinde verilmeye başlanmıştır. Hükümetler önerilen politika önlemlerini yerine getirecekleri konusunda mutabakat verdikleri takdirde, kredilere ulaşabilmektedir. IMF üyesi olarak Türkiye'nin kurumdan kredi alma koşulu, kamu reformlarının gerçekleştirilmesine dayanmaktadır.⁴⁶¹

Türkiye IMF'ye, 19.02.1947 tarih ve 5016 sayılı Milletlerarası Para Fonu ile Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'na Katılmak İçin Hükümete Yetki Verilmesine Dair Kanun'un verdiği yetkiye dayanarak 1947 yılında üye olmuştur.⁴⁶²

459 Şaylan, G. (2003), s.257

460 Özdek, Y. (1999), "Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar", Amme İdaresi Dergisi, Cilt.32, Sayı:3-Eylül, TODAİE, Ankara, s.29, Erişim:

<http://yayin.todaie.gov.tr/dergi.php?Dergi=1&Cilt=32&Sayi=3>

461 Soyak, A., Eroğlu, N. (2008), s.528

462 Karluk, R. (2007), s.451

IMF üyeliği öncesinde yaşanan devalüasyon sonrasında Türkiye, ekonomisinde gözlenen ithalat artışı ve üretimdeki düşüş nedeniyle 4 Ağustos 1958 tarihinde IMF destekli bir dizi istikrar önlemleri alma yoluna gitmiştir. Böylece üyelik tarihinden sonra Türkiye – IMF arasındaki ilk resmi temas da gerçekleşmiştir. 1960 yılında Ödemeler Bilançosu'ndaki dengesizlik ve ülkenin dışa bağımlılığının artmasının bir sonucu olarak Türkiye, IMF ile ilk stand-by anlaşmasını 1 Ocak 1961 tarihinde imzalamıştır. Bu dönem aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik olarak istikrar arayışına girdiği ve kalkınma planlarına yöneldiği bir döneme denk düşmektedir. Nitekim Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1 Mart 1963 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Dönemin Türkiye için bir diğer önemli gelişmesi de 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile Avrupa Birliği ile ilişkilerin resmen başlaması konusudur. Tüm bu gelişmeler göz önünde tutulduğunda, 1960'lı yılların, Türkiye ekonomisi açısından, günümüze kadar taşıyacak girişimlerin başlangıcı olduğunu söylemek mümkündür.

IMF ile Türkiye arasında ilk anlaşmanın imzalandığı tarihten bugüne toplam 19 stand-by anlaşması yapılmış olup bu anlaşmalara ilişkin bilgiler Tablo 6'de yer almaktadır.

Tablo 6: 1961-2005 Yılları Arasında IMF ile imzalanan Stand-By Anlaşmaları

	YILLAR	SÜRE (AY)	ÖNGÖRÜLEN KREDİ (MİLYON \$)	KULLANILAN KREDİ (MİLYON \$)
1	1 Ocak 1961	12	55	24
2	30 Mart 1962	9	46	22
3	15 Şubat 1963	11	32	32
4	15 Şubat 1964	11	32	28

5	1 Şubat 1965	12	32	0
6	1 Şubat 1966	12	32	32
7	15 Şubat 1967	11	40	40
8	1 Nisan 1968	9	40	40
9	1 Temmuz 1969	12	40	15
10	17 Ağustos 1970	12	132	132
11	24 Ağustos 1978	24	441	132
12	19 Temmuz 1979	12	368	338
13	18 Haziran 1980	36	1.838	1.838
14	24 Haziran 1983	12	331	83
15	4 Nisan 1984	12	331	248
16	8 Temmuz 1994	14	897	682
17	22 Aralık 1999	36	22.105	17.254
18	4 Şubat 2002	36	18.846	16.846
19	11 Mayıs 2005	36	9.860	9.860

Kaynak: www.hazine.gov.tr

Bu bilgilere dayanarak Türkiye'nin 47 yıllık stand – by döneminde IMF'den yaklaşık 50 milyar doları aşan kaynak sağladığı ve bunun yaklaşık 45 milyar dolarlık kısmını kullandığı söylenebilir. IMF ile yapılan stand-by düzenlemelerinin “Miktar” ve “Kullanım” sütunlarını çizelgeden karşılaştırsak, hangi stand- by düzenlemelerinin başarılı olduğunu görebiliriz. Eğer iki tutar aynıysa o zaman stand - by düzenlemesi amacına ulaşmış demektir. Bu durumda 6 tane stand -by olduğu görülmektedir.⁴⁶³

1970'li yıllar dünya için olduğu kadar Türkiye içinde büyük dönüşümleri hazırlayan politik, toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimlerin ortaya çıktığı yıllar olmuştur. Türkiye 1970'li yılların başlarında olumlu dünya konjonktürü ve 10 Ağustos 1970 İstikrar önlemlerinin avantajını kullanarak kalkınma çabasını sürdürmüştür.⁴⁶⁴ 1970'de birinci petrol krizinin patlak verdiği 1973 sonu ve 1974 başına kadar geçen yıllarda bütün göstergeler olumlu seyretmiş ve ekonomiye bir iyimserlik havası yerleşmiştir. Reel GSMH artış hızı yılda ortalama %7'ye ulaşmış ve yurtiçi tasarruflar (%18,5) neredeyse yurtiçi yatırımı (%18,7) karşılıyor hale gelmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiş, net turizm geliri pozitif bakiye vermeye başlamış ve işçi döviz girişleri artmıştır.⁴⁶⁵

1973 yılı sonunda petrol fiyatlarının 4 kat artması, ekonomik büyüme üzerinde çok olumsuz etkilere neden olmuş, sonuçta mevcut döviz rezervleri kullanılarak kısa vadeli borçlanmaya gidilmiştir. Büyümenin kısa vadeli borçlanmaya dayandırılması ve değişen dünya konjonktürüne uyum sağlayacak önlemlerin zamanında alınamaması sonucunda döviz rezervleri büyük ölçüde azalmış, Kıbrıs harekâtına yönelik ambargonun etkilerinin 1977 yılından itibaren daha da hissedilir olması ödemeler dengesinde önemli sorunlar yaratmıştır. Özellikle yatırım malı ve ara malı ithalat transferlerinde başlayan gecikmeler önemli darboğazlar oluşturmuş, GSMH'nin artış hızının hızla düşmesine ve hatta 1979'dan

463 Pınar, Ö. (2009), “IMF-Türkiye İlişkilerinde Son Durum”, İzmir Ticaret Odası, Ar&Ge Bülten, s.17-18, Erişim: http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/12059/imfturkiye_opinar.pdf

464 Parasız, İ. (2003), “Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları”, Bursa; Ezgi Kitabevi, s.172-173

465 Kazgan, G. (2009), “Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi”, İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.118-119

itibaren eksi değer almasına, enflasyon oranının da hızla tırmanmasına neden olmuştur. 1970-77 döneminde ülkemizin ürettiğinden daha çok tüketmesi ve kalkınmasını büyük ölçüde dış kaynaklara bağlaması ve dünya petrol fiyatlarındaki değişimin etkisiyle dış ticaret açığının büyümesi, bu açığın dış borçlanmalar ve dövize çevrilebilir mevduatlarla karşılanmak durumunda kalınmasına neden olmuştur. Türkiye petrol şokunun neden olduğu dış ödeme açığı rezerv hareketlerini ve kısa vadeli borçlanmayla finanse ederek petrol şokunun getirdiği uyarılama mekanizmasının işletilmesini uzun bir zaman aralığı içinde çözmeyi deneyerek 1978 yılına kadar erteleyebilmiştir. Ancak bu aradan geçen zaman kısa vadeli dış borç yükünü büyük ölçüde arttırırken, ihracatın yapısında gerekli olan değişiklik sağlanamadığından, ihracatta önemli bir gelişme olmamıştır. Böylece Türk ekonomisinin değişen dünya ekonomik konjonktürüne ve petrol şokunun yarattığı sorunlara uyarlamak amacıyla 1978 yılından itibaren ekonomik istikrar önlemleri uygulamaya başlanmıştır.⁴⁶⁶

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin ikinci evresi olan 1970-1976 döneminde, Türk ekonomisi yoğun bir biçimde üretim malları üreten ara malı ve temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt içinde ikamesine yönelmiş ve kamu sektörü öncülüğünde hızlı bir yatırım programını devreye sokmuştur. Bu dönemin bir diğer özelliği, ithal malları ile rakip ulusal sanayi sektörlerinin kota ve yüksek tarife oranları ile korunarak, ulusal sanayi burjuvazisine koruma rantlarının aktarılmasıdır. Devletin, ulusal ekonomide mal ve işgücü piyasalarına kamu işletmeleri ve yatırım tercihleri aracılığıyla yoğun bir müdahale içinde bulunduğu bu birikim modeli 1977'den başlayarak bir döviz finansman krizine sürüklenmiş ve 1980 yılında gerçekleştirilen dışa açılma ile sona erdirilmiştir. 1977-80 krizi beraberinde demokrasinin de tıkanması sonucunu doğurmuş ve gerek Anayasa'da gerekse iş ve örgütlenme yasalarında getirilen kısıtlamalar ile birlikte emeğin kazanımları hızla geriletilmiştir.⁴⁶⁷

1979 yılında IMF ile yapılan stand-by anlaşması ile Türkiye serbest piyasa mekanizmasını uygulamaya başlamış ve IMF'nin ortaya koyduğu yapısal düzenleme

466 Parasız, İ. (2003), s.173-174

467 Yeldan, E. (2002), s.38-39

koşullarını kabul etmiştir. 24 Ocak Kararlarının uygulandığı 1980-1988 yıllarını kapsayan dönem, ticari liberalizasyonun, mal ve hizmet ticaretindeki serbestleşmenin yerleştirilmeye çalışıldığı dönemdir. Bu politikalar, ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejinin yerine, ulusal ekonomide birikim ve kaynakların dağılımında belirleyici olanın, piyasada oluşan fiyatlar olduğunu ve dünya ekonomisi ile bütünleşmenin mal ve hizmet ticaretini arttırmaya yönelik devlet desteği ile sürdürülen ihracata dayalı kalkınma stratejisinin izlenmesi ile gerçekleşeceğini ortaya koymuştur.⁴⁶⁸ IMF destekli 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri, daha sonra gerçekleşen 12 Eylül askeri darbesinden de güç alarak, ekonominin kısa süreli istikrarını sağlamanın ötesinde, uzun dönemli birikim rejimini değiştirme ve yapısal uyumu başlatma misyonunu yüklenmiştir. Bu bağlamda sanayileşmeden vazgeçen Türkiye, “özelleştirmeyi kutsayan” ve “ne pahasına olursa olsun döviz kazanmayı” önceleyen bir ekonomi modeline adım atmıştır. Her ne kadar IMF ile olan ilişkiler nedeniyle 1980 öncesinde IMF destekli istikrar programları yaşanmışsa da, 1980 programı ve sonrası içeriği ve etkileri açısından farklılaşmakta; IMF ve Dünya Bankası politikaları Türkiye’nin iktisat politikalarında belirleyici bir rol oynar hale gelmektedir. Türkiye’de 24 Ocak 1980’de IMF destekli programla başlatılan yapısal uyum süreci; bir yandan ekonominin geneline yönelik makro düzenlemelerin yapılması koşuluyla verilen Dünya Bankası yapısal uyum kredileri, diğer yandan her sektörün işleyişini değiştirmeyi hedefleyen sektörel uyum kredileriyle sürdürülmüştür. 1980’lerin başında uluslararası finans kuruluşlarının ekonomi yönetiminde daha etkili bir noktaya gelmesiyle DPT’nin görevleri de sorgulanmaya başlanmıştır. 1980 sonrasında yaşanan sürecin Türkiye’de kalkınma planlamasına “kurumsal olarak en önemli etkisi”, 1982 Anayasası ile kalkınma planlamasının devletin temel görevlerinden çıkarılarak “ekonomik hükümler” bölümünde düzenlenmiş olması ve DPT’nin Anayasal bir kurum olma statüsünden yoksun bırakılmasıdır. 1980’lerden 2000’li yıllara doğru “iktisat politikaları ulusal tercihleri” yansıtmaktan uzaklaşırken, ekonominin yönetim merkezleri de büyük ölçüde uluslararasılaşmış, IMF ve Dünya Bankası Türkiye ekonomisi için “içsel bir değişken” haline gelmiştir.⁴⁶⁹

468 Kutun, M. (2005), s.105

469 Alkan, S. (2010), “Yapısal Uyum Politikaları ve Türkiye’de Ulusal Planlamanın İflası(2)”, Erişim: <http://alkansoyak-ulusgazetesi-yazilari.blogspot.com/2010/05/yapsal-uyum-politikalar-ve-turkiyede.html>

1981-87 arası dönem, Türk ekonomisinde ithal korumaların kaldırılarak dışa açılma ve dünya ekonomileriyle mal ve finans piyasalarında eklemlenmeye girildiği yıllardır. 24 Ocak kararları diye de anılan bu dönüşümün temel amacı, bir yandan ulusal ekonominin birikim ve kaynakların dağılımı mekanizmalarında pazar ve fiyatlarının belirleyici unsur oluşturması, diğer yandan da mal ve hizmet ihracatını arttırmaya yönelik yoğun bir devlet desteği ile sürdürülen dışa açılma stratejisidir. Bu genel strateji altında imalat sanayinin ihracat pazarlarına yöneltmesi öncelik kazanmış ve bu amaca uygun olarak, bir yandan yoğun bir teşvik sistemi uygulamaya konulurken, bir yandan da döviz kuru aşınmaya bırakılmıştır.⁴⁷⁰

24 Ocak Kararları ile uygulamaya konulan istikrar programı, IMF istikrar tedbirlerinin yanı sıra, Dünya Bankası yapısal uyum programlarıyla da desteklenmiştir. Bu kararlarla öncelikle, kısa vadede bozulan ekonomik dengelerin yeniden kurularak istikrarın sağlanması; daha sonra ise, ekonomide iç etmenlerin neden olduğu bunalım ortamının bir daha oluşmaması için gerekli yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde orta ve uzun vadede yapısal dönüşüme yönelik olarak alınan tedbirleri şöyle sıralayabilmekteyiz: Sürekli devalüasyonlar doğrultusunda işletilen günlük kur ayarlamalarına bağlı ve zaman içinde serbestlik derecesi artırılan bir kambiyo politikası; ithalat kotalarının adım adım kaldırılmasıyla liberalizasyona yönelen bir ithalat rejimi; pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın bir ulusal öncelik haline getirilmesi; ağır sanayi ve temel mallara dönük kamu yatırımlarının giderek tasfiyesi ve bazı KİT'lerin özelleştirilmesinin hedeflenmesi; KİT fiyatlarının yükseltilmesine paralel olarak fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması; grev, toplu sözleşme ve sendikal faaliyetlerin yasaklandığı dört yıl boyunca ücretlerin zorunlu tahkim sistemiyle, daha sonra ise fevkalade sınırlı bir yasal ve kuramsal çerçevede saptanması; benzer sınırlayıcı gelir politikalarının memur maaşları ve tarımda taban fiyatlar için uygulanması ve iç talebin daraltılmasıdır.⁴⁷¹

470 Yeldan, E. (2002), s.39

471 Boratav, K. (2010), "Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007", Ankara; İmge Kitabevi, s.122-123

Ancak 1980 sonrası reform sürecinin 1988'e gelindiğinde ivmesini kaybettiğini ve ekonominin de bir tıkanma içine girdiğini görmekteyiz. 1988'in tüm makro ekonomik verileri ihracata yönelik büyüme politikalarının iktisadi ve sosyal sınırlarına ulaşıldığını göstermektedir. Bunu izleyen yıllarda artık Türkiye ekonomisinde dışa açılım öncelikleri reel üretim sektörlerinde değil, finans ve kambiyo hizmetlerini de kapsayacak politika değişiklikleriyle biçimlenmiştir. Söz konusu politika değişikliklerinin en önemlisi 1989'da ödemeler dengesi sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılarak, kambiyo rejiminin tamamıyla serbestleştirilmesidir. Böylece Türkiye ekonomisi dünya pazarlarıyla eklenme ve küreselleşme sürecinde yeni bir dönemci gerçekleştirerek, 1990'lı yıllara doğrudan doğruya dışa açık bir makroekonomi görünümünde girmiştir.⁴⁷² Ayrıca alınan dış finansal serbestlik kararı ile bir yandan sermaye hareketlerinin serbest kalmasına, diğer yandan yurtiçinde yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar cinsinden yapılabilmesine olanak tanınmıştır.⁴⁷³

32 sayılı Kararname ile birlikte sağlanan finansal serbestleştirme girişimlerinde gerekli denetimlerin yapılmaması, sıcak para hareketlerine hız kazandırmıştır. Sıcak para şeklindeki sermaye hareketlerinin hız kazanması da yabancı finans kuruluşlarının ülkemize yönelik spekülasyon hareketlerinin artmasına neden olmuştur. Kamu kesimi borcunun çok yüksek olması ve finansal serbestleşme politikaları sonucunda faizler yükselmiştir. Faiz düzeyinin yüksek olması da spekülasyon hareketleri reel sektörden finansal sektöre kaydırmıştır. Bu dönemde ayrıca, serbestlik ortamında faiz oranlarının hükümet kararıyla düşürülmeye çalışılması mali piyasalardaki bunalımı tetiklemiştir.⁴⁷⁴ Bu yapı altında ulusal piyasalarda döviz kuru aşınması ve faiz oranları birbirine bağlanarak Merkez Bankası'nın kontrolünden çıkmış ve ulusal finans piyasaları uluslararası kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açılmıştır. Böylece uyarılan kısa vadeli, spekülasyon sermaye akımları, bir yandan ekonominin dış açıklarını finanse ederken, diğer yandan da ulusal tasarruf eğilimini düşürerek tüketim ve ithalat hacmini genişletmektedir. Ancak, döviz kuru ve faiz oranları arasında son derece hassas dengelere dayanan bu yapay

472 Yeldan, E. (2002), s.39-40

473 Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2001), "Türkiye Ekonomisi", 12. Basım, İstanbul; Remzi Kitabevi, s.211

474 Kansu, A. (2004), "Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri", İstanbul; Derin Yayınları, s.155-158

büyüme süreci, bir yandan ulusal ekonomideki yatırım ve birikim önceliklerinin üretim dışı(spekülatif) rantiyer-tipi sermaye birikimine yönelmesi, diğer yandan da gelir dağılımının giderek bozulması ve mali piyasalarda bir kredibilite bunalımıyla birlikte yeni bir kriz ortamı doğmuş ve 1994 finansal krizi böylesi bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁷⁵

Yaşanan bu krizin ardından, ekonomik istikrarın yeniden sağlanması amacıyla 5 Nisan 1994 yılında IMF destekli bir istikrar programı uygulamaya konulmuş; ve aşağıda açıklanan üç temel hedefe dayandırılmıştır. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir:⁴⁷⁶

- i. Enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı, sosyal dengeleri de gözeten sürdürülebilir bir temele oturtmak,
- ii. Bir taraftan ekonomi hızla istikrara kavuşturulurken, diğer taraftan istikrarı sürekli kılabilecek yapısal reformları gerçekleştirmek,
- iii. Kamu açıkları hızla aşağı çekilirken kamunun ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması ve yeniden örgütlenmesini sağlamak; üretim yapan, sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından, piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetilen bir devlete geçmektir.

Bu amaçlara bağlı olarak ele alınan istikrar tedbirleri şöyle sıralanmıştır: Kamu kesimi borçlanma gereği ve enflasyonu düşürmeye yönelik olarak kamuda çalışan işçi ve memurlara bütçe ödenekleriyle sınırlı artış yapılması; kamu personel alımlarının durdurulması; yeni yatırım projesi alınmamasının karara bağlanması; gelirleri arttırmaya yönelik olarak vergilerin arttırılması; KİT mallarının fiyatlarının yükseltilmesi; Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanımına sınırlar getirilmesi; Merkez Bankası'nın parasal büyüklükler üzerindeki kontrol gücünün arttırılması; enflasyonu düşürmede kurların nominal çapa olarak kullanılması; KİT'lerin özelleştirilmesi ve özelleştirilemeyenlerin kapatılması; sosyal güvenlik reformu kapsamında özel sağlık ve emeklilik sigortasının teşvik edilmesi;

475 Yeldan, E. (2002), s.40

476 Tokgöz, E. (2001), "Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi", Ankara; İmaj Yayıncılık, s.35

tarımsal destekleme politikalarının kapsamının daraltılması ile hububat, şeker pancarı ve tütünle sınırlandırılmasıdır.⁴⁷⁷

5 Nisan 1994 kararlarının Türk ekonomisi üzerinde istikrarı sağlamaya dönük etkisi yeterince kendisini gösterememiştir. Başlangıçta ekonomi toparlanma sürecine girmiş, beraberinde 1997 yılında ortaya çıkan Asya Krizi Türk ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Tayland'da başlayan daha sonra Endonezya, Malezya ve Güney Kore gibi ülkelere sıçrayan Asya Krizi ile birlikte bu ülkelerin krizi aşabilmek için yüksek oranlı devalüasyon ve ürünlerinde damping uygulamasını başlatmaları uluslar arası piyasalarda ürün fiyatlarının düşmesine yol açmış, özellikle Türk tekstil ürünleri fiyat açısından rekabet şansını kaybetmiştir. Asya Krizinden hemen bir yıl sonra krizin etkileri ve belirsizliği devam ederken dünya ekonomisi yeni bir krizle karşılaşmış, krizin devamı niteliğinde ve finans piyasalarında önemli istikrarsızlıklara neden olan global ekonomik kriz Ağustos 1998 tarihinde rublenin devalüe edilmesi ile Rusya federasyonunda ortaya çıkmıştır. Bu ekonomik kriz Türkiye'yi daha fazla etkilemiştir. Çünkü Rusya'nın Türkiye'nin en büyük komşusu olması ve Türk-Rus ekonomik ve ticari ilişkilerinin yüksek düzeylerde bulunmasıdır.⁴⁷⁸

1999 yılı Haziran ayında IMF ile yapılan görüşmelerde Yakın İzleme anlaşmasının programa bağlı ve finansal destekli bir stand-by anlaşmasına dönüştürülmesi benimsenmiş ve 2000-2002 döneminde uygulanacak makro ekonomik politikaların çerçevesi çizilmiştir. IMF'nin 22 Aralık 1999'da onayladığı, üç yıllık bir dönemi kapsayan enflasyonu düşürme programı, maliye, para ve kur gelirler politikalarının yanı sıra başta özelleştirme düzenlemelerini de içermektedir.⁴⁷⁹

1999 sonuna gelindiğinde, Türkiye ekonomisinde bir "topyekün reform" stratejisi kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmişti. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankası tarafından ortaklaşa IMF'ye sunulan 9 Aralık 1999 tarihli Niyet

477 Güraslan, E. (2005), "Uluslar arası Finansal Kuruluşlar ve Mali Reform Önerileri: Türkiye Deneyimi", Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, s.37

478 Eroğlu, Ö., Albeni, M. (2003), s.197

479 Şahin, H. (2002), "Türkiye Ekonomisi", Bursa; Ezgi Kitabevi, s.451

Mektubu böyle bir stratejinin ilk adımları olarak değerlendirilebilir. Enflasyonu düşürme-dez enflasyon- hedefini ön plana çıkartan ve bu hedef etrafında bir dizi yapısal dönüşümü detaylı bir şekilde planlayan Niyet Mektubu, Türkiye ekonomisinin 2000’li yılların başındaki birikim, büyüme ve bölüşüm stratejisini ortaya koyuyordu.⁴⁸⁰

Aralık 1999 tarihli niyet mektubunda enflasyonla mücadele, kamu borçlarının yapılandırılmasıyla izlenecek sıkı maliye politikası, özelleştirme, para ve döviz kuru politikaları yanında özellikle yapısal reformlar başlığı altında ele alınan konular önemli bir dönüşümün göstergeleridir. Yapısal reformlar kamu mali kesimi, özelleştirme ve sermaye piyasası, bankacılık düzenlemeleri başlığı altında ele alınmıştır. Kamu kesimi yapısal reformları içinde tarım politikaları, sosyal güvenlik reformu, kamu mali reformu ve şeffaflık, vergi politikaları ve idaresine ilişkin düzenlemeler sıralanmıştır. Bunlar içinde en çarpıcı somut politika değişiklikleri, tarımda destekleme fiyatlarında sınırlamalar getirilerek kısıtlı bir bütçe dahilinde doğrudan gelir desteğinin verilmesi, tarımsal kredi sübvansiyonlarının kademeli olarak kaldırılması, gübre ve diğer girdi sübvansiyonlarının nominal olarak sabit tutulmasıdır. Sosyal güvenlik alanında emeklilik yaşının yükseltilmesi, sosyal güvenlik kurumlarının birleştirilmesi, sağlık alanında desteklerin yeniden yapılandırılması ve bu alanda yapılan sağlık ve maaş başlığı altındaki transfer harcamalarının sınırlandırılması göze çarpan uygulamalardır. Kamu mali reformu başlığı altında bütçe dışı fonların tasfiyesi veya bütçeye dahil edilmesi, kamu bankalarının kredi sübvansiyonlarının maliyetlerinin bütçeye dahil edilmesi, görev zararı uygulamasının kaldırılması yer almaktadır. Vergi politikalarıyla ilgili olarak net basit yasal düzenlemelerle geniş tabanlı düşük ve tahmin edilebilir vergi oranlarının yasalaştırılması ve vergi sistemi otomasyonu hususları söz konusudur. Özelleştirme ve sermaye piyasasının düzenlemesine ilişkin yasal düzenlemeler ile özellikle bankacılık sisteminin düzen ve denetimin sağlayacak yasa ve kurumların oluşturulması bahsi geçen niyet mektubunun önemli başlıklarıdır.⁴⁸¹

480 Yeldan, E. (2002), s.160

481 9 Aralık 1999 Tarihli Niyet Mektubu, Erişim: www.tcmb.gov.tr/yeni/niyet/mektup.html

Programın daha açıklandığı günlerde olumsuz görüşler de bulunmaktadır. Uygulanmasıyla birlikte ortaya çıkan zayıflık ve aksaklıklarda programa olan güveni sarsmıştır.⁴⁸²

- Türkiye geçmişte IMF ile istikrar programları uygulamış, ancak bunlarla enflasyonu indirememiş, üstelik bunların bir bölümünü de yarıda kesmişti.
- Programın enflasyonu düşürmek isterken büyümenin yükseleceğini öngörmesi de eleştiri konusuydu. 1999 sonu-2000 başında TEFE enflasyon beklentisi %20 hedefe göre zaten çok yüksekti. Programın ilan edilmesiyle 2000 sonu için beklenen ortalama TEFE enflasyonu %50'lerden %40'ların altına çekildi ama daha sonraki aylarda düşmedi ve %37'nin altına inemedi.
- 2000 yılında kamu fiyatlarını da bir çapa olarak kullanmak amacıyla, 1999'un sonlarında yüksek kamu zamları yapıldı. Kamu kesimi enflasyonunun 2000 başından itibaren %2 dolayında kalacağı varsayıldı. Ancak 2000 Ocak ayında kamu enflasyonunun bazı sektörlerde %30'ulaştığı görüldü.
- Bu arada 2000 şubat ayında portföy yatırımı amacıyla, özellikle hisse senedine yönelik olarak Türkiye'ye gelen yabancı fonların bir bölümünün Türkiye'den ayrıldığı anlaşıldı. Bu olay borsa endeksinde önemli düşüşe neden oldu.
- 1999 Aralık ayından 2000 Aralık ayına kadarki 12 aylık dönemde TÜFE endeksi içindeki kira kaleminde %49,1 oranında artış oldu. İkincisi, ücret artışlarının kamu kesiminde %25 sınırı içinde kalacağı özel kesimin de buna uyması gerektiği açıklandı.
- Konsolide bütçe içinde kalındığında kamu açığının istenen düzeye rahatça ineceği belli olmuştu. Ama kamu bankalarını ve KİT sistemini de içine alan kamu kesimi açıklarının hedeflenen düzeye indirilmesi kolay görünmüyordu. 2000 yılı ortalarına doğru özelleştirme hedefine varılamayacağı belli olmuştu.
- Yapısal uyum sürecinde belki de en önemli konu, zayıf ve sorunlu olduğu bilinen bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasıydı. Ancak kamu Bankalar dışarıdan borçlanıyor, para kurulu benzeri düzene göre TCMB'nin Net İç Varlıkları sabit ama

482 Uygur, E. (2001), "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, Ankara, s.10-14, Erişim: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf>

sterilizasyon yapılmıyor ve parasal taban TCMB'nin Net Dış Varlıklarına göre belirleniyordu. Bu düzende bankaların dışarıdan borçlanmasıyla; nominal faiz ve daha hızlı olarak da reel faiz düşüyordu.

2000 Enflasyonu Düşürme Programı'nın uygulamaya konulmasıyla birlikte, kura dayalı istikrar programı uygulayan diğer ülke örneklerinde olduğu gibi, Türkiye ekonomisi 1998 yılının ikinci yarısından itibaren içine sürüklendiği daralma eğiliminden çıkarak, tekrardan istikrar ve genişleme yoluna girmiş gözükmektedir. Programın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, İstikrar Programı'nın ilk yıl hedeflerine genel olarak ulaştığı söylenebilir. Programın "özelleştirme" hedefleri ve tarım, bankacılık gibi bazı alanlardaki "yapısal" nitelikli reformları daha tam anlamıyla gerçekleştirilememiş olmasına karşın, maliye ve para politikaları hedefler ile uyum içinde çalıştırılmıştır. Döviz kuru sepeti yıllık aşınma hedefi içinde tutturulmuş; TCMB bir para kurulu gibi çalışarak, net iç varlıklar hesabını denetim altında tutmuş, kamu bütçesinde de faiz dışı denge yıl sonu hedefini yakalamıştır. Yıl boyunca fiyat hareketleri de istenilen düzeyde olmamasına rağmen, genelde bir düşme eğilimine girmiştir. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, Kasım 2000'de Türk mali piyasalarında likidite sıkışıklığının neden olduğu döviz talebindeki hızlı artış, uluslararası piyasalardaki bozulma ve içerde yaşanan olumsuz etkilerden kaynaklanan bir kriz yaşanmıştır. Bu kriz ancak IMF kredisi ile önlenememiş, fakat enflasyonu düşürme programı büyük bir yara almıştır. Kasım sonunda ortaya çıkan kriz, temelinde bankacılık kesiminde likidite sorununun bir parçasıdır. Bankacılık kesiminde yeterli döviz fazlasının olmaması, yurt dışına sermaye çıkışlarının biraz hareketlendiği bir ortamda, piyasalarda güvensizliğin yaygınlaşarak, doğrudan bir panik havasına dönüşmüştür. Kasım 2000'de yaşanan likidite krizinin nedeni, sadece piyasaların nakit talebine cevap vermeyişi değil, aynı zamanda likidite talebindeki olağanüstü artışlardır.⁴⁸³

Şubat 2001 Krizi, tam atlatılmayan Kasım Krizi'nin devamıdır. Devlet yönetimindeki bir anlaşmazlık, zaten baskı altında tutulan krizi su yüzüne çıkarmış, para piyasasında faiz ve kurların artışına sebep olmuştur. Anlaşmazlığın ekonomide

483 Yıldırım, O. (2003), s.8-9

kriz şeklinde yansımalarının sebebi, ekonominin siyasi iradeden bağımsız olmaması, ekonominin siyasilerin tutum davranışlarına göre yön bulmaya çalışmasıdır. Dolayısıyla ekonomik kökenli olmayan kriz, ekonomi kökenli Kasım Krizine göre ekonomide daha fazla tahribat yapmıştır.⁴⁸⁴ Ardından, 2000 Enflasyonu Düşürme Programı'nın performans kriter değerleri gözden geçirilmiş olmasına rağmen, bankacılık sisteminin kırılğan yapısı devam etmiştir. Özellikle, faizlerdeki hızlı yükseliş kamu bankaları ve bazı özel bankaların mali yapılarını bozmuş ve bankacılık sisteminin mevcut yapısal sorunlarını daha da ağırlaştırmıştır. Şubat 2001'e gelindiğinde Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler, uygulanan 2000 Enflasyonu Düşürme Programı'na olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş ve Kasım ayından sonra artan mali kırılğanlığın da etkisiyle doğrudan Türk Lirası'na karşı ciddi bir atak meydana gelmiştir. Ekonomide yaşanan likidite sıkışıklığı, özellikle kamu bankalarının aşırı düzeydeki günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Bu ortamda, uygulanmakta olan döviz kuru sisteminin sürdürülmesinin bankacılık sisteminin sorunlarını daha da ağırlaştıracağı ve ekonomi üzerine ek yükler getireceği gözönüne alınarak, 22 Şubat 2001'de Türk Lirası yabancı para birimleri karşısında dalgalanmaya bırakılmıştır.⁴⁸⁵

Yaşanan ekonomik krizlerle birlikte, özellikle döviz kuru ve para politikaları konusundaki belirsizliğin sürmesi ile birlikte; dövize olan talep bir noktada durmuş ve piyasalarda satışlar yok denecek noktaya gelmiştir. Bu durum karşısında hükümet tarafından IMF ve Dünya Bankası desteği ile birlikte 15 Nisan 2001 tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" (GEGP) açıklanmıştır. Programa bakıldığında Ortodoks istikrar programlarının temel özelliklerini görmek mümkündür. Ekonomide bütün aşırı talep yaratan unsurların dizginlenmesi, sıkı para ve maliye politikasını öngörmesi programın Ortodoks özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Yeni programın hedefleri şunlardır.⁴⁸⁶

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmek

484 Karluk, R. (2007), s.440

485 Yıldırım, O. (22003), s.9-10

486 Erçel, G. (1999), "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB, Ankara, s.19, Erişim:

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprogram2/baskanmat5y.html>

- Bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılması, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmak,
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmek,
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmek ve
- Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmak;

Program çerçevesinde aşağıda sıralanan dört ana alanda 15 yasal düzenleme yapılmaktadır:⁴⁸⁷

- Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması
- Devlette şeffaflığın Artırılması ve Kamu Finansmanının Güçlendirilmesi
- Ekonomide Rekabetin ve Etkinliğin Artırılması
- Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi

Yeni programda bankacılık sektörünün yeniden yapılanması, sağlam bir kamu maliyesi oluşturulması ve mevcut ekonomik yapının dönüştürülmesi için yasal değişiklikler büyük önem taşır. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ile ilgili olarak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankaların sermaye yapıları güçlendirildi, devlet bankalarının görev zararları piyasa faizini taşıyan devlet tahvilleriyle ödendi. Özel bankaların da sermaye yeterlilik oranları yeniden sağlanıncaya kadar temettü ödemeleri ertelendi, sermaye artırımına gitmeleri zorunluluğu getirildi. Bankalar Kanununda Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlamak için değişiklikler yapıldı. Mali alanda da kamu borçlarının dönüşümünün sağlanmasına ağırlık verildi. Kamu açıklarının kapatılması için faiz dışı fazlanın GSMH'nin yüzde 6,5'una çıkartılması amaçlandı. Yeni dönemde ayrıca Merkez Bankası'nın asıl görevinin enflasyonu aşağı çekmek olmasına ağırlık verildi ve Merkez Bankası'nın özerkliğini artırıcı yönde önlemler alındı. Ama yeni ekonomi programının en önemli özelliklerinden birisinin uygulanan kur sistemiyle ilgili

487 Eroğlu, Ö., Albeni, M. (2003), s.220

olduğuna kuşku yoktur. Yeni sistem değişken kur uygulamasına dayanır. Diğer bir deyişle, kurlar bir önceki uygulamada olduğu gibi belirli bir sepete veya pariteye bağlı olmadan dalgalanmaya bırakılmıştır. Benimsenen ana ilkeye göre de önemli bir dalgalanma olmadıkça Merkez Bankası piyasaya müdahale etmekten kaçınacaktır. Önceki mali krizin büyük ölçüde kurların para sepeti gibi sabit bir pariteye bağlanmış olmasından kaynaklandığı düşünülürse bu değişikliğin önemi daha iyi anlaşılır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın uygulanmaya başlanması ile Türkiye ekonomik krizden yavaş yavaş çıkmaya başladı, faizler düşme eğilimine girdi, dolar fiyatları geriledi, borsada nispi bir istikrar oluştu ve 2002 yılının basından itibaren reel ekonomide üretim artışları kendini gösterdi. Nitekim 2001 yılında mutlak olarak yüzde 9,5 oranında küçülen GSMH, 2002 yılının birinci, ikinci ve üçüncü çeyreğinde sırasıyla yüzde 0,2, 9,4 ve 7,8 oranında büyüdü. Tüm bu göstergeler ise krizden çıkılmakta olduğuna işaret eder. Bununla birlikte, Türkiye jeopolitik konumu dolayısıyla dış dünyadaki gelişmelerin dolaysız biçimde etkisi altındadır. ABD'nin Irak'a müdahalesinden Türk ekonomisi olumsuz biçimde etkilenmiştir. Ancak savaşın uzun sürmemesi, savaş sonrası dönemde Irak'ın onarımında Türk firmalarının görev alma beklentisi geleceğe dönük olumlu bir havanın oluşmasına neden olmuştur.⁴⁸⁸

Ocak 2002 tarihli Niyet Mektubu ile somutlaşan üç yıl süreli 19. stand-by anlaşması neoliberal politikaları konsolide etmiştir. Bu bağlamda borcun çevrilmesi için konsolide bütçede faiz dışı fazlaya öncelik tanındığı bir kez daha vurgulanmıştır. Bu doğrultuda koalisyon hükümetinin uyguladığı program AKP hükümetleri tarafından sahiplenilmiş, Ekim 2002 genel seçimlerinin ardından faiz dışı fazla odaklı politika daha da katılaştırılarak sürdürülmüştür. Nitekim 3 Mart ek istikrar tedbirleri ile desteklenen programın temel uygulama aracı olan 2003 yılı konsolide bütçesi esas olarak borcun çevrilmesi, bu bağlamda faiz ödemelerinin aksatılmaksızın yerine getirilmesine odaklandığı ölçüde, öncelik yüksek oranlı faiz

488 Seyidoğlu, H. (2003), "Uluslar arası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", Doğus Üniversitesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, İstanbul, s.150-151, Erişim: <http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2003/cilt4/sayi2/M00091.pdf>

dışı fazla elde edilmesine verilmiştir.⁴⁸⁹ 2002 Acil Eylem Planı kapsamına giren düzenlemeler dikkate alındığında bu planın da IMF programını destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Planın temelini; mali nitelikli tedbirler (vergi-harcama reformları), yapısal reforma yönelik tedbirler (özelleştirme ve reel sektörün yeniden yapılandırılması) ve dış ticarete yönelik tedbirler oluşturmaktadır. Acil Eylem Planı'nı takiben 3 Mart 2003 tarihinde açıklanan istikrar tedbirleri ise içerik olarak yeni düzenlemeler kapsamamakta, ancak kamu mali dengesinde bazı rakamsal sınırlamalar getirmektedir. Buna göre kamu gelirlerinin 5,9 katrilyon TL artırılması, kamu harcamalarının ise 9,8 katrilyon TL azaltılması böylece kamu bütçesinde 15,7 katrilyon TL fazla sağlanması hedeflenmiştir.

Gerek Acil Eylem Planı gerekse bu planın uzantısı olan 3 Mart İstikrar Tedbirleri'nin mali hedeflerinin IMF programı çerçevesinde “faiz dışı fazla oluşturma “ yoluyla piyasa beklentilerinin olumlu bir seyir izlemeye devam etmesi yönünde belirlendiği görülmektedir. Dolayısıyla 2003 yılında da diğer yıllarda olduğu gibi borç ödemeye yönelik bir kamu bütçe politikasının izlenmesi söz konusudur.⁴⁹⁰

19. Stand-by düzenlemesi, 18. Stand-by Anlaşması sonlanmadan önce 11 Mayıs 2005 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiş ve 10 Mayıs 2008'de sona ermiştir. 19. Stand-by Anlaşması çerçevesinde büyüme ve faiz dışı fazla hedefleri belirlenmiş ve faizlerin düşürülmesi, kamu borcunun azaltılması, yapısal reformların, özellikle de Sosyal Güvenlik Reformu'nun hayata geçirilmesi, vergi yükünün azaltılarak istihdamın artırılması, kamu bankalarının özelleştirilmesi, uluslararası rezervlerin güçlendirilmesine yönelik bir dizi hedefler konulmuştur. 19. Stand-by Anlaşmasının öngördüğü hedefleri yakalamada 18. Stand-by Anlaşması sürecinde gösterilen performans gösterilememiş, bu sonucun alınmasında 2006 yılından beri dalgalanmaya başlanan dünya finans piyasalarının olumsuz etkisi oldukça önemli olmuştur. Özellikle açık enflasyon hedeflemesi çerçevesinde hedeflenen enflasyon

489 Bağımsız Sosyal Bilimciler, (2006), “IMF Gözetiminde On Uzun Yıl 1998-2008, Farklı Hükümetler Tek Siyaset”, Ankara, s.41, Erişim:

www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2006_Final.pdf

490 Şimşek, H.A., (2007), s.61-62

oranlarına, dünyada enerji ve gıda fiyatlarında görülen aşırı artışa bağlı olarak, 2006, 2007 yılında ulaşamadığı gibi 2008 yılında da ulaşamamıştır. Gerek izlenen para politikası stratejisinin itibarını kurtarmak, gerekse bekleyişlerle ilgili kötümser havayı dağıtmak için, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Hükümetle birlikte hedeflenen enflasyon oranını revize etmek zorunda kalmıştır.⁴⁹¹

Türkiye'nin, 2008 Küresel Finans Krizi'nin olumsuz etkilerinden kurtulmak ve uluslararası sermayenin güvenini kazanmak için, IMF ile anlaşmasının gerekliliği, kamuoyunca sıkça dile getirilmiştir. 20. Stand-by arayışı çerçevesinde Türkiye ile IMF arasındaki müzakereler 8 Ocak 2009 tarihinde başlamıştır. Üzerinde müzakere edilip uzlaşılamayan hususlar: *a)* “Nereden Buldun Yasası” olarak bilinen varlık yasasının çıkarılması, *b)* Gelir İdaresi Başkanlığı'nın yeniden düzenlenerek bir üst kurul haline getirilmesi, *c)* Makro ekonomik hedeflerin IMF'nin öngördüğü kriz ekonomisinin gerçekçi düzeylerine çekilmesi ve 2009 yılı için ek tedbir paketi hazırlanması, *d)* Belediyelerin finans kaynaklarının azaltılması şeklinde özetlenebilir.⁴⁹²

2.2 Dünya Bankası Etkisi: Yapısal Uyum Politikaları

Yapısal uyum, IMF ve Dünya Bankası tarafından verilen finansal yardımların koşulu olarak ülkelere dayatılan serbest piyasa yönelimli ekonomi politikaları setine verilen isimdir. Bu politikalar kamu harcamalarının kısılması gibi istikrar aşamasının yanı sıra iktisadi yapı ve kurumların dönüştürülmesini içeren uyarılama(yapısal reform) aşamasından oluşur.⁴⁹³ Paralel olarak Dünya Bankası'nın verdiği kredilerde aradığı koşullar ise genel olarak ithalatın serbestleştirilmesi, devalüasyon, ihracatın özendirilmesi, tarım sektörüne desteğin kaldırılması veya azaltılması, vergi sisteminin düzenlenmesi, kamu harcamalarının azaltılması, KİT'lerin yeniden yapılandırılması, özelleştirilmesi, tasfiye edilmesi, faizlerin serbest bırakılması ve

491 Eroğlu, N., Eroğlu, İ., (2009), “IMF Türkiye İlişkileri ve 20. Stand by Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme”, KMU İİBF Dergisi, Yıl:11, Sayı:17, Karaman, s.134-135, Erişim:

<http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/ara1%C4%B1k2009/124-146.pdf>

492 Eroğlu, N., Eroğlu, İ., (2009), s.143

493 Soyak, A. (2006), “Ulusalda Uluslararası İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi”, 2.Baskı, İstanbul; Der Yayınları, s.10

para politikası araçlarının yeniden düzenlenmesidir.⁴⁹⁴ 1980 sonrasında bu programlar aracılığıyla yürütülen devletin yeniden yapılandırılması, serbestleştirme ve özelleştirme ile devletin iktisat politikası araçlarından elini çekmesi sağlanmış, iktisat politikası kararlarını alma gücü IMF-Dünya Bankası, DTÖ gibi uluslar arası örgütlere aktarılmıştır.

DB yapısal uyum sürecini, hukuksal olarak uluslararası kredi anlaşmaları aracılığıyla yürütmektedir. Anlaşmaların bir bölümü, doğrudan hükümetler ile yapılan borç anlaşmaları ve Banka'nın bir kamu kurumu ile yaptığı anlaşmalar şeklinde uygulanmaya başlamaktadır. Anlaşmalar, Bakanlar Kurulunca onaylanmaktadır. Anlaşma metninde kredinin kullanımı ile ilgili, örgütlenmenin nasıl olacağı, hangi düzenlemelerin yapılacağı, nelere öncelik verileceği yer almaktadır. Ayrıca, verilen kredi ile alınacak malların listesi borcun verilme nedeni olan projenin tanımı, geri ödeme planı anlaşma metninde belirtilmektedir. Dünya Bankası ile yapılan kredi anlaşmaları, taraf ülkelerde ulusal iktisat politikalarından başlayarak toplumsal bölüşüm ilişkilerine ve kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesine uzanan geniş bir etki alanına sahiptir. Bu geniş değiştirme gücü, teknik olarak anlaşmalarda yer alan koşulluluk parçası ile sağlanmaktadır. Koşullar kimi zaman bir yasanın çıkarılmasını ya da gün-ay-yıl belirtilerek bir çalışmanın tamamlanmasını içerecek kadar özel, katı ve emredicidir. Kimi zaman da, borçlunun kalkınma hedeflerine ulaşmasında "tatmin edici ilerlemeler" olmasını ölçüt sayacak kadar genel, esnek ve emredicidir. Anlaşmaların bu özelliği, zaman zaman dayatma olarak tanımlanmaktadır. Çünkü koşullar, çoğu zaman finansman sağlanan işle ilgili ve sınırlı değildir. Dünya Bankası'nca açılan kredi borçlunun kendi tercihleri yönünde kullanmak üzere değil, dünya kapitalist sistemi gerçekleri hesaplanarak belirlenmektedir.⁴⁹⁵

Türkiye'de yeni-liberal politikalar, dünya ekonomisi ile bütünleşme söylemi ile sağlık, eğitim ve sosyal altyapı gibi hizmetlerin, diğer hizmetlerden ayrı tutulmadan serbest piyasa mekanizmasına göre yapılanmasını içermektedir. Bu

494 Sönmez, S. (1998), "Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye", Ankara; İmge Kitabevi, s.355-358

495 Güler, B.A (2005), s.146-149

sürece 24 Ocak Kararları ile girilmiş olup, her alanda ekonomik serbestleşme öngörülerek, yapısal uyum reformları aracılığıyla dünya ile bütünleşmenin sağlanacağı savunulmuştur.⁴⁹⁶ 24 Ocak Kararları ile DB'nin uygulamak istediği politikalar için uygun ortam hazırlanmıştır. Ekonomik yapıda küresel etkilerin bir sonucu olan bu politikalar, beraberinde birçok üst yapısal değişikliği getirmiştir. Bu, aynı zamanda kamu yönetiminde 'idari reform'dan, 'yapısal uyum'a geçiş sürecinin de başlangıcıdır. "Yapısal uyum"a geçiş, Türkiye'de 12 Eylül rejimi, IMF stand-by düzenlemeleri ve DB'nin "yapısal uyum kredileri" ile 24 Ocak Kararları kapsamında başlayan ekonomik nitelikli politikalarla yürümektedir.⁴⁹⁷ 24 Ocak Kararları ile başlatılan yapısal uyum süreci, bir yandan ekonominin geneline yönelik makro düzenlemeleri yapma koşuluyla verilen Dünya Bankası yapısal uyum kredileri (Structural Adjustment Loan (SAL)), diğer taraftan her sektörün işleyişini değiştirmeyi hedefleyen sektörel uyum kredileri (Sectoral Adjustment Loan (SECAL)) ile sürdürülmüştür. Türkiye'de devletin ve ekonominin yeniden yapılandırılması 1980'li yılların başında Dünya Bankası ile imzalanan 5 yapısal uyum kredisi ile başlatılmıştır. Bu anlaşmaların getirdiği düzenlemeler içinde; ihracatın geliştirilmesi, enerji sisteminde özelleştirme, kamu yatırımları içinde KİT yatırımlarının azaltılması ve alt yapı projelerine öncelik verilmesi, finansal sermaye hareketlerinin altyapısının hazırlanması ve bunun için para sermaye piyasalarının kurulması ve işletilmesi, tarım sektöründe gübre, ilaç, tohum, makine gibi girdilerde devlet tekelinin kırılması gibi hususlar sayılabilir. Daha sonra ise, Dünya Bankası ile sektörel uyum kredileri için imzalanmaya başlanmıştır. 1985 yılından itibaren tarım, finans ve enerji alanlarında sektörel uyum kredileri imzalanmıştır. Aynı dönemde eğitim, sağlık ve yerel yönetim alanlarında yeniden yapılanma amacıyla proje kredisi anlaşmaları uygulamaya konulmuştur.⁴⁹⁸ Kalkınmanın sağlanması için verildiği söylenen bu krediler (SAL, SECAL, proje kredileri), öncelikle ithalat koşuluna bağlanmıştır. Örneğin, tarım sektörünü geliştirmek için verilen kredinin, %90'ı tarımsal girdilerin ithalinde kullanılmak üzere verilmiştir. Tarımsal girdilerde devlet tekelinin kaldırılması ve fiyatların serbest bırakılması koşul olarak konulmuştur. DB ile Türkiye arasında 1950'lerden bu yana yaklaşık 170 kredi anlaşması yapılmıştır.

496 Sönmez, S. (1998), s.485

497 Güler, B.A (2005), s.83

498 Soyak, A., Eroğlu, N., (2008), s.530

Bu kredilerin %80'i ise sanayi, enerji ve tarım üzerinde yoğunlaşmıştır. SAL'ların hepsi, kamu kesiminin küçültülmesi, ülke pazarının dışa açılması, ödemeler dengesi ve bütçe açıklarını gidermek için, kamu yatırımlarının daraltılması ve ihracatın arttırılmasını koşul koymuştur. SECAL'ler, mali sektörün iyileştirilmesi, verimliliğin arttırılması, sermaye ve para piyasaları ile bankacılık ve eğitim sektörüne ilişkin düzenlemeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Proje kredileri ise, genellikle doğrudan bir sektör içinde özel bir konuya ilişkin kredilerdir.⁴⁹⁹

Dünya genelinde olduğu Türkiye özelinde de neoliberalizmin hegemonyasının sarsıldığı 1990'ların ikinci yarısından itibaren 1980'lerden bu yana uygulamaya konulan yapısal reformlar yeniden gözden geçirilmeye başlanmış, bu bağlamda Türkiye'de neoliberal yapısal dönüşüm süreci dönemin sonlarında yeni bir evreye girmiştir. Yeni yapısal reformlar ile temel olarak yasal düzenlemelere dayalı olarak uluslar arası kapitalist sisteme uygun kurumların yaratılması amaçlanmıştır. Devletin yeniden düzenleyici işlevlerinin önemli hale geldiği 2000'li yıllarda her ülkenin tarihsel, toplumsal ve sınıfsal özellikleri dolayında biçimlenen kurumları ile yasal düzenlemeler arasında belli bir standardın oluşturulması gereği açığa çıkmıştır. Sermayenin çok daha etkin ve daha fazla kaynağa yönelmesi anlamına gelen bu değişim, devletin yeni işlevleriyle yeniden tanımlanmasını ve bu doğrultuda dönüşümünü gerekli kılmıştır. Başka bir ifadeyle kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasının amaçlandığı bu dönemde asıl olarak devletin neoliberal yeniden yapılanmanın yeni evresiyle uyumlu bir yasal ve kurumsal yapıya kavuşturulması girişimleri öne çıkmıştır. Bu doğrultuda bir yandan Kamu İhale Kanunu, Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, Özel Tüketim Vergisi Kanunu, Kamulaştırma Kanunu ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu gibi yasalar çıkarılırken; bir yandan da Cumhuriyetle yaşıt sayılabilecek bazı temel yasalar yürürlükten kaldırılarak yeni baştan yazılmıştır. Yürürlükten kaldırılan yasalardan biri de kamu mali yönetimi sisteminin "mali anayasası" sayılan 1927 tarihli 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu'dur. Çok az değişiklikle 96 yıl yürürlükten kalan bu düzenleme, 2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yasasının kabul edilmesiyle tarihe karışmıştır.

499 Güler, B.A (2005), s.149-152

Harcama sistemini ve bütçe idaresini yeniden düzenleyen bu yasanın ardından Gelir İdaresi Yasası(2005) çıkarılmıştır. Neoliberal küreselleşme sürecinde kamu yönetimi alanını ve mali yönetimi küresel rekabet ve piyasa disiplinine uyum temelinde yerli ve uluslar arası sermayenin gerekliliklerine göre yeniden yapılandıran bu iki düzenlemeyle, gerek devletin içsel örgütlenmesi gerekse devlet kurumlarının kendi aralarında ve bürokrasi arasındaki ilişkiler değişmiştir.⁵⁰⁰

Yukarıda açıklanan dönüşüm ve yasal-kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde AB'ye uyum süreci, Dünya Bankası Projeleri (1995 tarihli Kamu Mali Yönetimi Projesi, 1999-2001 Kamu Harcamalarının ve Kurumsal Yapının Gözden Geçirilmesi(PEIR projesi), ve yapısal uyum kredileri (2001, 2002 ve 2004 tarihli Programlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredileridir-PEPSAL I-II-III), 1999, 2002 ve 2005 tarihli IMF stand-by anlaşmalarının yanı sıra yerli sermaye kesimleri (TÜSİAD, TOBB) belirleyici rol oynamıştır.

Ülkemizin de aralarında yer aldığı az gelişmiş ülkelerde, son yıllarda “kamu yönetimi reformu” başlığı altında bir dizi reform çalışması yürütülmekte, bu çerçevede “düzenleyici devlet” olarak adlandırılan yeni bir devlet modelinin hayata geçirilmesine çalışılmaktadır. Kamu yönetimini oldukça kapsamlı bir reforma tabi tutmayı hedefleyen reform paketini, esas olarak iki ana başlıkta ele almak olanaklı görünmektedir. Reform Paketi İlk olarak, 1980'lere ve 1990'lara damgasını vuran “minimal devlet” anlayışının, Dünya Bankası tarafından son yıllarda geliştirilen “düzenleyici devlet” anlayışı doğrultusunda aşılmasını hedeflemektedir. Bu dönüşüm, temelde, devletin ekonomiye yönelik müdahalelerini sınırlama amacını sürdürürken, devletin piyasaların düzenlenmesine yönelik işlevlerine özel bir ağırlık tanımaktadır. Reforma hakim olan bu yaklaşım, özellikle özerk üst kurullara tanınan ayrıcalıklı konumda kendini ortaya koymaktadır.⁵⁰¹ Özerk kurulların kurulmasındaki amaç, ekonomi ve siyaseti birbirinden ayırmak gibi temelsiz bir gerekçeye dayandırılmaktadır. Bir anlamda, siyasal patronaj sistemini ve siyasi çıkar ağlarını ekonominin işleyişinden dışlamak, ekonomiyi kurtarmanın elzem koşulu olarak sunuluyor. Kitlelerin, devlet ve siyasetçilere karşı duyduğu gittikçe katmerleşen

500 Güzelsarı, S. (2008), s.791-792

501 Ataay, F., (2008), s.46

güvensizlik, bu anlamsız gerekçe için meşru bir temel de sağlıyor. Uluslararası finans kuruluşlarının asıl hedefleri olan, ulusal ekonomiyi ve ulusal karar mekanizmalarını kendilerine bağımlı kılma amacı, bu sayede gözlerden kolayca kaçabiliyor. Çünkü özerk kurullar, ulusal ekonomileri uluslar arası finans çevrelerinin çıkarlarına doğrudan bağımlı hale getirilmesi için uygundur; her şeyden önce, bunlar seçilmiş değil, atanmış organlardır. Hatta DB, bu kurulların temsilcilerini kendisi belirleme yoluna bile gidebilmektedir. İkincisi, bu kuruluşlara atanan yöneticilerin daha uzun süreli olarak görev yapmaları söz konusu olmaktadır. Yani, siyasal istikrarsızlık ya da sürekli yenilene seçim yoluyla bu kurulların el değiştirmesi kolay olmayacak, böylece belirlenen politikaları uygulayacak sürekli bir teknokratik kadro elde hazır olacaktır. Böylece, uluslar arası sermayenin uzun dönemli çıkarları doğrultusunda çalışan finans kuruluşlarına tabi hale getirilmiş bu kurullar, yasama ve yürütme organlarından daha etkili bir konuma yükselebilmektedir.⁵⁰² Reform paketinin ikinci önemli ayağını ise, “yerelleştirme” başlığı altında atılan adımlar oluşturmaktadır. Yerelleştirme projesi, görev ve yetkilerinden bir bölümünü özerk üst kurullara devreden merkezi yönetimin, görevlerinin bir başka bölümünün de yerel yönetimlere aktarılmasını gündeme getirmektedir. Böylece, pek çok kamu hizmeti yerel yönetimlerin sorumluluk alanına verilmekte, merkezi yönetim ve merkezi yönetimin taşra teşkilatı oldukça sınırlı bir görev alanından sorumlu tutulmaktadır.⁵⁰³ Bundan dolayı Türkiye’de son dönemde, kamu hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde topluma sunumunun sağlanması hedefine yönelik olduğu belirtilen, fakat aslında kamu hizmeti anlayışını neoliberal bir çerçeveye oturtma hedefi taşıyan düzenleme girişimleri söz konusudur. Bu düzenlemelerin en önemlileri, 2003 yılında hazırlanan Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ile Yerel Yönetim Reform Taslağıdır.⁵⁰⁴

Söz konusu kamu yönetimi reformu ile getirmek istenen düzenlemelerin kamu hizmetlerinde yol açacağı değişiklikler şu şekilde sıralanabilir,⁵⁰⁵

- Eğitim, sağlık, trafik, kanalizasyon, madenlerin işletilmesi, orman alanlarının korunması gibi kamu hizmetleri özel kesimin faaliyet alanına geçmektedir.

502 Zabcı, F., (2009), “Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler”, İstanbul; Yordam Kitap, s.62-63

503 Ataay, F., (2008), s.47

504 Tokathoğlu, M.Y., (2005), “Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri”, İstanbul; Alfa Aktüel Basım Yayın, s.122

505 Minibaş, T., (2003), “Liberalleşme Yolunda 80 Yıl”, İktisat Dergisi, Sayı:440, Ağustos, s.23

- Yönetimde merkeziyetçilik kaldırılarak merkezi ve yerel yönetimler arasındaki ilişkiler zinciri yetki devri yöntemiyle yeniden düzenlenmektedir.
- Yerel yönetimler, hizmet üretmekte “kendi strateji, amaç ve hedeflerine, performans ölçülerine uymakla” yükümlü kılınmaktadır.

Kısaca, merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki bağlar kopmakta, yani merkezin yerel yönetimleri denetleme yetkisi ortadan kalkmaktadır. Böylece vatandaşların kamu hizmetlerinden adil ve eşit yararlanma ilkesi ortadan kalkmaktadır. Fiyatını ödeyebilenin hizmetten yararlanacağı bir yönetim biçimi gündeme gelmektedir.

Neoliberal yaklaşım, kamu reformunu demokratikleşme açısından da gerektirirken iki temel mekanizmayı öne sürmektedir. Buna göre, sivil toplum kuruluşlarının karar alma süreçlerine katılımını öngören yönetim mekanizması ve katılımcılığı arttıracak varsayılan yerelleşmenin devreye girmesi, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi anlayışının gelişmesini sağlayacaktır. Bu yaklaşıma göre, üst kurullara ve kent konseylerine sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin katılımının sağlanması gerek merkezi düzeyde, gerekse yerel düzeyde çoğulculuğu geliştirecek bir adım olacaktır. Yönetimi bir katılımcılık mekanizması olarak katılımcı demokrasi doğrultusunda bir adım sayan neoliberal akım, böylece kararların devletten topluma dayatıldığı tek yönlü bir yönetim anlayışından, devlet, toplum ve özel sektörün katılımıyla oluşturulan çoğulcu ve katılımcı bir yönetim anlayışına geçilmesinin öngörüldüğünü ileri sürmektedir.⁵⁰⁶

Dünya Bankası ve IMF'nin Üçüncü Dünya ülkelerinde uygulamaya soktuğu yapısal uyum politikaları yaşam standartlarını daha da düşürdüğü için, bu ülkelerdeki temsili demokrasileri meşrulaştırmaktan çok tehdit eder bir hale gelmiştir. Bu nedenle STÖ'ler yoksulların acil gereksinimlerini karşılayan ve sonuçta siyasal istikrarın sağlanmasında belirgin işlevleri olan örgütler olarak görülmeye başlanmıştır. Yeni liberal politikaların öngördüğü bir sivil toplum modelinin çizilmesinde Dünya Bankası neredeyse öncü bir konum edinmiştir. Bu model içinde, STÖ'ler “sivil kültür” ün yaratılmasında önemli bir rol oynamaktadır. STÖ'lerin

506 Ataay, F., (2008), s.47

rolü, iki amaç çerçevesinde çizilmektedir. Birincisi, kolaylıkla aşırıya kaçabilecek kitlesel eylemlerin sınırlandırılması; ikincisi ise, yoksulların acil gereksinimlerinin en azından bir kısmının sağlanması yoluyla siyasal rejimler üzerindeki ekonomik baskıların hafifletilmesi. Aslında bu sivil toplum anlayışı, toplumla ilgili temel kararların ulusal ve uluslar arası elitler tarafından alındığı, siyasal alanın sınırlarının daraltıldığı, taban hareketlerinin ya da halk örgütlenmelerinin gelir getirici etkinlikler çerçevesinde işlevlerinin daraltıldığı ve örgütsel etkinliklerinin siyasal sistemin sınırlarına hapsedildiği bir model üzerine inşa edilmektedir.

Dünya Bankası tarafından verilen kredilerin ağırlıklı olarak yöneldiği alan kamu sektörüdür. Dünya Bankası 2003 Ülke Yardım Stratejisi'nde, Banka'nın kamu sektörü reformunu öncelikli sorun olarak gördüğü ifade edilmektedir.⁵⁰⁷ Çünkü kamu yönetim düzeninin değişmeye yönelen genel nedenlerin en önemlisi, kamu açıklarıdır. Kamu harcamalarının bütçeye getirdiği yük ve bunun mali sistemde yol açtığı sıkıntılar, daha etkili bir kurumsal yapıya olan gereksinimi ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Türkiye'nin uluslar arası finans kuruluşlarına olan dış borçları, bir anlamda bunları temsil eden IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların, kamu açıklarını daraltma yönündeki baskıları ile açığa çıkmaktadır.⁵⁰⁸ Ülke yardım stratejisinin birinci dayanağı olan makroekonomik istikrarın sağlanması, devletin küçültülmesi hedefinin gerçekleştirilmesine bağlanmaktadır. Banka'nın yönetim anlayışı ile uygun bir perspektif içinde, açıklık, saydamlık ve katılım gibi hedefler konulurken, kamu harcamalarının önemli ölçüde kısılmasının kurumsal dayanakları oluşturulmaktadır. AKP hükümeti döneminde Banka'nın yerleşik programlarına bire bir uyum söz konusudur. Ayrıca Acil Eylem Planı, Banka'nın ve IMF'nin programlarını destekleyecek bir anlayışa ve politik hedeflere sahiptir. Ülke yardım stratejisinin birinci dayanağı olan makroekonomik istikrar bölümü, önemli ölçüde, Banka'nın yapısal reformlar olarak adlandırdığı kamu sektöründe hedeflediği değişimleri içermektedir. Bu doğrultuda yukarıda da bahsedildiği gibi, 2001, 2002 ve 2004 tarihlerinde onaylanan Programlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum

507 World Bank, (2003), "2004-2006 için Türkiye Ülke Yardım Stratejisi Tam Metin", s.22, Erişim: <http://siteresources.worldbank.org/INTTURKEY/cas/20206814/CAS2003.tr.pdf>

508 Uluğ, F., (2004), "Yönetimde Yeniden Yapılanma ve Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Üzerine Eleştirel Bir Bakış", Amme İdaresi Dergisi, Cilt:37, Sayı:1, Mart, s.1-2

Kredileri(PEPSAL) ile desteklenen değişimlerin gerçekleşmesini istemiştir. Banka'nın bu kredileri, IMF ile eşgüdüm içerisinde kullanırmaktadır. Bu doğrultuda, Banka, kamusal harcamaların yönetimi konusunda odaklanmaktadır ve bunu yönetim ile ilişkilendirmektedir. Bu dönemde, bütçe reformları, mali şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi konu başlıklarının öne çıktığını ve bunlara yönelik yasal ve kurumsal düzenlemelerin gündeme geldiğini görebilmekteyiz.⁵⁰⁹ Bunlara, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yasası(2003), Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun(2002), Ulusal Yolsuzluk Karşıtı Stratejisi(2001), ve Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı(2003) gibi düzenlemeler örnek olarak verilebilir.⁵¹⁰

Türkiye'de devletin rolü ve bu bağlamda kamu hizmetlerinin neler olması gerektiği giderek daha fazla tartışılmaktadır. Ancak bu tartışmaların serbest piyasa koşullarında yapılmakta olması dikkat çekicidir. Devletin rol değişimi, neoliberal politikaların baskısı altında kamu kesiminde, örgütsel anlamda küçülme, hizmetlerde daralma, özelleştirme, hizmet alma uygulamalarıyla kendisini göstermektedir.⁵¹¹

Özelleştirme, devletin ekonomideki rolünü daraltmanın temel araçlarından biri olarak 1980'lerde gelişmiş ülkelerde, özellikle İngiltere ve ABD'de gündeme gelmiş, 1990'larda küreselleşme eğilimlerinin artmasıyla birlikte, özellikle uluslar arası mali kuruluşların(IMF ve Dünya Bankası) gelişmekte olan ülkelere empoze ettiği istikrar ve yapısal uyarlama politikalarının ana unsurlarından birini oluşturan sermayenin dünya ölçeğinde hareketini kolaylaştıran güçlü bir ideolojik araca dönüşmüştür.⁵¹² Dünya Bankası'nın da bu süreçte önemli bir rolü vardır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik istikrar programları ile birlikte Dünya Bankası'nın yapısal uyarlama programları, ulusal ekonomideki yapısal dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan uzun dönemli değişiklikleri kapsamaktadır. Ticareti yapılamayan kesimlerden ticareti yapılabilir kesimlere bir dönüş yoluyla üretken kesimlerin yapısal bir dönüşümünü gerçekleştirilmeye, devletin ekonomideki hakimiyetini

509 Zabcı, F., (2009), s.136-137

510 World Bank, (2003), s.22

511 Uluğ, F., (2004), s.4

512 Başkaya, F., (2004), "Çılgırından Çıkmış Bir Dünya", 2.Baskı, Ankara,;Özgür Üniversite Kitaplığı:2, s.158

azaltmaya ve özelleştirme yoluyla özel kesimin rolünü arttırmaya, ticari politikalar üzerindeki hükümet denetimin kaldırmaya veya daha esnek hale getirmeye ve vergi sistemlerinde bu doğrultuda reformlar yapılmasına çalışılır.⁵¹³

Sonuç olarak, genelde dünya ölçeğinde (özellikle Latin Amerika ülkelerinde) özel de ise Türkiye’de hayata geçirilen yapısal reformlar ve bu reformları tanımlayan yasal düzenlemeler kapitalizmin küresel düzeyde kurumsallaşması anlamında önemli bir yol ayrımına işaret etmektedir. Çıkarılan bütün yasalar birbirleriyle bağlantılı ve etkileşim halinde yapısal bir dönüşüme neden olmakta; yapısal dönüşüme yol açan yasalar verili toplumsal ilişkileri ve kurumsal yapıları dönüştürmektedir. Bir önceki dönemde hayata geçirilen yapısal reformlarda işaret edilen uyarılama temel olarak Türkiye’nin dünya kapitalizmine eklenmesinin gerekli ya da belirli sınıflar için zorunlu olduğu bir aşamanın ihtiyaçlarına uygun dönüşümünü ifade ediyordu. Devletin yeniden düzenleyici işlevlerinin önemli hale geldiği 2000’li yıllarda ise her ülkenin tarihsel, toplumsal ve sınıfsal özellikleri dolayında biçimlenen kurumları ile bu kurumları oluşturan ilişkilerin tâbi olduğu yasal düzenlemeler arasında belli bir standardın oluşturulması gereği açığa çıkmıştır. Sermayenin çok daha etkin ve daha fazla kaynağa yönelmesi anlamına gelecek olan bu değişim devletin yeni işlevleriyle yeniden tanımlanması ve bu doğrultuda dönüşümünü gerekli kılmaktadır. Devlete ilişkin en önemli değişim ise artan özelleştirmeler ile kamu alanının sermaye lehine daraltılmasının yanı sıra devletin zorunlu olarak yerine getirdiği hizmetlerin de piyasa koşullarında gerçekleştirilmesidir. Kamusal alanın ticarileştirilmesi ve kamusal hizmetlerin metalaştırılması sürecini hızlandıran bu süreç, devletin yeniden yapılanmasında sermayenin belirleyiciliğinin artması anlamında farklı bir evreye işaret etmektedir.⁵¹⁴

2.3 Dünya Ticaret Örgütü Etkisi: Kamu Hizmetlerinin Ticarileşmesi

Küreselleşmenin temel unsurlarından birinin ticaretin küreselleşmesi olduğunu daha önceki bölümlerde belirtmeye çalışmıştık. Ticaret sadece mal mübadelesini değil, aynı zamanda hizmet mübadelesini de içermektedir. Dolayısıyla

513 Tokathıoğlu, M.Y., (2005), s.108

514 Ercan, F., (2003), “Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Yapısal Reformlar-I”, İktisat Dergisi, Sayı: 435, s.5-7

dünyada 1980'lerin ortalarından beri bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin, uluslararası hizmet ticaretine de yansıdığını ve hizmet ticaretinde hızlı artışlara yol açtığını söyleyebiliriz. Nitekim dünya ticaretinin dörtte birine yakın bölümünün ve uluslar arası dolaysız sermaye yatırımlarının beşte dördünün hizmetlerden oluştuğu düşünülürse gelişmelerin boyutu daha iyi anlaşılabilir.

Hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi, 1980'li yıllarda hizmet ticaretindeki gelişmelere paralel olarak 1990'lı yıllarda dünya ticaretini düzenleyen kuruluşların gündemine gelmiştir. Dünya ticareti ile ilgili ilk örgütlenme olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması(GATT), 1947 yılında ortaya çıkmıştır. IMF ve Dünya Bankası ile birlikte, uluslar arası ekonominin düzene kavuşturulmasına yardım etmek ve iki savaş arası dönemde uygulanan korumacı politikalara tekrar dönülmemesini sağlamak ve uluslar arası ekonomik istikrarı tesis etmek üzere oluşturulan kurumlardan biridir.⁵¹⁵

GATT, uluslararası mal ticaretini denetlemekle ve özellikle gümrük engellerinin azaltılmasıyla, bu ticaretin serbestleştirilmesiyle görevlendirilmiştir. Bu nedenle başlangıçta GATT'ın kapsamı sınırlıydı. GATT'dan GATS'a gelene kadar geçen zaman içinde çok sayıda görüşme yapılmıştır. 1948 Cenevre görüşmelerinden Uruguay görüşmelerine uzanan turlarla birlikte imza sürecine gelinmiştir. Uruguay Oturumu görüşmelerine 125 ülke katılmış ve bu görüşmeler 97 ay sürmüştür. Görüşmeler sonuçlandığında, GATT kuralları ve disiplinleri yeniden gözden geçirilmiş ve kapsama yeni alanlar dahil edilmiştir. 1995 yılında varılan antlaşmaya göre kurulan Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ), GATT'ın yerini almıştır. Bu kuruluş, Uruguay Oturumu görüşmelerinden çıkan üç antlaşmayı bir tek karar ve yönetim organı altında birleştirmektedir. Bu antlaşmalar, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması(GATT), Hizmet Ticareti Genel Antlaşması(GATS) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Antlaşması(TRIPS)'dir.⁵¹⁶

515 Moussis, N., (2004), "Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi", Çev:Ahmet Fethi, İstanbul; Mega Press, s.525

516 Tokathioğlu, M.Y., (2005), s.129

Türkiye'nin GATS'la olan ilişkisi, 1950-1951 yılındaki "Torguay Görüşmeleri"ne dayanmaktadır. 12 Mayıs 1988 Bakanlar Kurulu kararıyla GATS anlaşması, Türkiye'de uygulanmaya başlanmış ve Resmi Gazetede 30 Temmuz 1988 tarih ve 88-3447 sayılı karar olarak yayımlanmıştır. DTÖ kuruluş antlaşması da, 25 Şubat 1995 tarih ve 22213 Mükerrer Resmi Gazetede 3 Şubat 1995 tarih ve 95-3525 sayılı Bakanlar Kurulu kararı olarak yayımlanmıştır. GATS'la ilişkiler, her üye devletin Hazine Müsteşarlığı tarafından takip edilmektedir. Türkiye de bu görev, Hazine Müsteşarlığı'nın Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü'nce yerine getirilmektedir. Bu müdürlüğün altında Dış İlişkiler Dairesi'ne bağlı Anlaşmalar Şubesi, GATS'ın hükümlerini yerine getirmek için taahhüt listesinde yer alan sektörle ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının meslek örgütlerinin bilgilendirilmesi, hizmetlerle ilgili sektörel taahhüt listelerinin hazırlanması ve taahhüt listesinde yer alan sektörlerle ilgili ikili görüşmelerin organizasyonu görevini üstlenmiş bulunmaktadır. Merkezi Cenevre'de bulunan DTÖ sekreteryası ile iletişim, Dışişleri Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Hazine Müsteşarlığı'ndan temsilcilerin bulunduğu DTÖ Türkiye Daimi Temsilciliği aracılığıyla sağlanmakta ve uygulamada özel sektör görüşlerine öncelik verilmektedir.⁵¹⁷

GATS, hizmetlerin düzenlenmesi ve dağıtımını için uluslararası norm olarak piyasa yönelimli bir model tanımlamıştır. Bu model zaten 1970'lerin sonlarından itibaren birçok ülkede uygulanmaya başlanan neoliberal politik gündemin bir parçasıdır. En yaygın yabancı hizmet sunumu yabancı doğrudan yatırımlar aracılığıyla yapılmaktaydı. Mevcut uluslar arası kurallara güçlü bir muhalefet olunca yabancı firmalara yeni hizmet alanları açacak farklı bir yaklaşım kabul edilmiştir. Çözüm uluslar arası bağlayıcı bir anlaşma temelinde mal ticareti düşüncesini hizmet ticaretine uyarlamak olmuştur. Bu anlamda GATS'ın temelinde GATT Anlaşması vardır. GATS Anlaşması hizmet ticaretinde geçerli olan kuralları ortaya koymaktadır. Anlaşmanın Önsözünde "hizmet ticaretini şeffaflık ve artan liberalizasyon koşulları altında genişletmek", "hizmet ticaretiyle ilgili olarak çok taraflı prensip ve kurallar oluşturmak", "çok taraflı müzakereler yoluyla daha yüksek

517 Kutun, M., (2005), "Türk Kamu Yönetiminde Küresel Etkiler ve Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim Dinamikleri", Hukuk Ekonomi Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Eylül, Sayı:43, Erişim:<http://www.e-akademi.org/makaleler/mkutun-1.htm>

bir liberalizasyon düzeyine en kısa zamanda ulaşmak” amaçları vurgulanmaktadır. Dünyada Hizmet ticaretini serbestleştirmeyi amaçlayan bir anlaşma olarak GATS, “hizmet”i şu şekilde tanımlamaktadır:”resmi otoritenin uygulanmasında sunulan hizmetler dışında kalan her sektördeki hizmet”dir. “Resmi otoritenin uygulanmasında sunulan hizmet; ticari amaç dışında bir ya da daha fazla hizmet sunucusuyla rekabet etmeksizin sunulan hizmet”dir. Bu tanımlamada resmi otorite ile özel sektör birbirinden ayrılmaktadır.

GATS’ın temel ilkeleri ise, pazara giriş, milli muamele, en çok kayrılan ülke ve yurtiçi düzenleme olarak ifade edilmektedir.⁵¹⁸ Pazara giriş ilkesi, herhangi bir diğer üyenin hizmetlerine ve hizmet sunucularına listesinde belirtilen koşul ve sınırlamalar altında sağlanandan daha kötü şartları haiz bir uygulamada bulunamayacağıdır. Milli muamele, pazarda yerli ve yabancı ayrımı yapmama ilkesidir. En çok kayrılan ülke ise, herhangi bir diğer ülkenin hizmetlerine ve hizmet sunucularına diğer bir ülkenin hizmetlerine ve hizmet sunucularına daha az kayırıcı bir uygulamayı derhal ve koşulsuz olarak uygulamasıdır.⁵¹⁹ Yurtiçi düzenleme ilkesi ise, yerel ve ulusal düzenlemelerin hizmet sağlayıcılarına “gereğinden daha fazla yük” getirmemesini ifade eder.⁵²⁰

GATS’ın kapsadığı on iki temel sektör bulunmaktadır. Bunlar; mesleki hizmetler, müteahhitlik hizmetleri, eğitim hizmetleri, mali hizmetler, ulaştırma hizmetleri, haberleşme hizmetleri, dağıtım hizmetleri, çevre, sağlık ve sosyal hizmetler, eğlence, kültür ve spor hizmetleri, turizm ve diğer hizmetler sektörüdür.⁵²¹

Kamu hizmetlerinin alanı bakımından GATS açısından iki konu önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, kamu hizmeti alanlarında özel kişilerin faaliyette bulunmasına ilişkin olup, diğeri kamu hizmeti alanı için gerekli olan mal ve hizmetin

518 Hayırsever, F., Topçu, E., (2008), “Çevresel Hizmetler ve GATS”, Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi, s.282-283

519 Kutbay, E., (2002), Panel, “GATS ve Kamu Hizmetleri”, Mülkiye Dergisi, Cilt XXVI, Sayı:235, s.27-28, Erişim:

http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_rokdownloads&view=file&Itemid=2&id=877:gats-ve-kamu-hizmetleri

520 Hayırsever, F., Topçu, E., (2008), s.283

521 Kutbay, E., (2002), s.27-28

piyasadan karşılanabilmesine ilişkindir. İlk özellik, kamusal hizmet üretimine yönelik alanlarda özel sektörün de faaliyette bulunması için ayrıcalık tanınmasını içerir. İkinci özellik, devletin kamu hizmeti üretimine ilişkin gerekli mal ve hizmetleri kamu ihaleleri yoluyla piyasadan satın alabilmesini içermektedir.⁵²²

GATS düzenlemelerine ilişkin bir başka özellik ise, tüm hizmet sektörlerinin piyasa mekanizmasına tabi olması ve yerli ya da yabancı hizmet ticareti yapan bütün firmaların eşit kabul edilmesidir. Diğer bir ifade ile bir ülkede yerli sermayeye tanınan tüm ayrıcalıklar yabancı sermaye içinde geçerli olmaktadır. Bunun yanı sıra, herhangi bir ülkenin çıkarı olduğunu düşündüğü, bir başka ülkeye tanıdığı ticari ayrıcalıkların tümünü GATS üyesi diğer ülkelere de tanımak zorunda oluşu, GATS düzenlemelerinin bir diğer özelliğini oluşturmaktadır. Başka bir GATS düzenlemesine göre, şeffaflık ilkesi gereğince ülkelerin ulusal mevzuatlarına ilişkin değişimlerden, çıkarılan yasalardan ve alınan tüm kararlardan haberdar olunmak istenmektedir. Böylece uluslararası sermayenin dolaşımına engel tüm düzenlemelerin anında tespit edilmesi ve uygulamadan kaldırılması sağlanmış olmaktadır. Nitekim, DB'nın öngördüğü yeni kamu yönetimi modeli olarak sunulan yönetim anlayışı kapsamında yer alan şeffaflık ilkesi, kamu kurumlarının karar alma süreçlerinin de 'ilgililere açık hale' getirilmesini ve alınan kararların hızlı ve açık bir şekilde duyurulmasını içermektedir. Başka bir anlatımla şeffaflık, hizmet ticaretinin küresel düzeyde serbestleşmesini amaçlamakta ve kamu hizmetlerinin de serbest piyasa mekanizmasının işleyişine bırakılmasını kolaylaştırmaktadır. Şeffaflık ilkesinin uygulama biçimi ise anlaşmayla ilgili, anlaşmanın işleyişini etkileyen bütün önlemlerin hemen, ya da en geç yürürlüğe girdiği tarihte, üye ülkelerde yayımlanmasını içermektedir. Buna bağlı olarak şeffaflıkla ilgili temel yükümlülükler, kanun, düzenleme ve bunlarla ilgili değişikliklerin zamanında ve hızlı yayımlanması, bilgilendirmenin sağlanması ve araştırma noktalarının belirlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Anlaşmayı imzalayan bir üye, GATS

522 Karahanoğulları, O., (2002), Panel, "GATS ve Kamu Hizmetleri", Mülkiye Dergisi, Cilt XXVI, Sayı:235, s.34, Erişim: http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_rokdownloads&view=file&Itemid=2&id=877:gats-ve-kamu-hizmetleri

kapsamında belirtilen bu ilkelerden herhangi birini ihlal ettiğinde diğer üyelerin DTÖ' ye başvurma ve ilgili ülkeyi dava etme hakkı bulunmaktadır.⁵²³

Türkiye 1995 yılında GATS anlaşmasına taraf olurken 155 hizmet sektöründen 72'sinde taahhütte bulunmuştur. Ortalama olarak gelişmekte olan ülkelerin 23 sektörde taahhütte buldukları göz önüne alınır ise Türkiye hizmet sektörünün liberalleşmesi konusunda, oldukça ileri bir düzeyde bulunmaktadır. Türkiye GATS'ı desteklediği gibi hizmet ticareti konusundaki görüşmelerin GATS çerçevesinde yapılmasını da benimsemektedir. Türkiye, GATS çerçevesinde; mesleki hizmetler, haberleşme hizmetleri, müteahhitlik ve mühendislik hizmetleri, eğitim hizmetleri, çevre hizmetleri mali hizmetler, sağlık ve sosyal hizmetler, turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler ve ulaştırma hizmetleri alanında taahhütlerde bulunmuş ve bu sektörlerin serbestleştirilmesi yönünde çalışmalar yürütülmeye başlanmış bulunmaktadır. DTÖ bünyesinde 2000 yılında başlayan yeni müzakereler ile GATS anlaşması kapsamında hizmet liberalizasyonu taahhütlerinin sektörel olarak genişletilmesi ve Türkiye'nin yeni taahhütler üstlenmesi gündeme gelmiştir.⁵²⁴

Bilindiği üzere, neoliberal akımın kamun hizmetlerini metalaştırma çabasının ilk biçimi, geçmişte “kamu hizmeti” statüsü çerçevesinde ele alınan bazı hizmetlerin bu kapsamdan çıkartılıp, “piyasa faaliyeti” statüsüne kavuşturulması biçiminde olmuştur. Popüler dilde “hizmetlerin rekabete açılması” deyimi ile anlatılan bu gelişme, hizmetlerin hukuksal statüsünün değiştirilmesi ve bu hizmetleri yerine getirmek üzere oluşturulmuş kamu örgütlenmelerinin bütünüyle tasfiye edilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Zira kamu hizmetlerinin metalaştırılması ve sermayenin kar alanları haline getirilmesi, günümüzde, “kamu hizmeti kapsamından çıkartarak piyasa faaliyeti statüsüne kavuşturmak” yolu yerine, “kamu hizmetlerinin özel kişilere gördürülmesi” yoluyla gerçekleştirilmekte, bu da yerli ve yabancı sermayenin taleplerini karşılar nitelikte görünmektedir. Nitekim Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkındaki Yasa Tasarısı'nın, ilgili kamu hizmetinden sorumlu idarelere, hizmeti özel kişilere gördürmek konusunda

523 Kutun, M., (2005), s.5

524 Aktel, M., (2003), “Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi”, Ankara; Asil Yayın Dağıtım, s.215-216

sınırsız yetki tanıyan 11.maddesinin gerekçesinde, bu madde ile “kamu hizmetinin kapsamının daraltılmadığı” ve hizmetlerin ilgili kamu idaresinin sorumluluğunda olmaya devam ettiği, hizmetin özel kişilere gördürülerek, kamu hizmetlerinin yürütülüş biçiminin çeşitlendirilip zenginleştirilmesinin amaçlandığı ileri sürülmektedir. Nitekim 1999 anayasa değişikliği ile de, kamu hizmetlerinin, kamu hizmeti kapsamından çıkartılmaksızın, özel kişilere özel hukuka tabi sözleşmelerle gördürülmesi usulü uyumlu olduğu için, yeni yasal düzenlemelerin kamu hizmetlerinin metalaştırılması konusunda getirdiği yaklaşımın ilk boyutu ortaya çıkmaktadır. Tasarı'nın kamu hizmetlerinin kapsamı konusundaki ikinci temel yaklaşımı ise, yeni kamu hizmeti kurulması ve kamu idarelerinin yeni kamu hizmetleri konusunda görevlendirilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır.⁵²⁵

Küreselleşmenin siyasal ve yönetsel ifadesi olan yeni kamu yönetimi modelinin kamu hizmetine ilişkin yaklaşımı ise, klasik kamu hizmetinden farklı bir tanımı gündeme getirmektedir. Klasik kamu hizmeti kavramı, kamu yönetiminin faaliyet alanının belirlenmesinde temel kavramlardan biri olup, genel olarak toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak, toplumsal yaşamı düzenlemek, toplumu yönetmek üzere, yetki verilen kamu otoriteleri tarafından yürütülen görevler olarak tanımlanmaktadır.⁵²⁶ Nitekim kamu gücünün yasama, yürütme ve yargıya ilişkin yetkilerinin merkezde toplandığı Türkiye gibi ülkelerde her düzeydeki kamu hizmetleri devletin tüzel kişiliğinde toplanmakta ve hizmet, merkezi yönetim veya organlarınca gerçekleştirilmektedir. Ancak küreselleşme sürecinin öngördüğü politikalar nedeniyle, klasik kamu hizmeti kavramının yerine, herkesçe erişilebilir, belirli nitelikte ve uygun fiyattan sürekli ve düzenli sunulan, ‘çağdaş bir insan’ için vazgeçilmez, asgari ortak ihtiyaçları karşılayan hizmet şeklinde tanımlanan ‘evrensel hizmet’ kavramı kullanılmaktadır. Küreselleşme süreci ve bunun işleyiş mekanizmalarını oluşturan uluslararası kuruluşların benimsediği bu yaklaşım, kamu hizmetlerinin zorunlu olmadıkça devletçe karşılanmasına karşı çıkmakta ve devletin düzenleyici ve yönlendirici işlev üstlenmesini öngörmektedir. Buna gerekçe olarak

525 Ataay, F., (2006), s.35-38

526 DPT (2000), “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kamu Yönetiminin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, DPT Yayını, Ankara, s.25, Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/kamuyone/oik527.pdf>

da, daha önce de ifade edildiği gibi kamu yönetimi birimlerinin, yerel yönetimlerin ve bunların ekonomik girişimlerinin verimsiz çalışmaları gösterilmektedir. Bu nedenle, kamu yönetiminin faaliyetleri ve kural koyma işlevlerinin sınırlandırılması ve kamu hizmetlerinin piyasa mekanizmasına bırakılması savunulmaktadır. Bu anlayışa göre kamu hizmeti, bürokrasi, açık verme, kırtasiyecilik, verimsizlik, devletleştirme ile aynı anlama gelmekte, bu nedenle de kamu yönetiminin etkin, verimli bir yapıya kavuşturulması gerektiği öne sürülmektedir.⁵²⁷ Kamu yönetiminin etkinliğinden ise piyasa ilkelerine göre işleyen, bir kamu yönetimi anlaşılmaktadır. Kamu yönetiminin sunduğu etkin kamu hizmetinden de, yine piyasa ilkelerine göre işleyen ve piyasa mekanizmaları tarafından üretilen hizmetler anlaşılmaktadır. Dolayısıyla etkin bir kamu hizmeti, finansmanın vergilendirme yerine, kamu hizmetinden yararlananın ödediği fiyatlandırma mekanizmasına dayalı olarak üretilmelidir.⁵²⁸

Küreselleşme süreci kapsamında yeni-liberal politikaların uygulanmasıyla, Türk kamu yönetiminde ortaya çıkan bu dönüşüm, dünya ekonomisini yönlendiren uluslararası kuruluşların geliştirdiği reform politikaları aracılığıyla gerçekleşmektedir. 1980 sonrasında IMF ve DB tarafından yürütülen istikrar ve yapısal uyum politikalarına, 1990'lardan sonra OECD, DTÖ ve AB'ye uyum kapsamında uygulamaya konulan politikalar eklenmiştir. Uluslararası kuruluşlar, kamu hizmeti anlayışındaki bu değişime bağlı olarak, hızlı teknolojik değişim, hizmetlerin kalitesindeki bozulmalar, uluslararası kurumlardan gelen baskılar, özellikle ekonomiye katkısı büyük olan enerji ve telekomünikasyon, gibi sektörlerde köklü reformların yapılmasını öngörmekte ve bu alanların devletin faaliyet alanından çıkarılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Söz konusu kuruluşların her biri, aynı amaçtan hareketle kamu yönetiminin farklı bir alanını düzenlemeye yönelmiştir. Bu kuruluşlardan DTÖ kapsamında bulunan GATS ise kamu hizmetlerinin piyasa mekanizmasına dahil edilmesi işlevini üstlenmiş bulunmaktadır.⁵²⁹

527 Geray, C. (2001), "Sorunlarının Çözümü Açısından Küreselleşme, Özelleştirme, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt:10, Sayı: 4, s.12-15,

528 Güler, B.A. (2003), "Devlette Reform", Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi, Ankara, Yıl:4, Sayı:13, Erişim:<http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/birgulaymanguler.pdf>

529 Kutun, M., (2005), s.3

Sermayenin merkezileşmesi, yoğunlaşması ve genişletilmesi eğiliminin dünya ölçeğinde belirleyici hale geldiği ve toplumsal ilişkilerin bütününe nüfuz ederek egemenliğini kurduğu küresel kapitalizm koşullarında, kararların tümüyle sermaye mantığına uygun olarak alındığı ve sermaye dokusu içinde oluşan karar süreçlerinin de merkez sermaye güçlerinde toplandığı yeni bir evreye geçiliyordu. Böylesi bir güç yoğunlaşması ve merkezileşme olgusu GATS gibi uluslararası anlaşmaların da tüm dünya coğrafyasına yayılmasını ve işlerlik kazanmasını mümkün kılmaktaydı.⁵³⁰ Kamuoyunun bilgisinden gizli yürütülen GATS'ı genişletme pazarlıklarının gerisinde küresel düzeyde hizmet alanlarının liberalizasyona açılması, bunun için de sermayenin önündeki engellerin tümünün kaldırılması amacı yatmaktadır. Bu girişimlerin arkasında her ne kadar küreselleşen kapitalist sistemin yeni sözcüsü DTÖ yer alıyorsa da, IMF ve Dünya Bankası'nı da aynı havuzda, benzer görev dağılımı içinde düşünmek gereklidir. 1980'lerden bu yana IMF ve Dünya Bankası'nca uygulanan ve adına "yapısal uyarlanma" denilen bir süreci yaşayan, kendi kamusal hizmetlerinin kamusal niteliğini ortadan kaldırarak ve sağlıktan eğitime, su hizmetlerinden sosyal güvenlik temel kamusal hizmetlerin tümünü yerli ve yabancı şirketlere açarak piyasa mantığına hazırlayan az gelişmiş ülkelerde GATS hükümleri, IMF Stand-by anlaşmaları, Dünya Bankası niyet mektupları ile birlikte ele alınmalıdır. Ayrıca, üst düzeyde liberalizasyonu hedefleyen AB de GATS hükümlerine benzer talepleri öne sürmektedir. Küresel kapitalizmle eklemlenme sürecinde önemli adımlar atan Türkiye de yeni GATS anlaşmasına pek çok alanda hazırlanmaktadır. İçinde bulunduğumuz süreçte yapılan bir dizi düzenleme, uluslararası sermayeye ve çıkarları bununla örtüşen ve buna eklemlenmeye çalışan yerli sermayeye alan açmaktadır. Şubat krizinin ardından IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'nün tümüyle kontrolünü kurabileceği, denetleyebileceği koşulların zemini hazırlanmıştır. Krizin ardından çıkarılan yasaların (Derviş Yasaları) ve AB Katılım Ortaklığı Belgesi'nde somutlaşan taleplerin tümünün GATS sürecinin altyapısını oluşturan uyum yasaları olduğu ve bunun için hukuki ve meşru bir zemini hazırladığı söylenmelidir. Başka bir deyişle, bu yasalar önümüzdeki süreçte imzaya açılarak karara bağlanacak olan yeni GATS anlaşmasına, bu anlamda da liberalizasyona açılacak sektörler için gerekli altyapıyı hazırlayıcı niteliktedir. GATS'ın

530 Önder, İ. (2002), "GATS ve Kamu Hizmetleri", Mülkiye Dergisi, Cilt: XXVI, Sayı:234, s.74

geniştirilmesi müzakerelerinde yer alan ve hızla özelleştirilmeleri veya piyasaya açılmaları istenen alanların başında ise telekomünikasyon, enerji, su, eğitim, sağlık, mimarlık, mühendislik hizmetleri, belediye hizmetleri, ulaşım, turizm ve ilgili hizmetler, muhasebe ve kültür - sanat hizmetleri gelmektedir. Türkiye'nin yeni GATS'a pek çok alanda hazırlandığı görülmektedir. Örneğin, Telekom'un özelleştirilmesi; sağlık ve eğitimde, su ve çöp hizmetlerinde özelleştirmelere yönelik gelişmeler, Kamu İhale Kanunu'nda yapılan değişiklikle kamu ihalelerinin uluslararası sermayeye açılması; Enerji Piyasası Yasası'nın kabul edilerek enerji üretim, dağıtım ve iletişiminin özel şirketlere devredilmesi; kamu bankalarının özelleştirilmeleri için atılan adımlar; yeni Personel Yasası; Yüksek Öğretim Reformu ve bu çerçevede eğitimde hedeflenen köklü düzenlemeler gibi bir dizi gelişme serbestleşmenin önündeki engelleri henüz yeni GATS imzaya açılmadan kaldırmaktadır.⁵³¹

Yerel yönetim kuramlarında yerel yönetimler ile sermaye birikimi arasındaki ilişkileri esas alan hatırı sayılır bir literatür bulunmaktadır. Sosyo-ekonomik sistemde yerel yönetimlerin düzeni ve düzenliliği sürdürme, işgücünün kendisini yeniden üretme ve sermaye birikimine katkıda bulunma gibi üç temel işlevi bulunmaktadır. Kapitalizm ile kentsel mekanlar arasında kurulan ilişkinin niteliğine bağlı olarak kentsel mekanların sermaye birikimine yapacağı katkı bütün diğer katkılardan çok daha önemli hale gelmektedir. Bunun ardında yatan gerçek neden kentsel mekanların metalaştırılması stratejisidir. Keynesyen dönemde eğitim, sağlık, konut ve kentsel altyapı hizmetlerinin üretildiği ve bunların birlikte tüketildiği alanlar olan kentsel mekanlarda bu hizmetler sermaye birikimine katkısı bağlamında önem kazanmaya başlamıştır. Kuşkusuz bu değişim ve dönüşüm sürecinin, gelişmiş merkez ülkeler ile gelişmekte olan çevre ülkelerdeki görünümü farklıdır. Küreselleşme süreci ile birlikte, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde zaten sınırlı olan devlet müdahalesi piyasanın tahakkümüne bırakılmıştır. Örneğin; yerel yönetimlerin konut yapma ve konut sağlama görevi ya da kentsel altyapı hizmetlerini karşılama görevi piyasaya bırakılmakta, ancak piyasanın bu hizmetleri karşılamaya olan talebi ne kadar karlı olduğuyula ilişkilendirilmektedir. Benimsenen ekonomi politikası doğrultusunda sözü

531 Güzelsarı, S. (2003), "Küresel Kapitalizmin "Anayasası": GATS", Praksis, Sayı:9, s.134-135, Erişim: <http://www.praksis.org/files/009-04.pdf>

edilen işlevlere verilen ağırlık değişmiştir. Belediyelerin bu görev ve işlevlerinde daha önce sosyal ilkeleri esas alınarak belirlenen alanlar terk edilmiş, sermaye lehine karlı olan alanlarda düzenleme işlevi benimsenmiş ve yerel yönetimler piyasanın gereksinimleri doğrultusunda kentsel alanları düzenleme işlevi ile donatılmıştır. Kamu hizmetlerinin yerelleştirilmesi ve özelleştirilmesi, su, ulaşım, çöp gibi kentsel altyapı hizmetlerinin küresel şirketlere bırakılması, büyük kentlerde yaşanan yoğun emek sömürüsü, büyük miktarlardaki iç ve dış borçlanmalar ve taşeronlaştırma 1980'lerden günümüze sürdürülen bu yeni düzenlemelerden birkaçıdır. Böylece, yerel kamusal hizmetlerin piyasaya fiili olarak bırakılmasının ardından gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ile bu dönüşüm süreci 2000'li yılların başında neredeyse tamamlanmıştır. 2003, 2004, 2005 yılları bu yasal düzenlemelerin tartışıldığı yıllar olmuştur. Önce Kamu Yönetimi Temel Kanunu ile merkezi yönetimin yetkileri sayılarak sınırlandırılmış; adalet, güvenlik gibi temel hizmetlerin dışında kalan diğer bütün görevler yerel yönetimlere bırakılmak istenmişti. Ancak bu düzenleme gerçekleşmemiş, bu kez belediye, büyükşehir belediyesi ve il özel idaresi yasaları değiştirilerek yerel yönetimlerin görev ve işlevlerini piyasaya bırakma eğilim sürdürülmüştür.⁵³²

Sonuç olarak GATS anlaşması, basta kamusal hizmet alanları olmak üzere tüm hizmet alanlarını uluslararası sermayenin egemenliğine açan ve bunun ekonomik ilişkilerini dünya çapında örmeye devam eden bir anlaşmadır. Bu anlaşma, günümüzde uluslararasılaşan sermayenin piyasa ilişkilerini düzenleyen, denetleyen ve kurala bağlayan bir “anayasa” niteliği taşımakta ve küresel düzeyde tüm hizmet alanları özellikle de kamusal hizmet alanları buna göre yeniden yapılandırılmak istenmektedir. GATS anlaşması küreselleşen kapitalist düzenin toplumsal yaşamın en temel haklarını metalaştırma ve tüm toplumsal ilişkileri buna göre düzenleme projesinin önemli bir parçasıdır. Başka bir deyişle, GATS “kuralsızlaştırma” değil bir “yeniden düzenleme” anlaşması, DTÖ de küreselleşen kapitalizmin en temel düzenleyici örgütüdür. GATS anlaşması ile kar amacı güdülmeyen ve piyasa koşullarından görece bağımsız kalmış, başka bir deyişle sermaye mantığının bütünüyle nüfuz edemediği kamusal hizmet alanları piyasaya açılarak

532 Turan, M., (2008), “Türkiye’de Yerel Yönetimler, Sermaye Birikimi ve Kentsel Rantlar”, İktisat Dergisi, Kasım-Aralık, s.63

metalaştırılmaktadır. Yaşanan krizlerin ardından sayısız insanın işsiz kaldığı, yoksulluğun derinleştiği, sosyal standartların gerilediği ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderek gün yüzüne çıktığı günümüzde, GATS ile bu sorunlar daha da derinleşecek ve artacaktır. GATS kapsamında kamu hizmetlerinin piyasaya açılması ile aynı zamanda kamudaki örgütlü işgücünün yerini örgütsüz ve daha ucuz emek gücü alacaktır. Toplumsal yaşamda en temel haklardan olan eğitim, sağlık gibi adım adım ticarileştirilen ve GATS’la bir kamusal hak olmaktan çıkartılmaya ve sermayenin mantığına terk edilmeye çalışılan tüm hizmet alanlarının “karlılık” ve “rekabet” ilkelerine göre yeniden düzenlenmesi, özellikle emekçi ve yoksul kesimleri derinden etkileyecek, süreç bu kesimleri temel kamusal hizmet alanlarından yararlanma hakkından mahrum bırakacaktır.⁵³³

3. ULUSLAR ARASI KURULUŞLARIN TÜRK SİYASAL YAPISINA ETKİLERİ

1970’lerden bu yana küresel kapitalist ekonomi köklü bir biçimde yeniden yapılanmaktadır. Kapitalizmin evrensel bir sistem olma yolunda giderek güçlendiği bu sürecin önemli bir uğrağını reel sosyalizmlerin çözüldüğü ve bu çözümlenin kapitalizmin zaferiyle taçlandırıldığı 1990’lı yıllar oluşturmuştur. Böylelikle kapitalizmin alternatifsiz tek sistem olarak ilan edilmesiyle küreselleşmenin kaçınılmazlığı fikri de tüm dünya ölçeğinde neoliberalizmin en önemli ideolojik söylemi haline gelmiştir. Küreselleşmenin dünya kapitalizmine eklenmesinin ana odağı olarak görülmesiyle birlikte, az gelişmiş ülkelerde devlet aygıtlarının sürece uyum sağlamaya dönük olarak dönüştürülmesi ve yeniden yapılandırılması yönündeki baskılar artmıştır. 1980’lerden sonra Türkiye’de dışa açılma politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla belirginleşen küreselleşme süreci, dünya genelinde mali piyasaların ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi temelinde ve yeni liberal politikaların bütün dünyaya yayılmasını sağlayacak biçimde ilerlemektedir. Dolayısıyla bu politikaların uygulandığı ülkelerde ekonomik yapıdaki dönüşüme bağlı olarak yönetsel ve siyasal yapılar da dönüştürülmekte, daha uygun

533 Güzelsarı, S. (2003), s.139-140

bir yapı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Sürecin işleyiş mekanizmasını ise Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü gibi evrensel nitelikteki uluslararası kuruluşların ve Avrupa Birliği'nin üye ülkelere önerdiği, sosyoekonomik ve yönetsel-siyasal yapının yeniden yapılanmasına ilişkin politikalar oluşturmaktadır.⁵³⁴

1970'li yıllar Türkiye için her alanda tam bir kaos ve çöküş dönemi olmuştur. Bir yandan hızlı bir dönüşüm geçiren toplumun yükselen demokratikleşme talepleri diğer yandan değişime karşı direnç gösteren bürokrasi ve sistemin içe kapanması kolektif sorunların çözümünü imkansız hale getirmiş, toplum ekonomik krizler, anarşi, terör ve otorite yokluğuyla çözümü zor bir bunalıma sürüklenmiştir. 12 Mart rejiminin baskılarla tesis ettiği yapının demokratik sistemin ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği ve toplumun değişim taleplerini baskı altında tutmanın yarattığı gerginliklerin ciddi krizlere yol açacağı 1973 genel seçiminin hemen arkasından anlaşılmıştır. Bu dönemdeki siyasetin temel özelliği toplumun değişim taleplerinin adresi haline gelen sol siyasetin yükselişi, sağ siyasette gerileyiş ve bölünmüşlük, siyasi aktörler arasındaki diyalogsuzluk ve işbirliği eksikliği, toplumun sağ ve sol kamplara bölünmesi ve silahlı çatışmaya varan kitlesel anarşi ve terörün birincil sorun haline gelmesidir.⁵³⁵

Türkiye'de yaşanan siyasi istikrarsızlık ve artan şiddet olaylarının ekonomik alandaki 1973 ve 1979 Petrol Krizleriyle birleşmesi ülkenin 1980 sonrası ekonomik, siyasal ve sosyal hayatındaki değişim ve dönüşümde önemli bir pay sahibi olacak 24 Ocak kararlarının ve 12 Eylül askeri müdahalesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Birbirinden ayrı iki eylem gibi görünen bu eylemlerin aslında bir bütünün parçaları olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik kararlar ülke ekonomisinin yeniden yapılanmasını ve dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine girmesinin sağlanması amaçlanmış olup 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi de alınan bu ekonomik kararların uygulanmasını sağlayacak

534 Türkay, M. (2005), s.238

535 Dursun, D., (2007), "Türkiye'nin Dönüşüm Süreci, Dinamikleri ve Genel Özellikleri", Dönüşüm Sürecindeki Türkiye, Aktörler, Alanlar, Sorunlar, Haz: Davut Dursun, Burhanettin Duran, Hamza Al, İstanbul; Alfa Yayınları, s.41-42

siyasal zemini oluşturması amacıyla yapıldığı ileri sürülmüştür.⁵³⁶ Buradan hareketle 80'lerle beraber yaşanan değişim dalgasının yalnızca ülkenin iç dinamikleriyle ilgili olmadığını görmek gerekir. Türk ekonomisi ve siyasetinde yaşanan gelişmeler, 1980'lerde başlayan ve 1990'larda gücü iyice artan küreselleşme sürecinden ayrı tutulamaz. Dolayısıyla söz konusu politikalar bir bakıma Türkiye'nin küreselleşme sürecine entegre olmasının sonucu olarak görülmelidir. Aynı zaman diliminde gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan strateji değişimi ve neo-liberalizmin yükselişinin Türkiye'ye de yansıdığı açıktır.⁵³⁷

Ekonomik krizin en önemli bileşeni, yeni liberal ekonomik programın sınıf ilişkilerine dönük etkileridir. Özellikle Yapısal Uyum Programı'nın, Türkiye ekonomisini küresel pazarla bütünleşmeye ve bu doğrultuda hükümetleri(genellikle ithal ikameci birikim stratejisi olarak bilinen) yeni birikim stratejisine geçmeye zorlaması, ekonomik istikrarsızlığın en önemli nedenidir. Türkiye kapitalizmi, esasen darbeden çok önce yeni bir kriz sürecine girmişti; tıkanma, özünde birikimle ilgili sorunlardan kaynaklandığından ve tüm dünya da yeni bir birikim stratejisine geçiş gündemde olduğundan, krizin tek başına iktisat araçlarıyla atlatılması mümkün değildi. Dünya Bankası'nın Yapısal Uyum Programı'na angaje olan hükümet, ekonomiyi serbest piyasa düzeni uyarınca yeniden yapılandırmakta zorlanıyordu. 1980 başında sıkıntıların giderek artması üzerine Hükümet, kamuoyunda 24 Ocak Kararları diye bilinen bir paket hazırlamış, bu paket, sınıfsal özü açısından basit bir istikrar programından ibaret olmayıp, sermayenin emek karşısında güçlendirilmesini ve siyasetin ekonominin gereklerine uyarlanmasını hedef alıyordu. Bu hedeflere ulaşılması ise, siyasal önderlik sorunun çözümüne ve sınıf hareketinin kalıcı bir biçimde bastırılmasına bağlıydı. 24 Ocak Paketi'nin yaşama geçebilmesi, otoriter ve baskıcı yöntemler olmaksızın gerçekleşecek gibi görünmüyordu. İşte bu koşullarda ordu iktidara el koydu. Askeri diktatörlük, hiç zaman kaybetmeden 24 Ocak Kararları'nı yaşama geçirdi. Ekonomi tamamen IMF'nin denetimi altına girip, kalkınma paradigması kökten değişti. Böylece ekonomik düzenin yeni liberal politikalara açılması suretiyle Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarıyla

536 Tuncel, G., (2010), "Ekonomik Krizlerin Türkiye'de Siyaset-Bürokrasi İlişkisine Etkisi", s.769,

Erişim: <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/47.pdf>

537 Beriş, Hamit Emrah (2008), s.35

bütünleşmesinin önündeki tüm engeller ortadan kaldırıldı.⁵³⁸ Küresel kapitalizmle bütünleşme sürecinde devlet sınıf ilişkilerini belirleyen unsur sermayenin saldırganlığı ve hırçınlığı olmuştur. Devletin, serbest piyasa adı altında sermayenin yeni birikim rejimi için gerekli donanımını arttıracak kaynakları sağlama çabaları, sonuçta sermayenin uluslar arası düzeyde sermaye birikim sürecine katılması için gerekli maliyetlerin sosyalizasyonunu sağlamıştır. Devlet bu anlamda sermaye gruplarını çıkarları doğrultusunda biçimlendiği ölçüde, geniş kitlelerin, özellikle emeği ile geçinen kesimlerin ve yer yer küçük ölçekli sermaye sahiplerinin taleplerini siyasal alana taşımalarına olanak tanımamıştır. Böylece yeniden biçimlenen devlet, toplumun geniş kesiminin siyasallaşması önündeki en önemli engel olmuştur. Bu anlamda üst kurulların oluşturulması devlet-sınıf ilişkileri açısından özel bir öneme sahiptir. Bu mekanizmaların oluşturulmasında siyasetin ekonomiden elini çekmesi yönündeki argüman belirleyici olmuştur. Böylece bu uygulamalar “devlet” ve siyaset yapma tarzının” Türkiye’de yeniden biçimlenmesine neden olmuştur/olacaktır.⁵³⁹

Ekonomik krizin yol açtığı dönüşüm, siyasal sistemi de etkilediğinden, siyasal krizin en önemli bileşeni olan, egemen sınıfların sınıf mücadelelerini bastırmada ekonomik zor yanında doğrudan ya da dolaylı siyasal zor araçlarına da başvurması, bu dönemde demokratik-meşruiyetçi mekanizmaların tasfiye edilmesiyle yerlerine devletin sınıf ilişkileri üzerindeki kontrolünü arttıran hukuksal, idari, politik hatta askeri mekanizmalar geçirilmiş, dolayısıyla yığınları siyasetten dışlayan militer-korporatist bir yasal-politik üst yapı oluşturulmuştur. Siyasetin tabanının çok fazla daraltılıp, gücün devletin elinde yoğunlaşmasına yol açan bu yapı, bu kez toplumdaki otoriter ve militarist eğilimlerin güçlenmesine yol açmıştır. Nitekim bir süre sonra bir yanda sistem içinde mikro güç odakları ortaya çıkarken öte yanda merkezkaç unsurların rejim karşısı muhalefeti ivme kazanmıştır. Sınıf iktidarı, egemen sınıfların kendi çıkarlarını genelleştirebilmesine ve bu yolla yığınları manüple edebilmesine bağlı olduğundan, otoriter ve militarist devlet yapısı içinde burjuvazinin bu konudaki manevra yeteneği büyük ölçüde sınırlanmıştır. Bu koşullar,

538 Öngen, T., (2004), “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Der: Ahmet Haşim Köse-Fikret Şenses-Eriç Yeldan, 3.Baskı, İstanbul; İletişim Yayınları, s.173-176

539 Ercan, F. (2004), s.25-26

krizin ekonomik alandan siyasal alana taşınmasında ve siyasetin istikrarsızlık katsayısının yükselmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁵⁴⁰

Görüldüğü gibi Türkiye’de siyasal istikrarsızlığın kökleri, 1980’de yürürlüğe konan yeni birikim modelinde yatmaktadır. Zira 1980’le birlikte yaşanan dönüşüm, ithal ikameci sanayileşme politikaları çerçevesinde iç pazarın genişletilmesi doğrultusunda sanayi sermayesi etrafında oluşan ve daha geniş toplumsal kesimleri kapsayan bir hegemonyanın yerini, dünya ekonomisi ile entegrasyonun arttırılması amacı doğrultusunda, toplumun geniş kesimlerinin dışlandığı daha dar bir hegemonyaya bırakmasından başka bir şey değildi. 1980 sonrasında siyasal rejimin daha zayıf bir toplumsal desteğe sahip oluşu, kökleri ekonomide yatan bu süreçle ilişkilidir.⁵⁴¹

Türkiye’de 1980’lere damgasını vuran neoliberal hegemonya, 1980-83 döneminde yürürlükte kalan askeri yönetimin solu siyaset sahnesinden silerek ve sendikaların gücünü kırarak yeni bir hegemonyanın kurulmasının koşullarını hazırlamasıyla mümkün olabilmişti. Böylece yeni bir hegemonyanın kurulmasının koşulları sağlandıktan sonra, 1983’te demokrasiye dönülüyordu.⁵⁴² 1983’te kurulan yeni rejim, ithal ikameci kalkınma döneminde kurulan ve görece olarak çoğulcu sayılabilecek siyasal sistemi iyice daraltarak, neoliberal ekonomik modelle uyumlu bir kısıtlı demokrasi oluşturuyordu. Bu koşullarda iktidara gelen Anavatan Partisi(ANAP), milliyetçi, muhafazakar ve liberal unsurların bir koalisyonu niteliğini taşımakla beraber, en önemli özelliği askeri yönetimin devamcısı olması ve neoliberalizmin bayraktarlığını yapmasıydı.⁵⁴³ İki seçim kazanarak 1991 yılına kadar iktidarda kalan ANAP, başlangıçta ABD’nin verdiği destek ve dış kaynak girişi sayesinde neoliberal dönüşümleri sağlamakta başarılı oldu. Bu dönemde, bir yandan ekonomi liberalize edilir ve ihracata yönelik emek-yoğun sanayiler desteklenirken, bir yandan da devletin ekonomik girişimlerinin ve kamu hizmetlerinin geriletılarak

540 Öngen, T., (2004), s.173-174

541 Ataay, F., (2002), “Türkiye’de Neoliberalizm ve Parlamenter Siyasetin Krizi”, Praksis, Sayı:5, s.203

542 Tünay, M., (2002), “Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi”, Praksis, Sayı:5, s.184-187, Erişim: <http://www.praksis.org/files/005-Tunay.pdf>

543 Mert, N., (2007), “Merkez Sağın Kısa Tarihi”, İstanbul; Selis Yayınları, s.60

sermayeye yeni yatırım alanları açılmasına çalışılıyordu. Ancak dış borçların ve dış açıkların yükselişi karşısında ekonomi 1980'lerin sonlarından itibaren durgunluğa girmeye başlamıştır.⁵⁴⁴ Ekonomi durgunluğa girerken, ücretleri sürekli bastırılan ve kamu hizmetlerinin sürekli aşındırılması karşısında yaşam koşulları giderek zorlaşan işçiler, kamu çalışanları ve muhalif öğrenci hareketleri mücadeleyi yükseltmeye başladılar. Böylece, 1980'lerin sonlarında, emek hareketinin ve solun neoliberalizmle ve askeri yönetimce oluşturulan rejimle hesaplaştığı, demokratikleşme ve sosyal haklar konusundaki taleplerin toplumda yankılandığı bir konjonktür oluşmuştur. Bu konjonktürde yapılan 1989 yerel seçimleri ve 1991 genel seçiminde, ANAP ağır bir yenilgiye uğrarken, askeri yönetim ve ANAP karşıtı cephe seçimden başarıyla çıkmıştır. Bu sonuçlar, 1980'lere damgasını vuran neoliberal hegemonyanın ciddi bir biçimde zayıfladığını gösteriyordu.⁵⁴⁵

Özal hükümeti, sınıf egemenliğinin sağlam temeller üzerinde oturması ve düzenin Darbe'yle sarsılan meşruiyetinin yeniden kurulması için ekonomi yanında siyasal ve ideolojik alana da el atmıştır. Sınıf içi çekişmeleri kontrol altına alıp, burjuvazinin ekonomik hegemonyasını sağlayan düzenlemeleri gerçekleştirdi. Ayrıca muhafazakarlık, milliyetçilik ve çağdaşlığı aynı potada eriten ANAP'ın "yoz" popülizmi sayesinde kentli yoksul kitleler ile hızlanan göç nedeniyle kentlerde yığılan kırsal yoksullar, serbest pazar ekonomisinin ve ideolijisinin müttefikleri haline getirildi. İşçi sınıfının geniş katmanları bile ücretlilik konumundan ve sınıfsal kimliğinden uzaklaşıp, düzenin empoze ettiği köşeyi dönme, işini uydurma, bugünü kurtarma zihniyetine teslim oldu. 1983-87 dönemi, Türkiye'yi küresel kapitalizmle eklemlen uluslar arası projenin başarıya ulaştığı, ekonominin ve toplumsal yaşamın sermaye çıkarları lehine yeniden biçimlendiği altın yıllar olmuştur. Ancak, kriz çanlarının tekrar çalamaya başladığı 87-93 yıllarını kapsayan dönemde, askeri diktatörlüğün ve Özal'ın radikal önlemlerine rağmen ekonominin geleneksel kaynak, Pazar ve teknoloji sorunu hala aşamadığı gibi, uygulanan ekonomi politikaları yüzünden üretimden çok rantiyeciliğe dayanan bir ekonomi gelişmiştir. Ayrıca ülke, ağır bir iç ve dış borç yükü altındadır.⁵⁴⁶ Bir başka tehlike ise, bastırılan sınıf

544 Boratav, K. (2003), "Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007", Ankara; İmge Kitabevi, s.52

545 Ataay, F., (2008), s.75

546 Öngen, T., (2004), s.177

hareketinin yeniden dirilmesi idi. Çünkü geçmiş yıllar içinde çok fazla ekonomik kayba uğramış olan bağımlı sınıflar, düzene tamamen teslim olmayan katmanları eliyle direnişe geçmeye hazırlanıyordu. Örneğin 1988 yılında ücretler 1983'ün bile altına düşmüş, ayrıca bölüşüm politikaları üzerinden yürütülen sınıflar mücadelesi, yalnızca örgütlü işçi sınıfını değil, aynı zamanda diğer çalışan kesimlerin ve tarım üreticilerinin önemli bir bölümünü de mağdur etmişti.⁵⁴⁷

Sonuç olarak, 24 Ocak kararlarıyla, 1980 ekonomik krizine yol açan döviz darboğazını aşabilmek için ülke ekonomisinin dışa açılması yönünde önemli adımlar atılarak ihracat artışı sağlayacak tedbirler alınmıştır. Ekonominin dışa açılması hususunda 24 Ocak kararlarının alınması sonrasındaki süreçte olağandışı yönetim rejiminin uygulandığı 12 Eylül askeri müdahalesi yaşanmıştır. Askeri yönetimin siyasi iktidarı sivil iradeye bıraktığı 1983 yılında 24 Ocak kararlarının mimarlarından olan Özal'ın ANAP'ı iktidara gelmiş ve ülkenin ekonomik yapısı başta olmak üzere sosyal ve kültürel yapısında önemli değişim ve dönüşümler olmuştur. Ekonomik alandaki değişim ve dönüşüm ülkenin sosyal ve siyasal yapısını etkileyecek olan yeni bir muhafazakâr kesimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tek partinin iktidar olduğu Özal hükümetleri döneminde siyasal alanda kendisine muhalefet edebilme potansiyeli taşıyan birçok siyasi oluşumun faaliyetlerinin 12 Eylül askeri rejimi tarafından yasaklanmış olması, demokratik olmasa da, Özal hükümetlerine siyasi istikrar açısından önemli bir katkı sunmuştur. Özal hükümetleri ekonomik alanda yaptığı atılımları siyasal alanda yapamamıştır. Ancak, ekonomik alanda yapılan bu atılımlar sonraki dönemlerde ülkenin sosyal ve siyasal hayatında önemli rol oynayacak olan toplumsal grupların güçlenmesine önemli katkılar sunmuştur. Özelleştirme politikaları 1980 sonrasının ekonomik yaşamında siyaset bürokrasi ilişkisine yön veren önemli konulardan birisi olmuştur. Kamu bürokrasisi geçmişten gelen alışkanlıkların ve bürokratik düşüncenin etkisi dolayısıyla serbest piyasa ekonomisine mesafeli durmuş ve devletçi bir ekonomiden yana tavır alma eğiliminde olmuştur.⁵⁴⁸

1989'da Türkiye içine düştüğü krizi tam atlatamamışken Berlin Duvarı yıkılıyor ve Doğu Bloku parçalanıyordu. Bunu 1991'de SSCB'nin dağılması ve

547 Boratav, K., (1991), "Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm", İstanbul; Gerçek Yayınevi, s.42

548 Tuncel, G., (2010), s.779-780

tarihe karışması izledi. Bu iki olay dünyada ve dünyadan Türkiye'ye yansıyan ekonomi anlayışında ve politikalarında çok köklü dönüşümler yarattı. Bu köklü dönüşüm ekonomi düzlemine de köklü dönüşümleri taşıdı: Rekabet ve sermayenin küreselleşmesi sosyal devleti tahtından indirdi. Türkiye de kaçınılmaz olarak bunun etkileri altında kaldı. 1990'lı yıllar bu nedenle geçmişten çok farklı yeni bir sayfanın açılması demek oldu. Türkiye 1990'lı yılları çok farklı bir ortamda yaşıyordu: Ortalama ömrü bir yılı aşmayan vizyonsuz ve istikrarsız koalisyon hükümetleri, çetelere ve mafyaya bulaşmış iş adamları, bürokratlar ve siyasetçiler, iyice azgınlaşan köktendincilik ve etnik ayrımcılık eylemleri, yüzde 70-80 civarında adeta içselleşen enflasyon ve finans kesimi egemenliği, dönemin çarpıcı öğeleri olarak gözüküyordu.⁵⁴⁹

Türkiye'de, 1991'le başlayan dönem, neoliberal hegemonyanın zayıfladığı, ekonomik durgunluk ve siyasal istikrarsızlığın damgasını vurduğu yeni bir aşamayı temsil ediyordu. Bu yeni dönemin açılışında çalışan sınıfların talepleri ve demokratikleşme istemleri gündeme gelmiş, bu taleplere kısıtlı bir demokratikleşme paketiyle ve görece olarak yüksek ücretlerle karşılık verilmişti. Ancak, 1994 başlarındaki büyük ekonomik kriz bu kazanımları ortadan kaldırmakta gecikmemiştir.⁵⁵⁰ 1994 ekonomik krizi, bir yandan çalışan sınıfların 1991-1993 dönemindeki kazanımlarını geri alırken, bir yandan da sosyal demokrat politikaların bütünüyle gündemden düşmesine neden oluyordu. 1994 krizi sonrası dönemde sosyal demokratlar iyice prestij kaybedip, neoliberal politikalara esir olurken, 1994 yılında yapılan yerel seçimlerde ve 1995 yılında yapılan genel seçimde Refah Partisi(RP) yükselişe geçiyordu. Aslında 1995 seçiminden birinci parti olarak çıkan RP'nin oyu yalnızca yüzde 21,4 oranında kaldığından büyük bir seçim zaferinden söz etmek mümkün değildi. Ancak, bu oran, siyasal İslamcıların o güne kadar ülkede aldıkları en yüksek oy oranıydı.⁵⁵¹ Çünkü Kamuoyununun 1994 krizine karşı tepkisi bazı sendikaların yaptığı gösterilerle sınırlı kalmıştır. Ancak krize karşı sessiz kaldığı düşünülen kentli yığınların tepkilerini siyasal alanda gösterdikleri görülmüştür.

549 Kazgan, G., (2002), "Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi", İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.153-155

550 Boratav, K. (2003), s.55

551 Güllalp, H., (2003), "Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri", İstanbul; Metis Yayınları, s.45

Türkiye’de yaşanan 1993- 1994 ekonomik krizi etkisini daha çok sabit ve dar gelirli kesim üzerinde göstermiştir. Bu dönemde iktidarda olan siyasi partiler krizden kurtulmak için ülkedeki yardıma muhtaç insanlara yardım için kurulmuş olan Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Fonu’nun mali kaynaklarının %74’ünü genel bütçe açıklarının kapatılmasında kullanmıştır. Bu bağlamda kriz ve sonrasında uygulanan ekonomi politikalarına karşı halk siyasal alanındaki tepkisini 1995 genel seçimlerinde Refah Partisi (RP)’nin oylarını %21’e çıkartarak göstermiştir.⁵⁵² Ayrıca, toplumun askeri yönetim ve ANAP iktidarları altında dinselleştirilmesi kadar, RP’nin adil düzen, İslam ekonomisi gibi vaatlerinin de yardımıyla, RP, neoliberal politikalarından zararlı çıkan toplumsal grupların istemlerini dile getiriyor, bu istemlere siyasal İslamcı bir alternatif program çerçevesinde yanıt üretmeye çalışıyordu.⁵⁵³ 1980 sonrası küreselleşme sürecinin etkisi altında ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin güçlendirdiği yeni bir muhafazakâr kesim ülkenin sosyal ve siyasal hayata müdahil olma çabası içerisinde girmeye başlamıştır. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz, muhafazakâr kesimin siyasi iktidara gelme sürecinin kısılmasına ve dolayısıyla ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal hayatı üzerindeki etkisini artırmasına önemli bir etki yapmıştır. Türkiye’de 1995-1999 dönemi önemli krizlerle geçmiştir. Döneme bir yandan ekonomik durgunluk, bir yandan da siyasal istikrarsızlık damgasını vurmuştur. Siyasal alandaki 1994 yerel seçimlerde gücünü göstermeye başlayan RP’nin 1995 yılında yapılan genel seçimlerden birinci parti olarak çıkması ve Doğru Yol Partisi ile koalisyon yapması, kendilerini rejimin koruyucusu ve kollayıcısı olarak görevli addeden askeri ve yargı bürokrasisinin yoğun baskı yaşamasına neden olmuştur. Çünkü hükümet ekonomik durgunluğu aşmakta başarısız kalırken, RP’de laik rejimi sorgulamaya ve İslami cemaatlerin/tarikatların etkinliğini arttırmaya yönelik girişimlere başlıyordu. RP’nin bu girişimlerine ordudan ve yargıdan reaksiyonlar gelmesi gecikmedi. Ordu, 28 Şubat 1997 tarihli MGK kararlarıyla, bir yandan RP-DYP hükümetini laikliğin korunmasına yönelik kararlar almaya zorlarken, bir yandan da siyasal İslamcı iktidara karşı kamuoyu oluşturmaya girişiyordu. Ordunun bu çabaları sonucu koalisyon çatırken, Anayasa Mahkemesi de RP’yi kapatıp, bazı liderlerine siyaset yasağı getirerek, seçimlere parlamentoda küçük bir grubu bulunan Demokratik Sol

552 Tuncel, G., (2010), s.780

553 Gülalp, H., (2003), s.45

Parti'nin(DSP) azınlık hükümeti altında gidiliyordu.⁵⁵⁴ 1999 seçimleri sonucunda DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti kuruldu. Bu koalisyon hükümetinin en önemli özelliği neoliberal reformlara yeni bir hız kazandırılması oldu. Hükümet IMF ile 1999'da stand-by anlaşması yaparak ekonomiyi IMF'nin denetimine sokmuş, İkinci Kuşak Yapısal Reformlara da yeni bir ivme kazandırmıştır. Ancak, buna rağmen, Kasım 2000 ve Şubat 2001'de iki büyük ekonomik kriz yaşandı. Finansal liberalizasyon politikaları sonucunda ülkeye gelen yabancı sermayenin ülkeyi ani bir hareketle terk etmesi sonucunda büyük bir ekonomik çöküş yaşanmıştır. Bu büyük krizin en önemli özelliklerinden birisi krizin ekonominin IMF gözetiminde olduğu bir dönemde gelmesi, diğeri de koalisyon hükümetinin ABD'nin Irak'a yapmayı planladığı askeri harekâta istenen ölçüde destek vermemesiyle ilişkilendirilmesidir.⁵⁵⁵

Kriz sonrası dönemde ülkenin siyasi geleceğini belirleyecek potansiyeli olan AB'ye tam üye olmak için gerekli reformların altyapısını oluşturan yasal ve idari düzenlemelerin birçoğu koalisyon hükümeti tarafından yapılmıştır. Ekonomik alanda Merkez Bankası'nın özerk bir yapıya kavuşturulması ve siyasi iktidarın ekonomi üzerindeki müdahalesini azaltıcı etki yapacak olan üst kurulların birçoğu bu dönemde daha faal hale getirilmesi hususlarında koalisyon hükümetince önemli adımlar atılmıştır. Ekonomi alanında faaliyet gösteren bu düzenleyici kurul ve kurumlar kural koyan, kurallara uygun hareket edilmesini izleme ve uygun hareket edilmediği durumlarda yaptırım uygulama yetkisine sahiptir. Bu anlamda bu kurum ve kurullara yeni bir siyasal iktidar alanı açılarak; bu kurum ve kurulların yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olmaları sağlanmıştır. Bu kurulların siyasi iktidarların ekonomi üzerindeki doğrudan etkilerini azaltmaya başlaması siyasi iktidarın ekonomi dışı alanlarda daha etkin olmasına ve bu alanlarda kamu bürokrasisiyle güç mücadelesine girmesine dolaylı olarak etki yaptığı söylenebilir.⁵⁵⁶

554 Ataay, F., (2008), s.75-76

555 Ekzen, N., (2009), "AKP İktisat Politikaları:2002-2006", Mülkiye Dergisi, Cilt: XXX, Sayı:252, s.85

556 Leblebici, D.N., (2005), "Küresel Değişim Baskısına Karşı Türk Bürokrasisindeki Yapısal Uyum Çabalarının Yapısal Atalet Kavramı Açısından Değerlendirilmesi", Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, s.9, Erişim:
<http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1061.pdf>

1991-2002 dönemine genel olarak bakıldığında, dikkat çeken ilk özellik, neoliberal hegemonyanın zayıflamasıyla, bu hegemonyanın siyasal temsilciliği misyonunu yüklenen ANAP'ın düşüşe geçmesi sonucu, Türk siyasal sistemine siyasal parçalanma ve siyasal istikrarsızlık damgasını vurmuştur. Bunun kökeninde ise, neoliberal hegemonyanın zayıflaması ve neoliberal politikalarından duyulan hoşnutsuzluk yatıyordu. Toplumun geniş yığınları hoşnutsuzluklarını sürekli bir arayış içine girerek gösteriyordu. Her seçimde önemli oy dalgalanmaları yaşanırken, partiler arasında önemli oy kaymaları görülüyordu. Gerçekten de siyasal partilerin kitle tabanı erirken, kararsız seçmen oranlarında büyük artış yaşanıyordu. Bunda, iktidara gelen partilerin IMF-Dünya Bankası politikalarında simgelenen neoliberal politikalara alternatif üretmemelerinin ve tabanlarını sağlamlaştıracak ekonomik ve sosyal politikalar geliştirmemelerinin büyük payı vardı. Bu dönemde, sermaye neoliberal politikalar konusunda ödün vermez bir tavır izlerken, siyasal partilerde sermaye politikalarını belli bir süzgeçten geçirerek bu politikalara belli bir toplumsal destek-meşruiyet kazandırma işlevini yerine getiremez duruma düşmüşlerdi. Nitekim, dönemin genel özelliği, ekonomik ve sosyal politikalarda IMF-Dünya Bankası ikilisinin ve ekonomi bürokrasisinin, siyasal konularda da MGK, Cumhurbaşkanı ve yüksek yargının belirleyicilik kazanması olmuştur. Böylece “siyaset üzerinde askeri vesayet” ve “teknokrasi” eğilimleri egemenliğini kurmuştur. Üstelik, demokrasiyi rafa kaldıran yarı-askeri yönetim arayışlarında sık sık gündeme gelmesi, rejimin demokratik niteliğinin sorgulanmasına yol açıyordu. Böylece 2000'li yılların başında Türk demokrasisi, sermayenin toplumun geniş kesimlerinin rızasını sağlamakta güçlük çektiği, ancak alternatif bir siyasal projenin güçlenmesinin de çeşitli yollarla engellendiği, bıçak sırtında bir dengede gidiyordu. Bu durum, siyasal partilerin neoliberal programları uygulamakta isteksiz davranışına yol açıyor, sermayenin sürekli olarak hükümetleri kriz çıkarma tehdidi ile boyunduruk altına almasını gerektiriyordu.⁵⁵⁷

Türkiye’de 2002 yılında yapılan genel seçime gidilirken genel durum buydu. 2002 seçimlerine gidilirken, neoliberalizmin 1980’lerin sonlarından beri yaşamakta olduğu hegemonya zafiyetine, Kasım 2000-Şubat 2001’de yaşanan derin ekonomik

557 Ataay, F., (2008), s.77-79

çöküş eklenmişti. Bu ortamda girilen seçimlerin toplumdaki yaygın hoşnutsuzlukların belirlenimi altında geçeceği ve yine büyük oy kaymalarının ortaya çıkacağı tahmin edilebiliyordu. Ancak, yaşanan sarsıntı gerçektende tüm beklentilerin ötesindeydi. Seçimde, AKP yüzde 34,3 oy oranıyla birinci parti, CHP’de yüzde 19’u aşan oy oranıyla ikinci parti olurken, diğer partiler seçim barajını geçemeyerek meclise temsilci sokamıyordu. Bu sonuçlar seçmenlerin siyasi eğilimlerinde büyük bir altüst oluş yaşandığını gösteriyor ve Türk siyasetinde bir dönemin sonunu getiren büyük bir değişimin başlangıcını oluşturuyordu.⁵⁵⁸ Bu seçimde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) oyların %34’ünü alarak uzun bir aradan sonra ülkede bir partinin tek başına iktidara gelmesini sağlamıştır. AKP’nin tek başına iktidara gelmesi ülkedeki bürokrasi siyaset mücadelesinin farklı bir evreye girmesine neden olmuştur. Dünya’da 1970’li yıllarda yaşanan iki petrol krizi ve Türkiye’deki siyasi istikrarsızlık sürecinin ekonomik ve siyasi alanda ortaya çıkardığı olumsuz durumun ortadan kaldırılması ve ülke ekonomisinin dış dünyaya açılması amacıyla alınan 24 Ocak kararları ve 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında ülkede meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmeler AKP iktidarının oluşmasına altyapı hazırlamış olsa da ülkede yaşanan 2000 ve 2001 krizlerinin AKP’nin iktidara gelme sürecini hızlandırdığı de gerçektir.⁵⁵⁹

2002 genel seçiminin galibi olan AKP, 28 Şubat sürecinde kapatılan RP’nin yerini alan Fazilet Partisi’nin(FP) de 2001 yazında kapatılması karşısında gelenekçilerin Saadet Partisi’ni(SP) kurmalarına karşın, parti içinde “Yenilikçiler” adıyla ortaya çıkan grup da ayrılarak AKP’yi kurmuştu. Milli Görüş hareketinin, FP’nin kapatılmasından sonra, SP ve AKP olarak ikiye bölünmesi, parti içi demokrasi, üslup farklılığı, kuşak çatışması gibi sorunlara dayanıyor görünse de, aslında, harekete güç veren sermaye gruplarının içine girdikleri yönelimlerle doğrudan ilgiliydi. Çünkü 1990’lara gelindiğinde Türkiye’de yeşil sermaye ya da İslami sermaye olarak adlandırılan bir sermaye grubu oluşmuştu ve bunlar 1990 yılında ülkenin en büyük işadamlarının örgütü olan TÜSİAD’a(Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği) alternatif olarak MÜSİAD’ı(Müstakil Sanayici ve İşadamları

558 Kaya, A.R., (2003), “Siyasetsiz Seçimler Üzerine Tartışma Öğeleri”, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:21, s.169-177

559 Tuncel, G., (2010), s.782-783

Derneği) kurmuşlardı. Ancak, RP'nin 28 Şubat 1997'de başlayan süreçte ordu ve yargı ile çatışmaya başlaması, MÜSİAD açısından da yeni arayışlara yol açmıştı. MÜSİAD 2000'li yıllara doğru "sermayenin rengi olmaz" sloganını benimseyerek rejimle arasındaki gerilimleri yumuşatmaya ve bu doğrultuda İslami tonunu belirsizleştirmeye girişerek, Gelenekçi çizgi içinde yeni arayışların doğmasına yol açıyordu. Bu tür arayışlar sonucunda doğan Yenilikçiler grubu, FP'den kopanların AKP'yi kurmasının altında yatan en önemli dinamikti. Böylece AKP'nin, daha kuruluş aşamasından başlayarak, neoliberalizme karşı İslami alternatif arayışlarını bırakarak, serbest piyasa modeliyle ve uluslar arası finans kuruluşlarıyla uyumlu bir çizgiyi temsil etmeye girişmesi bu nedenle şaşırtıcı olmamaktadır.⁵⁶⁰

2000'li yılların başı, Türk siyasetinde siyasal ve ekonomik krizlerin değişim ihtiyacını dayattığı bir dönem olmuştur. 3 Kasım 2002 seçimleriyle de Türkiye'de siyaset, aktörler anlamında yenilenmiş ve köklü bir dönüşümün işaretlerini aksettirmeye başlamıştır. Siyasal sistem, küreselleşme ve Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ile serbest piyasa, demokratikleşme ve sivilleşme alanlarında ciddi reformlara tabi tutulmuştur. AKP hükümeti, ilk günlerinden itibaren, demokratikleşme ve Türkiye'nin AB üyeliğini sağlama ikiz hedeflerine öncelik vermiştir. Bu üyelik ümidi, demokratikleşme reformları bakımından güçlü bir itici güç teşkil etmiş; ancak söz konusu reformlar, aynı zamanda Türk toplumunun daha liberal bir demokrasi ve daha yüksek insan hakları standartları yönündeki taleplerine de cevap oluşturmuştur. Demokratikleşme reformları, anayasal ve yasal düzeylerde gerçekleştirilmiştir.⁵⁶¹

Türk ekonomisinin, siyasetinin ve kültürünün 1980'lerde yeniden yapılanması ulusal devletçi kalkınmacılığın ideolojik hegemonyasını sona erdirmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ulusalcılık devam etse de kalkınma, dünya ekonomisine tam katılım koşullarıyla gerçekleşebildi. Ancak bir yandan dünya ekonomisiyle bütünleşme, dünya ekonomisine bağımlı hale gelme, diğer yandan yerli burjuvazinin ortaya çıkarak Batılı çevrelerle işbirliğinin getirdiği sınıfsal farklılaşmayla karşı karşıya kalması, kalkınmacılık vaatlerinin yerine

560 Ataay, F., (2008), s.81

561 Özbudun, E., Hale, W., (2010), "Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı", Çev: Ergun Özbudun-Kadriye Göksel, İstanbul; Doğan Kitap, s.105

getirilememesine yol açmıştır. Türkiye'nin modernlik projesinin tıkanıdığı yolundaki çeşitli tartışmalarla, alternatif arayışlar gündeme gelmeye başlamıştır.⁵⁶²

1990'lardan itibaren Türkiye'nin Avrupa'daki çeşitli uluslar arası örgütlerle özellikle de Avrupa Birliği ile ilişkileri, Batılılaşma hedeflerinin açıkça ilan edilmesini gerektiren bir noktaya ulaşmıştır. Küreselleşmenin seçilmesi Batı ile bağlantılı normların da benimsenmesini gerektirmektedir. Artık yurttaşlık hakları, siyasal haklar alanlarındaki reformların uygulanması konusundaki mazeretler kabul edilmemektedir. Avrupalılık bir an önce reformların uygulanmasını gerektirmektedir. Ayrıca ilan edilen hedefler Türkiye'deki burjuvazinin de Avrupa burjuvazisinin uzantısı olabilecek, onlarla rekabet edebilecek kadar güçlü olmasını gerektirmektedir. Bu durum burjuvazinin de siyasal elitin bir kanadıyla birlikte siyasal alanda, hukuksal alanda devletin önemli politikalarında reforma gidilmesini talep etmelerine neden olmuştur.⁵⁶³ Bu süreçte Ocak 1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması'nın ekonominin dönüşüm ve dış rekabete açılması konusunda etkisi kalıcı olmuştur. Bu konuda en büyük etkiyi 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üyeliğe aday ülke statüsü kazanması göstermiştir. Aday ülke statüsü, Kopenhag siyasi kriterlerine uymayı şart koşmakta ve tam üyelik görüşmelerinin başlatılabilmesi için bu kriterlerin gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Bu amaçla demokrasinin Avrupa standartlarında örgütlenmesi, yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve çağdaş ölçülerde bir sistemin tesisi için ciddi değişikliklere gidilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁵⁶⁴

Kasım seçimleri sonrasında açıklanan Acil Eylem Planı ile Kasım 2002 ve Mart 2003 tarihli 58. ve 59. AKP Hükümetlerinin Programındaki "İktisat Politikası Tercihleri"; sermaye'nin 1994 krizinden sonra ısrarla talep ettiği ve 1995 yılında kamuoyuna bir çalışma ile açıkladığı, 1998 Yakın İzleme Anlaşması ile hayata geçirilen ve 2000-2002 Stand-By Anlaşmaları ile yürütülmekte olan, özü itibarıyla

562 İçli, G., (2002), "Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, Sayı:2, Aralık, Sivas, s.249, Erişim: <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/71.pdf>

563 Keyder, Ç., (2010), "Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu", Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Ed:Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, 2. Baskı, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yay., s.40-42

564 Dursun, D., (2007), s.58

IMF-Dünya Bankası ikilisinin güdümünde sürdürülen neoliberal iktisat politikalarının Türkiye'nin dışa bağımlılığını arttırıcı, dış şoklara dayanıksız, zayıf ve yeniden montaj ekonomisine dönen bir ekonomi yaratma projesindeki iktisat politikası tercihleri ile üst-üste çakışan tercihler olmuş ve bu politikaların bütünüyle devamı niteliğinde olmuştur. Kuruluşunu takip eden bir yılın sonunda tek başına “iktidar partisi” olan Adalet ve Kalkınma Partisi, başlangıçta; kuruluş bildirgesi ve Parti Programında, sürdürülmekte olan, IMF Politikalarının “2000 programı”ndan farklı iktisat politikası tercihlerine yöneleceği izlenimini kamuoyuna vermeye çalıştı. Seçimlere giderken resmi belgelerinde AKP bu programla kavgalı olmayacağı mesajını güç odaklarına aktarmada özen göstermiş; ancak seçmen kitlelerine dönük çalışmalarında, programın sosyal ve ekonomik sonuçlarına dönük sert eleştirileri sürdürmekten kaçınmamıştı. Ancak, tek başına ve çoğunlukla kazanılan seçim sonuçları koşulları değiştirdi.

AKP'nin dört yıllık iktidar süresince kesintisiz sürdürme tercihinde bulunduğu program esas itibariyle “2000 programıdır”. Program 2000-2001 krizleri sonrası ek Stand-by anlaşması ile uzatılmış ve AKP Hükümeti tarafından 2005 Mayıs ayından itibaren üç yıllık bir yeni dönem için daha devam ettirilmiştir. Böylece Üçlü Koalisyon Hükümetlerinin 1998 yılında “Yakın İzleme Anlaşmaları” başlatmış olduğu “2000 programı” yaklaşık 10 yıllık kesintisiz bir IMF-Dünya Bankası Programı haline dönüşmüştür. Bu kesintisiz programı en uzun süreli olarak benimseyip yürüten de AKP olmaktadır. Program ayrıca, AB tarafından da desteklenmektedir. Türkiye bu desteği somutlaştırmak için programın temel hedeflerini, AB için hazırladığı “Ulusal Programında” açık bir biçimde taahhüt etmiştir.⁵⁶⁵

AKP'nin açıklanan ekonomi politikaları, küresel sistemle bütünleşen bir piyasa ekonomisi içinde ekonomik büyümeyi sağlama ihtiyacı ile tabanının ekonomik taleplerini dengelemeyi amaçlamaktadır. Parti, 2002 seçimlerinde yayınladığı programında, daha önce Necmettin Erbakan'ın Refah Partisi tarafından benimsenen, faizin kaldırılacağı, güçlü bir devlet sanayi sektörünün yanı sıra küçük

565 Ekzen, N., (2009), s.86-87

ölçekli girişimlerinde destekleneceği antikapitalist tutumu terk etmiştir. Tersine AKP, “ milletimizin özel girişiminin gücünün ekonomik kalkınmanın en önemli kaynağı” ilan etmiştir. Devletin ekonomik rolü, “piyasada serbest rekabet koşullarını sağlamak ve özel sektörün karşılaştığı engelleri ortadan kaldırmakla” sınırlanacaktı. Küreselleşmenin gelişmekte olan ekonomiler için hem tehlikeler hem fırsatlar yarattığını kabul etmekle birlikte, Türkiye’nin küresel ekonomik sistemle bütünleşmesini ve aynı zamanda kökleri 1930’lara kadar uzanan devletçilik politikalarından miras kalan büyük sanayi ve hizmet sektörlerinin özelleştirilmesini desteklemiştir. Parti, 2007 seçim bildirgesinde, piyasa ekonomisine bağlılığını teyit etmek ve devletin yalnızca düzenleyici ve denetleyici işlevlerini vurgulayıp mal ve hizmet üretiminden çekileceğini duyurmak suretiyle, aşağı yukarı aynı mesajı tekrarlamıştır. Üstelik bu, “sosyal duyarlılık” bağlamında yürütülecekti. Türk anayasasının 2.maddesinde Türkiye’nin bir “sosyal devlet” olarak tanımlandığı anımsatılarak, “sosyal adaleti uygulamak partimizin en temel meselesi ve en başta gelen amacıdır” ifadesi kullanılmıştır. AKP, her iki seçimde de Türkiye’nin küresel ekonomideki yerini güçlendirmeye ve seçmen kitlesi içindeki geniş girişimci ve teknokrat orta sınıflar ile çiftçilerin ve yoksul kentlilerin isteklerini dengelemeye kararlı olduğunu yansıtan amaçlarını dile getirmiştir.⁵⁶⁶

AKP’nin neoliberalizmle ve küresel sermaye ile uyumlu tavrını koyduğu bir başka önemli başlık ise dış politika konusudur. AKP hükümeti, IMF ve Dünya Bankası programlarını uygulayarak, AB’yle uyum sürecini işleterek ve ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi’nde rol alarak ulus aşırı sermayenin onayını almıştır. Dış politika konusunda en önemli başlıklardan ilki, ABD’nin Irak işgaline destek verilmesiydi. Gerçi bu destek kamuoyunda ve parti tabanındaki itirazlar nedeniyle istenen düzeyde olamamıştı. Ancak, ABD’nin, Türkiye’deki askeri üslerinin Irak’a yönelik harekâta kullanılmasına izin verilmesi bile, ABD için önemliydi. Diğer yandan, AB’ye tam üyelik hedefi doğrultusunda müzakerelerin sürdürülmesi ve AB’ye uyum reformlarının gerçekleştirilmesi iş dünyasının hedeflerine uygundu. Aslında AKP’nin dış politikada izlediği bu çizgi, siyasal İslamcı hareketin geleneksel politikasından tamamen farklıydı. Siyasal İslamcı hareket, geleneksel olarak Batı

⁵⁶⁶ Özbudun, E., Hale, W., (2010), s.166-167

ittifakını Hıristiyan Klübü olarak görüyor ve Türkiye'nin IMF, NATO ve AB gibi kuruluşlara üyeliğine karşı çıkarken, diğer İslam ülkeleriyle birlikte bir blok oluşturulmasını savunuyordu.⁵⁶⁷ AKP izlediği bu politka ile temsil ettiği “muhafazakâr demokrat” çizginin radikal İslamcılıktan farkını ortaya koyarken, kapitalizmle, liberal demokrasiyle ve Batı'yla uyumlu bir İslam yorumunu temsil ettiğini göstererek Batı'nın ve uluslar arası sermayenin desteğini kazanıyordu. Diğer yandan, bu politika Anayasal kurumların kontrolü altındaki AKP'ye demokratik bir kalkan sağlıyordu. AKP, böylece, dine dayalı bir düzen kurmayı ve toplumu dinsel kurallara uymaya zorlamaya değil, dinsel, etnik ve kültürel özgürlüklerin genişletildiği bir liberal demokrasiyi hedeflediği savına dayanabiliyordu.⁵⁶⁸

AKP, 22 Temmuz 2007 genel seçimi ile başlayan dönemde, siyasal hayattaki hâkimiyetini iyice pekiştirmiş, ekonomik kriz koşullarında gerçekleşen 2002 seçimindeki başarının geçici olmadığını göstererek Türk siyasal hayatında hegemonyasını kurmuştur. Genel seçim ve Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonraki aylar, bu sonuçların AKP ve AKP yönetimi altındaki Türkiye açısından önemli bir değişimin başlangıcı olduğunu gösterecekti. Ancak, seçimin ilk sonucu, AKP açısından büyük bir siyasal başarı olarak görünüyordu. Ancak, AKP'nin kazandığı başarının, dar anlamıyla bir seçim başarısı olmayı aşan boyutları bulunmaktadır. Öncelikle, iktidarı boyunca IMF programlarını sadakatle uygulayan AKP'nin, seçimlerden oyunu önemli oranda arttırarak çıkabilmesi oldukça önemli bir başarıydı. AKP'nin bu başarısında, dünya ekonomisinin elverişli bir dönemde iktidara gelmesinin yarattığı avantajla sağlanan düşük enflasyona dayalı geçici istikrar durumunun önemli bir payı olduğunu reddedebilmenin mümkün olmadığı açıktır. Bu nesnel koşullara ek olarak, AKP'nin rant dağıtımını ve patronaj ilişkilerini yürütmekte sahip olduğu beceri ile başarılı propaganda faaliyetleri sayesinde toplumsal hoşnutsuzlukları nötralize edebilmiş ve toplumsal desteğini güçlendirebilmiş olması da önemli görünmektedir. Bu sonuç, neoliberalizmin 1991-2002 döneminde iyice zayıflayan hegemonyasının yeniden kurulması anlamına da gelmektedir. AKP, neoliberalizmin zayıflayan hegemonyasını yeniden tesis ederek ve IMF-Dünya Bnkası programlarında simgelenen politikalarının uygulanmasına devam

567 Gülalp, H., (2003), s.46

568 Ataay, F., (2008), s.89-90

edilmesini sağlayarak adeta “sermayenin ana partisi” konumunu kazanırken, sermaye açısından da, siyasal istikrarsızlığın aşılması, neoliberal politikaları uygulayacak güçlü ve istikrarlı hükümetler oluşturulması sorunu şimdilik çözülmüş görünüyordu. Böylece neoliberalizmin hegemonyasının sarsıldığı ve buna paralel olarak merkez sağın temsil krizine girdiği bir sürecin ertesinde, siyasal İslamcı gelenekten kopan/doğan bir parti merkez sağa yaklaşarak toplumsal desteğini güçlendirebilmiş ve böylece sermayenin siyasal alandaki temsil sorununu çözmüş oluyordu. Diğer yandan, AKP’nin seçimlerde alt sınıfların desteğini kazanması ve alt sınıflardaki hoşnutsuzlukların bir sosyal patlamaya ve toplumsal muhalefete dönüşmesini engelleyebilmesi, partinin temsil ettiği “ılımlı İslam” çizgisinin sermaye nezdindeki meşruiyetini de güçlendirmiştir. AKP, bir yandan neoliberal politikaların uygulayıcısı olurken, bir yandan da seçimde alt sınıfların ağırlıklı desteğini kazanabilmişti. Bu durum, yalnızca AKP açısından bir siyasal başarı olmakla kalmıyor, neoliberal politikaların meşruiyeti de güçlenmiş oluyordu.⁵⁶⁹

AKP’nin Kasım 2002 seçimleriyle tek başına iktidara gelmesi hem Türkiye’deki İslami hareketin dönüşümü, hem Türkiye’nin iç ve dış politikasına etkileri hem de bölgesel gelişmeler açısından kritik bir noktada gerçekleşmiştir. Türkiye’deki İslamcı akımın önde gelen temsilcilerinden Milli Görüş hareketi içerisinde yetişen ve birçoğu Refah Partisi’nde Erbakan’a yakın çevrede bulunanlardan oluşan AKP’nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesi, Türkiye’deki birçok kesimi rejimin geleceği konusunda derin bir kaygıya düşürürken, bu süreç uzun süren iç ve dış gelişmelerin kesişim noktasında yer almıştır. AKP’nin iktidara gelmesi, Türk siyasetinde Özal ile başlayan bir sürecin, neoliberal dönüşümün, 1990’lardaki aksamalardan sonra, tamamlanması olarak tanımlanabilir. Bu dönüşümün gerçekleşmesi için önce İslamcı bir hareketin kendi geçmişinden mümkün olduğunca kopması, sonra da siyasal ve ekonomik sistemde, eğitim ve sağlıkta, sosyal güvenlik ve çevre konusunda dönüşümü sağlaması gerekmiştir. Bazı açılardan bu aynı zamanda siyasal islam’ın küresel kapitalizmle buluşturulması, uyumlaştırılması süreci olarak da görülebilir. AKP içsel ve dışsal ittifakların kesiştiği

569 Ataay, F., (2008), s.94-95

bir noktada bulunarak, 1980'lerin başında başlayan bu yapılanmaya yeni bir hız kazandırabilmiştir.⁵⁷⁰

AKP iktidarının 2002'de başlayan icraatında önemli bir yer tutan IMF ile ilişkiler, ilk iktidar yılı olan 2002'den 2007'ye kadar bir "uyum dönemi", 2007 sonrası ise "askı dönemi" olarak adlandırılabilir. 2001 bankacılık krizinin enkazını üstelenen Hazine, IMF ile yapılan stand-by anlaşması ile kullandığı kredileri, finans sisteminin rehabilitasyonu için harcarken, Hazine'ye, oaradan da halka yansıyan borçları geri ödemek için uzun yıllar mali disiplin uygulandı. AKP iktidarı, 2002 sonlarında iş başına gelince IMF anlaşmalarına sadık kaldı ve bu anlaşmaların sadık bir uygulayıcısı oldu. Bütçede uygulanan mali disiplin ve özelleştirme gelirleriyle IMF borçları ödendi; 2002'deki 16,2 milyar SDR olan IMF borcu, 2009'da 5,5 milyar SDR'ye kadar düştü. Küresel krizin etkisi altına girilen Ekim 2008'de yoğun bir sıcak para çıkışı oldu. Bu durumun devamından endişe duyan AKP iktidarı, IMF ile yeni bir stand-by anlaşması için görüşmeler başlattı. Ekim 2008 için sıcak para trafiği, yani devlet tahvili, borsa ve mevduat olarak yatırımda olan yabancı yerleşiklerin yatırımları, dışa çıkış biçiminde gerçekleşti. Bu çıkışın tutarı 5,6 milyar doları bulurken sıcak para stoku 53 milyar dolara kadar düştü. Çıkış, Kasım ve 2009'un ilk 2 ayında da sürdü. Bu tarihe kadar IMF ile anlaşma ihtimali arttı. Ancak Mart 2009'dan itibaren sıcak para trafiği giriş yönlü değişti ve 2009 kriz öncesi seviyeye çıktı. Bu dönüşte çeşitli etkenler rol oynadı. IMF ile görüşmeler sıcak para yatırımcılarına güven verirken, dünyada sıcak paranın gönül rahatlığı ile gideceği seçenek sayısı azaldı ve Türkiye görece emin bir liman gibi görüldü. İzleyen aylarda sıcak para girişinin devam etmesi, AKP hükümetini IMF ile anlaşmadan uzaklaştırdı. 2007 sonrası IMF ile yeni bir anlaşmaya gitme konusunda istekli görünmeyen AKP iktidarı, 2010 Martında IMF ile yeni bir anlaşma yapılmayacağını açıkladı. Bu askıya alınan ilişkinin arka planını anlamak için, AKP iktidarının dayandığı hakim sınıf bileşenlerini iyi tahlil etmek gerekir. AKP hükümetinin, IMF ile yeni bir stand-by anlaşması için sürdürdüğü girişimlerdeki tutumu, cemaat kapitalizmini nasıl önemseydiğini ve her politikada cemaat kapitalizminin önceliklerinin esas olduğunu

570 Uzgel, İ., (2009), "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", Mülkiye Dergisi, Cilt:XXX, Sayı:252

da sergilemiştir. Çünkü kapitalizmin muhtelif dönemlerinde muhtelif ülkelerde eş-dost kapitalizm'inin geçerli olduğu evreler olmuştur. Eş-dost kapitalizmi, iş dünyası-siyaset-bürokrasi ilişkilerinin griftleşmesi ve sermayedarların bazılarının daha çok kayrılmasıdır. Bu kesimin örgütleri olan MÜSİAD ve TUSKON'un, İslamcılarının yönetiminde söz sahibi olduğu TOBB odaları ve Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin yaklaşımları, hükümetin makro politikalarını doğrudan belirlemektedir. Örneğin cemaat kapitalistleri, özelleştirilen irili ufaklı kuruluşlarda, enerji özelleştirmeleri ve lisans alımlarında avantaja sahipler. Kamunun sağlıktan eğitime çeşitli harcamalarında mal tedarikçisi, taşeron olarak pay alıyorlar. Kamu hizmetlerinin ticarileşmesi, özelleşmesinde öncelikli kayırılıyorlar. Böylece cemaat kapitalizminin umudu, sıcak paranın Türkiye'ye yönelmesi, bir şok yaşamadan kurun istikrar kazanması ve AB pazarlarının yeniden açılması ve Afrika, Orta Doğu pazarlarından telafi imkanları bulunmasıdır.⁵⁷¹ Sonuçta AKP hükümeti, hem cemaat kapitalizminin beklentilerini karşılamak hem de erken ya da zamanında bir seçimde elini rahat tutmak üzere, IMF anlaşmasını ötelemiş ve alternatif kaynak olan sıcak para girişinden medet umar hale gelmiştir.

Küreselleşme sürecinde devlet küresel piyasanın gerekleri doğrultusunda yeniden örgütlenmektedir. Bu yapı temel olarak neoliberalizmin ekonomi yönetiminin siyasetten arındırılması (apolitikleştirme) stratejisine dayanır. Küresel piyasa disiplininin sağlanması ve yeni anayasalcılık projesinin uygulanması devletin kurumsal olarak yeniden yapılanmasını gerektirmiştir. Devlet içindeki kurumsal düzenlemelerin sermaye birikiminin mümkün kılınmasında önemli bir yere sahip olduğunu işaret eden Harvey, devletin tek basına güçlü ekonomik bir aktör haline gelmesinde mali ve parasal araçların yanı sıra vergileme düzenlemeleri, gelir dağılımı politikaları ve planlama gibi mali ve parasal müdahale biçimlerinin de önemli olduğunu vurgular. Bu anlamda devletin en önemli görevlerinden biri de mekânsal mübadeledeki asimetrilerin kendi yararına işlemesini sağlamaya çalışmaktır.⁵⁷²

571 Sönmez, M., (2010), s.73-79

572 Harvey, D., (2004), "Yeni Emperyalizm", Çev: Hür Güldü, İstanbul; Everest Yayınları, s.25

Dünyada giderek artan eşitsizlikler, güven ortamının kalmayışı, sosyal çarpıklıklar gelişmekte olan siyasi dünya düzeninin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu yeniden tanımlamanın bir bölümü yeni bir yapısallaşmanın gelişimini ihtiva etmektedir. Yeni anayasacılık da yenedünya düzeninin oluşturulmasının ve sürdürülmesinin önemli bir parçasıdır. Yeni anayasacılık politik ekonomi üzerinde temel unsurların demokratik kontrolünü neredeyse imkânsız hale getirmekte ve bu duruma bir kilit vurarak gelecek yönetimlerin bu kilidi açabilmesini engellemektedir. Gill'in deyimiyle bu yeni anayasacılık yoluyla tepeden inme küreselleşmedir. Bu küreselleşmeyi ise tabandan milliyetçiler ve muhafazakârlar gibi çeşitli kesimlerden tepki gelmekte ve giderek yoğunlaşan karşı çıkışlar olmaktadır.

Yeni anayasacılık neo-liberalizmin siyasi ve yargısal bileşenidir. Yeni anayasacılık neoliberalizmin serbest girişimcilik üzerindeki etkisini artırmak ve iyice nüfuz etmek isteyen bir disiplin olarak kendini göstermektedir. Neoliberalizm disiplini somut olarak başta ABD olmak üzere G8 üyelerinin mevcut büyük sermayelerinin çıkarları ile ilgilidir. Bir sürü iyilik getireceği vaadi ile siyasi ve yasama reformlarının yapılması yoluyla siyaseti yeniden tanımlama iddiasındadır. Bu reformlar anayasaları, kanunları, mülkiyet haklarını bazı kurumsal uyarlamaları kapsamaktadır. Buradan yeni anayasacılığın temel amacının yönetimlerin neoliberal politikaya zıt kararlar alınmasını alıkoymak olduğu sonucu çıkarılabilir. Bunun için de siyasi ve iktisadi olan arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaktadır. Böylece siyaseti kapitalist toplumda olması gerektiği gibi yönlendirebilecektir. Yeni anayasacılık şimdinin ve geleceğin siyasi sınırlarını çizer. Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla siyasi olarak muhalif sesleri etkisiz hale getirmeye çalışır. Yeni anayasacılık eski ve yeninin bir kombinasyonudur ve siyasi temsilin herkese verilmemiş olduğu, mülkiyete bağlı bir siyasi katılımın olduğu süreç olan 17. ve 18. yüzyıllardaki burjuva devrimlerine bir dönüştür adeta.

1990'lı yılların başlarındaki küresel egemen siyasetin sloganı "tarihin sonudur". Egemenliği yeniden oluşturma gayretinin politik ekonomi çerçevesi neo-liberalizmdir. Bunun aracı ise, dünya genelinde yeni anayasalar yürürlüğe konulması ve eski anayasaların düzeltilmesidir. Çoğu zaman, Uluslararası Para Fonu'nun, Dünya

Bankası'nın ve kapitalist dünya ekonomisinin daha büyük araçlarının rehberliğinde Avrupa ekonomik yönetiminin mimari yapısına benzer –politikayı ekonomiden ayırmaya yönelik- yeni kurumsal düzenlemeler geliştirilmiştir. Ortaya çıkan o an için potansiyel küresel kapitalizmin etkinliğini azamiye çıkarmaya yönelik olarak teorik tasarlanmış anayasal yükümlülüklerin çerçevesinin aşamalı olarak kurumsallaştırılmasıdır. Başka bir deyişle, bağlamlar dizisinde – ulusal, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar- IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü aracılığıyla inşa edilen fiili olarak bir küresel kapitalizm anayasasıdır.⁵⁷³

Neo-liberal anayasal hükümler, makro ölçekteki düzenlemlerinde konusu olmaktadır. Sermayenin azınlık çıkarlarına veto yetkisi tanıyan, gelecekteki politik rejim değişikliklerini zorlaştıran ve parasal, mali ve ticari politikaları manüpile etmeyi kolaylaştıran neo-liberal düzenlemeler “ekonomik anayasacılık” tipinin örneklerinin 90’lı yıllarda çoğalmasını getirmiştir. Bu anayasa tipinin örnekleri arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması(NAFTA), Maastricht Anlaşması ve GATT-Uruguay Anlaşmaları sayılabilir. Bu düzenlemeler piyasa disiplini hukukun bağlayıcı hükümlerle desteklemekte ve seçilmiş politikacıların ulusal ya da yerel çıkarları savunan politikalara yönelmelerini çeşitli yollarla engellemektedir.” Yeni Anayasacılık” adı verilebilecek bu düzenlemeler, uluslar arası sermayenin yapısal iktidarındaki güçlenmenin doğrudan politik tamamlayıcısı ve sermayenin dünya çapında yeniden konumlanışının ifadeleri olarak ortaya çıkmaktadırlar.⁵⁷⁴

1990’lardan itibaren inşa edilmekte olan küresel kapitalist anayasalaşmadaki amaç, 2008 dünya ekonomik krizi sebebiyle, kapitalizm içinde bulunduğu krizi aşmak için yeni arayışlara girmiş ve bu krizi aşmak için yeni bir sömürgecilik örgütlenmektedir. Böylece AKP’nin de yeni anayasa çalışması da bu yeni sömürgecilik döneminde sömürgelelerdeki yerel iktidarının niteliğini ortaya koymaya yönelik bir çalışmadır. Marks, Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’ine şu şekilde başlar: “Hegel bir yerde şöyle bir gözlemde bulunur: Bütün tarihsel büyük olaylar ve kişiler, hemen hemen iki kez yinelenir. Hegel eklemeyi unutmuş: Birinci kez trajedi olarak, ikinci kez komedi olarak.” Marks’ın 18 Brumaire’de anlattığı hikâye dünya tarihinde

573 Türe, İ., (2010), “Yeni Anayasacılık ve Dünya Yüzündeki Eşitsizliklerin Anayasallaştırılması”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt:47, Sayı:541, s.51-52

574 Özdek, Yasemin (1999), s.33-34

belki onlarca kez sahneye konuldu; şimdi Türkiye’de bir kez daha sahneye konuluyor. Bir şey bu kadar çok yinelenirse hastalıklı bir hal, bir ‘tutulma’ hali hâsıl olur. AKP anayasasının belki de en can alıcı yönü güçler ayrılığı prensibine vurduğu darbedir. Klasik demokrasinin temel prensibi olarak bilinen güçler ayrılığı, aynı zamanda da iktidarı parçalayarak bu parçalı iktidar yapısını birbirini denetleyen bir düzlem üzerine oturtması; yani güçler ayrılığı prensibi iktidarı sınırlayarak temel hak ve özgürlüklere yer açmanın da önemli bir uygulaması olarak karşımıza çıkıyor. Güçler ayrılığı prensibinin temelinin aristokrasi ve burjuvazi arasındaki çekişmeye dayandığı, bu sayede burjuvazinin aristokrasinin yetkilerini sınırlandırarak iktidara ortak olduğu; burjuvazi aristokrasiyi bertaraf ettikten sonra da bu çekişmenin bitmediği; güçler ayrılığının burjuva demokrasilerinde burjuvazi ile ‘başta halk grupları olmak üzere çeşitli sınıf ve katmanlar arasında’ var olan çekişme sayesinde devam ettiği bilinmektedir. Güçler ayrılığı ilkesinin lağvedilmesi, işçi sınıfının güçsüz düştüğü dönemlerde değil, genellikle kapitalizmin müzmin kriz dönemlerinde söz konusu olmaktadır. Marks’ın 18 Brumaire’de anlattığı tam da bu tür bir hikâyedir; buradaki baskıcı rejim proletaryaya karşı örgütlenen burjuva ittifakı sayesinde kurulur. Benzer biçimde 1929 krizinin ürünü olan faşist partiler de kapitalist çıkarların zora girdiği dönemde esas olarak ve ilk başta komünizme ve işçi sınıfına karşı birleşmişlerdir. Böylece kapitalist krizler baskı, totaliteriyenizm ve faşizmi ortaya çıkartmaktadır. Kapitalizmin son krizi de, daha önceki krizlerden alışlageldiği gibi, dünyanın birçok yerinde baskıcı rejimler örgütlemeye yönelmektedir. Ama bu kez baskının merkez üssü doğruca sömürgelere kaymaktadır. Sömürgelerde baskıcı, totaliter rejimlerin örgütlenmesi yeni sömürgecilik için vazgeçilmezdir. Türkiye’nin yeni Anayasa arayışını, sömürgeciliğin dünyada yeniden örgütlenmesi çabasından ayırmamak gerekir. Bu anlamda dünyanın kaynaklarını uluslar arası ticaret yoluyla elde etme dönemi bitmekte ve silah zoruyla ve baskıcı yerel rejimler yardımıyla yeni bir tür sömürgecilik örgütlenmektedir. Yeni sömürgecilik, sömürgelerde güçlü, totaliter hükümetler örgütlemek istemekte; nadiren ve sadece çok kritik durumlarda sömürgelere doğrudan müdahale etmeyi hedeflemekte; sömürgelerdeki iktidarın temel aracı, tüm otorite ve gücü elinde toplamış yerel hükümetler olmaktadır. Yeni Anayasa çalışması da bu gelişmenin hukuk alanında ideolojik yeniden üretiminden başka bir şey değildir. Bu süreçte

Türkiye, sadece basit bir sömürge olmanın ötesinde bölgede sömürgecilerin çıkarını sağlamak bakımından da özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle yerel düzeyde her türlü muhalefetin sonlandırılması ve bu süreçte hükümetin emrinde çalışan hukuk sisteminin memur kılınması özel önem taşımaktadır.⁵⁷⁵

575 Dikmen, A.A., (2010), “Yeni Sömürgecilik ve Yeni Anayasacılık”, Erişim: <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/ahmet-alpay-dikmen/yeni-somurjecilik-ve-yeni-anayasacilik-31726>

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, kapitalizmin küresel nitelik kazandığı ve evrensel bir sistem haline geldiği ve bununda küreselleşme olarak tanımlandığı süreçte, genelde ulus-devletin, özelde de Türkiye'nin ekonomik ve siyasi yapısının nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ve bu dönüşüm sürecinde kapitalist sistem tarafından yaratılan ve küresel dünya düzeninin en önemli aktörlerinden olan uluslar arası kuruluşların dönüştürme politikalarını temel alarak incelemektedir.

Küreselleşme; uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır.⁵⁷⁶ Giddens'in bu küreselleşme tanımlamasından da anlaşılacağı gibi, Küreselleşme ekonomik bir olgu olarak kapitalist sistemin ortaya çıkmasıyla başlamış ve onun gereksinimleri doğrultusunda toplumsal yaşamın hemen tüm alanlarında etkisini göstererek bugünlere gelmiştir. Dolayısıyla yeni bir süreç olmayan küreselleşme, ekonomik temelli ve siyasal sonuçları olan bir değişim sürecidir.

Küreselleşme olgusu ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda özellikle 1980'lerden itibaren etkisini hızla arttıran önemli bir gelişme olmuştur. Günümüzde ise, insana ve insanlığa dair her konu, küreselleşme sonucunda şekil değiştirir bir duruma gelmiştir. Bu süreçte en dikkate değer değişimi yaşayan unsurlardan bir tanesi de ulus devlet ve ulus devletin egemenliği olmuştur. Neoklasik iktisat anlayışının dünyada hızla yayılması, iletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi ve minimal devlet anlayışının yükselmesi ile devletin egemenlik alanı bir taraftan kısıtlanırken diğer yandan da dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm ise, kapitalist toplumsal ilişkilerin dünya ölçeğinde yayılması ve 2000'li yıllardan itibaren oldukça ileri bir düzeye erişmesiyle gerçekleşmiştir. Bu süreçte kapitalist devletin dönüşümü dünya ölçeğinde sermaye birikimi sürecini destekleyecek kurumsallaşmalar eşliğinde gerçekleşmektedir. Küresel kapitalizmin kurumsallaşması devlet aygıtının konum ve işlevleri bakımından yeniden örgütlenmesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda

576 Giddens, A. (1994), "Modernliğin Sonuçları", Çev: Ersin Kuşdil, İstanbul; Ayrıntı Yayınları

devletin aygıtının kurulu hiyerarşisi, örgütsel yapısı, idari süreçleri ve hizmet sunma biçimleri yeniden düzenlenmektedir. Böylece küreselleşme, süreç içerisinde kendi devletini inşa eder duruma gelmiştir. Burada devletin politika inşa sürecinde devreye giren ve klasik anlamda ulus-devlet egemenliğini tehdit eden aktörlerden bahsedilebilmektedir. Bu aktörler; uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler ve küresel sivil toplum kuruluşlarıdır. Çalışmamda ana konularından biri olan evrensel nitelikteki uluslar arası kuruluşlar, küresel dünya düzeninin şekillenmesinde hem ekonomik hem de siyasal olarak büyük rol oynamışlar ve oynamaya da devam etmektedirler. Uluslar arası kuruluşlar özellikle küresel dünya düzeninin yaratılması ve kapitalist sistemin aksaklıklarının giderilmesi için çalışmalar yapmakta, bu çalışmalar genelde gelişmekte olan ülkelere çeşitli yaptırımlar yoluyla, özelden de gelişmiş ülkelere destek verme yoluyla yaşama geçirilmektedir.

Neoliberalizmin ulus-devleti yeniden yapılandırma projesi esas olarak küresel kapitalizmin gereklerine uygun bir devlet yapılanmasının oluşturulma stratejisidir. Yaşanan süreç ve olup biten devlet aygıtının yeniden yapılanması ve önceliklerinin değişmesidir. Dünya kapitalist sisteminin bir parçası olan Türkiye’de de 1980’lerde başlatılan neoliberal reformların bir dizi yasal düzenleme ile kurumsallaştırılması ve devlet örgütlenmesinin yasal düzenlemeler ile dönüştürülmesi 2000’li yıllara gelindiğinde dönemin siyasal ve ekonomik ortamında belirginleşen ve keskinleşen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990’ların ortalarından bu yana neoliberalizmin devlete yönelik söylemi devletin küçültülmesinden etkin ve düzenleyici piyasa dostu devlet yönünde yön değiştirmiştir. Bu değişim, piyasanın etkin işlemesi için kurumları ve kurumların küreselleşen kapitalizmin piyasa ilkelerine göre biçimlenmesi için de yasaları giderek önemli hale getirmiştir. Yapısal reformların ana eksenini yasal düzenlemeler temelinde uluslararası kapitalist sisteme uygun kurumların yaratılması amacı belirlemiştir. Bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi ise, gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmelerini sağlamak amacıyla, ekonomik ve sosyal yapılarına ilişkin farklı alanları paylaşan uluslar arası kuruluşların araçları olan IMF ‘istikrar politikaları’, DB ‘yapısal uyum politikaları’, DTÖ ‘hizmetlerin ticarileşmesi’, OECD ‘düzenleyici reform programı’, ve AB’ye uyum mekanizmaları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Uluslararası

kuruluşların 1990'ların sonlarından itibaren Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yapısı üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde, özellikle son yıllarda Türkiye'nin IMF'den kredi alabilme koşulunun, kamu reformlarının gerçekleştirilmesine bağlandığı söylenebilir. IMF ile paralel düzenlemeler öngören DB, 1980'lerden itibaren yapısal uyum politikaları kapsamında verdiği kredilerle, kamu yönetiminin küçültülmesini ve kamu yönetimi reformlarının uygulamaya geçirilmesini talep etmektedir. Böylece Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini sağlayan ihracata dayalı büyüme modeli ile uyumlu bir kamu sektörü örgütlenme biçiminin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Kamu hizmetlerinin piyasalaştırılmasını amaçlayan DTÖ bünyesinde imzalanan GATS ise, sadece kamu faaliyeti içinde yer almayan, yani kamu sektörünün yanında özel sektöründe faaliyette bulunabildiği eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetlerini ticari hizmet kapsamında değerlendirmekte ve bu alanların piyasa mekanizmasına açılmasını sağlayıcı düzenlemeler öngörmektedir.

Ulusal ekonomiyi dünya ekonomisinin gereklerine uyarlama doğrultusunda küresel birikimi içselleştirmek zorunda olan devletler aynı zamanda küresel birikim süreciyle eklemlenme biçimlerine göre çıkarları farklılaşan sermaye kesimleri arasında da arabuluculuk yapmakta ve küresel kapitalist düzenin yönetilmesine dönük temel sorumluluklarını kabul etmektedir. Türkiye'de de 1980'li ve 1990'lı yıllarda devletin içsel mimarisi sınıfsal bir dizi talep dolayında yeniden yapılanmıştır. Sermaye birikimine dayalı sistemin yeniden üretilmesi anlamında devletin rolü ve kurumsal örgütlenmesi yeni dönemin gerekleri doğrultusunda biçimlenen ekonomi politikalarını uygulamaya dönük olarak değişmiştir. Bu dönüşüm esas itibariyle sermayenin uluslar arası ölçekteki hareketini kolaylaştıracak kurumsal düzenlemeleri gündeme getirmiştir. Uluslar arası sermaye ile eklemlenme mekanizmalarının kurulması hem IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşların hem de uluslar arası eklemlenmeyi talep eden ülke içi sermaye kesimlerinin belirleyiciliğinde gerçekleşmektedir. Dışa açılmayı öngören ekonomi programı doğrultusunda ekonomi bürokrasinin mevcut konumlanışı, sermayenin uluslar arası ölçekteki hareketini kolaylaştıracak kurumsal düzenlemelerin önünü açacak yapıların(Hazine Müsteşarlığı gibi) öne çıkarılmasına bağlı olarak önemli ölçüde değiştirilmiştir.⁵⁷⁷

577 Güzelsarı, S., (2008), s.795

Türkiye'nin siyasal değişim ve demokratikleşme süreçlerinin anlaşılabilmesi için iç dinamiklere de değinmek gerekmektedir. Türkiye'de mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi bağlamındaki küreselleşme olgusunun başlangıcı 1980 yılıdır. 1980 yılı Türkiye için adeta bir dönüm noktasıdır. Krizin atlatılması için "24 Ocak 1980 Kararları" olarak bilinen bir istikrar programı devreye girmiştir. Ancak bu sadece bir istikrar programı değil aynı zamanda ülkedeki ekonomi politikasını kökten değiştiren ve yeni bir dönemin başlangıcı olacak uygulamaları içeren bir programdır. Bu yıldan sonra Türkiye ekonomisine neo-liberal yani dışa açılmacı ve serbestliği savunan politikalar hakim olmuştur. 1980'li yıllara damgasını vuran ve neoliberalizmin Türkiye'ye özgü bir bileşimini gerçekleştiren ANAP'ın, neoliberal politikaların tıkanmaya başlamasıyla, 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında büyük bir yenilgiye uğrayarak, Türk siyasetindeki hegemonik konumunu kaybetmesiyle neoliberalizmde hegemonyasının zayıflaması anlamına gelmektedir. Türkiye, 1989 yerel seçimleri ve 1991 genel seçimlerinden sonra, siyasal parçalanma ve istikrarsızlık sarmalına girmeye başlamıştır. Bu süreç, 1994 ekonomik krizinden Kasım 2000-Şubat 2001 ekonomik çöküşüne kadar devam etmiş ve neoliberal hegemonyanın bütünüyle tehlikeye girmesi tehlikesi ortaya çıkmıştır. Türkiye, 3 Kasım 2002 genel seçimleriyle başlayan dönemde yeni bir aşamaya girmiştir. AKP'nin 2002 genel seçimlerinde elde ettiği başarıyı 2007 genel seçimlerinde tekrarlaması, artık Türk siyasetinde, AKP'nin ve onun temsil ettiği muhafazakar demokrasi akımının hegemonyası kurulmuştur. AKP, neoliberalizmin zayıflayan hegemonyasını yeniden tesis ederek ve IMF-Dünya Bankası programlarında simgelenen politikalarının uygulanmasına devam edilmesini sağlayarak sermayenin ana partisi konumunu kazanırken, sermaye açısından da, siyasal istikrarsızlığın aşılmasıyla neoliberal politikaları uygulayacak güçlü ve istikrarlı hükümetler oluşturulması sorunu şimdilik çözülmüş görünmektedir.

Küreselleşme sürecinin tüm parametreleri parlamenter yapı içinden geçirilerek meşrulaştırılmaktadır. Parlamenter sistem 2000'li yılların başlangıcında önemini arttırarak sürdüren bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada söz konusu olacak iki önemli kavram vardır. Birisi Temel Hak ve Özgürlükler, diğeri

Uluslararası Hukuktur. Ancak bu iki temel kavramın parlamenter bir yapı içinde nasıl biçimlendirileceği yine küresel aktörlerce belirlenmektedir. Şöyle ki, küreselleşme sürecinin birçok gerekçeleriyle ileri sürdüğü insan hakları siyasal merkeze her geçen gün daha çok oturtulmaktadır. Böylece, söz konusu haklar parlamentoların ve onlara biçim veren Anayasanın yeni dönüşümlerine zemin hazırlayıcı bir nitelik sergilemektedir. Ancak burada temel hak ve özgürlüklerin yaşanması adına neoliberal ilkelerin egemen kılınmak istendiği açıkça söylenmemektedir. Aslında temel hak ve özgürlük taleplerinin altında yatan gerçek, yeni anayasalcılık çerçevesinde ekonomi kuruluşlarının ve onların politikalarının hesap verme sorumluluğunda kurtarılması projesidir. Yani yeni anayasalcılığın temel amacının yönetimlerin neoliberal politikaya zıt kararlar alınmasını alıkoymak olduğu sonucu çıkarılabilir. Yeni anayasalcılık neo-liberalizmin siyasi ve yargısal bileşenidir. Bu proje sayesinde ki anayasal statü ve bağlayıcılıkla donatılan bazı reformların yapılması yoluyla siyaseti yeniden tanımlanmakta ve dünya genelinde piyasa disiplininin gerçekleştirilmesi amacına bağlı olarak yabancı sermayenin egemenliğinin uygulama alanı bulmasına zemin hazırlamakta ve yine yabancı sermayenin haklarını koruma altına alarak anayasal niteliğe sahip anlaşmalar yoluyla serbest mal ve sermaye akımları için uygun ortamlar yaratmaktadır. Böyle bir uygulamayı küresel kurumlar olan IMF ve DTÖ'nün dayatmalarında görmek mümkündür. Küresel ve bölgesel kuruluşlar olan BM, AB ve ABD bu konudaki etkin aktörler olarak devlet kurumlarının yaratılmasından daha çok devletlerin küresel ekonomi yönetimine daha fazla bağlanmalarının ve katkıda bulunmalarının küresel politikalar nezdinde uygulatıcıları ve bu uygulamaların denetleyicileridir. Söz konusu denetmenler bu konulardaki baskı güçlerini her geçen gün arttırmakta ve hatta bu konuda ekonomik amaçlarını kamufle ederek temel hak ve özgürlükler adına özgürleştirici askeri müdahaleleri dahi desteklemektedirler.

2007 yılında patlak veren ekonomik kriz kapitalist sistemin yaşadığı önemli krizlerden birisi olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Böylesi uzun ekonomik kriz tek ekseninde değil, en temel merkezlerde hissedilmiş ve hissedilmeye de devam etmektedir. Diğer yandan da son dönemde tanık olduğumuz Ortadoğu ve Afrikadaki olaylar, özellikle Libya örneğinde olduğu gibi direkt uluslar arası müdahale

yapılmaktadır. Balkanlardan başlayarak Orta doğuya dek yeniden oluşturmada temel hedef devletlerin piyasa modeline geçiş olmuştur. Uluslararası müdahalelerde ise ilgili devletlerdeki diktatörlerin gücü kadar, var olan ekonomik krizlerin de hafifletmek için kullanılan askeri strateji olmaktadır. Dikkat edin Irak'tan Afganistan'a ve en son Libya olayında ortak noktalar, ilgili devletlerdeki güçlü otoriter yapılar ve yaşanan genel ekonomik krizlerdeki buluşulan ortak paydalar olmaktadır. Görüldüğü gibi bugün ister sivil darbelerle isterse güvenlik ihracıyla yapılan uluslararası müdahalelerin hepsinde ortak payda, saldırılan veya değiştirilen rejimlerin de yine sistemin dostları olup ona hizmet eden kesimler olmasıdır. Yaşanılan çağ yeni sömürgecilik dönemi olup sermaye çıkarına yönelik oyunlar oynanmaktadır. Oynanan oyun bu kez bol bol söylenen ve petrol gibi kaynak nedeniyle daha önemsenen Orta doğuda olmaktadır. Orta doğu projesi ve Kültürler çatışmalarının kesiştiği yerde olaylar olmaktadır. Halkların memnuniyetsizliği ve sistemin yeniden bölge oluşturma yapılandırma ikilemleri yansımaktadır. Onun için sistemsal müdahale ve medyalarda fazla algılatma çabaları olmaktadır. Ayrıca özellikle Yeni sömürgeciliği biraz bilenlerin kapitalist ekonomik krizlerde krizleri hafifletmek için bölgesel çatışmaların da kullanılan taktik olduğu hatırlanmalıdır. Bunlara ek olarak 1990'lar sonrası genel geliştirilen güvenlik ihracı anlayışının bu bölgede önce Afganistan sonra Irak ve şimdi de Libya'da uygulandığını göz önünde bulundurursak, tüm bu kurgulara aynen baktığımızda bu gün hem Orta doğu projesi yeniden yapılanma, halkların yeniden yoksulluk nedeniyle tepkilerin olduğunu, ekonomik kapitalist krizin yaşandığını ve BM'nin kullanılarak "sivil halk" gibi örtülerle güvenlik ihracının yapıldığını görürüz.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi Yeni Anayasacılık ve Yeni Sömürgecilik uygulamaları, dünya genelinde piyasa disiplinin gerçekleştirilmesi amacına bağlı olarak yabancı sermayenin egemenliğinin uygulama alanı bulmasına zemin hazırlamakta ve yine yabancı sermayenin haklarını koruma altına alarak anayasal niteliğe sahip anlaşmalar yoluyla serbest mal ve sermaye akımları için uygun ortamlar yaratmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitap:

Akça, Emel Baştürk (2007) “Küreselleşme ve Türk Uluscu Söyleminin Dönüşümü: 17 Ağustos Depremi İki Ülke Basınına Yansıyan Türk-Yunan Dostluğu” Kimlik, Medya ve Temsil, der: Emel Baştürk Akça, Ankara; Nobel Yayınları

Aktan, Can, Coşkun; **Vural**, Yaşar İstiklal, (2004) “Globalleşme/ Fırsat mı Tehdit mi?” Zaman Kitap

Aktel, Mehmet, (2003), “Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi”, Ankara; Asil Yayım Dağıtım

Altunoğlu, Mustafa (2005), “Küreselleşme-Yerel Eksenli Kimlik Tartışmasının Türkiye’deki İzdüşümleri”, Küreselleşme ve Yerelleşme, Haz.: Kemal Görmez, 1. Baskı, Ankara; Odak Yayınları

Arıbaş, Kenan, (2007), “Küresel Çağda Siyasi Coğrafya”, Konya; Çizgi Kitabevi

Aslanoğlu, Rana (2000) “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme” Global Yerel Eksende Türkiye, Der: E.Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul; Alfa Yayınları

Ataay, Faruk (2008) “Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi 2000’li Yıllarda Türkiye’de Siyasal Değişimin Dinamikleri” Ankara; De-ki Basım Yayım

Ataay, Faruk (2007) “Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması, Türkiye de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler” Ankara; De-ki Basım Yayım

Bahçekapılı, Cengiz (2009) “Küreselleşme Sürecinde Güçsüzleşen Ulus Devlet” İstanbul; Derin Yayınları

Başak, Cengiz, Uluslar arası Örgütler, Seçkin Yayıncılık, Ankara

Başkaya, Fikret (2004), “Çıgırından Çıkmış Bir Dünya”, 2.Baskı, Ankara,;Özgür Üniversite Kitaplığı:2

Baçoğlu, Ufuk, Ölmezoğulları Nalan, Parasız, İlker, Dünya Ekonomisi: Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001

Bayramoğlu, Sonay (2005) “Yönetişim Zihniyeti, Türkiye de Üst kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü” İstanbul; İletişim Yayınları

Bilgin, Nuri (2007) “Kimlik İnşası” İzmir; Aşına Kitaplar

Boratav, Korkut (2010), “Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007”, Ankara; İmge Kitabevi

Boratav, Korkut (2003), “Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007”, Ankara; İmge Kitabevi

Boratav, Korkut (2005) “1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm” 2.Baskı, Ankara; İmge Yayınları

Boratav, Korkut (1991), “Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm”, İstanbul; Gerçek Yayınevi

Castells, Manuel (2008), “Ağ Toplumunun Yükselişi”, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Cooper, Robert (2005), “Ulus Devletin Çöküşü ve 21.yüzyılda Düzen ve Kaos”, çev: B. Karahan, İstanbul; Güncel Yayınları

Cordellier, S. (1998) “Üçüncü Dünyanın Sonu mu?” Çev: Burak Gürbüz, Ahmet İnel, İstanbul; İletişim Yayınları

Coşkun, İsmail (1997) “Modern Devletin Doğuşu”, İstanbul; Der Yayınları

Çalış, Şaban; **Akgün**, Birol; **Kutlu**, Öner, (2006) “Uluslar arası Örgütler ve Türkiye”, Konya; Çizgi Kitabevi

Drucker, Peter. F. (1997) “Kapitalist Ötesi Toplum” çev: Belkıs Dişbudak Çorakçı, Ankara; İnkılab Kitabevi Yayınları

Duman, M. Zeki (2008), “Küreselleşme Çağında Kimlik Tartışmaları ve Çokkültürlülük Politikası” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi

Dursun, Davut, (2007), “Türkiye’nin Dönüşüm Süreci, Dinamikleri ve Genel Özellikleri”, Dönüşüm Sürecindeki Türkiye, Aktörler, Alanlar, Sorunlar, Haz: Davut Dursun, Burhanettin Duran, Hamza Al, İstanbul; Alfa Yayınları

Duverger, Maurice (2002), “Siyaset Sosyolojisi”, Çev: Şirin Tekeli, İstanbul; Varlık Yayınevi

Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2011), “Ekonomi Politikası Ve Teori Uygulaması”, İstanbul; Remzi Kitabevi

Eğilmez, Mahfi (1995), “IMF, Dünya Bankası ve Türkiye”, Ankara; Tütünbank Finans Dünyası Yayınları, No:2

Eğilmez, Mahfi, Kumcu, Ercan (2005), Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, İstanbul; Remzi Kitabevi, 8.Basım

Engels, Fredrich ve **Marx**, Karl (1998) “Komünist Parti Manifestosu” çev: Sol Yayınları Yayın Kurulu, Ankara

Eraydın, Ayda, (1992), “Post Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikleri”, ODTÜ, Ankara; Mimarlık Fakültesi Matbaası

Ercan, Fuat (2004) “Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiyenin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştireş Bir Bakış” Neoliberalizmin Tahribatı 2000’li Yıllarda Türkiye 2, Haz: Neşecan Balkan, Sungur Savran, İstanbul; Metis Yayınları

Ercan, Fuat (2005) “Türkiye’de Yapısal Reformlar” Kapitalizm ve Türkiye I, Türk Sosyal Bilimler Derneği, (Haz.) Fuat Ercan, Yüksel Akkaya, Ankara; Dipnot Yayınları

Eroğlu, Ömer; **Albeni**, Mesut (2003) “Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye” Isparta; Bilim Kitabevi

Eroğul, Cem (1999), “Ulus Devlet ve Küreselleşme” Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme, Haz: Işık Kansu, Ankara; Güldiken Yayınları

Giddens, Anthony (2000), “Sosyoloji”, Çev: Hüseyin Özel, Işıl Bayar, Zeynep Mercan, Şebnem Pala, Talip Kabadayı, Mine T. Kara, İren Dicle Ayaç, Muttalip Özcan, Ankara; Ayraç Yayınları

Giddens, Anthony (2004) “Modernliğin Sonuçları” çev: Ersin Kuşdil, İstanbul; Ayrıntı Yayınları

Göktürk, Eren Deniz (2006) “Dünden Yarına Yurttaşlık, 21.yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme” İstanbul; Sosyal Araştırmalar Vakfı

Gönlübol, Mehmet, (1975), “Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma”, Ankara; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:236, Sevinç Matbaası

Göze, Ayferi (2009), “Siyasal Düşünceler ve Yönetimler”, İstanbul; Beta Yayınları

Gülalp, Haldun (2003), “Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri”, İstanbul; Metis Yayınları

Güler, Ayman, Birgül (2005), “Yeni Sağ ve Devletin Değişimi”, Ankara; İmge Kitabevi, 2.Baskı

Güler, Birgül Ayman (2005) “Devlette Reform Yazıları” Ankara; Paragraf Yayınevi, s.89

Güney, Aylın (2005), “Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye” Küreselleşmenin Yüzleri, Haz: Filiz Başkan, İstanbul; Everest Yayınları

Günsoy, Bülent (2006), “Küreselleşme Bir Varoluş Çözümlemesi”, Bursa; Ekin Kitabevi Yayınları

Güzelsarı, Selime (2008) “Dünya Kapitalizmi ile Ekleme Sürecinde Türkiye de Mali İdarenin Yeniden Yapılanması” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi

Habermas, Jürgen, (2002), “Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti”, Çev: Medeni Beyaztaş, İstanbul; Bakış Yayınları

Hablemitoğlu, Şengül (2004) “Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere” İstanbul; Toplumsal Dönüşüm Yayınları,

Hakyemez, Yusuf, Şevki, (2004), “Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı”, Ankara; Seçkin Yayıncılık

Hall, Stuart. (1995) “Yeni Zamanların Anlamı” çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul; Ayrıntı Yayınları

Harvey, David (2010) “Postmodernliğin Durumu” çev: Sungur Savran, İstanbul; Metis Yayınları

Harvey, David (2004), “Yeni Emperyalizm”, Çev: Hür Güldü, İstanbul; Everest Yayınları

Hasgüler, Mehmet, **Uludağ**, Mehmet B., (2004), “Devletlerarası ve Hükümetlerdışı Uluslar arası Örgütler”, Ankara; Nobel Yayınları

Hayırsever, Ferhunde, **Topçu**, Erol, (2008), “Çevresel Hizmetler ve GATS”, Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi

Huntington, P.Samuel (2004) “ Biz Kimiz Amerikanın Ulusal Kimlik Arayışı” çev: Aytül Özer, İstanbul; CSA Global Yayın Ajansı

İçel, Hatice, (2008) “Küreselleşme ve Unutulan Kültür Değerlerimiz” Farklı Yönleriyle Küreselleşme, (Ed.) Mustafa Talas, S. Salih Bildirici, İstanbul; Sosyoloji Doğu Kütüphanesi

Kansu, Aydan (2004), “Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri”, İstanbul; Derin Yayınları

Kara, B. (2008) “Küreselleşme ve İnsan Hakları” Farklı Yönleriyle Küreselleşme, (Ed.) Mustafa Talas, S. Salih Bildirici, İstanbul; Sosyoloji Doğu Kütüphanesi

Karadeli, Cem (2005), “Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme”, Ankara; Phoenix yayınevi

Karlık, Rıdvan (2007), “Küreselleşen Dünyada Uluslar arası Kuruluşlar”, İstanbul; Beta Basım Yayım, 6.Baskı

Karlık, Rıdvan (2007) “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm” İstanbul; Beta Yayınları, 11. Baskı

Karlık, Rıdvan (1998), “Uluslar arası Ekonomik Mali ve Siyasi Kuruluşlar”, Ankara; Turhan Kitabevi

Karlık, Rıdvan (1996) “Uluslar arası Ekonomi Teori ve Politikalar” İstanbul; Beta Yayınları

Kaymakçı, Oğuz (2007), “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, Ankara; Ekin Kitabevi Yayınları

Kazgan, Gülten (2009), “Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi”, İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kazgan, Gülten (2002), “Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi”, İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kazgan, Gülten (2000), “Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen”, İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kazgan, Gülten (1988) “Ekonomide Dışa Açık Büyüme” İstanbul; Altın Kitaplar Yayınevi

Kepek, Yakup ve **Yentürk**, Nurhan (2001), “Türkiye Ekonomisi”, 12.Basım, İstanbul; Remzi Kitabevi

Keyder, Çağlar (2010), “Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Ed:Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, 2. Baskı, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Keyder, Çağlar (1996) “Ulusal Kakinmacılığın İflası” İstanbul; Metis Yayınları

Keyder, Çağlar (2001), “Globalleşme ve Devlet”, Küreselleşme ve Ulus Devlet, Haz: Meryem Koray, Yayın No:1, İstanbul; Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları

Keyman, E.Fuat ve Sarıbay, Ali Yaşar (2000) “Global/Yerel Eksende Türkiye, Siyaset ve Toplumsal Yaşam” Global-Yerel Eksende Türkiye, Der: E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul; Alfa Yayınları

Keyman E. Fuat (1998), ” Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı”, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, (Der.) E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Ankara; Vadi Yayınları

Kızılcılık, Sezgin (2003) “Küreselleşme ve sosyal Bilimler”, genişletilmiş 2.baskı, Ankara; Anı yayıncılık

Koçak, Mustafa (2006), “Batı’da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik”, Ankara; Seçkin Yayıncılık

Kongar, Emre (2001), “Küresel Terör ve Türkiye, İstanbul; Remzi Kitabevi

Koray, Meryem (2001), “Küreselleşme ve Ulus Devlet” Yayın No:1, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul; Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları

Koray, Meryem, Topçuoğlu, A. (1995) “Sosyal Politika” Bursa; Ezgi Kitabevi

Mert, Nuray, (2007), “Merkez Sağın Kısa Tarihi”, İstanbul; Selis Yayınları

Moussis, Nicholas, (2004), “Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi”, Çev: Ahmet Fethi, İstanbul; Mega Press

Önder, İzzettin (2003), “Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve İşlevi”, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Der: A.H. Köse-F. Şenses-E. Yeldan, İstanbul; İletişim Yayınları

Öngen, Tülin (2004), “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Der: Ahmet Haşim Köse-Fikret Şenses-Erinç Yeldan,

3.Baskı, İstanbul; İletişim Yayınları

Özbudun, Ergun, Hale, William, (2010), “Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı”, Çev: Ergun Özbudun-Kadriye Göksel, İstanbul; Doğan Kitap

Özdek, Yasemin (2000) “Uluslar arası Politika ve İnsan Hakları” İstanbul; Öteki Yayınları

Özğurlu, Sonay Bayramoğlu (2008) “Türkiye’de Düzenleyici Devletin İnşası ve Demokrasi Sorunu” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi

Özyurt, Cevat (2005), “Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma”, İstanbul; Açılım Kitap

Parasız, İlker (2003), “Türkiye Ekonomisi, 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları”, Bursa; Ezgi Kitabevi

Pierson, Christopher (2000), “Modern Devlet”, Çev: Dilek Hattatoğlu, İstanbul; Chiviyazıları Yayınevi

Poggi, Gianfranco (2009), “Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Çev: Şule Kut, Binnaz Toprak, İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları

Robertson, Roland (1999), “Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür”, Ankara; Bilim ve Sanat Yayınları

Sander, Oral (1989), “Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918’e”, Ankara; İmge Kitabevi

Sarıbay, Yaşar, Ali (1998), “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Ankara; Vadi Yayınları

Sarıtaş, Zahir Mehmet (2006) “Küreselleşmenin Siyasal Boyutu: Yeni Dünyada Siyaset” İstanbul; Bilgi Dönüşüm Yayınları

Schmitt, Carl (2000), “Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet”, Devlet Kuramı, Der: Cemal Bali Akal, Ankara; Dost Kitabevi Yayınları

Seyidoğlu, Halil (2001), “Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama”, İstanbul; Gizem Yayınları

Seyidoğlu, Halil (2003), “Uluslar arası İktisat Teori Politika ve Uygulama”, İstanbul; Gizem Yayınları

Smith, D.Anthony (2002), “Ulusların Etnik Kökeni”, Çev: Derya Kömürçü, Ankara; Dost Kitabevi Yayınları

Smith, D. Anthony (2002) “Küreselleşme Çağında Milliyetçilik” çev: Derya Kömürçü, İstanbul; Everest Yayınları

Soner, B. Ali (2005), “Ulusal Egemenlikten Küresel Egemenliğe İnsan ve Azınlık Hakları”, Küreselleşmenin Yüzleri, (Haz.) Filiz Başkan, İstanbul; Everest Yayınları

Soyak, Alkan, **Eroğlu**, Nadir (2008), “Türkiye’nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi

Soyak, Alkan (2006), “Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi”, 2.Baskı, İstanbul; Der Yayınları

Sönmez, Mustafa (2010) “Teğet’in Yıkımı Dünyada ve Türkiye’de Küresel Krizin 2009 Enkazı ve Gelecek” İstanbul; Yordam Kitap

Sönmez, Sinan (2003) “Türk İktisat Politikalarındaki Çıpa: Dış Borçlanma” İktisat Üzerine Yazılar I İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, Der: A.H. Köse-F.Şenses-E.Yeldan, İstanbul; İletişim Yayınları

Sönmez, Sinan (1998), “Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye”, Ankara; İmge Kitabevi

Sönmez, Sinan (2008), “Refah Devletinden Yönetişimci Devlete: Kapitalizmin Dinamikleri” Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara; Gazi Kitabevi

Steger, Manfred B. (2006), “Küreselleşme”, Çev: Abdullah Ersoy Ankara; Dost Kültür Kitaplığı

Şahin, Hüseyin (2002), “Türkiye Ekonomisi”, Bursa; Ezgi Kitabevi

Şaylan, Gencay (2003) “Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi” 2.Baskı, Ankara; İmge Kitabevi Yayınları

Şen, Serdar (2002), “Ulus Devletten Bölgesel Güç Oyunlarına”, İstanbul; Chiviyazıları Yayınevi

Şenel, Aleaddin (1996), “Siyasal Düşünceler Tarihi”, Ankara; Bilim ve Sanat Yayınları

Şenkal, Abdülkadir (2005), “Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika”, İstanbul; Alfa Yayınları

Tabb, K. William (2002) “Ahlaksız fil, 21.yy da Küreselleşme ve Sosyal Adalet Mücadelesi” çev: Ercüment Özkaya, Ankara; Epos Yayınları

Teziç, Erdoğan (1997), “Anayasa Hukuku”, İstanbul; Beta Yayınevi, 4.Baskı

Thompson, Grahame, **Hirst**, Paul (2007), “Küreselleşme Sorgulanıyor”, Çev: Elif Yücel, Çağla Erdem, Ankara; Dost Kitabevi Yayınları

Timur, Taner (2000), “Küreselleşme ve Demokrasi Krizi”, Ankara; İmge Kitabevi Yayınları

Tokathoğlu, Mircan Yıldız, (2005), “Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri”, İstanbul; Alfa Aktüel Basım Yayın

Tokgöz, Erdinç (2001), “Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi”, Ankara; İmaj Yayıncılık

Toprak, Metin (2001), “Küreselleşme ve Kriz, Türkiye ve Dünya Deneyimi”, Ankara; Siyasal Kitabevi

Turner, Bryan (2002) “Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm” çev: İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul; Anka Yayınları

Türkay, Mehmet (2005) “Karar Alma Süreçlerinin Özelleştirilmesi, Eski Aktörler, Yeni Hukuk” Kapitalizm ve Türkiye II, Türk Sosyal Bilimler Derneği, (Haz.) Fuat Ercan, Yüksel Akkaya, Ankara; Dipnot Yayınları

Wallerstein, Immanuel (1998) “Liberalizmden Sonra” çev: Erol Öz, İstanbul; Metis Yayınları

Yeldan, Erinç (2002) “Küreselleşme Sürecinde Türkiye ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme” İstanbul; İletişim Yayınları

Yeldan, Erinç (2008) “Küreselleşme Kim İçin? Dünyada ve Türkiye’de” İstanbul; Yordam Kitap

Yentürk, Nurhan (2003) “Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler” İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları

Yılmaz, Aytekin (2007) “Romantizmden Gerçeğe Küreselleşme, Ankara; Minima Yayıncılık

Yüksel, Mehmet (2001), “Küreselleşme, ulusal hukuk ve Türkiye”, Ankara; Siyasal Kitabevi

Zabcı, Filiz (2009), “Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler”, İstanbul; Yordam Kitap

Zengingönül, Oğul (2004), “Küreselleşme: yoksulluk, gelişmişlik ve iş gücü piyasaları ekseninde”, Ankara; Adres yayınları

Dergi-Makale-Tez-İnternet Kaynakları:

Ağaoğulları, Mehmet, Ali, (1986) “Halk ya da Ulus Egemenliği'nin Kurumsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, A.Ü.S.B.F.D., cilt XLI, No.1-4, Ankara, Ocak-Aralık

Ağaoğulları, Mehmet, Ali, (1991) “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi: 1789-1794”, AÜSBFD, Cilt: XLVI, No:1-2, Ankara, Ocak-Haziran

Ahundzade, Emin, (2008), “Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ulus Devletlerin Ekonomik Yapılarına Etkileri: Azerbaycan Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

Akgeyik, Tekin, Teknolojik Değişim ve Post Fordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar, Çimento İşveren Dergisi, (erişim: <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/1mak20003.pdf>)

Aktan, Can, Coşkun; **Şen**, Hüseyin, “Globalleşme”

Erişim:http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-sen-globallesme.pdf

Aktan, C.Can; **Tunç**, Mehtap, (1998), “Bilgi Toplumunun Doğuşu ve Gelişimi”, Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat

Aktan, Coşkun, Can, Haklar ve Özgürlükler Antolojisi, Hak-İş Yayınları, Ankara, 2000, erişim: <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>)

Alkan, Soyak (2010), “Yapısal Uyum Politikaları ve Türkiye’de Ulusal Planlamanın İflası(2)”, Erişim: <http://alkansoyak-ulusgazetesi-yazilari.blogspot.com/2010/05/yapsal-uyum-politikalar-ve-turkiyede.html>

Altıok, Metin (2002) “Yeni Liberal istikrar ve Yapısal Uyum Programları: Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kriz” Praksis Dergisi, Sayı 5, Kış, Erişim: <http://www.praksis.org/files/005-Altıok.pdf>

Ataay, Faruk; **Acar**, Ergül (2008) “Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Yerelleşme” Birikim ve Yerel Siyaset, İktisat Dergisi, Kasım-Aralık

Ataay, Faruk, (2002), “Türkiye’de Neoliberalizm ve Parlamenter Siyasetin Krizi”, Praksis, Sayı:5

Aydemir, Cahit; **Kaya**, Mehmet, (2007), “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Bahar, <http://www.e-sosder.com/dergi/20260-282.pdf>

Bağımsız Sosyal Bilimciler, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler” Erişim: http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSBgegp.pdf

Bağımsız Sosyal Bilimciler, (2006), “IMF Gözetiminde On Uzun Yıl 1998-2008, Farklı Hükümetler Tek Siyaset”, Ankara, Erişim: www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2006_Final.pdf

Baharççek, A. (2008) “Hükümet Dışı Örgütler ve Demokratikleşme” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.28, Sayı:2, Elazığ,

Erişim: <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt18/sayi2/297-308.pdf>

Baltacı, Cemal (2004), “Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri” Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:9, Sayı. 2, Isparta, Erişim: <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2004-2-20.pdf>

Beriş, Emrah, Hamit, (2006), “Egemenliğin Dönüşümü: Tarihsel ve Siyasal Açından Egemenlik Kavramının Yeni Anlamı”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Beriş, Hamit Emrah (2008) “Türkiye de 1980 Sonrası Devlet Sermaye İlişkileri ve Parçalı Burjuvazi’nin Oluşumu” Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 19, Sayı:69, Erişim: http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS%2CTHUK&c=google&ano=97222_95b395d6bbafc077d0968ced654e4e5c

Bulut, Nihat (2003), “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Erişim: <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd->

arsiv/AUHF-2003-52-02/AUHF-2003-52-02-Bulut.pdf

Bülbül, Kudret (2006) “Ulus Devlet, Ulusallığın Dönüşümü ve Türkiye” İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:35, İstanbul, Erişim:

http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS%2CTHUK&c=google&ano=77356_08b6f2c0b2a8654874f582e938a446d6

Candan, Ekrem, “Dünya Bankası Kredilerine İlişkin Esaslar Proje Kredilerinin Özellikleri, Avantaj ve Dezavantajları”, Sayıştay Dergisi, Sayı:58,

Erişim: <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der58m3.pdf>

Cebeci, Kemal, (2008) Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü, Sayıştay Dergisi, Sayı:71, Erişim: <http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der71m2.pdf>

Çetin, Beyzade, Nadir (2008), “Siyasi Küreselleşme Bağlamında Ulus Devlet Tartışmaları”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ,

Erişim: perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_1645/1645_49296.doc

Çırpıcı, Yasemin, “DTÖ Tarım Müzakereleri ve Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisi”, Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Erişim: <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/cirpici.pdf>

Demirel, Demokaan (2006) “Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: Etkin Devlet” Sayıştay Dergisi, Sayı:60, Ankara, Erişim: <http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der60m6.pdf>

Dikkaya, Mehmet; **Deniz**, Fatih (2006), “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, Erişim: <http://sbd.karaelmas.edu.tr/makaleler/1303-9245/200602003163181.pdf>

Dikmen, Ahmet Alpay, (2010), “Yeni Sömürgecilik ve Yeni Anayasacılık”, Erişim:

<http://haber.sol.org.tr/yazarlar/ahmet-alpay-dikmen/yeni-somurgecilik-ve-yeni-anayasacilik-31726>

DPT, (2000) “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı-Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu” Erişim:

<http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf>

DPT (2000), “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kamu Yönetiminin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, DPT Yayını, Ankara, Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/kamuyone/oik527.pdf>

Ekzen, Nazif (2009), “AKP İktisat Politikaları:2002-2006”, Mülkiye Dergisi, Cilt: XXX, Sayı:252, Erişim:

http://www.mulkiyederji.org/index.php?option=com_rokdownloads&view=file&Itemid=63&id=1066:akp-iktisat-politikalar-2002-2006-nazif-ekzen

Ener, Meliha; **Demircan**, Esra Siverekli (2007) “Müdahaleci Devlet Anlayışının Erozyonu: İktisat ve Maliye Politikalarında Değişim - Türkiye Örneği” Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Aralık, Karaman,

Erişim: <http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/aralik2007/PDF/11.pdf>

Ercan, Fuat, (2003), “Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Yapısal Reformlar-I”, İktisat Dergisi, Sayı: 435

Erçel, Gazi (1999), “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, TCMB, Ankara, Erişim: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html>

Erkızan, Hatice Nur (2002), “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine”, Doğu Batı Dergisi, Sayı 18, Şubat, Mart, Nisan, Ankara

Eroğlu, Nadir; **Eroğlu**, İlhan, (2009), “IMF Türkiye İlişkileri ve 20. Stand by Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme”, KMU İİBF Dergisi, Yıl:11, Sayı:17, Karaman, Erişim: <http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/ara1%C4%B1k2009/124-146.pdf>

Erzan, Refik (1995), “Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye Değerlendirme Raporu”, Başbakanlık DPT Müsteşarlığı Yayını, Yayın No:2374, Erişim: www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3338/oik439.pdf

Geray, Cevat (2001), “Sorunlarının Çözümü Açısından Küreselleşme, Özelleştirme, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt:10, Sayı: 4, Erişim:

<http://www.sehrinuzerindekieller.org/wp-content/uploads/2010/08/3-KENTLE%C5%9EME-SORUNLARI-A%C3%87ISINDAN-K%C3%9CRESELLE%C5%9EME.pdf>

Güler, Birgül Ayman (2003), “Devlette Reform”, Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi, Ankara, Yıl:4, Sayı:13, Erişim: <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/birgulaymanguler.pdf>

Güler, Birgül Ayman (2003) “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye” Praksis Dergisi, Sayı:9, Erişim: <http://www.praksis.org/files/009-03.pdf>

Güler, Birgül Ayman (1995), “Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası” **Amme İdaresi Dergisi**, TODAİE Yayını, Cilt.28, Sayı: 3, Ankara

Güraslan, E. (2005), “Uluslar arası Finansal Kuruluşlar ve Mali Reform Önerileri: Türkiye Deneyimi”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana

Gürkan, N. (2001) “Medya ve Toplum 2” Erişim: www.bianet.org

Güveloğlu, Nazım (2004) “Demokrasinin Neoliberal Dönemde Geçirdiği Dönüşümün Siyasal Partiler Üzerindeki Etkileri” Praksis Dergisi, Sayı:12, Güz, Erişim: <http://www.praksis.org/files/012-01.pdf>

Güzelsarı, Selime (2007) “Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü Türkiye de Mali İdarede Yeniden Yapılanma” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Güzelsarı, Selime (2003), “Küresel Kapitalizmin “Anayasası”: GATS”, Praksis, Sayı:9, Erişim: <http://www.praksis.org/files/009-04.pdf>

İşıklı, Alpaslan (2001) “Küresel Saldırı Karşısında Devlet ve Sendikalar” Emek Platformu Emek Politikaları Sempozyumu, Mart, İstanbul, Erişim: <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=62>

İçli, Gönül (2001), “Küreselleşme ve Kültür”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:25, no:2, Sivas, Aralık,

Erişim: http://fenedebiyat.cumhuriyet.edu.tr/dergi_sayi/sos_bilimler/25_2/47.pdf

İçli, Gönül, (2002), “Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, Sayı:2, Aralık, Sivas, Erişim: <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/71.pdf>

İlhan, Süleyman (2007), “Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliği Üzerine”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, Elazığ, Erişim: <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt17/sayi2/283-306.pdf>)

Kadıoğlu, Ferya; **Kotan**, Zela; **Şahinbeyoğlu**, Gülbin (2001) “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000” Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Erişim: <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper51.pdf>

Karaca, Nil (2003), “Gatt’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, Maliye Dergisi, Erişim: http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md144/gatt.pdf

Karaçor, Zeynep; **Alptekin**, V. (2006) “1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi” Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:11, Konya, Erişim:

http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS%2CTHUK&c=google&ano=67472_b00614fc7a9963a3a8b1c7ddcb5a4c01

Karaduman, S. (2010) “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşüm” Journal of Yaşar University, Cilt:17, Sayı:5, İzmir

Erişim: http://joy.yasar.edu.tr/makale/no17_vol5/No17Vol5_6_Sibel_Karaduman.pdf

Karahanogulları, Onur, (2002), Panel, “GATS ve Kamu Hizmetleri”, Mülkiye Dergisi, Cilt XXVI, Sayı:235,

Erişim:

http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_rokdownloads&view=file&Itemid=2&id=877:gats-ve-kamu-hizmetleri

Karakuş, Fatma (2006), “Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Kaya, Safiye, “Dünya Bankası ve Türkiye”, Sayıştay Dergisi, Sayı 46-47, Temmuz-Aralık 2002,

Erişim: <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der46-47m1.pdf>

Kaya, A. Raşit, (2003), “Siyasetsiz Seçimler Üzerine Tartışma Ögeleri”, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:21

Kıran, Abdullah (2008), “Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş”, Girne Amerikan Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Bölümü, Kıbrıs,

Erişim: http://www.gau.edu.tr/PDFFiles/JASA_03_06_PDF/JASA_003_06_03_Kiran.pdf

Kişman, Aytaç, Zülfükar, Tarihi Gelişim Süreci İçerisinde Uluslar arası Organizasyonlar ve Türkiye(1923-1963), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2006, s.7-8

Kişman, Aytaç, Zülfükar (2006), “Tarihi Gelişim Süreci İçerisinde Uluslar arası Organizasyonlar ve Türkiye(1923- 1963)”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ

Köse, Ömer (2003), “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, Sayıştay Dergisi, Sayı:49

Kutun, Melahat (2005) “Küreselleme ve Kamu Yönetimi: Türkiye Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin

Kutun, Melahat (2005), “Türk Kamu Yönetiminde Küresel Etkiler ve Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim Dinamikleri”, Hukuk Ekonomi Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Eylül, Sayı:43, Erişim: <http://www.e-akademi.org/makaleler/mkutun-1.htm>

Kutbay, Ekrem (2002), “GATS ve Kamu Hizmetleri”, Mülkiye Dergisi, Cilt XXVI, Sayı:235, Erişim:http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_rockdownloads&view=file&Itemid=2&id=877:gats-ve-kamu-hizmetleri

Küçükkoçaoğlu, G., (2004) “IMF, World Bank, Eximbank, OECD, OPEC”, Erişim: www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba19.doc

Leblebici, Doğan Nadi, (2005), “Küresel Değişim Baskısına Karşı Türk Bürokrasisindeki Yapısal Uyum Çabalarının Yapısal Atalet Kavramı Açısından Değerlendirilmesi”, Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, Erişim: <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1061.pdf>

Mangır, Fırat (2006) “Finansal Deregülasyonun Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:16, Erişim: http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Fatih%20MANGIR/MANGIR,%20Fatih.pdf

Minibaş, Türkel (2003), “Liberalleşme Yolunda 80 Yıl”, İktisat Dergisi, Sayı:440, Ağustos

Ok, Süleyman Tuluğ (2008) “Küresel Ekonomi ve Türkiye” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:8, Sayı:29, İstanbul, Erişim: http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS%2CTHUK&ano=97060_1d3eda7e2f2091a14ef9be14ebfb4306

Önder, İzzettin (2002), “GATS ve Kamu Hizmetleri”, Mülkiye Dergisi, Cilt: XXVI, Sayı:234, Erişim:http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_rockdownloads&view=file&Itemid=2&id=877:gats-ve-kamu-hizmetler

Özalp, Ahmet (2008) “Diyalektik Düzlemde Refah Devleti ile Yeni Sağ İlişkisi” Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 23, Ankara, s.107-108, Erişim: http://www.esef.gazi.edu.tr/html/yayinlar/23_pdf/23_8.pdf

Özdek, Y. (2009) “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları” Erişim: www.sendika.org/arsiv/yozbek1-2009-04-12.pdf

Özdek, Yasemin (1999), “Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt.32, Sayı:3-Eylül, TODAİE, Ankara,
Erişim: <http://yayin.todaie.gov.tr/dergi.php?Dergi=1&Cilt=32&Sayi=3>

Özdek, Yasemin (2002), “Küreselleşmenin Yeni Evresi, Zorunlu Rolü ve Hukuk”, Erişim: http://www.toplumsal hukuk.org/yazi_oku.asp?sayfa_no=46&b=kuresellesmenin_yeni_evresi_zorun_rolu_ve_hukuk_yasemin_ozdek

Özdemir, Süleyman (2009), “Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri” Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 57, İstanbul,
Erişim: <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/25/29>

Özdemir, Süleyman (2007) “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti” İstanbul Ticaret Odası, Yayın no:2007/57, İstanbul, Erişim: <http://makale.suleymanozdemir.com/Kitap1-RefahDevleti.pdf>

Özvar, Atila (2007), “Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet Olgusu ve Türkiye”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Öztürk, İlhan (2006), “Dünya Bankası Politikaları”, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mersin, Erişim: http://mpira.ub.uni-muenchen.de/335/1/MPRA_paper_335.pdf

Pınar, Övgü (2009), “IMF-Türkiye İlişkilerinde Son Durum”, İzmir Ticaret Odası, Ar&Ge Bülten, Erişim:http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B3519ADCE4362AFE/12059/imfturkiye_opinar.pdf

Seyidoğlu, Halil (2003), “Uluslar arası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, İstanbul, Erişim: <http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2003/cilt4/sayi2/M00091.pdf>

Sezer, Özcan (2008) “Küreselleşme Sürecinde Türkiye de Yerel Yönetimlerin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü” Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Somel, Cem (2006), “Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme” Doğu Batı Dergisi, Yıl 5, S. 18, Ankara, 3.baskı

Şahin, Köksal (2006), “Türkiye’de Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlete Bakış”, Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya

Şen, Bülent (2008), “Küreselleşme: Anlamlar ve Söylemler”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:18, Isparta, Aralık, Erişim:

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=3&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS&c=google&s_f=5&detailed=1&keyword=95181

Şenses, Fikret (2004) “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?” Economic Research Center Working Paper İn Economic, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Erişim:

<http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0409.pdf>

Şimşek, Hayal Ayça (2007) “Türkiye de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine

Etkileri” Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 44, Sayı:512, İzmir, Erişim:

http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/512/Sayi_512_Makale_04.pdf

TCMB (2002) “Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri” Ankara, Banknot Matbaası, Mayıs, Erişim: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kuresel.pdf>

Tonta, Yaşar; **Küçük**, M.Emin (2005), “Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Temel Dinamikler”, İstanbul, Erişim: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-kucuk-bilgi-toplumu-tk-icin.pdf>

Tözüm, Haluk (2006) “Küreselleşme: Gerçek mi Seçenek mi?” Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı 18, Ankara; Doğu Batı Yayınları

Tuncel, Gökhan (2010), “Ekonomik Krizlerin Türkiye’de Siyaset-Bürokrasi İlişisine Etkisi”, Erişim: <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/47.pdf>

Turan, Menaf, (2008), “Türkiye’de Yerel Yönetimler, Sermaye Birikimi ve Kentsel Rantlar”, İktisat Dergisi, Kasım-Aralık

Tünay, Muharrem (2002), “Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi”, Praksis, Sayı:5, Erişim: <http://www.praksis.org/files/005-Tunay.pdf>

Türe, İlknur (2010), “Yeni Anayasacılık ve Dünya Yüzündeki Eşitsizliklerin Anayasallaştırılması”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt:47, Sayı:541

Türe, İlknur (2009), “Küreselleşme, Kapitalizm ve Ulus Devlet”, Finans Politik&Ekonomik Yorumlar, Cilt:46, Sayı:530

Uçak, Selim (2006), “Milli Devletler, Küreselleşme ve Avrupa Birliği”, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, Bursa,

Erişim:

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS%2CTHUK&c=google&ano=66997_9fa63681c3ecc73f9d5883aadeb53b09

Uluğ, Fevzi (2004), “Yönetimde Yeniden Yapılanma ve Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Üzerine Eleştirel Bir Bakış”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:37, Sayı:1, Mart

Usal, Oya, Zeynep (2008), “Dünya Bankası ve IMF Kapsamında Uluslar arası Finans Kuruluşları ve İnsan Hakları”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:39, İstanbul, Erişim:

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=3&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS&c=google&s_f=5&detailed=1&keyword=96153

Uygun, Oktay (2003), “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:20,

Erişim: www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/uygun.pdf

Uygun, Ercan (2001), “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, Ankara, Erişim: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf>

Uzgel, İlhan, (2009), “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, Mülkiye Dergisi, Cilt:XXX, Sayı:252,

Erişim:

http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_rokdownloads&view=folder&Itemid=61&id=235%3Amuelkiye-dergisi-say-252

Uzun, Meral, Ayşe (2003), “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İİBF Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Sivas, Erişim:

<http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/yoksulluk%20olgusu%20ve%20d%C3%BCnnya%20bankas%C4%B1.pdf>

Üçgöz, Selcan (2005), “IMF İstikrar Programları ve Ekonomik Etkileri: Latin Amerika ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş

Yalçınkaya, Hakan ve Diğerleri, “Son Küresel Kriz Küreselleşmenin Sonunu Mu Hazırlıyor?”
Erişim: <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/97.pdf>, Erişim Tarihi:05.10.2009

Yazıcı, Serap (2005) “Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulus Üstü Devlete Geçişte Hukuk Devletinin Değişen İçeriği” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:54, Sayı:4, Ankara,
Erişim:
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/271/2456.pdf>

Yeldan, Erinç (2002), “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Üzerine Değerlendirmeler”,
Praksis Dergisi, Sayı 7, Yaz, Ankara, Erişim: <http://www.praksis.org/files/007-02.pdf>

Yetim, Nalan (2006), “Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel?”, Doğu Batı
Düşünce Dergisi, Doğu Batı Yayınları, Sayı 18, Ankara

Yıldırım, Murat (2004), “Küreselleşme Sürecinde Egemenlik”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal
Bilimler Dergisi, Cilt:28, No:1, Sivas, Erişim: <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/931.pdf>

World Bank, (2003), “2004-2006 için Türkiye Ülke Yardım Stratejisi Tam Metin”, Erişim:
<http://siteresources.worldbank.org/INTTURKEY/cas/20206814/CAS2003.tr.pdf>

World Bank, (1997), World Development Report, The State In A Changing World, Published For
The World Bank, s.26-27, Erişim: www.worldbank.org

9 Aralık 1999 Tarihli Niyet Mektubu, Erişim: www.tcmb.gov.tr/yeni/niyet/mektup.html

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi,

Erişim: <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

Erişim: <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf>

Erişim:<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYINTURKISHEXTN/0,,contentMDK:21706654~menuPK:4824617~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:455688,00.html>

Erişim:http://siteresources.worldbank.org/EXTAR2009/Resources/6223977-1253132981998/6440371-1253209164289/IBRD_Financial_Statement.pdf

Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/EAD/15.pdf>

Erişim: www.hazine.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : SADIK YILMAZ

Doğum Yeri : DENİZLİ

Doğum Yılı : 1984

Medeni Hali :Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1998-2002 : Acıpayam Anadolu Lisesi

Lisans 2003-2008 : Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F Kamu Yönetimi

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

17.09.2010 - 31.01.2011 : Vakıflar Bankası Uzman Yardımcısı

**04.03.2011 - : Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Gelir
Uzman Yardımcısı**